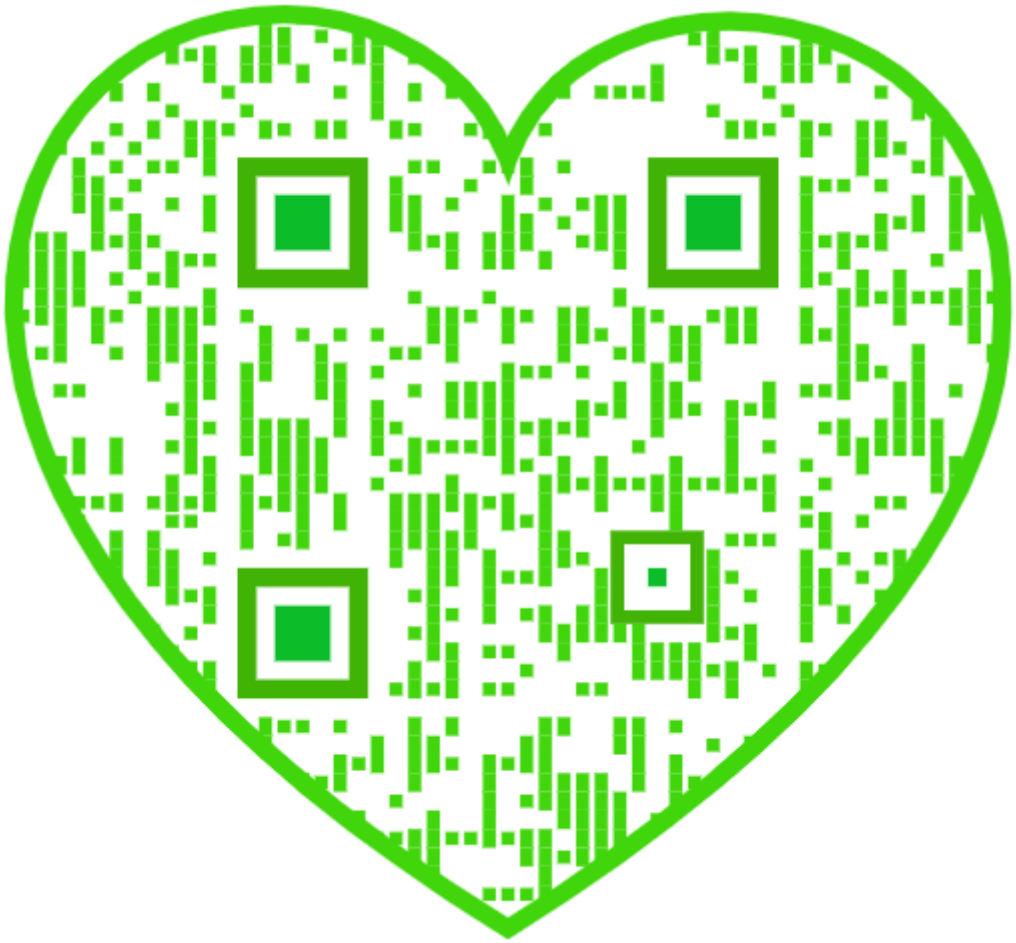

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

ACHT EN TWINTIGSTE DEEL.

1855.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Paumes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Tot hoever heeft zich het Protestantisme ontwikkeld?. . . 1
Over eene daad van den H. Vulfram. 16
De zendingen der Katholieke Kerk. 20, 147, 225
Bespiegeling, gezag en ervaring. Eene wijsgeerige, geschiedkundige proeve. Door Dr. A. Pierson. 65
Proeliarius of Strijdboek van broeder Paulus Rodolphi, van Rixtel, vroeger geheeten Johannes Gruyter, van de orde van den H. Benedictus. 128
Over de leer en het leven der Christenen in de eerste eeuwen der Kerk. 193
Behandeling van de Katholieke Kerk, tegenover de vrijmetselaars-orde in Duitschland. 257
Evangelische onzigtbaarmaking. 261

Dr. J. C. Zaalberg's Feestrede, gehouden in den plegtigen dankstond ter gedachtenis der Kerkhervorming. 321

CHRISTELIJKE ARCHEOLOGIE.

De Stoel van den H. Marcus te Venetië. 264
Het onlangs ontdekte graf van den H. Paus en Martelaar Alexander. 275

VERSCHEIDENHEDEN.

Wél gezien?. 45
Nadere berigten over de nieuwe bijbelvertaling. 49
Grondslagen en regelen voor de vertaling van het O. T. 51
Opmerkingen betreffende de grondslagen en regelen voor de vertaling van het N. T. 55
De generale staf der Fransche liefdezusters. 63
Dekreet van de H. Vergadering der Aflaten. 164
Zedeloosheid en ongodsdienstigheid onder de Protestanten in Duitschland. 166
Eene mededeeling uit het VIIIe Concilie van Baltimore. . 182
Maria-Feest te Weenen. 183
Twee bijzonderheden uit de maatschappij tot Nut van 't Algemeen. 185
Het klokgelui op den bodem der zee. 186
De vereeniging van het Heilig Graf. 284
Berigten uit Jerusalem. 288
Teregtwijzing eener teregtwijzing. 290
Eene bekeering in Pruissen. 295
Gedichtjes voor Katholieke scholen en huisgezinnen. . . . 299
Gewijde kunstplaten. 306
Een Iersch Curiosum. 312
Thomas à Kempis vermeld in de staten van ontvangst en uitgave der stad Eecloo. 315

Toevoegsel over de Katholieke zendingen. 383
Staat der Kerk in Engeland. 384
Mislukt zendings-plan met den Zendeling-werkman. . . . . —
Een nieuwe Katholieke Almanak. 386

Sprokkelingen:

Eene magt tegenover Rome. 187
Maria-vereeniging te Frankfort. 188
Beminnelijke trek uit het leven van Pius IX. . . 315
Acht en een half millioen. 316
Toelagen in het Protestantsch Kerkgenootschap. . —
Vermeerdering van predikanten in Nederlandsch Indië. 317
Verwonderlijke liefde tot de H. Schrift. . . . . —
Hoe Prof. Hofstede de Groot veranderd is. . . . —
Verbond ter handhaving van de oude Gereformeerde leer. 318
Het ouderwetsch lampje. . . . . —
Verhouding van Katholieken en Protestanten in Beijeren. 391
Staat van het Protestantisme in Turkije. 392

LETTERLOOVERS.

Lied op het feest van Maria-Tenhemelopneming. 189
Strijd en rust. 319

—

Correspondentie. 188, 392

TOT HOEVER

HEEFT ZICH

HET PROTESTANTISME

ONTWIKKELD?

Die Entwicklung des Protestantismus. Eene akademische Rede von Dr. Karel Hase. Leipzig, 1855.
De ontwikkeling van het Protestantisme, door J. van Gilse. In *De Gids,* Junij, 1855.

De regerende Koning van Pruissen Frederik Wilhelm IV, meêgaande met de godsdienstiger rigting van den tijd, en zelf piëtistiesch gezind, poogt sinds lang aan de „vereeniging" der Lutherschen en Calvinisten door zijnen voorganger ingevoerd, eenen positieven grondslag en inhoud te geven, en begunstigt de zoogenaamde orthodoxen, zonder daarom de vereeniging gelijk zij van staatswege bestaat te willen ter zijde stellen. De uitkomst beantwoordt niet aan zijne verwachting, en kon er onmogelijk aan beantwoorden. De Protestanten kunnen zich niet vereenigen dan op eene negatieve wijze; dan door hetgeen zij gelooven voor onverschillig te verklaren, dat is, ophouden te gelooven. De dwaling laat zich niet tot waarheid maken en de tegenspraak niet tot eenheid. Om de twistende partijen in het Protestantisme te vereenigen

schiet er niet over, dan *eene abstracte algemeenheid die zich door strijd ontwikkelt, voor de eigenlijke waarheid uit te geven.* En inderdaad is dat de eigenlijke aard van het Protestantisme. Zoodra daar de eenheid gezocht wordt, niet in eene algemeenheid welke de strijdigste stellingen toelaat, en waarbij men onder den naam van *wezen* God en satan kan vereenigen, maar in de stellige, bepaalde waarheid wier eenheid verscheidenheid voortbrengt, en zoo veel te meer voortbrengt als zij zich meer bepaalt, moeten aanstonds die positief strijdige stellingen zich doen gelden, en het Protestantisme in partijen of sekten uiteengaan. Zoo is het ook in Pruissen gebeurd. De oude veeten herleefden, en 't is of de ingevoerde unie door de Voorzienigheid is toegelaten, ten einde de Protestanten tot het bewustzijn te brengen, dat eene leer die voor Christelijk en dus voor bij uitstek één wil doorgaan, terwijl ze niets oplevert dan eeuwigen twist en verdeeldheid, onmogelijk voor waar, laatstaan voor Christelijk kan gehouden worden.

Maar even levendig als de strijd tusschen de orthodoxen zelven, is die tusschen hen en de voorstanders der vereeniging of rationalisten. Het is dezelfde als die hier, die in Frankrijk, in Schotland, Engeland en Zwitserland wordt gevoerd. Slechts is die naar omstandigheden en den aard der orthodoxie gewijzigd. In Pruissen trekt de Koning en zijn gouvernement partij voor de orthodoxen en zet dezen, waar het zijn kan, vooruit, zoodat ze een aanzien en eenen invloed hebben verkregen die met hun getalsterkte en de heerschende opiniën geenszins in verhouding staat. De rationalisten daarvan wel bewust, treden des te stoutmoediger op om hunne vrijheid en de eigenlijke zaak van het Protestantisme te

verdedigen. Daaraan is de redevoering van den rationalistiesch gezinden hoogleeraar Hase haren oorsprong verschuldigd. Zij is den derden Februarij dezes jaars gehouden, en dat reeds eene tweede uitgave, met eene nieuwe voorrede, verschenen is, kan ten bewijze strekken van den bijval dien zij gevonden heeft.

De hoogleeraar van Gilse, die hier te lande een welverdiend aanzien geniet, heeft er een uittreksel van geleverd in het tijdschrift *De Gids*, en bij de redenen door Hase in 't midden gebragt, de zijnen gevoegd om het rationalisme tegen de orthodoxie te verdedigen. Dat hij de consequentie in zijn voordeel heeft behoeft niet gezegd. Daarbij heeft hij eene en andere bewering die van de orthodoxe partij ook tegen de Katholieken gedaan wordt, met kracht teruggewezen, en de heerschzucht aan die partij eigen zeer juist gekenmerkt.

Doch de zaak heeft eene zijde die door den hoogleeraar van Gilse niet besproken is, en waarover Hase zich niet bekommert. Zij is deze: hoe ver het Protestantisme zich reeds heeft ontwikkeld, en welke verdere gevolgen men van die ontwikkeling te vreezen heeft.

Wie den toestand in 't groot beschouwt, tot in den grond gaat der bestaande twisten, en de halve gedachten, die slechts een korten en ondergeschikten invloed kunnen oefenen, ter zijde laat, zal aanstonds erkennen, dat het Protestantisme genaderd is tot de krisis daar het eenmaal toe komen moest, tot de vraag: of er eene openbaring is of niet.

Naar haren vorm en bepaalden inhoud genomen, wordt die vraag zeker zoo niet gesteld. Zij kan zelfs nimmer in de openbare historische beweging op die wijs gesteld worden. De partijen die twisten over de waarheid of

onwaarheid, twisten niet over zulke algemeene gedachten, maar over personen en zaken. Zulks belet echter niet dat het heden in het Protestantisme om de openbaring te doen is.

Onder de verschillende vragen of wijzen, waarmede daar bewust of onbewust over gestreden wordt, is deze wel de voornaamste: of Christus God is of niet; want wie heden de Godheid des Verlossers ontkent, verwerpt de geheele openbaring.

De Godheid van Christus veronderstelt dat de openbaring volkomen en ten einde is. Er is geen grooter waarheid, dan de oneindige levende God zelf. Die God kan zijne waarheid ons niet meer mededeelen, dan in zijn eigen *oneindig* Woord, en dat Woord kan zich aan den mensch op aarde niet meer uitdrukken, dan door de menschelijke natuur aan te nemen. Er is niets boven het oneindige, er is niets dat meer op den mensch gelijkt, dan de mensch, en er is geen grooter eenheid dan die des persoons; het Christendom, leerende dat Godheid en menschheid in een persoon vereenigd zijn, leert derhalve, dat de hoogste waarheid ons zoo nabij is gebragt als mogelijk is.

Er volgt daaruit, dat wie Christus' Godheid verwerpt, alle openbaring moet verwerpen. Want dat leerstuk van zijne Godheid en menschheid, is de sluitsteen van het geheele stelsel, is de korte inhoud van alle mogelijke openbaring, is als de slotsom en het resultaat der openbarings-geschiedenis, dat is van alle eeuwen; en men kan het resultaat van een stelsel, nadat het eenmaal bekend en door de wereldgeschiedenis voortgebragt is, niet verwerpen, zonder tevens de geheele stelselmatige orde te verwerpen, van welke het de volmaking en bekrooning uitmaakt.

De hoogleeraar Hase, die, als gezegd is, de Godheid van Christus niet aanneemt, blijft zich derhalve gelijk als hij aan geene openbaring meer gelooft. Reeds voor jaren zeide hij, dat de vraag tusschen het rationalisme en het supernaturalisme deze is: of de menschelijke geest het godsdienstige leven als eene streving naar de volkomenheid uit zich zelven kan voortbrengen. Indien, zoo redeneert hij, de mensch zulks vermag, dan is het onbegrijpelijk, hoe hij onvoorwaardelijk eene vreemde [buiten de natuur gelegene] openbaring kan aannemen. En indien de philosophieke grondstellingen, tot welke men, zich buiten het Christendom plaatsend, langs wetenschappelijken weg geraken kan, wezenlijk beantwoorden aan de artikelen des geloofs, welke door de historie ontwikkeld worden, dan zou het Christendom *naar zijn wezen* eene godsdienst der rede zijn. Dat echter zal niet beslist worden, dan nadat het Christendom en de philosophie hunne innerlijke waarde zullen hebben ontwikkeld [1]).

Hase, die dus nog aan de toekomst de beslissing overlaat, of het Christendom eene geopenbaarde of bloot redelijke godsdienst zij, is er niet van overtuigd en *gelooft* niet aan eene openbaring.

In de redevoering: *Die Entwicklung des Protestantismus*, zegt hij, dat de bijbel daarom zulk een weerklank vindt in het menschelijke hart, omdat die bijbel getuigt, dat de mensch is geschapen naar het beeld Gods, geroepen om volmaakt te worden gelijk God, en *bestemd om door liefde één te worden met Hem — Hij* (Christus) *die op volmaakte wijze één is geworden met den Vader* (God), *naar het mysterie der liefde één en toch onderscheiden*, Hij

---

[1]) *Lehrbuch der Dogmatik*, 18.

heeft het Godsrijk, het rijk der liefde, dat Hij in zich omdroeg, op aarde gesticht.

Wat nu is die liefde? Iets aan de geschapen natuur niet eigen, en bijgevolg iets bovennatuurlijks, 'twelk eene openbaring veronderstelt? O neen! volgens Hase bestaat het *wezen* der menschheid in het oneindige, 'twelk door het eindige uit liefde voor het oneindige, dat de mensch zich poogt toe te eigenen, geschapen wordt. Met andere woorden, de mensch wil van nature Gode gelijk één met God worden door de liefde; zoo wordt hij Gods Zoon; „en toen Christus zich voor den Messias erkende, verhief „Hij de *theocratische* en *mystieke* beteekenis van Zoon Gods „tot haren hoogsten *godsdienstigen* zin" [1]).

Christus heeft derhalve de menschelijke natuur slechts ontwikkeld, en indien Hase nog aan de toekomst de beslissing overlaat, of het Christendom bloot redelijk is of niet, kan daarmede niets anders bedoeld zijn, dan eene openbare historische beslissing, die hij voor zich niet meer noodig heeft. Kortom zijn van Jacobi afkomstig sentimenteel Pantheïsme is zoowel verwerping der openbaring en rationalisme, als de leer van een Wegscheider of een Röhr, ofschoon hij dit met den naam van „gemeen rationalisme" bestempelt.

Intusschen, men verlieze dat niet uit het oog, Hase is slechts een voorbeeld van de algemeene historische beweging, waarbij degenen die Protestant wil blijven, tot de verloochening der groote Christelijke waarheden met *logische* noodzakelijkheid worden voortgedreven.

Het is namelijk geheel iets anders, of eene dwaling

---

1) *Lehrbuch der Dogmatik.* S. 244. Zie ook zijn *Gnosis oder Evangelische Glaubenslehre für die Gebildeten.*

eerst begint, dan of zij zich ontwikkelt. De Christelijke godsdienst is van positieve mysterieuse natuur en de zamenhang harer leerstukken dien ten gevolge insgelijks positief en niet volkomen door de rede te verklaren. Daardoor is het mogelijk, dat een of ander leerstuk ontkend, en aan de overige nog een tijd lang geloofd wordt. Doch op den duur is dat niet mogelijk, en wanneer eenmaal eene menschelijke redenering in de plaats is gesteld voor eene geopenbaarde waarheid, moet bij 't vasthouden aan dat bloot redelijk idee, van lieverlede het geheele godsdienstige systeem tot een philosophiek systeem worden omgewerkt en de openbaring ter zijde gesteld.

Het Protestantisme, in weerwil dat het ten tijde eener groote geestontwikkeling inviel, is, zonder zich zelve te begrijpen, nog lang aan openbaring blijven gelooven. Waarom? omdat het begon met de praktische zijde, dat is, met datgene wat in een systeem het laatst is, te vervalschen, en de groote waarheden, die in de orde der gedachte voorafgaan, ter zijde liet. Zoo kon men niet aanstonds inzien, dat ook die waarheden ingewikkeld werden verloochend; de menschelijke geest gaat voor-, niet achteruit, en verschillende oorzaken, wier aanwijzing buiten ons bestek ligt, moesten werken alvorens het Protestantisme zich zelve meer bewust kon worden, en tot de hoofdwaarheden van het Christendom teruggaan, om ook die aan te tasten en te verloochenen. Eindelijk toch is dat gebeurd. „Wat „men leervrijheid noemt, zegt de hoogleeraar van Gilse „met Hase, dat is geene ongetrouwheid — maar ontwikke„ling — van dien vorm des Christendoms, welken wij „Protestantisme noemen". „Ontwikkeling van het Protes„tantisme noemen wij met Hase, die verandering waar„van reeds in den eersten aanvang, de kiem aanwezig

„was, die door inwendige noodzakelijkheid tot stand komt, „maar waarbij het wezen van het Protestantisme onge- „deerd blijft"

Wij zijn het daarmede geheel eens.. Hoe menigvuldig, hoe strijdig met zich zelven en met elkander de Protestantsche leeringen zijn: zij zijn ontwikkelingen, noodzakelijke ontwikkelingen van de eens gestelde beginselen. Men kan het niet beter vergelijken dan met de valsche wijsbegeerte, voortbrengsel van 's menschen verdoolde rede. Bij den eersten opslag, schijnen die zoo verschillende en tegen elkander indruischende systemen, zonder eenige betrekking, en als een wild bosch uit den grond gegroeid. Maar wie ze van naderbij beschouwt, en de wetten van den menschelijken geest en der historie nagaat, bevindt, dat al die systemen een zeer regelmatigen gang hebben, op het veld der dwaling moeten geboren worden, en het eene het andere noodzakelijk veronderstelt. Van eene zijde is zelfs de voortgang in de dwaling veel gemakkelijker te ordenen en uit te leggen dan de voortgang in de waarheid; omdat de menschelijke geest, zich aan een dwaling hechtend, zijne klaarheid verliest, en veel naderbij komt aan de onbewuste natuur, welke de haar gegeven wetten blindelings volgt. Zoo bij voorbeeld, zullen Protestanten en bijzonder de geleerde Protestanten eenvoudig de elkander tegensprekende Protestantsche opiniën uitgeven voor *verscheidenheid* der eenheid. Menig Katholiek staat er met reden over verbaasd, en vindt niets zoo duidelijk als dat de verscheidenheid der waarheden juist het tegenovergestelde is van de tegenstrijdigheid der dwalingen. Maar wie het eigenlijk Protestantsch principe kent, houdt op zich daarover te verwonderen. Dat principe is Manicheïesch; het kwaad wordt daarnaar à priori *nood-*

zakelijk geacht, en derhalve ophoudend kwaad te zijn, maakt het met het goed één geheel of één orde uit. Wanneer dat nu wordt overgebragt of voortgezet in de Logica (die Luther ook wilde veranderd hebben) dan is er evenzoo niets valsch of onwaar, maar is juist de tegenstrijdigheid het leven en de ontwikkeling der waarheid; en daar men het strijdige niet kan zamenvatten, dan in eene abstracte algemeenheid, zoo is eindelijk de hoogste eenheid een pure abstractie, die het ja en neen in zich sluit. We zouden het gezegde met honderd plaatsen uit Luther's werken kunnen bevestigen. Genoeg is het hier te herinneren, dat de menschelijke rede nooit meer is uitgescholden en gevloekt dan door de hervormers. „Alzoo", zegt de eerste hunner, „doen ook alle andere geloovige „menschen, die met Abraham in de duisternis en ver„borgenheid des geloofs ingaan, *zij vermoorden de rede* — „en brengen daarmede Gode het aangenaamst offer dat „er ooit geschieden kan" [1]). Het kan hierna geene de minste verwondering baren, Hase te hooren spreken van *geschapen oneindig*, van *gemeen rationalisme* [2]), en hem, als de Protestanten gewoon zijn, de ontwikkeling te zien stellen, in verwerping van het vroeger geloofde, of ook de eenheid der verscheidenheid in eene abstracte algemeenheid, waaronder de strijdigste beweringen zijn zaamgevat.

Wij achten ook het zeggen van den hoogleeraar van Gilse, dat bij die gedurige veranderingen *het wezen van het Protestantisme ongedeerd blijft*, gansch niet bezijden de waarheid. Welk is het wezen der dwaling? Tweederlei:

---

1) Zie Luther's *Ausführliche Erklärung des Briefs an die Galat.* Jena. 1825. 8 Th. S. 2045 f.

2) Daarmede zijn de niet pantheïstische rationalisten bedoeld. 't Is eene navolging van Schelling, die het gezond verstand *gemeen* verstand noemde. Hegel wilde, dat men zijne rede zou aflecren.

het is *abstract*, dewijl de werkelijkheid er niet aan beantwoordt, en het is *tegenstrijdig*, als tegenovergesteld aan de eenheid der waarheid. Is nu het Protestantisme niet onophoudelijk abstracter geworden, en zoo algemeen, dat men er alle mogelijke gevoelens, hoe strijdig die zijn mogen, belijden kan? De regtvaardiging door het geloof wordt van den een in Katholieken, van eenen andere in oud-Protestantschen, van een derde in bloot philosophieken zin verstaan. En wat is de Bijbel? Welke boeken zijn authentiek? Welken zin heeft hij, en welk gezag heeft die zin? Dat alles wordt hoe langer hoe onbepaalder. En niettemin heet de bijbel Gods Woord, ook bij diegenen die, wel beschouwd, aan geen God meer gelooven, dewijl zij Hem van de wereld niet onderscheiden! Neen, — het moge een ironie gelijken, maar wij meenen wat wij zeggen — het wezen van het Protestantisme is niet verloren gegaan. Integendeel, het openbaart en verklaart zich hoe langer hoe meer, namelijk als een groote dwaling, als een opstand van den mensch tegen de orde der openbaring, en bijgevolg tegen de orde der natuur. Niet alleen Christus wordt geloochend, maar de menschelijke rede, en daarmede blijft men getrouw aan het eensgestelde principe. Om zich daarvan te overtuigen, leze men Luther's schriften. Hase noemt het een profetie van 'tgeen later de kritiek met den bijbel zoude doen, als Luther den brief van Jacobus voor eenen stroöijen brief verklaart. Maar van zulk soort van profetiën is Luther vol. En het is zeer begrijpelijk. Hoe zou in het begin eener zaak hare eigenlijke natuur niet gevonden worden? En indien alle systemen bij hun ontstaan reeds naar hun eind wijzen, hoe zou dan eene zoo diepe dwaling als het Protestantisme, en die met zulk een vreeselijken hartstogt door den eersten her-

vormer werd aangegrepen en gepredikt, niet aanstonds wijzen naar zijne laatste consequentiën? hoe Luther niet vol van zulke profetiën zijn? Wij zouden het niet begrijpen, indien het anders ware. En deze profetie is niet minder in de geschiedenis zelve dan in Luther's geschriften. De boerenkrijg en de gebeurtenissen te Munster, zoo spoedig na de prediking der hervorming ontstaan, zijn inderdaad profetiën van de omwentelingen, die het Protestantisme in Europa heeft voortgebragt en nog zal voorbrengen. Louis Blanc heeft gelijk, als hij zijne leeringen van Luther afleidt.

Uit dat alles blijkt derhalve, dat de thans plaats hebbende verloochening van Christus niet kan beschouwd worden als een afzonderlijk feit, als eene dwaling waarin deze of gene vervalt, als een of ander der menigvuldige gevolgen van het Protestantisme, maar dat zij een uit diens innigste natuur geboren openbaar historiesch resultaat is, waarbij de laatst overgeblevene waarheden en gronden der openbaring worden aangevallen.

Immers men verwerpt met de Godheid van Christus het geheim der H. Drievuldigheid, dat is de eigenlijke bovennatuurlijke waarheid.

Men verwerpt de erfzonde, die eene bovennatuurlijke eenheid of gemeenschap der menschen met God en met elkander veronderstelt.

Men verwerpt den offerdood, waardoor die bovennatuurlijke gemeenschap hersteld wordt.

Men verwerpt de noodzakelijke voorwaarde, om bovennatuurlijke of geopenbaarde waarheid te leeren kennen; erkent namelijk geene wonderen en geen blijvend onfeilbaar gezag meer, zelfs niet dat des bijbels [1]).

[1]) In zijn *« Leven van Jesus »* verklaart Hase Christus' geboorte voor een mythe.

Men verwerpt het groote praktische gevolg en de eigenlijke toepassing van het systeem, dat is, het bestaan eener bovennatuurlijk eenige, bijgevolg absoluut uitsluitende maatschappij of Kerk, en gaat daarin zoo ver, dat men zelfs geene uitsluitende leer meer toelaat.

Eindelijk men verwerpt de sanctie van de geheele bovennatuurlijke orde, een hemel en een hel, waarin men God zelven of voor eeuwig bezit of voor eeuwig verliest.

Om bij zulk eene algemeene en noodzakelijk toenemende verloochening voor de toekomst te beven, is het niet eens noodig dat men geloove. Het is daarvoor genoeg dat men het eindige van het oneindige wete te onderscheiden, en inzie, dat er eene andere maatschappij, eene andere geschiedenis, eene geheel andere wereld moet ontstaan, wanneer de grootst mogelijke verandering in de godsdienst plaats heeft, en Christus, die daarvan de inhoud is, voor eindig in plaats van oneindig wordt verklaard. Het onderscheid tusschen de eene leer en de andere is grooter, dan dat tusschen Heidendom en Christendom.

Sommigen zijn van meening dat het den orthodoxen nog gelukken zal, weder aan 't hoofd te komen en 't verloren bestier in handen te krijgen. We hebben het al of niet waarschijnlijke van die uitkomst niet te onderzoeken. Het zou door de volgende terugwerking den natuurlijken gang der ontwikkeling slechts verhaasten. Het Protestantisme duldt geen gezag. Men kan welligt met elkander tot zekere hoogte overeenkomen, en zeggen: deze is onze meening van de waarheid, en wie met ons niet eenstemmig denkt dulden wij in onze gemeenschap niet; maar als die meerderheid zelve die aldus is

overeengekomen van gevoelen verandert, is het eene onregtvaardigheid, dat eenige weinigen nog die meerderheid tot erkenning willen dwingen van 'tgeen zij verwerpt, en aan haar die de wet geeft, en door wie alleen de wet bestaat en van kracht is, de wet te willen voorschrijven. Wie het volk *per se* soeverein verklaart, erkent op zijn minst, dat er geen gezag is, dan hetwelk door het volk gedelegeerd wordt, en het volk dit hernemen kan naar believen. Hetzelfde geldt van de zoogenaamde Protestantsche vrijheid.

En wat zou het baten eene of andere leer op papier te schrijven en die voor verpligtend te verklaren? Niet alleen zouden daar weder zooveel uitleggingen van zijn, als van de klaarste bijbelplaatsen; maar daarmede is het menschelijk leven en de zich daar ontwikkelende gedachte niet te bereiken. De Katholieke Kerk heeft eene *objectieve* waarheid, die aan de hoogste speculatie te boven gaat. Daarom heeft zij openbare instellingen, die hare leer uitdrukken en in praktijk brengen; en de werking van den geest op de openbare praktijk en instellingen, en van deze weder terug op den geest, maakt het niet alleen mogelijk maar noodzakelijk, dat daar steeds *positieve* ontwikkeling bestaat, waardoor de leer steeds meer bepaald wordt, en de instellingen zich volmaken. Het Protestantisme is geheel *subjectief*, het is eene individuele gedachte, en eene zoo individuele handeling, dat men boven alle wetten verheven, uit pure dankbaarheid, of zoo 't bij de meer verlichten heet, uit absolute vrijheid handelt. Daarbij is geen gezag, geen openbare instelling, is zelf geen eigenlijke eerdienst mogelijk. Men gaat naar de preek om te denken gelijk men wil. De geest is derhalve geheel losgelaten, staat met geen objectieve orde in verband, en

de ontwikkeling die daar plaats heeft is noodzakelijk *negatief*. Indien de maatschappelijke orde van staat en gezin, en de orde der stoffelijke natuur konden ophouden, zou de menschelijke rede moeten vergaan. Evenzoo moet bij gebrek van eene godsdienstige objectieve orde, het Protestantsch geloof vergaan, en wanneer men, gelijk de Protestanten, niet ziet of verneemt dan van eene bloot menschelijke maatschappij, dan kan er ten laatste niet overblijven dan eene aan die orde beantwoordende gedachte, dat is menschelijke rede.

Het ergst is welligt, dat diegenen die de bovengenoemde leerstukken verwerpen, ter goeder trouw kunnen beweren, dat zij al die leerstukken inderdaad aannemen en gelooven, maar ze slechts dieper en beter begrijpen. Het Protestantisme is van zulk een subjectieven en abstracten aard, dat het onophoudelijk naar algemeenheid streeft, en die abstracte algemeenheid, waarin men alles en zelfs het strijdigst kan zamenvatten, er juist de eigenlijke waarheid schijnt. Het grootste ongeloof kan er zich van orthodoxe termen bedienen, en degenen die God niet van de wereld onderscheiden, nog zeggen, dat zij Christus erkennen voor waarlijk God en waarlijk mensch. Hase, schoon hij de eenheid van natuur in den Vader en Christus stellig ontkent, zou van die vereenigende en onderscheidende liefde sprekend waarin hij de gansche godsdienst doet bestaan, nog heel wel kunnen beweren, dat Christus Gods Zoon, ja God is. Hetzelfde geldt van de erfzonde, den offerdood, en al de overige leerstukken. Zoo bijv. noemen degenen die tot het begrip van inspiratie verloren hebben, den bijbel nog Gods Woord. Waarom zouden zij het niet doen? Is ook de rede niet Gods Woord? Is alle orde, en zelfs de symetrie in een sneeuwvlok niet Gods Woord? Met

zoo te spreken voeren zij niet alleen ongemerkt eene bloot redelijke godsdienst in, maar spreken echt Protestantsch, en zijn in zekeren zin, orthodoxer dan de orthodoxen zelven.

En wat wij daar hebben aangemerkt is op verre na niet alles wat er kon gezegd worden, ten bewijze, dat het Protestantisme zijnen weg moet voortzetten, en niet meer naar de oude orthodoxie kan terugkeeren. Het is bovendien zoozeer in de gewone geschiedenis van den staat, de wetenschap, enz. verloren, dat men over de oorzaken, die het voortstuwen, boeken vol zou kunnen schrijven, en nog het onderwerp niet hebben uitgeput. Om die reden laat het zich ook niet opmaken of gissen, hoedanig eens de toekomst zal zijn. De gewone orde der Voorzienigheid en de wijze waarop de Katholieke Kerk steeds door geduld en lijden overwint in aanmerking genomen, schijnt het wel niet mogelijk dat het zonder groote rampen, oorlogen en beroeringen afloope. Het vreeselijkste zou zijn, indien overeenkomstig met de mystieke beweging onzer dagen, en de aan het Protestantisme zoo eigen verwarring van oneindig en eindig, van God en den mensch, het gebeuren mogt dat het orthodoxisme en rationalisme zich in een valsch mysticisme vereenigden. Wie dat wist te doen, zou meester zijn van de menigte, meester van den tijd, voor zoover men dat buiten de Katholieke Kerk zijn kan. Wie durft zeggen, dat zoo iets onmogelijk is? Slechts eene zaak is volkomen zeker: dat die Kerk niet kan vergaan, en Petrus onsterfelijk is.

OVER EENE DAAD

VAN DEN

H. VULFRAM.

In de *Algemeene Konst- en Letterbode*, N°. 22 dezes jaars, ontmoette ik een overgenomen stuk, hetwelk onder het opschrift „Kunstnieuws" was ingezonden in de *Amsterdamsche Courant*. Het betreft eene „meesterlijk gepenseelde" schilderij van den Dusseldorfschen akademieschilder Julius Muller, die zooals daar gezegd wordt, sedert eenigen tijd zich te Amsterdam heeft gevestigd. Het onderwerp door den schilder behandeld, wordt aldus opgegeven: „Jaarlijks waren de Vriezen gewoon twee of drie kinderen aan de zeegoden te offeren. Deze kinderen werden door het lot aangewezen en op een bepaald uur, kort voor het opkomen van den vloed, op eene zandbank geplaatst en dus door de golven weggesleurd. Het jammeren der moeders werd niet aangehoord, de heidensche priesters en waarzeggers overtuigden den Koning dat het zoo zijn moest. Een een en ander kwam Vulfram ter oore, die zich haastte den Koning te smeeken deze barbaarschheid achterwege te laten, nu de tijd daar was, dat deze offerande weder geschieden zou. In den beginne was Radboud onverzettelijk, maar zich toch eenigzins genegen gevoelende voor

de liefelijke taal des christendoms, zeide hij: „Welnu! indien gij vermeent meer magt te hebben, en den moed bezit den zeegoden de kinderen te ontrukken, dan zullen zij u geschonken worden." Vulfram, ijverende voor zijnen God tegenover de aanbidders der goden, ontkleedt zich, gaat moedig de schuimende zee in, worstelt tegen de opkomende baren en bereikt weldra de twee kinderen, die reeds door de golven waren medegesleept. Hij neemt zijn lieven last op de schouders, geeft de hem geschonken kinderen der moeders weder, en treedt, met de blijmoedige fierheid eens christens, voor koning Radboud."

Met verwondering en ingenomenheid deelt de berigtgever in de *Amsterdamsche Courant* uit den mond des heeren Julius Muller mede, hoe deze aan dit ontwerp gekomen is: „Hij was namelijk door vriendschappelijke relatien met den gunstig bekenden archivarius der stad Osnabrück, den heer assessor Sudendorf, te weten gekomen, dat zich in het archief dier stad nog vele belangrijke en voor de geschiedenis van Vriesland zeer gewigtige dokumenten en oorkonden bevonden, die vooral betrekking hadden op het leven van koning Radboud en de evangeliezending van Bisschop Vulfram. Eene dezer oorkonden behelsde o. a." de vermelde gebeurtenis door den schilder voorgesteld. De berigtgever wijders die zich reeds beklaagd, ten minste zijne bevreemding te kennen gegeven had, dat noch Otto Scarlensis, noch Westendorp hem ooit een woord van de zaak geboekt hebben, besluit met de aanbevelende opmerking, dat de heer Muller welligt in staat zal zijn, „de beoefenaren der historie nog met andere belangrijke oorkonden, betreffende de geschiedenis onzes vaderlands, bekend te maken."

Het zal wis velen, die in Courant of Bode dit berigt

aantroffen, gegaan zijn als mij. Sinds ik namelijk als geestelijke tot het Breviergebed gehouden ben, heb ik ten elken jare op den 20 Maart, wanneer wij den feestdag houden van den H. Vulfram, in het Kerkelijk officie de *zaak*, waarvan hier, als ware zij eene geheel onbekende, spraak is, gelezen. Het kan geenszins mijne bedoeling zijn iets af te dingen op de waarde voor de geschiedenis, hetzij van de „dokumenten en oorkonden" welke in het archief van Osnabrück bewaard worden, hetzij van de bekendmakingen, waartoe de heer Muller in staat is: maar moest ik niet met verbazing opzien naar de Redactie van de *Algemeene Konst- en Letterbode*, welke het berigt, zoo voetstoots en zonder eenige aanmerking, uit de Courant heeft overgenomen? Wel verre toch dat Vulfram's edele bedrijf uit de vergetelheid en het stof van een nog niet genoeg gekend archief behoefde aan het licht gebragt te worden, is het integendeel alom bij de hagiographen besproken hoewel met verschil van omstandigheden, zooals trouwens niemand bevreemden moet. Bron, hoofdbron voor de latere geschiedschrijving van den H. Vulfram is de levensschets welke zekere Jonas, een tijdgenoot des Heiligen en monnik van het klooster van St. Vandrile, waar Vulfram, die vroeger den aartsbisschoppelijken zetel van Sens tegen den apostolischen arbeid onder de Friesen verwisseld had, zijne laatste jaren heeft doorgebragt, moet gegeven hebben. Er bestaan eigenlijk twee schetsen die aan genoemden broeder Jonas zijn toegeschreven. Beide zijn te vinden bij Ghesquier, in zijne *Acta Sanctorum Belgii Selecta*, Tom VI, p. 524—534. Surius had op den 20 Maart het „vita amplior", gelijk Ghesquier de eene schets noemt, gegeven: hij zal misschien de kortere, waaraan door Henschenius in het

groote werk der Bollandisten de voorkeur geschonken werd, en waarvan deze geleerde Jesuiet verzekert dat zij naar een oud Antwerpsch Handschrift is afgedrukt, niet eens gekend hebben. Op het evengenoemde „vita amplior", veelligt niet anders dan eene uitbreiding van Jonas' oorspronkelijken arbeid, heeft vóór Ghesquier ook Mabillon, Saec. Benedict. III, p. 1, zijne kritiek geoefend, en daarbij schrapping van meer dan eene onware voorstelling noodig geacht. Het ligt volstrekt niet in mijn plan eenig nader oordeel te vellen over waarde of voorkeur, welke aan den eenen of den anderen arbeid moet worden toegekend. Zooveel alleen wil ik constateren, dat zoowel in de kortere schets door Henschenius, als in de uitvoerige door Surius medegedeeeld, de redding der ter verzwelging bestemde slagtoffers door toedoen van den H. Vulfram gevonden wordt. Van „worstelen tegen de opkomende baren" wordt noch ter eene noch ter andere plaatse gelezen, maar wel wordt hier en ginds gemeld, dat Vulfram, na de Majesteit Gods in gebed te hebben aangeroepen, over de baren wandelde en, gelijk het bij Surius luidt, niet anders dan de voetzolen bevochtigde.

Na te hebben doen blijken dat reeds Surius, ook Henschenius, Mabillon en Ghesquier het nieuw ontdekte feit gekend en vermeld hebben, zal het wel onnoodig zijn te bevestigen, dat anderen, als Rosweyde, Lippeloo of diens latere uitgever Gras, Baillet, Le Mire, Godescard, van der Haagen, van Nouhuys, enz. het hebben opgenomen.

DE ZENDINGEN

DER

KATHOLIEKE KERK.

Van den gnnstig bekenden schrijver eener *Weltgeschichte;* van *Das Griech.-Russische Schisma; Geschichte Ungarns; Handbuch zur Kenntnisz von Ungarn*, enz., alsook van de sedert rnim anderhalf jaar verschijnende *Neue katholische Haus- und Volksbibliothek*, den geleerden geschiedvorscher Joseph Chowanetz, is onlangs, als „10 Band" van laatstgenoemde in 't lichtgeving een zeer belangrijk werkje nitgekomen, waarin hij, naar antentieke bronnen, berigten en de jongste brieven der Katholieke zendelingen, een beknopt overzigt geeft van de zendingen der Katholieke Kerk. Hij handelt over haar begrip en wezen, hare geschiedenis en tegenwoordigen toestand; over hare aanhoorigheden, instellingen, vereenigingen en hedendaagsche statistiek, waarbij eene voorstelling is gevoegd van het leven en werken, van het lijden en den troost in de jongste Katholicke zendingen, met een „bont aanhangsel", gelijk de schrijver het noemt, nit de keerzijde van het zendelingswerk (bij de Protestanten).

De auteur zegt in zijn voorberigt, dat hij zijnen lezer „*eine historisch-statistisch-pittoreske Darstellung des katholischen Missionswesens*" aanbiedt, en alles wat over dat hoogst gewigtig onderwerp bijeen te brengen was, zich ten nutte heeft gemaakt. Hij meent aan zijn werkje, schoon niet groot van omvang, eene zekere volledigheid te hebben gegeven en daarbij voor zooverre hij weet de eerste te zijn die de uitwendige zendingen der Kerk in een algemeen overzigt heeft zamengevat.

In de eerste zeer korte afdeeling handelt hij over *het begrip der zendingen*, der in- en der uitwendige, gelijk hij ze onderscheidt.

In de tweede levert hij in korte omtrekken eene volledige *geschiedenis der zendingen van Christus af tot op onze tijden.*

In de derde beschrijft hij den *hedendaagschen toestand der zendingen*, — hare aanhoorigheden, inrigtingen, vereenigingen, en levert hij een statistiesch overzigt der tegenwoordige zendings-distrikten en -plaatsen, enz.

In de vierde geeft hij in treffende beelden, aan de laatste brieven en berigten der zendelingen ontleend, een tafereel van het leven en het werken, van het lijden en de vreugde in de Katholieke zendingen, alsmede een beeld van hare verheerlijking met nog een gemengd aanhangsel over dat onderwerp, hetwelk daarmede beknopt en toch volledig behandeld is.

We geven hier een kort verslag van het hoogst tijdig geschrift, en nemen het tweede gedeelte, dat voor weinig inkorting vatbaar is, nagenoeg in zijn geheel over. Het zal de glorierijke vruchtbaarheid der Katholieke Kerk toonen en daarmede een krachtig bewijs te meer geven van haar waarachtig moederschap, terwijl het Protes-

tantisme door de onvruchtbaarheid zijner zendelinggenootschappen zelf zich daardoor reeds alleen van zijne eigene onwaarheid overtuigt.

I. BEGRIP DER ZENDING.

Getrouw aan het bevel van haren Heer en Meester: „Gaat uit in de geheele wereld en predikt het Evangelie aan alle schepsel; en leert hen allen onderhouden wat ik u bevolen heb" [1]) — *zendt* de Katholieke Kerk hare bisschoppen en priesters als opvolgers der Apostelen en der leerlingen tot *alle volken* heen, om hen onder de kruisvaan te vergaderen en tot burgers van Christus' rijk te maken. Dit is de *zending* der Kerk in 't algemeen.

Er is eene uit- en eene inwendige zending. De eerste en oorspronkelijke zendt de heilgezanten tot de Joden en de Heidenen (ook tot de van de Kerk afgevallen sekten), om hen tot het *geloof* te bekeeren; de laatste zendt hen tot de reeds bekeerde, maar weder tot laauwheid, onverschilligheid, twijfel of ongeloof vervallen Christenen om hen aan de zonde te onttrekken en daarmeê dan voor het (levende) geloof te herwinnen. Beide zendingen hebben één doel gelijk één oorsprong.

Na een vlugtig woord over de *zending* in bepaalden zin of zoogenaamde *missie*, inwendige zending, komt de schrijver op zijn eigenlijk bedoeld onderwerp: de uitwendige zending, en vervolgt:

Hier ontsluiten zich onbegrensde plaatsen en tijden

---

1) Matth. XXVIII, 19, 20 en Marc. XVI, 15.

voor onzen blik, en ons oog schouwt „de gansche wereld" door en overziet „alle volkeren", heel het menschelijk geslacht van opgang tot ondergang, van 't begin tot het eind aller dagen.

Waarin het wezen der uitwendige of eigenlijke zending bestaat, ligt allerklaarst in 's Heeren woord: „Gaat en verkondigt het Evangelie aan alle volken."

Die blijde boodschap om in te gaan in 't huis van den hemelschen Vader, moet aan hen verkondigd worden die nog niet (of althans nog niet naar waarheid) daarvan gehoord en tot nu toe daarbuiten gestaan hebben in de donkere schaduwen des doods of in het vale twijfellicht der dwaling: in 't Heiden- en Jodendom, in de ketterij of in de scheuring. Inzonderheid gaat het Evangelie naar de heidenwereld, sedert Israëls kinderen verhard van gemoed het verworpen en de afvallige Christenen, in trotschen overmoed en dwaze zelfregtvaardiging, zich er aan onttrokken hebben om den wind der leering te volgen, welke heden aldus, morgen weder anders waait [1]).

En zoo deed de Kerk van den dag harer stichting af tot op dit oogenblik en zal het doen tot het uur toe waarin het woord van haren hoogsten profeet en Meester zich vervult: „Het zal één herder en een schaapstal zijn" [2]). En tot dat uur toe zal het zendingsambt der Kerk voortduren, een ambt dat zij vervullen *moet*, en dat zij met blijdschap en zegen bij de grootste moeijelijkheden, gevaren en zelfopofferingen harer missionarissen altijd vervuld heeft.

---

1) Eph. IV, 14, 15.
2) Joan. X, 16.

II. ALGEMEENE GESCHIEDENIS DER ZENDINGEN VAN CHRISTUS AF TOT HEDEN TOE.

1.

De zendingen bij de volken van het oude Romeinsch-Grieksche rijk, en de naburige volken.

Is bij de Katholieke Kerk de *pligt* der zendingen, bij haar alleen is ook het regt er toe; want slechts tot de Apostelen en leerlingen, met Petrus aan het hoofd, sprak haar Stichter het woord: „Gaat en onderwijst alle volken"; en de opvolgers der Apostelen zijn de Katholieke bisschoppen, de opvolgers der leerlingen de Katholieke priesters, gelijk de opvolger van Petrus de Roomsche Paus is. Vandaar zijn alle andere van de Katholieke Kerk niet uitgaande zendingen ook *geene zendingen*, gelijk zij dan werkelijk met eene doodelijke onvruchtbaarheid geslagen zijn. „Aan hunne vruchten zult gij ze kennen" [1] — dit woord wordt daar wel duidelijk vervuld.

Jesus Christus zelf was de eerste zendeling, gezonden door zijnen Vader [2]; gelijk Hij gezonden werd, zond Hij zijne Apostelen en leerlingen [3]; en gelijk de Apostelen gezonden werden, zonden zij bisschoppen [4] en priesters [5]; en de bisschoppen zonden weder andere bisschoppen en priesters [6] — alles echter in gemeen-

---

1) Matth. VII, 16.
2) Joan. XII, 49; XVII, 18; XX, 21.
3) Joan. XVII, 18; XX, 21, 22; Luc. X, 1—11; 16—20.
4) II Tim. I, 6—8.
5) Hand. XIV, 22.
6) Tit. I, 5; I Tim. V, 22.

schap en onder de hoogste leiding van het hoofd der Apostelen en zijne opvolgers, de Roomsche pausen, gelijk ons de schriften der Vaders en van andere oude kerkelijke schrijvers de bewijzen leveren [1]), en gelijk dit uit het bevel des Heeren: „Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal ik mijne Kerk bouwen" — „weid mijne lammeren" — „versterk uwe broederen" — en uit de klare aanduidingen in de handelingen der Apostelen onloochenbaar blijkt [2]).

Dit is alzoo de instelling der Christelijke Zending en haar wezen of natuur. Van de opvolgers van Petrus, als den hoogsten leeraar en het zigtbaar hoofd der Kerk, moeten de zendelingen uitgaan — en aldus is het meer dan achttien honderd jaren in de Katholieke Kerk geschied.

We konden de zendingen ten tijde der Apostelen als genoeg uit de H. Schrift en overlevering bekend, voorbijgaan; ten volledig overzigt evenwel geven we ook die met een enkel woord aan.

De H. Petrus stichtte het eerst op den Pinksterdag de gemeente of Kerk te Jerusalem; vervolgens die te Antiochië, en begaf zich eindelijk in 't jaar 42 naar Rome, om aldaar zijn opperherderlijken zetel te vestigen en na de grondvesting der heilige Roomsche Kerk deze ten middenpunt en tot moedergemeente te verheffen. — Van

---

1) Men vindt die plaatsen o. a. bij De Maistre, *Du Pape*, en bij J. Chowanetz, *Das griech.-russische Schisma.*

2) Hand. I, 15 vlgg.; II, 14 vlgg.; IV, 8; V, I; Gal. I, 18; — Hand. XV. Vooral behoort hier de plaats uit Hoofdstuk X, waar Petrus het eerst voor de *Heidenen* de Kerk ontsluit, en H. XV, waar hij als voorzitter van het concilie der Apostelen aan de Heidenen de uitspraak verkondigt aangaande het onderhouden der wet van Moses.

zijne zijde doortrok Paulus als zendeling bij uitnemendheid schier heel de wereld, was herhaaldelijk te Rome [1]), en ontving er met het hoofd der Apostelen den gloriepalm van het martelaarschap [2]). Matthaeus verkondigde het Evangelie in Indië en Aethiopië [3]); Philippus in Phrygië [4]); Thomas bij de Parthen, Aethiopiërs en Indianen; Andreas in Scythië; [5]); Bartholomaeus in Indië [6]); Thaddaeus in Syrië [7]); Joannes in Klein-Asië [8]), Jacobus de Meerdere in Judea en moet tot Spanje doorgedrongen zijn; Jacobus de Mindere vooral in Jerusalem; Simon in Mesopotamie en Persië; Matthias in. de landen der Kaspische Zee [9]). Al deze vrienden des Heeren en mede-apostelen van Petrus stierven den dood der bloedgetuigen — Joannes alleen uitgenomen — die omstreeks het einde der eerste eeuw in vrede te Ephese ontsliep. Hem was het gegeven, de Kerk van zijn geliefden Meester bijna reeds over de gansche toen bekende wereld verspreid te zien.

En in wat betrekking stonden de zendingen van ieder der Apostelen tot de hoogste zending vau den H. Petrus?

Alhoewel — zegt op dit punt een uitstekend schrijver dezes tijds [10]) — ook de overige Apostelen het hunne gedaan hebben, om het zaad van het Evangelie door de wereld te verbreiden, ging dit echter van hunne Kerken in slechts beperkter mate uit, wijl deze namelijk, op

---

1) Tot zoover de Handelingen der Apostelen.
2) Volgens eenparige overlevering.
3) Rufin., *H. E.*, I, 9; Euseb. III, 39. 4) Euseb. III, 31; V, 24.
5) Ibid. III, 1. 6) Ibid. V, 10. 7) Ibid. I, 12.
8) Clem. Alex.; Irenaeus; Origen.; Euseb.; Hiëron.
9) Dit alles bij Euscbius.
10) Gerbet, *Esquisse de Rome chrétienne*, I, 311 suiv.

enkele uitzonderingen na, slechts in den naasten omtrek haar bekeeringswerk uitbreidden; gansch anders was dit met den zetel van Petrus te Rome. De geschiedenis heeft het bewezen wat in dit opzigt het Evangelie voorgeschreven had: dat de bekeering der „*volken*", der „*wereld*" slechts van Petrus, van Rome konde uitgaan. Rome is het vruchtbaar middenpunt eener *algemeene* bekeering geworden, en terwijl de ijver der overige door Apostelen gestichte Kerken [1]) reeds voorlang verkoeld en met dezer in scheuring of ketterij ondergegaan leven uitgedoofd is, heeft de Kerk van Rome, zij, reeds door den Apostel Paulus [2]), den Apostolischen vader Ignatius [3]), de Apostolische mannen Irenaeus [4]), Cyprianus [5]), en ontelbare andere getuigen der eerste eeuwen zoo hoog gevierd, zij, „de hoofdbewaarster van den liefdebond" [6]), de moeder en leermeesteresse aller Kerken, nooit hare hand van het groote werk der zending teruggetrokken. Aan haar dankt geheel Europa, Afrika, en een groot deel van Asië en Australië de kennis van het Christelijk geloof.

Een leerling van Petrus (de Evangelist Marcus) bragt het Evangelie naar Alexandrië; door opvolgers van Petrus werden de Kerken te Carthago en in westelijk Afrika gegrondvest [7]); de Kerken van Italië moeten reeds in de eerste eeuw, natuurlijkerwijze van Rome uit, gesticht

---

1) In het oosten,
2) In zijn Brief aan de Romeinen.
3) Ep. ad Rom.
4) Contr. Haer. III, 3 n. 2, enz.
5) De Unit. Eccl.
6) Woorden van den H. Ignatius in evengenoemden Brief.
7) *Mart. Rom.* a. d. 25 April.; Munteri *Primordia eccl. Afr.*; Tert. ad Scap.

zijn [1]); naar Spanje moet Paulus, ook van Rome, het Christendom hebben gebragt; zeker is het dat de H. Torquatus en anderen, door Petrus en Paulus tot Bisschoppen gewijd, het Evangelie in Spanje hebben gepredikt [2]).

„Het is wereldbekend — zegt Innocentius I [3]) — „dat in geheel Italië, Gallië, Spanje, Afrika, Sicilië, en de daar tusschen liggende eilanden niemand Kerken gesticht heeft dan diegenen welke de eerwaardige Apostelen Petrus of zijn opvolgers tot de waardigheid van het Priesterschap verheven hebben". De Pausen namelijk van dien tijd wijdden vele zendelingen tot bisschoppen voor de heidenen en gaven hun den last, dat zij zelven dan door het bekeeren der ongeloovigen hunne bisdommen zouden vormen [4]) — op dezelfde wijze als het nog geschiedt.

De eerste Kerken van Gallië werden wederom door de leerlingen van Petrus gesticht: door Xistus te Rheims en Trophimus (leerling van Paulus) te Arles [5]). Uit deze bron, schrijft Paus Zosimus, heeft Gallië de stroomen des geloofs ontvangen.

In de tweede eeuw, zoo verhaalt de eerwaardige Beda, verlangde een Britsch koning (Lucius) van paus Eleutherius Christelijke leeraars, en heeft ze ook verkregen; dit is de oorsprong der Engelsche Kerk, die in den H. Albanus

---

1) Selvaggio, *Antiq. Christ.*, en Joh. Lami, *Del. erudit.*

2) *Mart. Rom.* a. d. 15 Maj.

3) Epist. ad Decent.

4) Phot. Cod. 48. Vgl. Thomass. *De vet. et nov. eccl. disc.* I, 1, 54; en *Acta Faust.*, en *Jov.*, waar eene hoogst merkwaardige beschrijving voorkomt van zulk eene wijding en zending der oudste tijden in de katakomben. — Ook Bonifacius werd te Rome tot Bisschop gewijd met onbepaalden zetel.

5) *Mart. Rom.* a. d. 1 Sept.

(omstreeks het jaar 303) haren eersten martelaar had aan te wijzen.

Van Duitschland berigt reeds Irenaeus [1]), dat het Christendom zich ook derwaarts uitgebreid had. Onder de Romeinsche heerschappij — dus alweder van Rome uitgegaan — was het Christelijk geloof allereerst, vooral op de vaste zetels aan den Rijn, den Donau, naar Rhaetië, Noricum, in het westelijk Helvetië en verder voortgeplant. Zeker bestonden reeds aan het eind der derde eeuw de Kerken te Trier, Metz en Keulen, waar de heilige bisschoppen Eucharius, Clemens en Maternus, afstammelingen van Apostolische vaders en leerlingen, aan het hoofd stonden; van denzelfden tijd moeten ook de Kerken van Spiers en Mainz zijn, welke laatste in den H. Crescentius haren eersten bisschop vereert; in de Donau-landen waren te Lorch (met den bisschop en martelaar Maximiliaan † 285), te Pettan (met den heiligen bisschop Victorinus, in 303), Augsburg (met de heilige martelaresse Afra) de eerste bisschoppelijke Kerken.

Zij allen verdanken aan Rome haren oorsprong, doch gingen in de stormen der volks-verhuizingen en door inwendige onlusten te niet.

Toen sedert Constantijn de Groote (in 313) het Christendom allengs tot heerschende godsdienst in het groote Romeinsche rijk, dat destijds, Persië, Indië en China uitgenomen, over heel de bekende wereld zich uitstrekte, verheven werd, kon des Pausen gezag zich overal ook openlijk meer doen gelden, gelijk dit dadelijk in het houden

---

[1]) Contr. Haer. I, 10.

der eerste algemeene kerkvergadering van Nicea (in 325) te zien is. Alle bisschoppelijke zetels verkeerden nu vrij en openlijk met de Kerk van Rome [1]); openlijk zette deze het groote werk der zending voort, eerst in Asië (waar Armenië, Iberië, het zuidelijk Arabië en andere landen zich aan de reeds Christen geworden oorden aansloten) [2]); voorts in Afrika, waar de heilige Frumentius en Aedesius Abyssinië voor het Christendom wonnen. Over alle Kerken, zoowel de nieuw ontstane als de vroeger gestichte [3]), strekte zij nu plegtig en openlijk haren schepter uit en bestuurde ze met haar opperherderlijk gezag. Zelfs in het heidensche Persië noemde men het Christendom nu (omstreeks 400) de „Roomsche godsdienst" [4]).

2.

De zendingen tot de Germaansche volken.

Door de vestiging van den hoogsten Apostolischen stoel te Rome werd Europa de hoofd- en moederstad des Christendoms, en wijl Asië kort daarna (reeds redert de tweede

---

1) Dat dit, zoover doenlijk, ook vroeger, en in den geest te allen tijde geschied was, bewijst de kerkelijke geschiedenis in ontelbare feiten, waarbij we slechts aan den Brief van Clemens Romanus ad Cor., aan de veelvuldige beroepen op Rome, aan het verschil over het Paaschfeest, over den ketterdoop, enz. te herinneren hebben.

2) Uit Iberië werd Albanië met het Evangelie bekend. Zie over het boven en hier gezegde Rufinus en Sozomenus, *Hist. Eccl.* en Philostorg., *Hist. Eccl.*

3) De Kerken, namelijk, door de overige Apostelen gevestigd. Zie hierboven.

4) Godsdienst des Roomschen Keizers; onder dezen titel straften haar de Persische overheden. Sozomen., *Hist. Eccl.* II.

eeuw) zich niet slechts in sekten splitste, maar later in den Islam een nieuw heidendom baarde, werd aan dit oud middenpunt der wereld zijn gewigt en invloed ontnomen en op Europa overgebragt [1]).

Wij weten dat er in Duitschland en Engeland reeds in de eerste eeuwen Christelijke zetels waren — doch enkel in de Romeinsche koloniën; want in de ontzaggelijke wouden was het zonnelicht des Evangelies nog niet doorgedrongen.

In 't jaar 432 zond Paus Coelestinus Palladius naar Ierland; hem volgde de H. Patricius, die de Ieren voor het Christendom en de beschaving won. Na een arbeid van 40 jaren had hij nagenoeg alle kleine koningen van het eiland bekeerd en over de 3000 priesters gewijd; hij maakte Armagh ten zetel des aartsbisdoms en eener inrigting voor 't onderwijs, en ontsliep, 120 jaren oud, zalig in den Heer. Ierland werd zelfs voor Engeland ten school van Christelijke wetenschap en volmaking; men zag beide landen met talrijke kerken en kloosters bedekt. — Nogtans bleef de in Engeland ingedrongen heerschende stam der Angelsaksen aan 't Heidendom verkleefd; en zij werden eerst door den heiligen Benedictijn Augustinus, hun door Paus Gregorius den Groote toegezonden, sedert 597 tot de Kerk gebragt. Doch nu ook werden de Britannische eilanden tot een toonbeeld van kerkelijk leven en beschaving; zelfs vele konings-zonen en -dochteren gingen daar in de kloosters, welke door Augustinus, met den Benedictijner regel bekend, de voornaamste *kweekplaatsen voor toekomstige zendelingen* werden [1]). Alle latere Duit-

---

1) Höfler.

2) Vóór de komst van Augustinus volgden hier de kloosters

sche apostelen kwamen uit deze scholen voort; en bijkans allen waren zij van koninklijk of hoogadelijk' geslacht.

Tegen het begin der zesde eeuw werden de eerste Engelsche zendelingen naar Duitschland gezonden. Hierop komen we aanstonds terug, als we eerst een blik op de Duitsche stammen die met de volksverhuizing naar het Romeinsche rijk heen trokken, zullen geworpen hebben. De Gothen ontvingen de eerste kennis van het Christendom in de zesde eeuw, doch helaas uit het Oosten, hetwelk al spoedig tot het Arianisme begon te vervallen. Zij werden dus Ariaansch — en staken andere Duitsche landverhuizers, als de Wandalen, Bourgondiërs, Sueven, later de Longobarden met deze dwaalleer aan, welke zich met de genoemde volken naar Gallië, Spanje en Afrika uitbreidde en hier overal de Katholieke Kerk bekampte.

Voor deze echter ontstond in het dapper Frankenvolk, hetwelk omstreeks 496 het geloof aannam, een te goeder uur door God opgeroepen redder; met de zegepraal der Franken over de Duitsche rondzwervende stammen in Gallië was daarin ook de zegepraal der Kerk begrepen — en gelijk zich de Frankische heerschappij verder over Duitschland, de landen der Alpen en Pyreneën uitstrekte, baande zij tevens alom voor de Katholieke Kerk den weg der overwinning.

Zoo geschiedde het, dat als bovengenoemde Engelsche zendelingen naar Duitschland kwamen — waar intusschen de stormen der volksverhuizing steden en kerken ver-

---

oudere regels: als die van Cassianus. Ook de naar Duitschland gegane heilige Columbanus stichtte een regel, volgens welken meestal de oude Duitsche zendelingen leefden.

woest hadden — zij in de Frankische Koningen, inzonderheid in dezer manhaftige huismeijers, in het roemrijk geslacht der Pepijnen, waaruit Karel de Groote moest voortkomen, overal eene magtige hulp en bescherming vonden.

Doch de ware zegen en kracht kwam dezen zendelingen van eene andere zijde toe. Allen ontvingen zij hunne zending van de Katholieke Kerk, en de meesten gingen haar in persoon te Rome zelf halen. — De Heilige Fridolinus, Trudpertus en Pirminianus, Ieren van geboorte, kwamen reeds omstreeks 510 naar Alemannië (Zwaben); de H. Columbanus kwam omtrent 611 aan de Bodensee en ging daarop naar Italië. Van zijne uit Ierland meêgebragte twaalf togtgenooten was de H. Gallus in Zwitserland achtergebleven, en legde den grond tot het klooster van St. Gallen [1]), dat later zooveel invloed heeft uitgeoefend.

In de streek van het tegenwoordige Passau verkondigde de Belgische missionaris St. Valentinus de Katholieke leer (in 440); met bewilliging van Paus Leo den Groote ging hij naar Tyrol, waar hij gelijk de meeste oude zendelingen de martelkroon verwierf. Kort daarna trad in deze oorden alsook in de omstreken van het tegenwoordige Weenen, de wonderbare H. Severinus als geloofsgezant op († 482); onder de Bojoariërs (Beijeren) zien we herhaaldelijk Frankische missionarissen verschij-

---

1) Reeds is hierboven opgemerkt, dat deze uitgezonden kloosterlingen naar den regel van Columbanus leefden, wijl hun die van den H. Benedictus (van 't jaar 529) nog niet bekend was. Alle later opgetreden zendelingen echter waren Benedictijnen. Vgl. Hefele, *Geschichte der Einführung des Christenthums im südwestlichen Deutschland.* 1827.

nen; hun eigenlijke Apostel werd de heilige bisschop Emmeram (sedert 652).

Ook in het tegenwoordige Franken werd door Frankische heilgezanten het zaad des geloofs uitgestrooid, hetwelk vervolgens door den Ierschen monnik, den H. Kiliaan in de omstreken van Wurzburg tot rijpheid kwam. Inzonderheid werd ook de Rijnstreek door Frankischen invloed tot nieuwe geloofskracht opgewekt.

Dit alles geschiedde in eenheid met den Roomschen Stoel, waarvan de Franken altoos getoond hebben, de trouwe zonen te zijn.

Een woeste stam — die der Vriezen — stelde den ijver der zendelingen groote hinderpalen in den weg. De eerste pogingen tot hunne bekeering deden de H. Eligius († 659) en de Angelsaksische H. Wilfried, aartsbisschop van York [1]). Eerst door de ondersteuning van Pepijn van Herstal, kon de in Ierland opgevoede H. Willibrord [2]), na bekomen magtiging van Paus Sergius (in 692), met meer goed gevolg hier doordringen. Zijn uitstekende medehelper Suidbertus koos zich West-Vriesland ten werkkring uit, doch moest voor de Heidensche Saksen wijken, en legde op een eiland van den Rijn het klooster Kaiserswerth aan († 713). Toen echter Karel Martel de Vriezen onderwierp, kon Willibrord, die tot aan Denemarken was doorgedrongen, als aanvankelijk verwinnaar van 't ruwe Vriesche volk deze wereld verlaten (739).

Die verschillende afzonderlijke pogingen om het Christendom in Duitschland te verbreiden, zouden intusschen

---

1) Vita S. Wilfridi; vgl. Beda. *H. E.*, V, 10.

2) Vita Willibrordi, door Alcuinus bij Mabillon, *Acta SS. ord. Bened.*

zonder een vereenigenden kerkelijken band voor de toekomst van geen blijvende vrucht zijn geweest. Hiertoe wekte God den H. Bonifacius op, die, uit Engeland herkomstig en daar ten zendeling gevormd, zich, nadat hij te Rome door Paus Gregorius II (in 718) tot Apostel van Duitschland gewijd en gevolmagtigd was, vooral ten doel stelde: aan de Duitsche kerken, welke hij als aartsbisschop van Mainz en algemeen bisschop van Duitschland met krachtige hand bestuurde, een hecht organisme te geven, en haar door de innigste aansluiting aan het Opperhoofd te Rome een blijvenden duur te verzekeren. Hij predikte tevens onder verschillende Duitsche stammen, vooral onder de Hessen, Thuringers en Vriezen, het Evangelie, en won de beide eerste volken geheel voor het kruis, terwijl hij onder de laatsten (in 755) de martelkroon behaalde [1]). Onberekenbaar zijn de verdiensten welke Bonifacius zich voor Duitschland in godsdienstig, zedelijk en staatkundig opzigt verworven heeft; wat wij met betrekking tot godsdienst, wetenschap, kloosterleven (men denke slechts aan Fulda!), in alle takken der beschaving, in de inrigting van Kerk en Staat - in de middeleeuwen groots, nuttigs en schoons hebben aan te wijzen — 't is hoofdzakelijk zijn werk; daarom wordt hij ook met volle regt als Duitschlands Weldoener (Bonifacius) en geestelijke Vader vereerd.

Nog hardnekkiger en langer tegenstand dan bij de Vriezen vond de verbreiding des Evangelies bij de Saksen [2]). Eerst beproefden twee Angelsaksen, de beide broeders Ewald, daar het goddelijk zaad te planten; zij plukten er

---

1) Zie *Bonifac. Epist.; Willibaldi* en *Othl. Vita S. Bonifacii;* den *Bonifacius* van Sciters, enz.

2) Vgl. Welter, *Einführung des Christenthums in Westphalen*, en Bornstedt, *Bekehrungs-Geschichte der Friesen und Westphalen.*

slechts den martelpalm, doch geen vrucht van 't uitgestrooide zaad. Met meer gevolg werkte onder hen Gregorius van Utrecht; doch als de Saksen onophoudelijk strooptogten in 't naburige Frankische rijk deden — werd hiertegen een oorlog ondernomen, om hen tot onderwerping te dwingen, en in gevolge van dezen krijg werd hun het Christendom geschonken, waarvoor inzonderheid Karel de Groote (sedert 772) geijverd had. *Gewelddadige bekeeringen* heeft de Kerk ten allen tijde afgekeurd [1]); doch 't is (reeds door Hegewisch) aangetoond, dat de oorlog met de Saksen oorspronkelijk geen godsdienstoorlog was; want het eerste doel was dit volk te onderwerpen; het Christendom *moest* men onder hen, gelijk onder andere volken, laten prediken; wijl nu de Saksen zich hiertegen allerhardnekkigst verzetten, de zendelingen verdreven en vermoordden — werd later geweld met geweld gekeerd, en de aanvankelijke politieke krijg werd toen ten godsdienstoorlog — doch ook eerst *toen*. Eerst met de onderwerping van 't geheele volk, en nadat de aanvoerders zelven het doopsel hadden gevraagd, werd er de Kerk duurzaam gevestigd en vrede en welvaart hersteld. Wat diep godsdienstige grond er

---

1) Reeds Athanasius merkte aan: „Het is der godsvrucht eigen, niemand te dwingen maar allen te overreden en te overtuigen", enz. Gelijkerwijze spraken Chrysostomus en Augustinus, en na hen verklaarde Paus Gregorius de Groote: „dat men den Joden geen geweld moest aandoen, en hun hunne synagogen niet ontnemen". — Avitus van Vienne wilde, dat men de ketters hunne kerken liet behouden; Martinus van Tours kwam tegen de mishandeling der Priscillianisten op, gelijk alle Vaders tegen het ter dood brengen van ketters waren. Het Kanonicke regt heeft deze leer en zienswijze der Kerk kort en goed in de volgende woorden zamengevat: „Dat zoude eene nieuwe en ongehoorde verkondiging van Gods woord zijn, als men het geloof door slagen wilde opdringen." — Zie *Neueste Nachrichten aus d. kath. Mission.* Mainz, 1844. Nr. 43 ff.

in 't Oud-Saksische volk lag, bewijst nog heden de zoo bloeijende Westphaalsche Katholieke Kerk.

3.

De zendingen tot de Scandinaviërs, Slawen en Hongaren.

Uit het nu voor 't Christendom gewonnen land der Saksen breidde de Kerk zich weldra door het bisdom van Bremen naar het naburige Scandinavië uit. Bisschop Ebbo van Rheims en de monnik Halisgar traden het eerst als door Paschalis I bevestigde zendelingen Denemarken in. Doch eerst in den H. Ansgarius, een man als de H. Bonifacius, uit het bloeijende klooster van Corvey herkomstig, ontvingen de Scandinaviërs hunnen grooten apostel. Hij ging, door Paus Gregorius IV tot legaat benoemd, in 827 aanvankelijk naar Denemarken; van daar (in 829) naar Zweden; beide landen doorreisde hij meermalen, verkondigde er onafgebroken het Evangelie, stichtte overal bisdommen, kerken en scholen, kweekte er met het Christendom tevens de beschaving aan, en arbeidde aldus voort, tot hij bij zijn zalig einde (in 865) zijne planting vol vreugde en troost aan zijnen leerling en opvolger Rembertus konde overgeven.

De Noorwegers ontvingen op hunne krijgstogten de eerste kennis van het Christendom. Toen Harald van Denemarken in 962 Noorwegen veroverde, spande hij alles ter bekeering van dit land in, welke evenwel eerst den H. Olaf (in 1019) met behulp van Engelsche en Duitsche zendelingen gelukte.

De bekeering van IJsland was het werk der zendelingen

Fredericus (in 981), van Stefner en Thangbrand (in 1000); de eerste bisschop van dit land was Isleif, in 1056. Van IJsland uit werd Groenland (omstreeks het jaar 1000) ontdekt en bekeerd [1]).

Nadat een zoo groot gedeelte van den Germaanschen volksstam onder de kruisvaan verzameld was, riep de goddelijke Voorzienigheid den wijd-vertakten stam der naburige Slawen tot het rijk van Christus. Onder dezen schijnen de Kroaten de eerstelingen der geroepenen geweest te zijn. Toen de Kroatische vorst Porga aan den Griekschen keizer Constantinus Pogonatus Christen zendelingen vroeg, verwees deze hem naar het Opperhoofd der Kerk te Rome [2]), waarop de Paus geloofsgezanten afvaardigde, die omstreeks 670 een deel van het volk doopten. De Serben gingen iets later tot het Christendom over, — de Carantanen werden omtrent 800 door Beijeren bekeerd.

De Moraven, het eerst door Karel den Groote der Kerk toegevoerd, ontvingen uit Passau en Salzburg hunne vroegste geloofsgezanten. Tot een nieuw leven werd het Christendom onder hen door de beide groote Slawenapostelen, de heilige Cyrillus en Methudius opgewekt. Deze, schoon van Griekenland komend, dat zich toen reeds van 't Katholiek middenpunt begon te verwijderen, verbonden zich op het naauwste met Rome (in 863); zelfs ging de laatste er in persoon heen, en werd door Adrianus II tot Bisschop van Pannonië en Moravië gewijd (in 869) [3]).

---

1) Vgl. Adam Brem. *H. E.;* Fabricius; *Vita S. Anscharii* door Rembert; Sax. Gramm. *Hist. Dan.;* Münter, *K. G. von Dänemark und Norwegen.*

2) Alzog, *K. G.*

3) *Cyrill. und Meth. die Slawen-Apostel.* Prag. 1823.

Boheme ontving het Evangelie uit Moravië; 't was Methudius zelf, die in 876 den hertog Borziwoi met zijn gevolg doopte. De Wenden en andere Slawen-stammen in Noord-oostelijk Duitschland werden (sedert keizer Otto I) eerst in vervolg van tijd, meest onder bloedige oorlogen met de Duitschers, bekeerd. Maagdenburg was het aartsbisdom, voor hen gesticht.

Wat den stam der Polen betreft, ook deze moet reeds van leerlingen des H. Methudius de eerste Christelijke leer ontvangen hebben. Eene beslissende schrede tot vestiging der Kerk geschiedde evenwel eerst onder den hertog Mieczyslaw, omtrent 966. Door tusschenkomst van keizer Otto I en bij bekrachtiging van Paus Joannes XIII, rigtte de hertog in 970 het bisdom Posen op.

Den Russen werd het Christendom het eerst op hunne rooftogten naar Constantinopel bekend; van veel gewigt was het doopsel der grootvorstin Olga te Constantinopel (in 955); beslissend de bekeering van haren kleinzoon Wladimir den Groote in 988. Door hunne afhankelijkheid van het Constantinopolitaansche patriarchaat werden de Russen vroegtijdig in de scheuring getrokken — niettemin erkenden zij nagenoeg vijftig jaren langer dan de Grieken het oppergezag van Rome.

De Magyaren of Hongaren — een volk, dat met de Slawen *niet* verwant is, hoezeer men nog dikwerf het tegendeel beweert — danken hunne eerste kennis van het Christendom aan Duitsche zendelingen, die door de bisschoppen van Passau en Praag hun toegezonden werden; hunne bekeering echter aan den ijver van den grooten apostolischen koning Stephanus den Heilige (omstreeks het jaar 1000), die met toestemming van Paus Sylvester II

aan het land die kerkelijke inrigting gaf, welke daar in de hoofdzaak nog heden ten dage bestaat [1]).

4.

De zendingen tot de Pommeren, Lijflanders, Esthen, Kurlanders, Pruissen, in de Kruistogten, tot de Mongolen en naar Afrika.

Wij naderen nu een nieuw tijdperk, hetwelk echter in de verhouding van de Kerk tot de zendingen niets veranderde. De Pausen hadden het toppunt ook hunner wereldsche heerschappij bereikt, en waren hierdoor in staat om met meer uiterlijke middelen hunne weldadige plannen door te zetten. Zij hadden vooral de bekeering van het deels noch Heidensche Westen en de terugvoering van het in scheuring afgevallen Oosten op het oog. Daarom noodigde o. a. Honorius III de prelaten van alle landen uit: „dat zij trouwe en vrome geestelijken uitkiezen en naar Rome zenden zouden, waar zij onderrigt zouden ontvangen, om als bekeerders naar vreemde landen te trekken" [2]).

Voor dien arbeid kwamen de nieuw-opgerigte Orden der Kerk bijzonder te stade, zooals o. a. de Cisterciënsen, in 1098; de drie geestelijke ridderorden, in 1113—1190; en vooral de zoo gewigtige bedelorden der Franciskanen, in 1209; der Dominikanen, in 1216; later ook de Minorieten, Karmelieten, enz.

---

[1]) Vgl. Chowanetz, *Handbuch zur Kenntnisz von Ungarn*, alsook zijne *Geschichte Ungarns*, waarin de bronnen zijn aangegeven. (Bamberg en Hamburg-Gotha.)

[2]) Alzog, *K. G.*

Aan de Pommeren verkondigde de door den Paus gezonden priester Bernard (in 1222) het Evangelie, doch werd om zijn armelijk voorkomen verdreven; eerst de bisschop van Bamberg, die in plegtigen praal optrad, konde, omtrent 1224, 7000 Pommeren doopen. — De Lijflanders werden door Meinhard, doch vooral door Berthold bekeerd, die een abt der Cisterciënsen en door den Paus tot deze zending gevolmagtigd was. Die bekeering geschiedde echter niet dan na een kruistogt, tegen dit volk om zijne gruwzame hardnekkigheid (in 1198) ondernomen, waarop nog een tweede en tevens de stichting volgde van de orde der Zwaardbroeders (in 1202), welke heel het land ten onder bragt. — Na hen kwamen de Esthen en later (in 1230) ook de Kurlanders tot het geloof.

Bij de Pruissen [1]) werkte de heilige bisschop Adalbert van Praag de eerste bekeeringen, welke hem het loon van 't martelaarschap verdienden (997); anderen ging het als hem. De eigenlijke bekeerder der Pruissen was de Cisterciënser monnik Christianus (in 1209), welke later door Innocentius III tot bisschop voor dit land werd gewijd. Niettegenstaande de zendelingen en vorsten zich jegens de uiterst hardnekkige Heidenen zeer toegevend gedroegen, verzetten deze zich met verregaande verwoedheid tegen het werk der bekeering, en overvielen met elke gunstige gelegenheid de Christen geworden Pruissen. Daarom werden ook tegen hen kruistogten ondernomen, en allengs werd hun land (geheel Pruissen) door de Duitsche orde (sedert 1226) veroverd, en tot het Christendom gebragt.

---

[1]) Voigt, *Geschichte von Preuszen*, I, 137—616.

Terwijl dit in genoemde landen geschiedde, ijverden de Pausen onophoudelijk ook aan de bewaring van de zuiverheid des geloofs onder de Christenen, zoo van het Westen als vau het Oosten. Getuige daarvan zijn de geloofszendingen, tegen de kettersche sekten der Albigensen en de Katharren van 't Westen in 't algemeen, alsook tegen de sekten van het Oosten ondernomen. In eerstgenoemd opzigt werkten bijzonder de Cisterciënsen en Dominikanen; wat het laatste betreft: door de zich indringende en weldra alles overheerschende magt van den Islam, ontsloot zich hier een ruime werkkring voor al de zendingkrachten der Kerk. De Islam dreigde het Christendom allereerst in Asië en vervolgens ook in Europa te verslinden. Wijl diens uitbreiding met de wapens in de hand plaats vond — moest hier geweld met geweld gekeerd. Dit geschiedde in de *kruistogten* (van 1096—1248), en deze vertoonen zich diensvolgens als eene nieuwe, doch toen ter tijde volkomen wettige, zendingswijze der Katholieke Kerk.

We kunnen hier slechts op den uitslag letten en moeten voor de geschiedenis zelve der kruistogten op andere werken verwijzen [1]). Ingevolge de kruistogten werden in het Oosten de patriarchaten en bisschopszetels weder naauwer met Rome verbonden, der scheuring en ketterij veel afbreuk gedaan — en zekerlijk een betere staat van zaken, zij het ook voor eene latere toekomst, voorbereid. De zendingen werden er door bevorderd, *nieuwe* wegen voor het Katholiek geloof in 't Oosten geopend, en daaraan eene zich gedurig uitbreidende plaats gegeven, en, gelijk

---

1) B. v.: Jac. Bongar. *Gesta Dei per Fr.* etc.; Michaud, *Hist. des Croisades:* Wilken, *Geschichte der Kreuzzüge*, enz.

gezegd is, eene toekomst ontsloten, waarvan men het gansche gewigt in deze dagen heeft leeren waarderen. Het schijnt daarom voor het minst zeer gewaagd, den kruistogten in dit opzigt alle waarde te willen ontzeggen.

Met de kruistogten zijn eenigermate de merkwaardige zendingen verbonden tot de Mongolen, Tartaren, Chinezen en andere Heidensche volken van het verre Oosten, gelijk die naar Afrika er het regtstreeksche gevolg van waren [1]).

Nestorianen hadden in 't begin der elfde eeuw eenige kennis van het Christendom in het binnenland van Asië gebragt en een Tartaarsch land, noordelijk van China, bekeerd. Eugenius III en Alexander III, daartoe opgewekt door uit het Oosten gekomen monnikken, poogden dit land met de Kerk te vereenigen, en het gelukte den laatste (in 1177) aldaar een bisschop aan te stellen. Innocentius IV zette, in vereeniging met den H. Lodewijk van Frankrijk, het begonnen werk voort, en zond Dominikanen en Franciskanen tot verschillende vorsten der Mongolen, onder welke vooral Gajuk met allen ijver de Christelijke godsdienst omhelsde. Veel vruchtbaarder was er de werkzaamheid van den eerwaardigen Franciskaan Joannes van Monte-Corvino, die er door Nicolaas IV (1287—1305) was heen gezonden; hem gelukte het aan 6000 Mongolen het heilig doopsel toe te dienen, en hij werd daarna door den Paus tot aartsbisschop van Kambalu (het

---

1) Van hier af is te verwijzen op het voortreffelijk werk: *Die allgemeine Geschichte der katholischen Missionen vom* 13 *Jahrh. an*, door den Baron Henrion, in het Duitsch overgebragt, doch met vrije bewerking en met wezenlijke verbeteringen en aanvullingen, door Dr. Wittmann. Augsburg.

tegenwoordige Peking in China) verheven; zijn opvolger was de minoriet Nicolaas. Aldus drong het Katholieke geloof door Rome voor de eerste maal naar China door; het werd, wel is waar, in den Chineschen opstand (in 1368) vernietigd — doch de Jesuieten openden er 200 jaren later den weg weder voor de Kerk.

Geheel eigenaardig waren de pogingen tot bekeering welke de H. Franciscus van Assisië door van liefde vlammende boete-predikingen te Damiate (in Egypte), en Raymundus Lullus langs den weg der wetenschap bij de geleerde Mohammedanen van Tunis (in Noord-Afrika omtrent 1290) aanwendden [1]). Doch wie kan de onvermoeide inspanningen al dier mannen vol geloof en liefde: der Minorieten, Franciskanen, Dominikanen, Karmelieten en anderen optellen. We mogen ze hier slechts even herdenken, om er later nog op terug te komen.

Alvorens echter dit gedeelte te sluiten, wenden wij onzen blik nog eens naar het noorden van Europa, waar het heilig geloof al meer en meer veld won; waar de Lithauers sedert ongeveer het jaar 1300, — waar de Laplanders nagenoeg omstreeks dienzelfden tijd het Christendom aannamen.

Aldus vervulde de Katholieke Kerk ten allen tijde het woord van haren Meester: „Gaat en onderwijst alle volken!" — en predikt *in heel de wereld* de leer des heils.

(*Het vervolg hierna.*)

---

1) Alzog, *K. G.*

VERSCHEIDENHEDEN.

WÉL GEZIEN?

Is 't u ooit overkomen, dat gij tegenwoordig waart waar twee, die lang en goed met elkander bekend waren, vinnig aan 't krakeelen raakten? Zoo u dat overkomen is, hebt gij vreemde dingen gehoord, openbaringen, zaken, waarvan gij anders niets vernomen, niets gekend, niets vermoed hadt. Voor den nieuwsgierige, die uit- en over het Protestantisme in Nederland veel wenscht te kennen, is ons tijdvak interessant. In het Protestantisme is tusschen oude bekenden twist, en veel twist, en zoo hevige en bittere twist, dat daarmede, sedert de kille hand des doods den liederlijken muil van Luther, en de weinig of meer besneden monden der overige aartsvaders en vadertjes van de — ja — o toch immer „gezegende en nooit volprezene Hervorming" gesloten heeft, niets of naauwelijks iets te vergelijken valt — niet uitgesloten het blinkende gloriepunt in de geschiedenis der „ware gereformeerde religie", toen de kracht der protestantsch-christelijke liefde zich mede heerlijk heeft geopenbaard — ik bedoel in de gewelddadige omhelzingen van Gomaristen en Arminianen, waaruit het bekende lagchend kroost van schot- en strijdschriften gesproten is, voor welke eene monumentale inrigting, hoop ik, in de Koninklijke bibliotheek te 's Hage zal zijn of worden tot stand gebragt — ad majorem rei gloriam! — *De Morgenster*, die wel te vroeg schijnt ondergegaan, dewijl de „Johanneische Kerk", wier bode ze immers was, nog altoos onder de kimme ligt, heeft eenmaal ten minste bewezen, dat zij haren tijd kende, namelijk toen zij de rubrick „Opgevangen" geopend heeft. In haar choralen maatzang heeft de Ster voor „geloofsleer" en „geloofsleven" dapper medegetwist; maar zoo dikwijls 't mij vergund was naar het concert te luisteren, het waren vooral die

lieve solotjes van het „Opgevangen" — aan „broeder Spijker" komt, geloof ik, een groot deel der eere toe — die het meest de harten verrukten.

En nu, vriendelijke lezer! meen niet dat de verzoeking mij is opgekomen, om van de te niet gegane firma dat „Opgevangen" over te nemen of na te volgen. Zóó groot is mijne sympathie voor *de Morgenster* juist niet; en — ik heb niets opgevangen. De zaak waarover ik een woord zeggen wil, staat weken of maanden reeds voor u gedrukt. Gij weet immers dat Dr. Meijboom een „Leven" des Heeren onder handen heeft? Hoe het met dezen telg van den befaamden ongeloofsheld verder loopen zal, schijnt niet wel te voorzien en tamelijk problematiesch: maar Prof. van Gilse onder anderen heeft vast wat van het werk des koenen Groningers verschenen is, en naar zekere gegevens voorloopig ook hetgeen nog komen moet, in *de Gids* (Februarij 1855), beoordeeld. Zijn oordeel is — waarlijk geen wonder! — ongunstig, en in zooverre den „orthodoxen" welgevallig. De Hoogleeraar schreef sine ira en heeft man en boek naar behooren gescheiden; nog meer: hij heeft over beroerten en beroerders in zake van Dr. Meijboom's beroep naar Amsterdam met nadruk zijne afkeuring uitgesproken. Dit was den „orthodoxen" niet welgevallig. De Leidsche predikant D. Chantepie de la Saussaye, aan wiens veellettergrepigen naam ik naar 's mans verzoek geen letter ooit hoop te kort te doen, maar aan wien, gelijk aan anderen die er aanspraak op maken, Prof. Scholten het predikaat „orthodox" betwist, heeft in *Ernst en Vrede*, met welk tijdschrift de heer Da Costa nu alweêr niet geheel te vrede schijnt, — ik moet immers der eensgezindheid van de „orthodoxen" regt laten wedervaren — — ik zeg dan: de half of heel „orthodoxe" waalsche predikant D. Chantepie de la Saussaye heeft, na de beoordeeling en veroordeeling van Prof. van Gilse, in *Ernst en Vrede* het woord genomen tegen den doopsgezinden Hoogleeraar; hij heeft zich, om het wraken der anti-Meijboomsche beweging en dergelijken, beklaagd over „onbillijk en onregtvaardig partij trekken door andere Kerkgenootschappen voor ééne partij in de Hervormde Kerk", en hij heeft bij meer aan Prof. van Gilse willen beduiden, dat hij mennoniet — is een man „die buiten den strijd staat". Dat wil op zijne beurt Prof. van Gilse niet gezegd hebben, en naar

aanleiding of ter gelegenheid van eene soort van filtratie eener zeer geavanceerde rede van den Jenaschen Hoogleeraar Dr. Karl Hase, „de ontwikkeling van het Protestantisme" ten onderwerp hebbende, neemt de heer van Gilse in *de Gids* (Junij 1855) *revanche* op dat „buiten den strijd", door den Leidschen predikant hem toegeduwd. „Buiten den strijd!" roept van Gilse, „waarlijk, het is ons bijna 'tzelfde als of men zeide: gij staat buiten het leven! Dat is nu toch nog veel erger, dan ons het deelgenootschap aan den roem onzer vaderen te ontzeggen. — — — Wij hopen en vertrouwen dat ook de Protestanten, die niet behooren tot „de grootere helft der Nederlandsche natie", zullen blijven erkennen, dat de strijd, waarvan wij spreken, een strijd is ook om hunne zaak, om hun belang, om hun regt en hunne vrijheid." Vooral lezer, bevelen wij aan uwe aandacht hetgene volgt: „Ware het eens mogelijk — zoo spreekt de heer van Gilse — dat die strijd, waarvan men zegt dat hij alleen de Gereformeerden geldt, naar den wensch der orthodoxen wierd beslecht; was er eerst eens een synode met een' modernen Bogerman aan het hoofd en bezield met zijnen geest, was er eerst aan iedere Academie een theologische faculteit, bezet met mannen als Gomarus, — wij kunnen het een en het andere, met al zijne noodzakelijke gevolgen, niet denken zonder een Prins Maurits en zijne Staten — men zou eens zien hoe spoedig men ook met de „Dissenters en hunne stoutigheden" zou klaar komen."

Ja, wij gelooven dat van Gilse wél ziet, dat hij geest en streving der „gereformeerde orthodoxie" heeft begrepen en naar waarheid heeft voorgesteld. Inderdaad neen, het zijn niet enkel de Katholieken, die van hare zucht naar overheersching, van hare begeerte naar herstel eener Gereformeerde Staatskerk, van haar verlangen naar restauratie eener „plakaten"-regering te vreezen hebben. Moeten de Hervormden van de „vrije prediking" het „dwangbuis" van de Formulieren duchten; de „dissenters" behoeven de maatregelen van 1619—1626 en later niet onvoorwaardelijk uit het geheugen te wisschen. Die op een vroeger schepter-voeren zoo hooge aanmatigingen gronden dat zij nu reeds, als mag het niet anders wezen, orthodox Gereformeerd en Nederlandsch als woorden van eene beteekenis willen doen doorgaan,

zij zouden wis, bij zegepraal, het aan hunne overtuiging en „om der conscientienwille" schuldig achten, van al het mogelijke niets na te laten om de bevolking van Nederland echt Nederlandsch, d. w. z. „orthodox Gereformeerd" te maken. Zoo zou de eenheid en de sterkte van den Staat het vorderen: en wie het anders begreep was daardoor verdacht burger — een vijand des Staats. Ziedaar de plakaten in beginsel — geregtvaardigd? Voor de „orthodoxen" ja volkomen.

Of verder het oordeel van den heer van Gilse over de „partij" en hare levenskracht en hare toekomst eveneens rigtig zij en te aanvaarden, is eene vraag welke voor discussie nog wel vatbaar schijnt. Ik vermeet mij niet tot het beweren dat ik mijn Vaderland beter ken dan Prof. van Gilse, en op de gave der voorzegging maken wij wis geen van beiden aanspraak: maar reeds vrij wat onverwachte gebeurtenissen werden door ons beleefd, en van verbazende metamorphosen zijn we getuigen geworden. De zoogenaamde orthodoxie, het kan niet worden ontkend, heeft in talrijke en mede in aanzienlijke afdeelingen der Nederlandsche natie zeer vele aanhangers en begustigers: een middelstand die, ik erken het, veelzins tot hiertoe den boventoon heeft, kan zich met het *kleingeloof* der „liberalen" voor het oogenblik nog tamelijk wel vergenoegen, omdat de leden van dien stand vooral in de zorg voor stoffelijke welvaart verzonken zijnde, met het vermakelijke en het genietelijke overigens meer zich bezig houden dan met ernstig nadenken over godsdienst en geloof: maar voor velen ook uit den middelstand, en voor zeer velen vooral daarboven en ook daar beneden is het „liberalisme" een afschuw, een gruwel. Talloos velen zijn ze, welke andere behoefte gevoelen en naar iets anders streven. Doch zonder in eene kansrekening mij verder te verdiepen, zooveel is in het algemeen zeker, waar men op de zee der meeningen is ingescheept zonder deugdelijk bestuur en streekhoudend kompas, daar is het ongewis en onmogelijk vooraf te willen bepalen welk verloop bij opstekenden wind de bodem krijgen zal.

De „Gereformeerde orthodoxie" zou al zeer onregtvaardig wezen, wanneer zij ook ons van „onbillijk en onregtvaardig partij trekken voor" de liberalen beschuldigde. Het heugt ons veel te

goed, uit *Kerkbode*, *Morgenster*, *Fakkel*, enz., dat liberale en „dissenters" in kwaden zin jegens de Katholieken niet toegeven bijv. aan de schrijvers in de „Vereeniging", wier coryphe zich zelf van de moeite des betoogs maar niet ontslaan kan, dat wel degelijk de Paus van Rome het groote „beest" is van de Apocalyps. In *ons* gesloten kamp is zoo min plaats voor Prof. van Gilse van *de Gids*, als voor D. Chantepie de la Saussaye van *Ernst en Vrede*. Wij strijden voor eigen rekening; en 't is genoeg bekend en gebleken, ja 't is eene schuld aan ons Katholicisme gewaarborgd, dat wij het meerdere geloof der „orthodoxen" schatten boven het mindere der „liberalen". Maar dat de „dissenters" mede zich aangorden en bij tijds het hunne doen, om de Gomarussen en de Bogermannetjes in den knop niet te laten groeijen en groot worden en voorttelen, dit kan alleen voor de begeerlijkheid der heerschzuchtige partij zelve als een onregt haar aangedaan gelden moeten.

NADERE BERIGTEN OVER DE NIEUWE BIJBELVERTALING.

De gecommitteerde Vertalers van het Nieuwe Testament zijn te 's Hage vergaderd geweest van den 16 April tot den 1 Mei jl. Daar waren, gelijk *de Boekzaal* meldt, tegenwoordig de Hoogleeraar van Hengel, Algemeene Adviseur en Voorzitter; de Hoogleeraar Scholten, die in de plaats getreden is van den kort te voren overleden Hoogleeraar A. Niermeijer; Dr. H. J. Spijker, Vice-President en nu waarnemend Sekretaris; de Hoogleeraar P. Hofstede de Groot en Dr. D. Harting.

Als proeven van vertaling zijn in deze zamenkomst behandeld Matth. V, 1—26; VI, 9—13; XVI, 13—20; Marc. VII, 1—23; X, 35—52; XVI; Luc. I, 1—16; III, 23—38; Joan. I; Inleiding op den Brief aan de Romeinen en Rom. I, II, III; Hebr. IX, X; Inleiding op den Brief van Jacobus en Jac. I, II.

Ten gevolge van hetgeen bij de behandeling dezer proeven is voorgekomen, zijn de vroeger vastgestelde grondslagen en regelen voor de vertaling van het N. T. uitgebreid, en zullen de daaromtrent gemaakte opmerkingen aan de gezamenlijke Gecommitteerden tot de vertaling van het N. T., alsmede aan de Gecommitteerden tot die van het O. T. medegedeeld worden.

De vroeger voorgestelde en door de Synode aangenomen regel omtrent de Aanteekeningen, bij deze vertaling te voegen, is nu in dien zin verklaard, dat Aanteekeningen, die tot goed verstand van de vertaling voor de gemeente volstrekt onmisbaar zijn, niet mogen ontbreken. Echter zal zelfs de schijn van een commentarius perpetuus vermeden, al wat in Bijbelsche woordenboeken en soortgelijke geschriften te vinden is, in den regel, uitgesloten en slechts hier en daar, tot onmisbare opheldering, toegelaten, iedere dogmatische, polemische en historiesch-kritische beschouwing geweerd, en alzoo de bovengemelde regel wel in milden zin toegepast, doch binnen behoorlijke perken omschreven worden. Op deze wijze is eene zaak, die in het vorige jaar tot verschillende beschouwingen aanleiding gaf, met eenparige instemming van al de leden der tegenwoordige vergadering geregeld.

Ook van de nu behandelde proeven van vertaling zal een gedeelte aan de gezamenlijke Gecommitteerden tot de Nieuwe Bijbelvertaling medegedeeld worden, tot aanwijzing van de methode en regelen, waarnaar de overige arbeid der vertaling van het N. T. zal in te rigten zijn.

Het is den vertalers aanbevolen, om in overleg met hunne Adviseurs of Coadjutoren hunnen arbeid derwijze in te rigten, dat een belangrijk afgewerkt gedeelte aan de Synodale Commissie, vóór hare Voorjaarszitting van 1856, kunne ingeleverd worden.

Later geeft *de Boekzaal* wat in de jongste vergadering van de Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk, betrekkelijk de nieuwe vertaling van het Oude en Nieuwe Testament is »gearresteerd«. We laten beide niet onbelangrijke stukken in hun geheel volgen; tot de mededeeling van het tweede, aangaande de vertaling van het Nieuwe Testament, vonden we ons te meer genoopt, wijl de vroeger aangenomen, en door ons

reeds overgenomen *Grondslagen en Regelen* daarin in menig opzigt gewijzigd of vermeerderd zijn.

GRONDSLAGEN EN REGELEN VOOR DE VERTALING VAN HET OUDE TESTAMENT, ONTWORPEN IN DE ZAMENKOMST DER GECOMMITTEERDEN VAN DE ALGEMEENE SYNODE DER NEDERL. HERV. KERK, IN JANUARIJ 1855, BINNEN 'SGRAVENHAGE.

I. *Beschrijving van den arbeid en regelen, daarbij in acht te nemen.*

A. 1. Bij de vertaling van het Oude Testament zal tot grondslag worden gelegd de gewone zoogenaamde Masorethische tekst, volgens de beste uitgaven daarvan door E. van der Hooght en J. H. Michaëlis, met inachtneming der in de handschriften en oude vertalingen voorkomende varianten.

2. Niet alleen de oorspronkelijke, slechts met medeklinkers geschreven tekst, maar ook de Masorethische, op de verklaring in de oude joodsche scholen gegronde, en later in de bijgevoegde klank- en toonteekens uitgedrukte uitspraak van dien tekst zal in het algemeen als de beste worden gevolgd.

3. Van beiden zal alleen dan worden afgeweken, wanneer goede wetenschappelijke, hetzij inwendige of uitwendige gronden eene andere lezing of uitspraak noodzakelijk vorderen; en waar dat geschiedt, de zin en vertaling van den gewonen tekst of van die Masorethische uitspraak in de aanteekeningen worden opgegeven.

4. Grootere of kleinere gedeelten van den gewonen tekst, die op goede gronden als onecht beschouwd moeten worden, zullen als zoodanig én in de vertaling, door ze tusschen twee haakjes te plaatsen, aangeduid én in de aanteekeningen nader aangewezen worden.

5. Waar daarentegen aan den gewonen tekst iets ontbreekt en toegevoegd moet worden, zal zulk een toevoegsel insgelijks tusschen twee haakjes geplaatst, maar met cijferletters gedrukt worden, insgelijks met nadere aanwijzing in de aanteekeningen.

6. Ook andere lezingen, dan die in de vertaling gevolgd zijn, zullen, indien zij voor de gemeente belangrijk geacht kunnen worden, in de aanteekeningen vermeld worden.

7. De vertaling zal zóó geschreven worden, dat de versen doorloopen, doch in de prozaïsche stukken wordt elke nieuwe pericope ook door een nieuwen regel aangewezen.

8. In de poëtische en profetische stukken wordt het begin der strophen door eenen nieuwen regel, het einde der dichtregels door een afzonderlijk teeken (zooals —) aangeduid.

9. De thans gebruikelijke verdeeling in hoofdstukken en versen wordt op den rand der bladzijden aangewezen.

B. 1. De Statenvertaling zal in zóóverre de leiddraad der nieuwe vertaling zijn, als de getrouwheid, juistheid, duidelijkheid of welluidendheid het niet verbieden.

2. Het doel eener goede vertaling is: den zin van het oorspronkelijke zóó uit te drukken, als men mag aannemen dat de schrijver zou hebben gedaan, indien hij zich van de taal, waarin vertaald wordt, bediend had.

Dien ten gevolge behoort ook de nieuwe Nederlandsche vertaling des Ouden Testaments gekenmerkt te zijn, zoo door *getrouwheid* als door *duidelijkheid*.

3. De *getrouwheid* vordert:

a. dat de vertaling naauwkeurig den zin van het oorspronkelijke uitdrukke;

b. dat zij niet ontaarde in eene paraphrase, maar *vertaling* blijve;

c. dat dezelfde Hebreeuwsche woorden, wanneer zij in denzelfden zamenhang voorkomen, ook door hetzelfde Nederduitsche woord vertaald worden;

d. dat zij de eigenaardigheden van het Hebreeuwsche taaleigen en de oorspronkelijke woordschikking behoude, waar zulks met het Nederduitsche spraakgebruik bestaanbaar is.

4. De *duidelijkheid* vordert, dat de vertaling den zin van het oorspronkelijke zóó uitdrukke, dat zij voor den Nederlandschen lezer, die met het Hebreeuwsche taaleigen niet bekend is, verstaanbaar zij.

5. Wat de inlasschingen van woorden betreft, dáár, waar de juistheid der vertaling ze vordert, kunnen zij dien naam niet eenmaal dragen. Daarentegen zullen de eigenlijke inlasschingen dáár alleen, waar zij tot regt verstand van den zin vereischt worden, toegelaten en dan in de vertaling op eenigerlei wijze aangeduid worden.

6. De woorden, op welke het Nederduitsch niet aanwijst dat in het Hebreeuwsch de nadruk valt, zullen op eenigerlei wijze gekenmerkt worden, bijv. door een accent.

7. De regtstreeks aangehaalde plaatsen en woorden, zullen in den tekst der vertaling onderscheiden worden, bijv. door aanhalingsteekens, of door wijd uitéén gedrukte (gespatieërde) letteren.

8. Alle onwelvoegelijke en onkiesche uitdrukkingen, alsmede zulke, die aanleiding geven tot spotternij, zullen in de vertaling zooveel mogelijk vermeden worden.

C. 1. Zulke aanteekeningen, die tot goed verstand der vertaling voor de gemeente volstrekt vereischt worden, mogen niet ontbreken; bijv. waar vreemde woorden onvertaald worden opgenomen in de vertaling, of waar men genoodzaakt is om vrij te vertalen, of waar eenige onzekerheid bestaat in de keuze tusschen verschillende vertalingen, of waar eenige toelichting van de vertaling geheel onmisbaar is, met dien verstande evenwel, dat men zich daarbij tot het volstrekt noodzakelijke bepalen en zich zooveel mogelijk op kortheid toeleggen zal.

2. Inzonderheid zal in de aanteekeningen melding worden gemaakt van zulke, niet geheel verwerpelijke opvattingen, die vooral ten gevolge van den Statenbijbel geacht kunnen worden bij de gemeente bekend te zijn.

3. Ook zal er in de aanteekeningen verwezen worden naar zulke plaatsen des Ouden en Nieuwen Verbonds, die dienen kunnen om de vertaling toe te lichten, en woorden en zaken in den tekst vermeld, op te helderen.

4. De plaats van al deze aanteekeningen, met de bovengenoemde (zie *A.* 3—6) tot één geheel gebragt, zal zijn aan den voet der bladzijden.

---

5. Er zal aanwijzing geschieden van plaatsen des Nieuwen Testaments, waar het Onde Testament aangehaald of gebruikt wordt, als mede van plaatsen des Ouden en Nieuwen Testaments, die met den vertaalden tekst gelijkluidende zijn, ofschoon daarbij de meestmogelijke beknoptheid zal worden in acht genomen, en bijv. ganscho

pericopen in haar geheel, en niet van vs. tot vs. zullen worden aangewezen.

---

6. De aanwijzing van deze gelijklnidende plaatsen zal geschieden onder de vertaling en boven de aanteekeningen (zie *C.* 4) [zooals in de vertaling des Nienwen Testaments van den heer Vissering].

7. De vertaling zal worden voorafgegaan zoo door eene algemeene inleiding, als door bijzondere inleidingen op de boeken des Ouden Testaments, met dien verstande echter, dat men, zoowel in de algemeene inleiding als in de bijzondere, geene andere bijzonderheden wenscht opgenomen te zien, dan die, tot regt verstand en gebruik van het Onde Testament in het algemeen en van ieder boek in het bijzonder, voor de gemeente dienstig zijn.

8. De inhondsopgave van elk geschrift wordt opgenomen in de bijzondere inleiding, die daaraan voorafgaat.

Eene nadere opgave van den inhoud gaat aan iedere hoofdafdeeling, in de profetische boeken aan iedere afzonderlijke profetie vooraf.

9. Registers zijn, even als kaarten, zaken van latere zorg.

---

10. De gebruikelijke regelen van taal en spelling, naar den Hoogleeraar Siegenbeek genoemd, worden door de vertalers in acht genomen, behondens de latere zorg, als het werk der vertaling herzien wordt, daaraan door één of meer bevoegde taalgeleerden te besteden.

Namens de gecommitteerden tot eene nieuwe Nederduitsche overzetting des Ouden Testaments.

(*get.*) A. Kuenen, *Secretaris.*

Goedgekeurd en bekrachtigd door de Algemeene Synodale Commissie der Nederl. Herv. Kerk, op den 25 Mei, in eene der zittingen van de gewone voorjaarsvergadering, gehonden te 's Gravenhage, in den jare 1855.

R. J. Koning, *President.*
Timmers Verhoeven, *Secretaris.*

OPMERKINGEN BETREFFENDE DE GRONDSLAGEN EN REGELEN VOOR DE VERTALING VAN HET NIEUWE TESTAMENT [1]), NAAR AANLEIDING VAN DE BEHANDELDE PROEVEN VAN VERTALING IN DE ZAMENKOMST DER VERTALERS, IN APRIL 1855, BINNEN 'S GRAVENHAGE.

I. *Beschrijving van den arbeid en regelen daarbij in acht te nemen.*

A. 1. De gewone Grieksche tekst, uitgegeven bij Elsevier in 1624, moet de grondslag der vertaling van het Nieuwe Testament zijn, niet slechts in dien zin, dat door de vermelding der afwijkingen in de aanteekeningen deze meest algemeen bekende tekst als standert of maatstaf van vergelijking wordt aangewezen, maar daarenboven, dat deze in de vertaling overal gevolgd wordt, waar de wetenschappelijke gronden, naar de volgende regelen, niet beslissend genoeg zijn, om afwijkingen, als volstrekt noodzakelijk, te wettigen.

2. Tot de volstrekt noodzakelijke afwijkingen zijn ook te rekenen zoodanige woorden, die op enkele plaatsen, volgens goede wetenschappelijke gronden, beide uitwendige en inwendige, aan den gewonen tekst moeten worden toegevoegd: bijv. Mark. VIII, vs. 24, ὅτι .... ὁρῶ.

4. Wat in de vertaling moet behouden worden, ofschoon het ontwijfelbaar valsch, of ten minste hoog verdacht is, zal met het teeken [ ] aangeduid worden.

5. De regel, dat uitwendige *en* inwendige bewijzen moeten zamenstemmen, om afwijkingen van den gewonen tekst te wettigen, is ten aanzien van het Nieuwe Testament gestrengelijk vast te houden, dewijl de kritische hulpmiddelen daarbij menigvuldig genoeg te achten zijn, om geene conjecturaal-kritiek in eene vertaling tot algemeen gebruik bestemd, toe te laten. Waar in enkele gevallen eene afwijking, alleen op inwendige gronden, bijzondere aanbeveling schijnt te verdienen, kan zij in de aanteekeningen vermeld worden.

6. De afwijkingen van den gewonen tekst zullen in de aanteekeningen vermeld worden, alleen wanneer zij invloed op de vertaling hebben gehad, af wanneer zij wegens het verschil van interpretatie voor de gemeente belangrijk zijn.

In den regel zal men zich bij eene bloote vermelding bepalen,

---

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XXVII, bl. 134.

zonder beoordeeling; doch bij uitzondering zal in enkele belangrijke gevallen ook de grond der afwijking met weinige woorden worden opgegeven. Bijv. wanneer de Doxologie, Matth. VI vs. 13, in de vertaling als onecht of hoogst verdacht wordt aangeduid, zal dit in de aanteekeningen beknoptelijk gemotiveerd worden.

7. De thans gebruikelijke verdeeling in hoofdstukken zal zooveel mogelijk onveranderd behouden blijven; doch zullen evenwel die gedeelten, welke een op zich zelf staand geheel vormen, van het voorgaande en volgende afgescheiden, en om gelijke reden, die grootere afdeelingen, welke zonder schade niet kunnen worden gescheiden, bijeengevoegd worden. De cijfers der hoofdstukken, zoowel als die der versen, zullen altijd op den rand der bladzijden worden aangewezen.

9. Het is bij ervaring gebleken, dat het begin of einde der versen, behalve door het cijfer op den rand, ook nog op eenigerhande wijze in den tekst der vertaling aangeduid moet worden. De wijze dier onderscheiding is aan de zorg der revisoren, of van wie anders met de bezorging der typographische uitvoering belast zullen zijn, overgelaten. Bij de behandelde proeven van vertaling zijn voorbedachtelijk verschillende wijzen van onderscheiding, als tot voorbeelden, aangeduid.

B. 3. De ervaring heeft geleerd, dat in de volgorde der gestelde zeven regelen deze wijziging noodig is, dat de *zevende* regel, sub *g* vermeld, die betrekking heeft tot het Nederduitsch taaleigen, het hedendaagsche spraakgebruik en den stijl, een hooger plaats inneme, welligt onmiddellijk na den *zesden* regel sub *b* gesteld, die *duidelijkheid*, of voor het minst terstond na den *derden* regel, sub *c* voorkomende, die *gelijkmatigheid* voorschrijft.

4. De eigenlijke inlasschingen zullen aangeduid worden door het teeken ( ).

5. Bij het accentuëren der woorden, tot aanwijzing, dat daarop de nadruk valt, moet het Nederduitsch taaleigen en gebruik in acht genomen worden, zoodat geene andere woorden met accenten geteekend worden, dan waarbij dit in onze taal te doen gebruikelijk is.

De eigennamen zullen met een accent geteekend worden, waar dit noodig blijkt ter voorkoming van eene verkeerde uitspraak, bijv. *Alféus*, *Éfeze*, *Stéfanus*, *Timótheus*.

In andere gevallen zal de nadruk door de rangschikking der woorden

naar den regel van duidelijkheid, en met opoffering van de Grieksche woordschikking, zooveel mogelijk aangewezen worden.

Verdere aanwijzing in de aanteekeningen van de woorden, waarop de klemtoon of nadruk valt, is te vermijden, en naauwelijks in meer dan zeer enkele gevallen toe te laten.

6. Met afwijking van hetgeen bij de gedrukte *Grondslagen*, als aanbeveling van het Moderamen, was bijgevoegd, is nu aan aanhalingsteekens bij regtstreeksche citaten de voorkeur gegeven.

Het blijft echter aan latere zorg overgelaten, of ook in enkele gevallen de gespatiëerde letters, als onderscheidingsteeken, bij en behalve de aanhalingsteekenen zullen te gebruiken zijn; bijv. ter onderscheiding van wet en overlevering,

> Matth. V vs. 21. Gij hebt gehoord, dat den ouden gezegd is: Gij zult niet doodslaan, maar wie doodt, zal schuldig zijn voor het gerigt.

7. De regel omtrent onwelvoegelijke en onkiesche uitdrukkingen zal voor het Nieuwe Testament veel zeldzamer, dan voor de vertaling van de schriften des Ouden Testaments behoeven toegepast te worden. Als voorbeeld echter van toepassing is nu voorgesteld, om ἀκροβυστία te vertalen door *onbesnedenheid*.

Ten aanzien van den tekst der vertaling zijn nog de volgende bepalingen gemaakt:

Op enkele plaatsen zou de duidelijkheid bevorderd worden, wanneer het vreemde woord onvertaald opgenomen en tegelijk de vertaling er bijgevoegd, of wanneer eene dubbele vertaling, ter aanduiding van de bedoelde dubbele beteekenis des woords, zaâmgevoegd wierd: bijv.

> Matth. V vs. 22, Raka (Slecht hoofd).
> Matth. XVI vs. 18, Petra (Rots).
> Hebr. IX vs. 15, Verbond (of Testament).

Bij de nu behandelde Proeven is echter de gewone wijze gevolgd, en de beslissing omtrent hetgeen ten dezen aanzien verkieslijk zou zijn tot later aangehouden, wanneer bij de voltooijing of de revisie van het werk der vertaling, het overzigt der plaatsen, waar zoodanige min gewone wijze gevolgd zou kunnen worden, meer gemakkelijk dan nu nog wezen zal.

Bij de eigennamen, die aan het Oude en Nieuwe Testâment gemeen zijn, zal die schrijfwijze gevolgd worden, volgens welke zij den lezers uit de vertaling van het Oude Testament bekend zijn; zoodat ook in

het Nieuwe Testament bij de vertaling geschreven worde: bijv. *Jozua*, *Isaï*, *Salomo*.

Het voornaamwoord van den tweeden persoon in het meervoud zal, naar de thans gebruikelijke wijze geschreven worden: *gij*; doch het vroeger gebruikelijke *gijlieden* zal behonden worden op die plaatsen, waar anders de zin onduidelijk of dubbelzinnig wezen zon: bijv.

> Joh. IV vs. 48. Jezus zeide tot hem: indien gij geene teekenen en wonderen ziet (ἴδητε) zult gij niet gelooven (πιστεύσητε).

Het praesens historicum zal in de vertaling behonden worden op die plaatsen, waar het klaarblijkelijk is, dat de schrijver dien vorm gekozen heeft, om hetgeen hij verhaalt zijnen lezers, als tegenwoordig, aanschouwelijk voor te stellen; doch anders zal er van worden afgeweken, zoo dikwerf de dnidelijkheid der vertaling die afwijking vereischt.

De aoristus, wanneer die in verhalenden toon als tempus historicum gebruikt is, zal in het Nederduitsch door den onvolmaakt verleden tijd worden nitgedrukt.

Evenzoo is, behondens de noodige nitzonderingen, als regel te volgen, om het particip. aor., wanneer het in verhalenden toon eene gelijktijdige handeling te kennen geeft, in het Nederdnitsch over te brengen door het tegenw. deelw.: bijv.

> Matth. V vs. 2, zijnen mond openende (ἀνοίξας).

De woorden ἀποκαλύπτειν en φανεροῦν zullen in de vertaling zóó onderscheiden worden, dat in den regel voor het eerste woord geschreven wordt *ontdekken*, en voor het tweede *openbaren*. Men zal echter hier en daar duidelijkheidshalve hiervan afwijken, en bijv. het eerste woord, waar het van de objectieve openbaring gebezigd wordt, mede vertalen door *openbaren*; gelijk het ook, om andere redenen, ongepast wezen zou, de *Apocalypse* anders te willen noemen, dan de *Openbaring*.

δαιμόνιον en δαίμων. De vertaling *geest* en *duivel* is volstrektelijk af te keuren. De keus tusschen de vertaling van *booze geest* en *démon* is, tot op latere beslissing, den vertalers vrij te laten.

διδάσκαλος zal vertaald worden door *leeraar*, doch waar het als titel gebezigd wordt, *meester*, en zal hiervan in de aanteekeningen melding gemaakt worden op de eerst voorkomende plaats, waar het op laatst genoemde wijze vertaald wordt.

διδαχὴ zal vertaald worden door *onderwijs*, waar de duidelijkheid der

vertaling hierdoor bevorderd wordt, maar door *leer*, waar de inhoud van het *onderwijs* bedoeld wordt. Hiermede blijft echter aan later overweging aanbevolen, of ook, naar het oordeel van sommigen, dit woord overal door *leer* vertaald en hierop geene uitzondering toegelaten zon moeten worden, dan alleen voor het meervond Hebr. XIII vs. 9, *leeringen.*

ἔρχεσθαι εἰς τὸν κόσμον is overal te vertalen: *komen in de wereld.*

ἐξηγεῖσθαι is Joh. I vs. 18 te vertalen door *verklaren* en overal elders door *verhalen.*

De zaâmgevoegde benamingen van θεὸς καὶ πατήρ, wanneer zij niet door eenen bijgevoegden genitivus bepaald zijn, moeten overgebragt worden: *God de Vader*, en zal dan de woordelijke vertaling in eene aanteekening te vermelden zijn.

De woorden μετανοεῖν en ἐπιστρέφειν, μετάνοια en ἐπιστροφή zullen in de vertaling zóó onderscheiden worden, dat voor de eerste geschreven wordt *van zin veranderen* en *zinsverandering*, en voor de laatste *zich bekeeren* en *bekeering.* Waar de duidelijkheid echter afwijking mogt vereischen, zou, in de vertaling, ook voor de eerste woorden moeten geschreven worden: *zich bekeeren* en *bekeering*, en in de aanteekeningen: Gr. *van zin veranderen* en *zinsverandering.*

Het woord πίστις, wanneer het in betrekking tot God en Christus gebezigd is, zal overal vertaald worden door *geloof.*

Alleen eigennamen en waardigheidsnamen of titels zullen met kapitale letters geschreven, en deze anders, ook bij het persoonlijke voornaamwoord van God en Christus gebezigd, vermeden worden.

Na de woorden, *hij zeide* en dergelijke, zal een dubbele punt geplaatst, maar de daarop volgende oratio recta, in den regel met eene kleine letter aangevangen worden.

C. 1. De regel omtrent de aanteekeningen, bij de zamenkomst in April 1854 vastgesteld en door de Synode goedgekeurd, moet behouden, maar blijkens hetgeen nu reeds de ervaring geleerd heeft, in milden zin worden toegepast en op deze wijze verklaard, dat *aanteekeningen*, die *tot goed verstand van de vertaling voor de gemeente onmisbaar* zijn, niet mogen ontbreken. Eenige toelichting van den vertaalden tekst zal dus zijn toe te laten, waar zij blijkt voor den Nederduitschen lezer niet gemist te kunnen worden; met dien verstande evenwel, dat men zich tot het noodzakelijke bepalen, en zooveel mo-

gelijk op kortheid toeleggen zal. Tot deze ruimere opvatting moet men te eerder komen, naarmate het, op goede gronden, tc zekerder verwacht wordt, dat bij de vertaling van het Oude Testament deze zelfde regel, naar milde verklaring, gelden zal. Evenwel is hierbij niet zóó onbeperkte ruimte toe te laten, dat de vertaling als met een commentarius perpetuus worde voorzien; of historische, geographische en antiquarische opheldcringen, als die in een bijbelsch woordenboek en soortgelijke geschriften te vinden zijn, en veel minder nog, dat historisch-kritische beschouwingen in de aanteekeningen opgenomen worden.

Gestrengelijk zullen ook dogmatische en polemische redeneringen geweerd worden. Daarenboven zal men zich uitsluitend bepalen tot hetgeen ter opheldering van den vertaalden tekst onmisbaar is, en waar uit dien tekst een of ander is af te leiden, wat tot opheldering van andere bijbelplaatsen dienen kan, zal alleen eene verwijzing naar die plaatsen, met de letters vgl., toegelaten kunnen worden.

Nog zal eerst bij de vertaling, en later bij de revisie, zorgvuldig zijn toe te zien; dat de opheldering van hetzelfde woord of dezelfde spreekwijze niet gedurig herhaald, maar alleen ter plaatse, waar zij het eerst voorkomen, gegeven, en overal elders naar die plaats vermeden worde, met de woorden: *Zie op.....*

2. Bij de opgave van andere, niet geheel verwerpelijke opvattingen, zal men zich tot bloote vermelding daarvan bepalen, en alleen bij uitzondering den grond der gedane keuze met een enkel woord opgeven: bijv. door de bijvoeging, dat die andere niet gevolgde opvatting *min naauwkeurig* is, of iets dergelijks.

3. Bij de aanhaling der bijbelplaatsen zullen de hoofdstukken en versen met onderscheidene cijfers aangewezen worden. Hetzelfde geldt voor de aanwijzing van de gelijkluidende plaatsen.

4. Ter vermijding van alle noodelooze teekenen in den tekst der vertaling, zullen bij den aanvang van iedere aanteekening de woorden van den tekst, waarbij zij behoort, herhaald en met cursijve letters gedrukt worden.

5. De gelijkluidende plaatsen zullen, ter inachtneming van spaarzaamheid, naar den regel gekozen worden, dat het gewigt daarvan en de duidelijkheid voor den Nederduitschen lezer de opneming moeten wettigen.

Zij zullen doorgaans in die volgorde worden geplaatst, dat eerst voorkomen, bij de evangeliën de gelijkluidende plaatsen die tot de synopse behooren, en anders die in hetzelfde boek en bij denzelfden

schrijver gevonden worden, daarna de overige naar volgorde der boeken des Ouden en des Nieuwen Verbonds en het laatst de plaatsen uit de apocryfe schriften des Ouden Verbonds.

Eene afwijking van dezen regel is toe te laten, waar dit tot aanwijzing van de genetische ontwikkeling van eenig begrip vereischt wordt: bijv. bij Joh. I: 1, 2, 11, ten aanzien van het woord *logos*.

De gelijkluidende plaatsen, tot verschillende gedeelten van hetzelfde vers behoorende, zullen worden bijeengevoegd; met dien verstande evenwel, dat iedere nieuwe reeks door een klein streepje van de voorafgaande worde afgescheiden.

2. Naar hetgeen nu bevonden is verkieselijk te zijn zal de aanwijzing van gelijkluidende plaatsen geschieden onder den vertaalden tekst en boven de aanteekeningen.

7. Aan het slot der algemeene inleiding, of hetgeen welligt beter is, in een afzonderlijk voorberigt, bij de uitgaaf der vertaling te voegen, zal aanwijzing moeten geschieden van de regelen, die men bij het al of niet vermelden van afwijkingen van den gewonen tekst en van andere lezingen gevolgd is; ook zal de beteekenis en kracht der gewone accenten verklaard en de beteekenis der woordjes *gew. t.* en soortgelijke verkortingen in de aanteekeningen opgegeven moeten worden. Welligt zal het nuttig zijn, zooveel dit voor den Nederduitschen lezer verstaanbaar en belangrijk kan wezen, daarbij eenige aanwijzing te voegen van de beginselen, naar welke men in de keus van verschillende lezingen en vertalingen te werk is gegaan.

8. Overeenkomstig met hetgeen hiervoren, bij I., A. 7. is bepaald, zal ook de inhoudsopgave boven iedere alzoo afgescheiden af zaâmgevoegde afdeeling gevoegd worden. Zoo zal bijv. Rom. VI en VII vs. 1—6, als bij elkander behoorende, zaâmgevoegd en de inhond daarvan in het opschrift, boven het begin van hoofdstuk VI te plaatsen, opgegeven en daarna met hoofdstuk VII vs. 7, eene nieuwe afdeeling, met afzonderlijk opschrift, aangevangen worden.

Bij die inhoudsopgave der hoofdstukken en afdeelingen zal men zich bovenal der kortheid bevlijtigen, en het voorbeeld volgen, dat daarvan bij de nu geleverde proeven van vertaling gegeven is.

II. *Verdeeling van den arbeid en wijze van uitvoering.*

6. 8. Aan de vertalers en hunne adviseurs wordt de wensch te kennen gegeven, dat zij hun werk daarop inrigten, dat eenig belangrijk af-

gewerkt gedeelte aan de Synodale Commissie zij ingeleverd vóór hare voorjaarsvergadering van 1856.

Den vertalers wordt aanbevolen, om zorgvuldig aanteekening te houden van alles, waarop zij, tot bevordering van eenparigheid, de aandacht der vertalers en later die der revisoren wenschen gevestigd te zien. Hiertoe behooren bijv. de woorden en spreekwijzen, waarvan de gekozen opvatting en vertaling verondersteld worden aanbeveling en verdediging te verdienen of te vereischen; alsmede zoodanige afwijkingen van den gewonen tekst, die voor de overige vertalers en revisoren schijnen gemotiveerd te moeten worden.

Waar onverwijld mededeeling aan de overige vertalers noodig of belangrijk is, zal zij, bij voorkeur door tusschenkomst van den Vice-president van het Moderamen, geschieden, die voor die gevallen ook het onderling schriftelijk overleg tusschen de onderscheidene verlaters leiden zal.

Waar schriftelijk overleg bevonden wordt ongenoegzaam te zijn, blijft de beschikking van eene persoonlijke zamenkomst, die echter zoo mogelijk te vermijden en althans niet vóór een volgend jaar te houden is, aan latere zorg van het Moderamen, in overleg met de Synodale Commissie, overgelaten.

Eindelijk wordt wenschelijk geoordeeld, dat de vertalers den tekst hunner vertaling, de gelijkluidende plaatsen en de aanteekeningen schrijven op afzonderlijke bladen, met onderscheidene paginering en met duidelijke aanwijzing waartoe de gelijkluidende plaatsen en aanteekeningen behooren.

Aldus ontworpen door de vertalers van het Nieuwe Testament, in hunne zamenkomst, gehouden in de maand April 1855, binnen 's Gravenhage, en aan de Synodale Commissie ter bekrachtiging ingeleverd.

Namens de Vergadering,

's Gravenhage, den 1 Mei 1855.

(*get.*) H. J. Spijker,

Vice-president en fungerend Secretaris.

Goedgekeurd en bekrachtigd door de Algemeene Synodale Commissie der Nederduitsche Hervormde Kerk, op den 25 Mei, in eene der zittingen van hare gewone voorjaarsvergadering, gehouden te 's Gravenhage, in den jare 1855.

R. J. Koning, *President.*

Timmers Verhoeven. *Secretaris*,

DE GENERALE STAF DER FRANSCHE LIEFDE-ZUSTERS.

De kardinaal Wiseman heeft, gelijk bekend is, voor eenigen tijd te Londen in St. Martin's-Hall eene redevoering gehouden, welke onder de uitbundigste toejuichingen door een even uitgelezen als talrijk publiek is aangehoord. De beroemde prelaat gaat daarin na, hoedanig de organisatie was van het Engelsche leger op het oogenblik dat de oorlog begon; hij vraagt naar de oorzaken waaraan wat er in die organisatie gebrekkigs was moet worden toegeschreven, en welke middelen Engeland heeft aan te wenden om in dat kwaad te voorzien. Die vragen bragten van zelve op eene vergelijkende studie der krijgs-inrigting van Frankrijk en Engeland; en na verschillende punten en hieronder ook de geneeskundige dienst in de beide legers te hebben vergeleken, besluit hij dit onderwerp aldus:

„Ik kan mij niet weerhouden, hier in 't voorbijgaan eene aanmerking te maken. Ik ben er door getroffen geweest, dat ik bij het doorloopen der onderrigtingen voor de geneeskundige dienst in het Fransche leger, geen enkele maal in 't gansche boek melding gemaakt vond van bedienden, ziekenverplegers of -verpleegsters voor de dienst der hospitalen. Waarom dat? Omdat er een andere generale staf georganiseerd is, zoo goed als die van 't leger, der intendanten of heelmeesters, welke bij de eerste oproeping gereed staat om heel het bestuur der hospitalen op zich te nemen en zijn werk, de verzorging der zieken en gekwetsten, te beginnen. Dat is een ligchaam hetwelk de Fransche soldaat tot den goeden uitslag zijner veldtogten voor even onmisbaar houdt als zijne officieren en zonder hetwelk hij niet gaarne den voet aan boord van een schip zoude zetten. Daarvan is men in 't begin van den tegenwoordigen oorlog getuige geweest; de soldaten waren de eersten die riepen. „Waar zijn onze Liefdezusters?„ Die vrouwen zijn een bewijs van hetgeen de organisatie vermag. Ook zij behooren tot de mindere klassen der maatschappij; voorzeker daar zijn er onder haar ook van aanzienlijken huize; maar meerendeels zijn ze toch uit den arbeidenden of den handelstand. Die orde telt 11,000 leden in eene menigte van huizen verspreid, niet enkel in alle landen van Europa,

maar ook in Asië, in Afrika, in Zuid-Amerika, en niettemin is er voor 't gansche beheer slechts één enkel middenpunt, het hoofdgesticht te Parijs, van waar alle werking zoozeer uitgaat, dat er, naar mij onlangs verzekerd werd, geen enkel kleed in een zusterhuis van Algiers, Smyrna, Bulgarije of Amerika — want overal hebben zij hare inrigtingen — gedragen wordt dat niet uit het moederhuis van Parijs is voortgekomen. Twee en twintig sekretaressen zijn den ganschen dag bezig om de briefwisseling bij te houden, welke in alle talen van Europa geschiedt. De overste — want iedereen spreekt te Parijs over den slechten toestand onzer (Engelsche) hospitalen — zeide mij: «Had de Engelsche regering ons onder dezelfde voorwaarden in hare dienst willen hebben als de Fransche, wij hadden haar vijftig zusters gestuurd met eene overste aan het hoofd, allen volmaakt berekend om de verzorging van zieken en gekwetsten op zich te nemen.»

De kardinaal heeft er wijselijk niets aan toegevoegd en de vergelijking aan zijn verbaasd gehoor overgelaten.

BESPIEGELING,

GEZAG EN ERVARING.

EENE WIJSGEERIGE, GESCHIEDKUNDIGE PROEVE.

DOOR

DR. A. PIERSON.

Ik herinner mij, dat ik nog kind zijnde, soms naar de wolken ging zitten kijken, bijzonder als er meer wind en drift aan de lucht was. Ik had zeker behagen in die steeds wisselende vormen, die dan op iets, dan op niets geleken. Ik speelde met dat spel.

Ach, — dat is nog wel eens mijne bezigheid: ik staar dan die ijdele dwalingen na, die, van den hartstogt voortgedreven, zich in de grilligste vormen tegen de hemelsche waarheid verheffen, als de dampen dezer aarde tegen het zuiver blaauwe diep.

Dat die bezigheid minder genoegelijk is, behoeft niet gezegd; echter kan men die nog een spel noemen in zoover het aan een Katholiek die zijne godsdienst kent, doorgaans gemakkelijk valt het ongegronde en dwaze dier dwalingen in te zien.

Wat bij voorbeeld is dat hier bovengenoemd geschrift van Dr. Pierson? Een wolk! op mijn eer, een wolk van onbepaaldheid, van duisternis, van verwarring, van ijdelheid en winderigen waan.

Het handelt over de godsdienst, de wetenschap, de kunst, kortom over de geheele wereld en al wat er in is. En wat nog meer zegt: de schrijver spreekt niet alleen over de geheele wereld, maar is, naar zijne meening, zoo diep in de orde der dingen doorgedrongen, dat hij alles, waar en onwaar, goed en kwaad, schoon en niet schoon, aan een enkele formule toetst en teregt zet. 't Is eene ontzettende speculatie!

Op 't hooren zou men er voor schrikken, en als de burgerman aan den philosooph zeggen: Neen! daar niet van! *Il y a trop de tintamarre là-dedans, trop de brouillamini.* Maar nog eens, het is een wolk, en de valschheid dier hoogvliegende speculatie aan te toonen, waarlijk dat beteekent al zeer weinig, is zoo veel als niets; men kan er mede spelen. O, 't zijn allen geen groote geesten die over groote dingen spreken. Drie soorten van menschen grijpen dergelijke stoffen gewoonlijk aan: geniën, verwaande gekken, en jonge lieden die zoo pas de schoolbank hebben verlaten: „*verwonderd om zich zelf en alles wat ze weten*".

Gaan wij ter zake, en stellen we den lezer in staat om zelf te oordeelen, wat op dat onbekende maar zoo stoute voorhoofd past: óf de kroon des geestes, óf de kap met bellen, óf het petje van een student.

Beginnen we met den titel. De adelijke titels hebben hunne waarde verloren, niet die der boeken, en zeer dikwerf laat zich daarnaar de inhoud reeds beoordeelen. De

titel — om eens speculatief over deze speculatie te spreken — is het begin van het begin, en bij gevolg het einde; of, om 't eenvoudiger uit te drukken: de titel is de voorgevel waaraan een architekt ziet wat het gebouw kan zijn.

Wij lezen: „Speculatie, gezag en ervaring. Eene wijsgeerige, geschiedkundige proeve". — Dat schijnen de drie criteria der waarheid te moeten beteekenen, die zich in de geschiedenis doen gelden. Dan hoe vreemd! Waarom staat daar niet *rede*, maar *speculatie?* Alle *rede* is geen *speculatie!* Zulk een misslag in eenen titel van zoo omvattende beteekenis is niet bloot een misslag die begaan wordt, het is eene groote dwaling die verschijnt.

Wat er van te denken? Speculatie is wel niet het zekerste maar het hoogste gebruik der rede; en daar hier de geheele rede *uitsluitend* in dat hoogste gebruik gesteld wordt, zoo moet er een *uiterste*, een *absolute*, een *overdreven* en derhalve verkeerde rede bedoeld worden. Zou Dr. Pierson *de rede* niet meer aanzien voor een bijzonder criterium of middel van *zekere* waarheidskennis? Hij is predikant: zou hij derhalve nog zoo orthodox zijn, dat hij de eigenlijke en oorspronkelijke leer van het Protestantisme nog is toegedaan? Men weet, dat daarin de menschelijke natuur beschouwd werd als absoluut kwaad; dientengevolge werd de geschiedenis van vijftien eeuwen verworpen, en al het bestaande veroordeeld; en daar de *rede* niets anders is en zijn kan dan de uitdrukking van 's menschen natuur en de algemeene vorm der eindige wereld, was het zeer gevolgelijk, dat de *rede* verklaard werd voor blind, voor strijdig met de goddelijke waarheid. Luther noemde de rede „*de grootste hoer die de „duivel had, een beest dat men den hals moest omdraaijen. „Ofschoon*" — zegt hij — „*ik het in mijn hoofd niet kan*

„*krijgen*, *ik geloof het als het van boven komt. Zoo kan* „*ik met rede vatten dat twee en vijf zoo veel is als* „*zeven*, *maar wanneer hij* (Christus) *van boven zegt*, *neen*, „*dat is acht*, *dan moet ik het gelooven*" [1]).

Wat volgt er verder? Dat als Dr. Pierson zoo over de rede denkt, welligt ook de beide andere criteria als *absoluut*, als *extremen* door hem worden opgevat; en dan verkrijgen we niet ééne dwaling maar drie dwalingen, en hebben we ons op de valsche overspanning der Duitsche en echt Protestantsche speculatiën te verwachten. Hetgeen ons in dat vermoeden bevestigt is, dat die criteria door de volgorde waarin zij staan de absolute tegenstellingen aanduiden, welke eigen zijn aan dien ontkennenden en van strijd levenden geest.

Hoe 't zij, in dien zwaarwigtigen titel heeft de heer Pierson zich grootelijks tegen de *rede* vergrepen. De voorgevel staat vervaarlijk scheef, en het geheele gebouw kan niet deugen.

Retournons la pyramide et la replaçons sur sa base, zei Louis Napoleon. Ook dat is hier noodig. Het geldt de algemeene wereldorde, en om die wel te onderscheiden, en er de verwarringen en dwalingen van Doctor Pierson naar te beoordeelen, hebben wij die orde goed in 't oog te vatten, en moeten we, dewijl ze door hem is omgekeerd, haar weder regt zetten in den geest. Gelukkig heeft men daarvoor geen Napoleon te zijn, De waarheid is zoo eenvoudig! zoo gemakkelijk te vinden! Zij staat aan de poorten der stad.

---

1) Zie *Luther an unsere Zeit von* K. G. Bretschneider, S. 221 fg., waar evenwel alle de uitspraken van Luther in dien zin op verre na niet te vinden zijn.

Er zijn drie bronnen van zekere waarheid: *het gezag*, *de rede*, en *de ondervinding*. Ieder mensch put daaruit; ieder leert door die middelen, leert door gezag, door rede en ondervinding. Zoo is de onmiskenbare orde, zoo gebeurt het ieder dag, zoo ieder ur; zoo leert het kind en de grijsaard, de eenvoudige en de geleerde, en onveranderlijk heerschen die wetten der natuur. Elk dezer criteria heeft zijn eigenaardigheid. Het gezag verzekert het naast: dat iets is; de rede verzekert het naast: hoe iets is; de ondervinding verzekert het naast: wat iets werkt. Zij zijn dus met elkander geenszins in strijd, maar, analogiesch aan die innige betrekkingen van het *zijn*, het hoedanig zijn of het *wezen*, en de *werking des bestaans*, veronderstellen, helpen en ondersteunen zij elkander. *Nihil est in rerum natura praeruptum, nihil a ceteris avulsum stare potest et diuturnitatem habere*, zegt Cicero met waarheid, en het is voor den wijsgeer een onbeschrijfelijk genoegen te zien, hoe waar gezag, klare rede en beproefde ondervinding elkander altijd getrouw zijn, en als de drie bevalligheden van het rijk der waarheid elkander steeds omhelzen. Dan heeft de eene, dan de andere de eerste plaats, naar gelang de aard is der waarheid die beslist moet worden; maar elk behoudt den haar toekomenden invloed, en de band der vereeniging wordt nimmer verbroken.

De hoogste wetenschap is slechts ontwikkeling der eerste beginselen, en de volmaking slechts de voltooijing en verheerlijking der eenvoudigste natuur. Hoe meer die drie krachten of die drie middelen van waarheidskennis zich ontwikkelen en volmaken, te meer doen zij hun eigenaardig onderscheid gelden. Over waarheid die onze rede te boveu gaat, of historie die vóór ons gebeurd is, kan

slechts *gezag* beslissen; wanneer het op *wetenschap* aankomt in den eigenlijksten zin, is die beslissing aan de *rede* gelaten; en als het eindelijk te doen is om feit bij uitnemendheid, dat is, om de stoffelijke natuur, dan wordt de uitspraak gevraagd aan de *ondervinding*. Maar tegelijk met die onderscheiding neemt het levend verband toe, zoodat niet alleen in iedere wetenschap gezag, rede en ondervinding zich telkens anders gewijzigd doen gelden, maar de wetenschappen met elkander een groot geheel vormen, waarin het gansche rijk der waarheid beschreven wordt. Dan rijst de groote driehoekige pyramide en ziet men haar tegelijk hangen van den hemel en staan op aarde; boven op het toppunt straalt de alles verheerlijkende zon, Hij die de natuur niet vernietigt maar hooger volmaakt, Hij die *God* is en *mensch*.

Maar de menschelijke hoogmoed wil dat toppunt innemen, wil een absoluut één, en wil dat vinden in zich, in de eindige natuur; het ondergeschikte neemt bij hem de plaats in van het hoogere; en daar wordt dan alles omgekeerd, hooren we voor het gezang der harmonie, het afschuwelijk geschreeuw der wanorde, verwart zich en wankelt de maatschappij, totdat de onoverwinnelijke orde met geweld terugslaat, ja tot God straft, die, al zouden de starren vallen, zijne woorden niet zal laten voorbijgaan.

Die verwoestende werking der dwaling zullen we erkennen in het geschrift van den heer Pierson, in hem die reeds zich zelven niet meer kent en onbewust is van 'tgeen hij drijft. Want hij is niet bloot ongevormd, maar van zijne meesters verkeerd gevormd; hij is dupe.

Wij zullen hem zelven den titel van zijn werk laten verklaren, en men zal dat dolle absoluut, 'twelk de plaats inneemt van 't oneindige, die tegenstrijdigheid, die voor

leven geldt, kortom den ouden leelijken Papa in hetgeen het kind stamelt erkennen.

„Wanneer wij een blik werpen op de rigtingen, die „de menschelijke geest, op het gebied van kunst, zedelijk- „heid en godsdienst genomen heeft, wordt het ons weldra „duidelijk, dat zij zich in drie verschillende laten onderschei- „den De eerste rigting is die, waardoor de mensch in „zijn denken, gevoelen, willen of handelen geheel *wille- „keurig* meent te kunnen te werk gaan. De tweede rig- „ting is die, waardoor alle willekeur gebreideld en on- „beperkte *dwang* uitgeoefend wordt. Door de derde rigting „eindelijk wordt willekeur zoowel vermeden als dwang, „en ontstaat *zelfstandigheid.*"

Zoo iets ziet gij mijnheer Pierson, als gij slechts een blik werpt! Waar zullen we aan beginnen, en hoe veel blikken hebben we noodig om in zulk een warboel den loopenden draad te vinden!

Hoe kan *willekeur* en *onbeperkte dwang* tegen elkander overstaan? Is er iets willekeuriger dan onbeperkte dwang? Is dwang niet willekeur in actie, en een dwingeland niet hoogst willekeurig? Het is ook opmerkelijk, en verraadt neigingen van het Pantheïsme, dat hij *subject* en *object* met elkander verwarrend, *dwang* zet in plaats van *gedwongen worden.* Evenwel zou ook dat nog niet genoeg zijn; het behoort tot eene andere orde van gedachte. Tegen *willekeur* staat niet *gedwongen worden* over, maar *slaafsche wil* of *onvrijheid.* En wat doet hier *zelfstandigheid?* Is er nu weêr sprake van *substantie* en *accident?* of van *onafhankelijkheid?* Doch *willekeur* is ook onafhankelijk, en is het maar al te zeer. Als men begint met *willekeur*, dan staat daartegen over als een ander uiterste *onvrijheid*, en het een zoowel als het andere wordt uitgesloten door

ware vrijheid. Maar ware vrijheid is geenszins hetzelfde als onafhankelijkheid, of zelfstandigheid. Wee den mensch die niet *gehoorzaamt!* Slechts de pantheïsten spreken van absolute vrijheid, die bij hen doorgaat voor zelfstandigheid. De revolutiën van 1848 zijn er uit gevolgd.

En welke zijn die rigtingen waarin Dr. Pierson de wereldgeschiedenis als in drie stroomen verdeelt? De eerste rigting is niet anders dan die van gekken, van meer dan stapel zotten. Wat immers zijn dat voor menschen die meenen in hun denken *geheel willekeurig* te kunnen te werk gaan? En dat zegt doctor Pierson niet van dezen of genen: neen reeds bij den eersten blik ziet hij eene geheele rigting van dien aard! Is 't mogelijk!

In de tweede rigting oefent men *onbeperkten dwang* uit. Dat schijnen razende dollemannen te zijn. De athleten hebben doorgaans een klein hoofd, maar ze hebben toch een hoofd. *Onbeperkte dwang!* 't Is niet om te begrijpen, 't is pure abstractie; en toch zal er weder eene geheele soortgelijke rigting zijn!

En eindelijk die ontstaande *zelfstandigheid?* Ook daar is een rigting van. Zijn dat goden die ieder op zich zelven staan en met niemand iets hebben te maken?

Twee dingen zijn zeer opmerkelijk. Ten eerste schijnt Dr. Pierson niets te denken dan abstract absoluut. 't Is óf zoo absolute *willekeur*, óf zoo absolute *dwang*, dat men het in de werkelijkheid vergeefs zou zoeken. Ten tweede schijnt hij de door hem goedgekeurde rigting niet onafhankelijk van de beide andere te kunnen beschouwen, maar in een verband waarnaar ze te zamen zekere wereldorde uitmaken. 't Is of de waarheid niet door zich zelve waar is, maar door de dwaling.

„Deze drie rigtingen op het door ons aangewezen

„vierderlei gebied, geschiedkundig en wijsgeerig, na te „gaan, is het doel, dat wij ons bij dezen arbeid voor oogen „hebben gesteld."

Daar valt niets anders uit op te maken dan dat het geheele geschrift een prulschrift zal zijn, en al dadelijk bevestigt Dr. Pierson ons oordeel door de opgave van de uitkomst die hij verkrijgen zal. Hij vervolgt namelijk:

„Het zal ons bij dit onderzoek blijken, dat willekeur „de grootste onveiligheid baart; dat de dwang, bestemd „om willekeur op te heffen, ook niets meer dan veiligheid „kan opleveren; dat de derde rigting, die ware zelfstan„digheid doet ontstaan, ook ware zekerheid aanbiedt."

Ziedaar alweêr iets anders: *onveiligheid*, *veiligheid* en *zekerheid!* Straks hoorden we van willekeur en zelfstandigheid, nu van veiligheid en zekerheid! Als ge verdeelt, Dr. Pierson, moet gij ordelijk verdeelen, en daartoe van denzelfden grond van verdeeling blijven uitgaan. Als er van vrijheid spraak is, komt geen *zelfstandigheid* te pas, of als het *zekerheid* geldt, geen onveiligheid of veiligheid. Hoe wilt ge eenen zuiveren cirkel trekken middelerwijl gij telkens den passer verzet?

Nemen wij eens *zekerheid* tot maatstaf, want dat schijnt in de opgegeven verdeeling de perfectie. Welnu wat is dan *veiligheid?* Dat schijnt een metaphoor die 'tzelfde uitdrukt; en wanneer men juist niet philosopheert, zegt men wel eens *zeker* voor *veilig*, en omgekeerd. Maar hoe kan dan *veiligheid* tegenover zekerheid staan en er van verschillen? *Veiligheid* beteekent dus *onzekerheid.* Maar in 's hemels naam wat is dan onveiligheid, als veiligheid onzekerheid is?

Hoe men 't beproeve, wanorde is niet tot orde te maken, en de eenige uitlegging is, dat Dr. Pierson niet denken kan en bijgevolg niet schrijven.

Maar men lette weêr eens op, hoe die absoluut kwade rigtingen, die zoo onordelijk zijn dat zij niets goeds zouden moeten voortbrengen, hier weêr met vriendelijkheid worden behandeld. Men zou denken, dat absolute willekeur de grootste verwarring moest teweeg brengen; maar neen, 't is slechts *onveiligheid*, en het schijnt, dat men er toch ook langs dien weg komen kan. Ook de dwang, die willekeur wil opheffen, en dus niet meer *geheel onbeperkt* is, brengt iets goeds, brengt veiligheid voort.

Onderzoekt men eindelijk het werk zelf, en volgt men zooveel mogelijk den dronken gang van den predikant: dan beteekent: absolute willekeur zooveel als *speculatie*, als pure spontaneïteit of subjectiviteit; beteekent absolute dwang het *gezag*, inzonderheid der Katholieke Kerk en van het Jesuïtisme, een gezag 'twelk de mannen van wetenschap en verlichting verbranden doet; beteekent eindelijk zelfstandigheid die *ondervinding*, die alleen in 't Protestantisme gevonden wordt en uitloopt op een piëtistische gevoelsleer.

Het resultaat is dus grootelijks verschillend van die orde, die straks door mij werd aangewezen, en waarnaar er drie elkander ondersteunende middelen van zekerheid zijn: *gezag*, *rede* en *ondervinding*. Doctor Pierson wil niet dan ondervinding, door hem *ervaring* genoemd, laten gelden.

Onze lezers zullen, na deze opgave, zich nog wel geen genoegzaam denkbeeld kunnen vormen van dat geschrift, en daarbij overtuigd zijn, dat de schuld niet aan ons ligt, maar aan Doctor Pierson. Hoe kan men een doolhof beschrijven, hoe een duidelijk denkbeeld geven van 'tgeen onduidelijk is, en de wanorde tot orde maken? We zullen ons moeten getroosten, om dat doolhof door te loopen aan

den draad der stralende Ariadne, dat is, der onsterflijke orde. Echter kunnen we hier het beginsel dier wanorde, den geest waardoor Doctor Pierson gedreven wordt, doen kennen, en zoo ten minste den algemeenen aard van het geschrift reeds doen begrijpen. Het zal tevens bijdragen, om zijne dwalingen gemakkelijker in te zien, als wij die ieder in 't bijzonder zullen voorstellen.

't Is aan die onordelijke verdeeling, aan die wonderlijke wijze van doen, aan die geheel eenzijdige opvatting en uitkomst zigtbaar, dat, gelijk ik reeds heb opgemerkt, het den heer Pierson niet alleen schort aan onbedrevenheid of onbekwaamheid, maar dat hij, die zulke rigtingen met den eersten blik meent te zien, zelf een zeer verkeerde rigting moet gekregen hebben. Hij speelt niet alleen valsch, zijn instrument zelf is ontstemd, zijn geest is niet vrij, de aks van het verstandsoog is verzet, en in plaats van naar het oneindige, naar het valsch absolute gerigt.

Ik zal mij verklaren.

De heer Pierson is een Protestant, die de mystiesch-pantheïstische stellingen van het oud Protestantisme over praedestinatie, enz. verworpen heeft, maar daarmede tevens het geloof aan Christus' Godheid, aan de inspiratie des bijbels, kortom, aan de geheimen der openbaring heeft verloren. Hij weet niet meer wat geheim is. In iemand als hij is zulks ligt te begrijpen. Het is de algemeene stroom die hem medevoert, en die wel moest ontstaan en toenemen. Immers, de menschelijke geest kan op den duur in het tegenstrijdige niet rusten, en heeft zelfs voor het in zich mogelijke een grond van zekerheid noodig. Daar nu de Christelijke waarheden in het Protestantisme niet meer harmoniseren, en tevens van den grond harer zekerheid beroofd zijn, zoo is niets natuurlijker dan dat men

die verwerpt. Om een voorbeeld te geven: de Katholieke Kerk leert ons in de openbaring [1]) eene zoodanige weldaad van Gods goedheid zien, dat eene eindige *redelijke* natuur niet noodzakelijk en *per se* de openbaring veronderstelt. Integendeel beschouwt het Protestantisme de openbaring als door eene redelijke natuur volstrekt gevorderd. Waaruit, om slechts het voornaamste te noemen, wel volgen moet, dat men in het Protestantisme ten laatste ophoudt met de Godheid van Christus te belijden. De grond der Katholieke leer is daarin gelegen, dat het Woord des Vaders *oneindig* is, en de woorden der rede (de orde der natuur) *eindig* zijn, en daar er tusschen oneindig en eindig niet noodzakelijk meer betrekkingen bestaan, dan de *algemeene* betrekkingen van oorzaak, van gelijkenis en van doel, zoo behoefde God deze slechts algemeene betrekkingen niet nog door *oneindig-individuele* of persoonlijke betrekkingen te volmaken, niet tot den mensch te spreken in zijn eigen *oneindig* levend Woord, en hem niet te bezielen met zijn *oneindige* levende Liefde.

Maar wanneer integendeel de eindige rede, om redelijk te zijn, het Woord des Vaders volstrekt behoeft, en dat Woord te kennen noodzakelijk deel uitmaakt van eene eindige redelijke natuur, dan wordt het oneindige met het eindige verward, zijn de woorden des menschen niet meer van het Woord des Vaders te onderscheiden en is Christus geen God. We geven slechts een voorbeeld, maar men ziet er toch tevens uit, hoe de noodzakelijke geboorte des Zoons moet verward worden met Gods vrije scheppingsdaad, en het Protestantisme zich oplossen in Pantheïsme.

---

[1]) Niet te verwisselen met openbaring in oneigenlijken zin door rede en natuur.

De heer Pierson moge derhalve de meer positieve leeringen van het Protestantisme verworpen hebben, hij heeft daarmede nog den Protestantschen geest niet afgelegd. Het is juist die geest wiens ontwikkeling hem die positiviteiten heeft doen verwerpen. Bovendien wordt die abstracte verstandsgeest (want dien inzonderheid bedoel ik) niet slechts door 't lezen van den Protestantschen katechismus verkregen, zoodat hij met dien katechismus wordt terzijde gesteld. Het Protestantisme brengt eene menigte van zienswijzen en beschouwingen voort, die zich in meer- of mindere mate overal op het gebied der gedachte en des levens doen gelden en ongemerkt worden eigen gemaakt. En wat ook moet er komen van dat gedurig appèl op 't verstand, waarbij de Protestant wordt opgevoed, middelerwijl men hem telkens een karikatuur der waarheid, dat is der Katholieke Kerk, voor oogen houdt? Wat moet ten laatste de rigting worden van iemand, die steeds gewezen wordt op een abstracte letter, die de eerdienst, dat is, 's menschen hoogste en levendigste *daad*, van der jeugd af leert stellen in niets te doen, in turen op de langzaam voorbijgaande woorden der psalmen, bijzonder in het aanhooren van eene predikatie die zijn kritiek afvordert, wijl ze met eene andere predikatie strijdt, en van een gebed niet vol van vragen der behoeftige liefde, maar van verstandige, menschelijke, en daarom den menschelijken geest vleijende bespiegelingen en redeneringen? Is er om kort te gaan trotscher, abstracter subjectivisme denkbaar dan dat, waarmede de Protestant de wereldhistorie der Katholieke Kerk terzijde zet, en al de niet op te tellen gevoelens der verschillende sekten verwerpt, om bij zich zelf alles te beslissen en te zeggen: ik weet het en ik weet het alleen. Een zoo radikale omkeer

kan onmogelijk zonder nadeeligen invloed blijven. Dat vage en onbepaalde, dat koude en abstracte, dat hoogmoedige en eigendunkelijke, dat men bij de Protestanten bijzonder in zake van godsdienst ontmoet, is daarvan het eigenaardig gevolg. De verwerping der symbolen heeft de deur geheel opengezet; de verwarring kent geen palen; het gaat tot in 't belagchelijke, en men hoort den fatsoenlijken winkelier niet bloot over den Europeschen politieken toestand, neen, wat onvergelijkelijk meer zegt, over de verhevenste en diepste waarheden der godsdienst, waar een geleerde zich bleek op studeert, zijn onherroepelijk oordeel uitspreken.

De heer Pierson heeft meer opvoeding, heeft hooger onderwijs genoten, heeft de kunst leeren beminnen. Maar welke kunst? Naar zijn geschrift te oordeelen zijn het inzonderheid de groote Duitsche dichters die hij liefkoost, en men weet dat deze gebloeid hebben in een tijd van ongeloof en zedelijk verval, en vol zijn van Duitschlands valsche metaphysiek. Waarlijk dat soort van dichters is niet geschikt den geest te verfijnen, te bevruchten en vlugt te geven naar de oneindige waarheid. Zij verwarren, zij maken ijdel en verwaand, leeren spelen met geschiedenis en onveranderlijke waarheid, leeren monsters die niet bestaan, denken of liever verbeelden, leeren vooral het valsche, voor oneindig geldend absoluut nastreven, door het ideaal zoowel te plaatsen in het kwaad als in het goed, en onverstaanbare abstractiën af te wisselen door walgelijk-zinnelijke verbeelding of zelfs daarin in te kleeden. Wat we althans niet mogen vergeten: zij profaneren, zij spelen met de deugd der eerbiedwaardigste historiesche personen, mengen heilig en onheilig dooreen en doen alle respect verliezen. Ook daaraan schrijven wij

het toe, dat de heer Pierson zonder iets van het inconvenante te gevoelen in een geschrift van zoo ernstigen aard, gaat praten *en dilettant*, zoodat men geen predikant, geen wijsgeer meent te zien die de wereldorde overschouwt, maar iemand die zijn tooneelkijker uit den zak haalt om de decoratiën en wat zich daarvóor beweegt te begluren.

In zijn, onder den invloed van zulke oorzaken geplaatsten en gevormden geest heeft nog de heer Pierson de speculatiën der Duitsche pantheïsten laten spiegelen. Speculatiën waarin het Protestantisme tot zijn quintessence gereduceerd, tot sublimaat wordt gemaakt, en waaraan dan ook de Protestanten zoo weinig kunnen weerstaan, dat hunne wetenschappelijke theologie en schriftuuruitlegging er van doortrokken is. Wil ik zeggen, dat alle Protestantsche theologen Hegeliaansche gnostieken zijn, en slechts mythen zien in den bijbel? Zeker niet, maar zij volgen de logica, de dialectiek, de grondvormen welke de speculatieve philosophen hebben voortgebragt, gebruiken de woorden of termen dier taal- en geestbedervers, en kunnen zich van de eigenlijk Protestantsche typen, nadat zij die eenmaal gevat hebben, niet meer bevrijden. Het Protestantsche *Ik* heeft zich herkend, Narcissus heeft zijn gelaat in den stroom gezien; dat kan hij niet meer vergeten!

Ach welk een indruk moet dat maken en achterlaten op iemand die geen Christelijk geloof meer heeft, die opgevoed en grootgetogen in de Protestantsche waarheid- en godsdienstmakerij zijnen geest heeft gebaad in de golven eener verwarde en alverwarrende verbeelding, die eindelijk meesters heeft gehad als we daar straks hebben beschreven. Want de Protestantsche theologie in dit land

bootst die van Duitschland slechts na, en de originaliteit bestaat in die wat naderbij te brengen aan het gewone publiek, en haar oppervlakkiger te maken. Zoo wisten voor eenige jaren de Fransche kleermakers eene kneep te geven aan 't Engelsche modefatsoen en het te naturaliseren.

Heeft Doctor Pierson geen aanleg? Zeker heeft hij dien, en soms hoort men hem zoo aardig redeneren, dat men er het hoofd bij schudt en zegt: kind! wie heeft u bedorven? Maar die aanleg, in omstandigheden en door oorzaken gevormd als we geschetst hebben, heeft zooveel te nadeeliger gevolgen. Hij is, ik herhaal het, niet alleen nog ongevormd, maar verkeerd gevormd, en dat zelf, dat hij met nog ongerijpte gedachte zulke ontzettende vragen durft aangrijpen, is daaraan grootendeels te wijten. De jeugd is van nature ondernemend en stout; maar dat is zij bijzonder in het hedendaagsch Protestantisme. Het biedt ook onder dat opzigt de stuitelijkste verwarring aan. De grijsaard stelt zich aan als een jongeling en de jongeling als een grijsaard. De eerste beginselen moeten ook van de geleerdsten nog gezocht worden, en waarlijk zij redeneren als kinderen. Hoe willen dan degenen die in hun school gevormd zijn, anders handelen? Moeten zij dan ook geen godsdienst maken? 't Is hinderlijk, 't is onnatuurlijk, 't is alleronaangenaamst om aan te zien, maar het kan niet anders.

En daar gaat dan de heer Pierson de groote zee in, zonder kompas. Dat zal hij onderweg wel uitvinden! De hoogste, de ernstigste kwestiën van godsdienst, van maatschappij en menschelijke bestemming zijn voor hem schoonheids-kwestiën. Hij gaat een dichtstuk maken. Ja, een dichtstuk! want niet alleen is dit bijzonder eigen aan den abstracten geest van het Protestantisme, dat het subject

zich boven alles verheft en de waarheid, als kon het die produceren, met de meeste vrijheid behandelt als een spel, maar het *schoone*, niet het *goede*, is daar inderdaad het hoogste. De pantheïstische geest kent geen goed, hij kent slechts schoon. Derhalve zal Doctor Pierson zijn geest laten schitteren. Hij zal de geheele wereld met al haar verscheidenheid, want waar heeft hij niet al van gehoord of gelezen? zamenvatten in eene enkele formule, hij toonen wat het eigenlijk Protestantisme, wat de ware staatkunde, de ware zedelijkheid, de ware kunst is, hij zeggen waar de schoone zon der waarheid opgaat.

Maar hij, die zoo vrij meent te zijn, draagt de ketens der dwaling, hij die zoo veel meent te zien, is zich zelven nog niet bewust, en beweegt zijne lieve schoone jeugdige vleugelen.... achter traliën!

In dat kooitje zullen we hem nu eens laten zien.

De heer Pierson bestrijdt het logiesch Pantheïsme; het brengt, zegt hij, socialisme en communisme voort. Wij ontkennen dat volstrekt niet, maar wij trekken er het gevolg uit, dat daar de menschelijke maatschappij de hoogste orde is welke in het eindige bestaat, eene wijsbegeerte die niet kan worden toegepast zonder die orde ten onderst boven te keeren, door en door valsch moet zijn, en indien iedere dwaling eene valsche type heeft, dit bijzonder moet plaats hebben in eene zoo beschouwende of speculatieve wijsbegeerte die bijna niet anders doet dan classificeren.

Welnu diezelfde heer Pierson, die het logiesch Pantheïsme veroordeelt, levert eene wereldbeschouwing geheel op de leest van dat Pantheïsme geschoeid, zoodat hij op wonderlijke wijze van de dwaling vermeesterd is, die hij bestrijdt.

De type van dat Pantheïsme, die Hegel voltooid maar niet uitgevonden heeft, is deze:

Een *subject* gaat aan 't strijden met een *object* tot zoolang dat het een het ander is, en een *subject-object* ontstaat.

Het subject is namelijk zoo absoluut subjectief, dat het pure subjectiviteit wordt, dat het geene tegenstelling meer bij zich heeft, en juist daardoor omslaat in het vlak tegenovergestelde en object wordt. Dat object wordt eveneens gedreven tot pure objectiviteit en zoo ontstaat een spanning, een onophoudelijke strijd der beide uitersten; want het object, hoe meer het gedreven wordt, schreeuwt om een subject, terwijl het dan met een object in relatie zijnde, ophouden zou pure objectiviteit te zijn. Het een vordert het ander en verwerpt het ander, het *ik* strijdt tegen het *niet-ik*, het *zijn* tegen het *niet*, het pure zien (*an sich*) is niets zien, is blind zijn. Eilieve! hoe wordt dat bijgelegd, ten minste voor een oogenblik bijgelegd? O zoo eenvoudig! Wie blind is *ziet* immers dat hij blind is! Het *zijn* en het *niet* zijn hetzelfde, namelijk: het *worden*, en worden is het leven van het zijn; het ik en het niet-ik zijn hetzelfde: het absolute ik; het subject en object zijn hetzelfde: subject-object.

Dat is de niet vrolijke grap die gestadig herhaald wordt. De eene leugen brengt de andere voort, en beiden maken vereenigd een derde leugen uit.

Ook de heer Pierson heeft drie rigtingen gezien die niet bestaan, twee schreeuwende uitersten die op elkander spelen en elkander veronderstellen, en die zich vereenigend de volkomenheid uitmaken.

De eerste rigting is die van het subject, van het individu 'twelk geheel willekeurig meent te kunnen te werk gaan in zijn denken en doen, en zoo puur subjectief, zoo geïso-

leerd is van het logiesch denken, dat het hierdoor niet eens wordt aangetrokken: „*Het logische is hier* (in de pantheïstische wereld-beschouwing) *slechts toevallig.*" Waarom dan gaat dat invidu aan 't logiesch denken? „Omdat het zeer goed inziet dat een denken zonder „logica geen vrij denken is?" Met andere woorden om zijne pure vrijheid en subjectiviteit te handhaven. Welk een wonderbaar individu, dat slechts uit boosaardigheid, uit kwaden wil aan 't logiesch denken gaat, dat niet alleen boos maar vóórdat het zich aan het logiesch denken begeeft, gek schijnt te zijn. Want boosheid en gekheid sluiten naar den abstracten verstandsgeest van het Protestantisme en Pantheïsme elkander niet uit. Gelijk daar deugd verward wordt met wetenschap, zoo ondeugd met dwaling. Daarom wordt ook deze rigting niet een uiterste *dwaling* genoemd maar als *willekeur* beschouwd, en we hooren Doctor Pierson spreken van „*vrij* denken".

Deze uiterst *subjectieve* rigting slaat in een uiterst *objectieve* over, namelijk in die van *dwang;* want uiterste willekeur is dwang, en een boos en gek subject geen denkend, geen subjectief persoonlijk wezen, maar veeleer een *object* te noemen. Van absolute subjectiviteit komt derhalve absoluut *gezag*, gelijk dat bijzonder bestaat in de Katholieke Kerk. Daar, leert ons Doctor Pierson, is een aan de rede vijandig, een geestdoodend gezag, 'twelk de mannen van wetenschap en verlichting ten brandstapel doemt. Wat Luther leerde van den mensch, dat deze een klots en een klomp was, dat heeft zijne volle waarheid in de Katholieke Kerk, daar wordt de menschelijke persoon een object, een *feit.*

Maar zoo van eene zijde dwang zeer willekeurig en willekeur zeer dwingend is, van een anderen kant strijden

zij met elkander [1]). Want gedwongen worden is het tegenovergestelde van willekeurig handelen: die dwang moet dus de willekeur breidelen, en er ontstaat een geweldige strijd, het een veronderstelt het ander, en niettemin het een vernietigt het ander.

Wat dan is het einde? Het derde pantheïstiesch moment, waarbij de twee uitersten zich vereenigen in hetgeen Doctor Pierson „*ervaring*" noemt. Daarin vereenigen zich *dwang* of *feit* waaraan niet te doen is, met Hegeliaansche logica, die het feit in zich opvat en ontstaat de *substantiële* waarheid Gods.

Het komt kortelijk hier op neêr: de eerste rigting is de *subjectieve* mensch, het pure *ik:* de tweede rigting is de *objectieve* mensch die geen denkend wezen, die het *niet-ik* is; de derde en ware is de eenheid van beide, de ware „*zelfstandigheid*".

Is de heer Pierson bewust dat hij die type volgt? O neen, wij houden ons overtuigd, dat, als hij spreekt van *willekeur*, *dwang* en *zelfstandigheid*, hij dan bij voorbeeld aan het woord zelfstandigheid den pantheïstischen zin niet wil toeschrijven, maar die barbaarsche en uit het Pantheïsme geboren uitdrukking van *zelfstandig denken* neemt in den zin van eigen denken, eigen onderzoek, waarbij men zijn eigen verstand gebruikt en anderen niet napraat. Hij zegt dat ook zelf. Doch dat belet niet dat zijne beschouwing uit den pantheïstischen geest voorkomt, en wat hem eigen denken schijnt op pantheïstische zelfstandigheid uitloopt. Hij is zoo weinig bewust van 'tgeen hij

---

1) In het Pantheïsme wordt geen eindige oorzaak of actie erkend, het *passief* en *actief* worden dientengevolg verward, zooals bij Doctor Pierson.

doet, dat hij zijne wereldbeschouwing eene originele, eene eigen vinding acht. Maar gelijk de leerling die een meester heeft gehad welke hem waarlijk meester was, en diep tot in zijn verstand doordrong, naderhand meenen zal zelf iets te vinden, wat slechts herinneringen zijn of gevolgen van hem ingeprente en eigengeworden beginselen, zoo houdt Doctor Pierson zijne voorstellingen voor vindingen, terwijl het inderdaad niet zijn dan verwarde herinneringen. Voorwaar wij mogen de werking dier omstandigheden waar we op gewezen hebben, en die allen van den pantheïstischen geest overheerscht zijn, wel met den magtigen invloed van eenen meester vergelijken, welke zijne leerling geheel naar zijn eigen beeldtenis vormt. De heer Pierson is de prooi der dwaling, hij die 't Pantheïsme veroordeelt is er van vermeesterd; het vogeltje van zijn geest zit achter de traliën en meent als het door den fraaijen ring huppelt die in dat kooitje hangt, den geheelen wereldkring onder zijn bereik te hebben.

Hoe dat toegaat zullen we nu bepaalder doen zien, en beginnen met hetgeen hij van de eerste rigting zegt, op 't gebied van wetenschap.

Als er van eene rigting gesproken wordt, waardoor de mensch in zijn *denken geheel willekeurig* meent te kunnen te werk gaan, is het, wij hebben dat reeds opgemerkt, alsof men van menschen hoort, die van hun verstand zijn beroofd; en een geheel deel onzer natuurgenooten voor gek te verklaren, gaat toch niet aan. Er zijn ja veel gekken, maar, Mijnheer Pierson, is Meerenberg zoo vreeselijk groot?

Wie dan behooren tot die rigting? De speculatieven, is het antwoord, de aanhangers van het logiesch Pan-

theïsme; en wie bedenkt wat groote speculant Dr. Pierson zelf is, zal er wel om moeten lagchen. Ongetwijfeld zal hij zelf onder die kategorie niet willen geplaatst worden, en om dit zeer natuurlijk rapprochement eer boos dan vrolijk worden. Maar gaat hij dan niet geheel willekeurig te werk? Doet hij iets anders dan speculeren wanneer hij de geheele wereld onder drie kategoriën rangschikt, en met deze rangschikking alles meent afgedaan te hebben, zoodat er geen bewijs meer noodig is? Is bovendien zijn geheele beschouwingswijze niet uit het logiesch Pantheïsme voortgevloten en een wanstaltige schaduw van dat wanstaltige beeld? Neen er is niets aan te doen dominé! gij behoort tot de eerste rigting!

Als degeen die het in de speculatie het verst gebragt, ja het laatste woord daarvan gezegd heeft, wordt Hegel genoemd, en het eigenaardige of bijzonder kenmerkende van die speculatie hierin gesteld, „dat zij geen regt van „bestaan toekent aan iets, in het gansch heelal, dat niet „*logiesch*, d. i. niet met denknoodzakelijkheid bestaat. Wij „noemen dit èn het kenmerkende èn de betrekkelijke „waarde van Hegel's stelsel, terwijl wij niet blind zijn „voor al hetgeen reeds lang vóór Hegel in dien geest „door Albertus Magnus, Thomas Aquinas [!!!] en ande„ren, om van lateren tijd niet te spreken, gearbeid werd."

Uit deze en andere plaatsen te lang om aan te halen, blijkt het, dat hij *de gewone logica* door Thomas en de groote scholastieken aangewend, verwart en voor dezelfde houdt als de logika van Hegel. Voor hem is de Hegeliaansche speculatie de volmaking van die der scholastieken. In dien geest zou een Thomas van Aquine gespeculeerd hebben! 't Is geene wederlegging waard. Maar men ziet er uit, waarom hij zonder onderscheid te maken de specu-

latie veroordeelt, en de *rede* niet als een afzonderlijk criterium der waarheid erkent. Hij zelf heeft het gif der pantheïstische speculatie ingekregen. Van daar ook dat hij die onderscheidingen niet maken kan, en *denken* en *doen* verwarrend, Hegel's philosophie niet voorstelt als eene dwaling maar als een misdaad, en spreekt van willekeur waar geen willekeur te pas komt: „'s menschen denken", zoo lezen we, is hier (in de speculatieve philosophie) de „opperste magt, de onafhankelijke, opperste regter, voor „wiens regtbank al het *zoogenaamd* bestaande moet ver„schijnen, ten einde òf de verblijdende uitspraak te ver„nemen: Gij hebt regt van bestaan, òf het doemvonnis „te hooren: Gij mist dat regt. En welken maatstaf ge„bruikt nu deze opperste regter? Alleen de *logica* d. i. „alleen de denknoodzakelijkheid."

Men zou meenen dat het slechts inkleeding is, als er hier waar het *denken* en geen *willen* of *doen* geldt, van een regter, van regt van bestaan, enz. gesproken wordt. Dat is het niet geheel, en schoon het moeijelijk is te begrijpen, hoe iemand die alleen de *logica* of de denknoodzakelijkheid volgt, *geheel willekeurig meent te kunnen te werk gaan*, houdt de heer Pierson het er toch voor, dat zoo iets plaats heeft. Immers wat lezen we bladz. 35? „Is het juist het *logische*, dat in genoemde „wereldbeschouwing het individu zoo bijzonder aantrekt? „Ik antwoord ontkennend. Neen, het logische is hier „slechts toevallig. Het is omdat het individu geene nood„zakelijkheid buiten zich wil erkennen, dat hij er toekomt „zijne eigen noodzakelijkheid aan te nemen, het is de „denknoodzakelijkheid (logica) omdat het zeer goed inziet, „dat een denken zonder logica geen vrij denken s."

Neen, mijnheer! zulk een individu is een hersenschim,

voor zulk een meer dan satanischen hoogmoed is de mensch niet vatbaar, en dwaling mag niet verward worden met eene zoo misdadige willekeur. Het is niet waar, dat het logische hier in den gegeven zin slechts toevallig is, alsof de mensch bij zich zelven dacht: *ik wil mij boven alles verheffen; of ik noodzakelijk of niet noodzakelijk ben, gaat mij niet aan, maar ik zie zeer goed in, dat het mij niet mogelijk zal zijn mij boven alles te verheffen en absoluut vrij te zijn indien ik niet logiesch ga denken, en bij gevolg niet mijn eigen noodzakelijkheid aanneem. Ik zal dus aan 't logiesch denken gaan!* Welk een belagchelijk sprookje. Dat individu is reeds aan 't philosopheren, voordat het aan 't philosopheren gaat, en zoozeer boven zijn eigen dwaling verheven dat het wel dwaling veinzen maar niet in dwaling vallen kan. Is het om uit te staan wanneer men Doctor Pierson dus in den strik ziet liggen dien hij wil leeren vermijden? Want zulk een abstractie, als de daar beschreven subjectiviteit of *ikheid*, zich als iets werkelijks voor te stellen, dat is juist het gevolg van den pantheïstischen geest, dat is de vrucht, niet het beginsel der dwaling, en hadde hij bij haar niet ter school gegaan, hij zou ons van zulk een individu niet hebben gesproken.

In welken zin kan, ten opzigte van dat individualisme, dat aan alle dwalingen eigen is, de Hegeliaansche logica toevallig worden genoemd? In dezen zin, dat men evenzeer de *ondervinding* als de *rede* kan overdrijven, en in plaats van in Pantheïsme, in Materialisme vervallen.

Van het Materialisme spreekt de heer Pierson geen woord, en daaruit blijkt op nieuw de volstrekte valschheid en eenzijdigheid zijner beschouwingen. Is het dan niet een even dwaze, of wanneer het dan zoo heeten moet, een even willekeurige bewering, dat alles stof is, als die, dat

alles geest is? Gaat hij niet veel willekeuriger te werk met de rede, dan de logische pantheïst? Deze laatste doet zich trotscher voor, maar in den grond is die hoogmoed een even groote laagheid, als die aan het Materialisme eigen is: en zoo de materialist het individu doet vergaan in het stof, de pantheïst doet het vergaan in eene algemeene abstractie, welke hij voor de oneindigheid aanziet. Waarom veroordeelt de heer Pierson dan de ondervinding of ervaring niet zoowel als de speculatie? Hij zegt: „Van „'t oogenblik dat de mensch zijn denkvermogen begon te „ontwikkelen, hebben er in de wijsbegeerte twee hoofd„rigtingen bestaan, die wij noemen de *empirische* [van „de ervaring uitgaande] en de speculatieve". Ziedaar! van 't oogenblik, dat Adam in 't paradijs zijn denkvermogen begon te ontwikkelen, zijn er niet alleen speculatieve, maar ook empirische philosophen geweest; en toch zegt hij: „met de laatste (de speculatieve philosophie) hebben we hier alleen te doen." Waarom niet?

Zoo geheel ziet Doctor Pierson de materialistische rigting over 't hoofd, dat hij in een deel zijner „wijsgeerige, geschiedkundige proeve" de Fransche revolutie der vorige eeuw een duidelijke commentair noemt der speculatieve rigting! „Het eigenaardig en noodlottig verloop der Fran„sche revolutie en de daaruit voortgesproten alleenheer„schappij van Napoleon is de duidelijke commentaar op „de door ons beschreven rigting". Niet slechts Fichte, van wiens regtsleer hier door den heer Pierson gesproken wordt, maar ook Kant, uit wiens Idealisme een logiesch Pantheïsme ontstond, beleefde nog de Fransche revolutie en juichte die toe! Hunne leeringen, toen naauwlijks bekend, hadden er dus geen invloed op gehad. Die revolutie is voortgesproten uit het Empirisme, of de ervarings-

philosophie van Baco van Verulam. Daaruit namelijk kwamen het Deïsme en het Materialisme voort, welke uit Engeland in Frankrijk werden overgeplant, en de zoogenaamde philosophen der achttiende eeuw waren niets minder dan speculatief. Alle uitersten hebben met elkander gelijkenis en loopen in elkander over, en zoo heeft de materialistische revolutie overeenkomst met de pantheïstische, en konden Kant en Fichte zich er in verblijden. Maar daarom behoeven ze niet met elkander verward te worden. Het duidelijk commentair, dat de geschiedenis op de speculatieve rigting gegeven heeft, was integendeel het verloop van dat theoretiesch constitutionalisme, 'twelk de vereenigde mogendheden aan Frankrijk hebben opgedrongen; was de regering van Louis Philippe en het bestuur van Thiers en Guizot, waarbij de Duitsche philosophie door Cousin gepredikt, op den Staat werd toegepast, ten einde de rede of het zoogenaamde idee zou regeren; was die valsche pantheïstische vrede, waarbij professoren en mannen van wetenschap voor staatslieden golden, en niets werd nagestreefd dan een abstracte orde, die zich door toenemende verlichting en industrie meer en meer zoude verwezenlijken, terwijl de godsdienst slechts voor een ondergeschikten zich zelven oplossenden vorm dier valsche wijsheid werd aangezien; was eindelijk dat communisme en socialisme, waarmede het ideaal van het regeringsstelsel doorbrak, het vreeslijk oproer zelf, 'twelk zich door zekere geregeldheid en valschen eerbied aankondigde als het werk der absolute rede.

Op diezelfde wijze spreekt Doctor Pierson van de natuurstudie, en het rationalisme in de theologie. Alsof de logische speculatie alleen al het kwaad had gedaan, en niet ook het Materialisme in de natuurstudie verwarring

had aangerigt en nog aanrigtte! Het rationalisme heeft, begrijpelijker wijs, door die speculatief pantheïstische, dat is echt protestantsche philosophie, bijzonder toegenomen. Niettemin hebben ook Deïsme en Materialisme tot dat gevolg bijgedragen, en Semler, die niets met Kant te maken heeft, kan men als den vader van het Duitsch rationalisme beschouwen. Men zou ook kunnen vragen, of er dan geene andere Protestantsche theologie bestaat dan in Duitschland? De veel vroegere Socinianen zijn rationalisten onder eenen anderen naam, en hunne theologie en bijbelschouwing loopt niet op speculatief Pantheïsme, maar op sentimenteel Deïsme uit.

Ten laatste geeft Doctor Pierson aldus het resultaat dezer beschouwing op:

„Wij hebben tot uitkomst verkregen: het individueel „karakter [?] des menschen is op de beoefening der weten- „schap van den meest beslissenden invloed geweest. Het „heeft de wetenschap tot zijne gehoorzame slavin gemaakt „en over haar op de meest willekeurige wijze geheerscht. „Zij is gedwee gevolgd. Zij heeft blijkbaar een harden „dienst gehad. Althans vertoont zij ons eene armzalige „gestalte. Wij zagen, wat onder dien invloed werd van de „studie der natuur, van het regt, en van de godgeleerdheid; „aan Fichte, Schelling, Hegel, Schleiermacher en Rothe „herinnerd te hebben, zij hier voldoende."

Wonderlijk is de uitdrukking van „'s menschen individueel karakter". Mag de mensch geen individualiteit, en ieder mensch niet zijne zedelijke Ideosyncrasie hebben?

Voorts is het wel op te merken, dat Doctor Pierson volstrekt niet spreekt van den invloed, dien het logiesch Pantheïsme op de *zedeleer* heeft. De reden is, dat hij, zooals we later zien zullen, zelf een pantheïstische zedeleer

is toegedaan. Wat wonder! Zijn eigen geest is vol van de dwaling die hij bestrijdt. Een Protestantsch predikant vecht tegen het individualisme!! Van daar ook dat deze zijne eerste beschouwing een allerdroevigst resultaat heeft, waarvan hij zich niet bewust is, maar dat wij wel dienen te zeggen.

't Is reeds opgemerkt, dat Doctor Pierson de logica van Hegel verwart met die van Aristoteles en der scholastieken, dat is, met de gewone gezonde logica; waaruit volgen moet, dat er op de logica van Hegel als logica niets is af te keuren. Zulks wordt bladz. 139 met de volgende woorden bevestigd: „Dat de oppermagt van het „individu, gelijk wij haar hebben beschreven, zich lo„giesch volkomen laat regtvaardigen, valt, dunkt ons, „niet te betwijfelen."

Wij ontkennen dat ten stelligste! — Maar wat volgt er uit? Dat, naar den heer Pierson, de logica in zich *valsch* is, dewijl zij logiesch, dat is, van nature tot geheel valsche resultaten leidt. En daar wetenschap zonder logica niet mogelijk is, zoo komen wij tot het besluit, dat alle wetenschap onmogelijk is.

Schandelijk en beschamend resultaat! Maar wel te verwachten van iemand, die de rede zoo verre miskent, dat hij haar niet voor een afzonderlijk criterium der waarheid houdt, en met de speculatie der zieke hoofden van Duitschland verwart. O philosophie van de eerste rigting!

DE KUNST.

„Beschouwen we de verhouding van het zich bewustzijn „des menschen, als onafhankelijk, tegenover de kunst."

„We betreden thans een minder algemeen bekend ge-

„bied." — Wat zal dat worden? Hoe! het gebied der kunst is een minder bekend land dan de duistere bosschen en zwarte holen der Noord-duitsche philosophie? — We „betreden een gebied, waarop valsche denkbeelden heer- „schen, waardoor men zeer ligt tot inconsequentie vervoerd „wordt." — Is dat het onderscheid? heerschen *hier* valsche denkbeelden en niet op het gebied der speculatieve wetenschap? en zijn die *valsche* denkbeelden van dien zeer particulieren aard dat men er *zeer ligt* door vervoerd wordt tot inconsequentie!! — „Met andere woorden: „velen, die op wetenschappelijk gebied de hoogst nadeelige „werking van het individueel karakter (!) des menschen „volkomen helder inzien, sluiten op het gebied der kunst „de oogen vrijwillig voor een niet minder gevaarlijken „invloed". — Dat zijn geen „andere woorden", maar dat is geheel iets anders. *Vrijwillig de oogen* sluiten is geenszins *valsche denkbeelden* hebben, en 't is mogelijk dat *velen* zulks doen uit de opgenoemde kategorie, zonder dat daarom het gebied der kunst minder algemeen bekend is dan het gebied der speculatieve wijsbegeerte. — 't Is een proefje van de kunst des Doctors die over de kunst gaat spreken.

Maar wat mag die niet minder gevaarlijke invloed zijn? Er is daarmeê een gevaar bedoeld 'twelk de kunst niet onmiddellijk betreft, het vreeselijk gevaar: dat zij, niet voorzigtig beoefend, de Protestanten terugvoere naar de Katholieke Kerk. Geniën geven altijd meer dan zij beloven. Terwijl er slechts zou gehandeld worden over hetgeen het absoluut subjectivisme ten gevolge heeft op het gebied der kunst, wordt getoond, dat dit een weg is om Roomsch te worden, ja, dat hetzelfde subjectivisme het politiek systeem van Haller voortbrengt. Hoe hangt dat

alles zamen? Vraagt dat niet; het hangt niet zamen; *subjectivisme*, *romantiek*, *roomsch worden*, *Halleriaansche politiek*, zijn zooveel als poppen die elkander de hand geven terwijl zij dansen in des Doctors brein.

Het is dan weder die zekere individualiteit die hier alles in de war brengt, en die nog steeds zoo door alle subjectiviteit heen subjectief is, dat zij onmogelijk kan bestaan.

Wat die individualiteit doet in de bouwkunst, in schilder- en beeldhouwkunst, in de muziek, daaraan denkt de Doctor in 't geheel niet, hij spreekt alleen van de slechte Romantiek, en die zoo puur subjectief is, dat zij, dol en dronken, zich aan de geheele wereld niet stoort, noch aan de regelen der kunst noch aan de werkelijke natuur. Hij noemt dat subjectieve poësie.

Ook in dien zin is volgens hem die poësie puur subjectief, dat zij niet zamenhangt met de pantheïstische rigting der wetenschap. Nog eens, 't is dat even boos als gek individu, dat op het gebied der wetenschap slechts toevalliger wijze logiseert, en hier op het gebied der kunst de slechte Romantiek voortbrengt. Natuurlijk kan men aan een onbegrijpelijk wezen allerlei onbegrijpelijkheden toeschrijven.

Neen dominé! gij hebt slechts zeer oppervlakkige kennis van dat gebied, 'twelk gij minder algemeen bekend noemt, alsof gij er bijzonder veel van wist. Zulk een individualiteit bestaat evenmin in de kunst als in de wetenschap.

Er is geen individu dat uit pure liefhebberij voor zijn pure individualiteit aan 't denken of aan 't voelen gaat. De waarheid, en wel de oneindige waarheid trekt ons aan. Zij heeft voor den mensch twee zijden: zij is *één* of in zich harmoniesch, en zij is *reëel* of werkelijk bestaande. Die twee zijden poogt hij te vereenen, hij wil de eenheid waarnemen als reëel, en de realiteit als eenheid. Door

middel van den geest neemt hij de *eenheid* waar, door middel der zinnen de *werkelijkheid.* Wanneer hij nu in zijn geest zoo de eenheid poogt waar te nemen, dat hij ze tevens waarneemt als reëel, als werkelijk, vervalt hij in Pantheïsme, wordt alles *één;* en wanneer hij door middel der zinnen de realiteit zoo poogt waar te nemen dat hij tevens de eenheid waarneemt, vervalt hij in Materialisme, wordt alles *veel*, en ontstaan voor hem de ondeelbare ééne atomen.

In de kunst streeft de geest naar het schoon en moge hij daar in zoover onafhankelijker zijn, als hij produceert, hij is het van een anderen kant minder, dewijl het schoon concreter is dan het ware, meer vatbaarheden van hem aantrekt, en het ideaal zijner verlangens naderbij wordt gevoerd door eene fictie die in het streven naar waarheid ongeoorloofd is. De kunst bemint, en de liefde is vrijer en toch afhankelijker.

In de kunst streeft de geest naar een ideaal hoe dan ook, en het is een onwaarheid dat daar eene pure onafhankelijkheid bestaat. Hij kan zich in dat ideaal bedriegen, o ja, maar zoo zeker als de kunst meer *in agendo* is dan de wetenschap, heeft zij ook meer een doel.

Het schoon is de behagelijkheid die de waarheid voor ons bezit, en derhalve heeft naar het reeds gezegde het schoon ideaal dezelfde twee zijden: *eenheid* en *realiteit.* De kunst streeft namelijk naar eene *eenheid* of harmonie die de eenheid der rede te bovengaat, en naar eene *realiteit* die geen bloote voorstelling meer schijnt. Een schilder of dichter geeft een ideale voorstelling door de teekening, de groeperingen, het plan, enz. zoo harmoniesch, zoo opposiet en toch zoo één te maken als de natuur het nergens aanbiedt. Maar hij geeft ook een ideale *voorstel-*

ling, wanneer deze zoo krachtig en wel berekend is, dat zij als ophoudt bloot *voorstelling* te zijn, en de waarnemer zegt: 't is of ik de werkelijkheid zie! De teekening van Raphaël is ideaal, maar de gloed en kracht van Rembrandt is het insgelijks.

Beide zijden van het ideaal: de *éénheid* en het *leven* der waarheid staan met elkander in verband, moeten zooveel mogelijk vereenigd worden, en daarin bestaat het eigenlijk ideaal.

Maar in de kunst als in de wetenschap, heeft dikwerf eenzijdigheid plaats, die niet enkel het gevolg is van de neiging en nog veel minder van de willekeur van het individu, maar van den algemeenen maatschappelijken toestand; en te dezer gelegenheid heb ik eene gewigtige bemerking op het geschrift van den heer Pierson te maken.

Zijne beschouwingen zijn ook onder dit opzigt te veroordeelen, dat daarin wetenschap, kunst, zedelijkheid en godsdienst slechts onder een *algemeen* punt van vergelijking worden zamengevat, terwijl de levende zamenhang waarin deze maatschappelijke oorzaken staan, geheel wordt uit het oog verloren. Men hoort van individu in de wetenschap! individu in de kunst! individu in de zedelijkheid, enz.! Even alsof de wetenschap geen invloed oefende op de kunst, en hetgeen hij subjectieve poësie noemt, geen hoogere oorzaak had, dan eene gekke individualiteit! Zijn oppervlakkige abstracte geest kent slechts *algemeenheid*, en denkt er niet aan dat het een levend op het ander werkt. Om dezelfde reden is zijn geschrift zeer zedeloos, zeer ongodsdienstig, dewijl hij dat organisme, die aaneenschakeling van oorzaken voorbijziende, de godsdienst op gelijken rang plaatst met wetenschap en kunst, en zelfs de zedelijkheid zonder eenige betrekking

met God of godsdienst beschouwt! En dat heet geschiedkunde!

De godsdienst staat aan 't hoofd der geschiedenis, dat is eene wet die zich, hoezeer van sommigen miskend, onoverwinnelijk doet gelden. Zij werkt deels negatief, deels positief op de staatsorde, op de zeden, op de wetenschap, op de kunst, op het geheele menschelijke leven, en al die maatschappelijke oorzaken werken weder onder haren algemeenen invloed op elkander.

De reformatie loste voor zooveel in haar vermogen was dien band op, en meer en meer moesten al die opgenoemde oorzaken nu beurtelings naar twee uitersten streven: naar Materialisme en Pantheïsme. De kunst ging in diezelfde strevingen voort, dewijl zij niet op zich zelve staat en aan den geheelen maatschappelijken toestand beantwooordt.

Zoo wordt dan in haar onder den invloed van 't Materialisme de streving naar *realiteit* overdreven en onder dien van 't Pantheïsme naar *eenheid*.

De slingering of strijd is dus tusschen twee uitersten, en eigenlijk niet tusschen *ideaal* en *natuur*. 't Is waar, hij die alleen de hoogere *eenheid* of harmonie zoekt, zal de natuur geweld aandoen, en degeen die naar *realiteit* alleen streeft, zal aanvankelijk het ideaal voor de natuur doen wijken, maar hij blijft daar niet bij staan; hij daalt beneden de gewone ordelijke natuur; hij wordt gemeen, sensueel, en offert aan sensatie, aan prikkeling alles op, ten einde toch te *voelen! levendig te voelen!*

Deze korte aanwijzing van gronden achtte ik noodig, ten einde mij te doen verstaan als ik zeg, dat de valsche Romantiek wel degelijk het gevolg was van den pantheïstischen geest, die, na in Duitschland de gedachten

verward te hebben, naar Frankrijk kwam, en daar geschriften voortbragt als vroeger nooit bekend waren; ik bedoel die van Victor Hugo, Lamartine, Eugène Sue, welker pantheïstische *wereldgedichten* overbekend zijn. Valsche Romantiek van den echten stempel!

De heer Pierson, die daar nooit aan gedacht heeft, is derhalve niet in staat de verschijnselen te verklaren, die deze valsche Romantiek hem aanbiedt.

Hij zegt van den even bedorven als bedervenden Göthe: „Volgens hem is de werkzaamheid des kunstenaars eene „die van binnen naar buiten treedt en daarheen strekt „om slechts het individu in alles te doen uitkomen. „Velen, zeg ik, hebben dat woord des grooten dichters, „dat buiten twijfel in een goeden zin moet uitgelegd „worden, kwalijk begrepen."

Neen, gij begrijpt het kwalijk Domine! Göthe was pantheïst, en daarom in staat, een volksverhaal van een *particulier persoon*, die zich aan den duivel verkocht, tot een wereldgedicht te maken, met verkrachting van de wetten der zedelijkheid, goed en kwaad gelijk te stellen, en dien zinnebeeldigen aan den duivel verkochten Faust door Engelen ten hemel te laten voeren! Ik misken de groote gaven van Göthe niet, maar ik verafschuw dien Faust, die u eene zoo schoone en *ware* Romantiek schijnt.

Göthe heeft met dat zeggen niet anders gedaan dan de leer der pantheïsten verkocht, en wie slechts bedenkt, dat zij in de wetenschap de waarheid willen produceren, zal wel vooraf kunnen opmaken, dat zij in de kunst die zooveel actiever is, nog meer aan het individu toeschrijven. Naar Hegel is het kunstwerk: *ein Werk der freien Willkühr und der Künstler der Meister des Gottes.* Meester der Godheid te zijn! Dat beteekent zoo iets.

Zijne leer over de kunst is namelijk deze: dat de *absolute geest* (zooveel als God) door of in de kunst zich begint bewust te worden, zoodat de mensch in een ontzettend enthousiasme geraakt, meer en meer de geheele natuur als een doorschijnenden sluijer, als een symbool der Godheid begint aan te zien, en aanhoudend streeft door productieve phantasie het ideaal over de uiterlijke stof te doen zegepralen, tot zoolang dat dit hem gelukt en hij *God buiten zich zet.* Daar is God, dien hij in zich had, geboren! buiten hem! hij staat er dus tegenover, en de kunst slaat over in *godsdienst.* Al verder wordt dan die God en godsdienst van den mensch beschouwd en beredeneerd, enz., totdat die objectiviteit weder met het subject vereenigd wordt door de *philosophie*, en de absolute geest zich volkomen bewust is.

Het gezegde zal wel genoeg zijn, ter verklaring van dat onbewust enthousiasme der Romantieken, van hunne zoogenaamde oorspronkelijkheid, hunne verwerping der regelen of van de orde der eindige natuur, van hun valsch Katholicisme, waardoor zij het tegenstrijdigste aanbidden; want voor den pantheïst is alles waar. —

De heer Pierson, die belooft *het wijsgeerig begrip* van de Romantiek te zullen geven, schrijft dat alles zonder eenige betrekking met het Pantheïsme aan de pure individualiteit toe, dat is, aan eene *onbegrijpelijkheid.*

Bijzonder is hij tevreden over de wijze, waarop hij het uitlegt, hoe die Romantieken de Klassieken zoozeer verwerpen en de middeleeuwen beminnen.

Ten einde zijn „wijsgeerig begrip" beter uitkome, maakt hij zich zelven de opwerping, dat het individu, 'twelk in 't logiesch Pantheïsme vervalt, toch wel de klassieke vormen beminnen moet, daar deze zoo logiesch zijn.

Ten antwoord komt eerst de zotte bemerking, dat het individu eigenlijk op geen logica gesteld is, maar slechts *toevallig* logiseert om zijn oppermagt te handhaven, tegen welke logiesch niets is in te brengen.

Verder moet dat individu, dat dus met de logica niets te maken heeft, zijn *eigen* gedachte, zijn *eigen* vorm uitdrukken, en kan de vormen der Grieken, dat is, van anderen, niet overnemen. Het wil „vormen, die met *zijn* „gedachte, *zijn* aard, *zijn* karakter overeenkomen."

„Waar zal het ze nu beter zoeken dan in eene wereld, „waar de gedachte volstrekt geen logische natuur had; „eene wereld, waarin de vormen dus ook geen geheel, „geen innerlijke noodzakelijkheid ons vertoonen? Die „wereld is de wereld der middeleeuwen, en zoo zij het „inderdaad niet is, zoo is zij het toch in het oog der „zonen van de latere eeuwen enz. Die wereld der middel- „eeuwen wordt dan bijna een mythologische wereld, waarin „orde noch regelmaat heerscht, en waarin men zich vrij „kan bewegen. Aan die wereld ontleent men dus het liefst „zijne vormen."

Quis tam ferreus....? Hoe een logica, die aan den zoo vreeselijken eisch van het individu naar oppermagt over alles zoo volkomen voldoet, dat er logiesch niets is tegen in te brengen, die logica noemt gij toevallig, niet beantwoordend aan de natuur van dat individu, en er niet van geliefd?

Dat het individu vormen moet hebben, die met *zijn* gedachte overeenkomen, spreekt van zelf; maar de gedachte, die aan dat individu bijzonder eigen is, is juist de logische; daarin denkt het zich God! Welke andere gedachte heeft dat individu dan wel? Daar hooren we

niets van. De vraag is ook niet, waarom het geen vormen van de Grieken overneemt; maar waarom het niet dergelijke logische vormen voortbrengt en een nieuwe klassiek baart, wel verre van de oude te verachten. De heer Pierson zegt, dat de mensch in de kunst voldoening zoekt zijner behoefte aan harmonie. Wat mag het dan voor een individu of een kunst zijn, die van harmonie niet wil hooren?

Eindelijk zouden wij willen weten of dan al die Romantieken, onder welke een Von Schlegel genoemd wordt, zoo bijzonder dom waren om zich zulk een denkbeeld van de middeleeuwen te vormen. Von Schlegel kende de klassiek en kende de middeleeuwen, en de Romantiek voerde hem naar de Katholieke Kerk; dat is, naar eene Kerk, aan welke men hare onveranderlijke orde en regel onophoudelijk verwijt. Hoe strookt dat met zijne zucht voor de ordelooze Romantiek. En, om ook dit nog te zeggen: als het voor de Romantieken genoeg was, dat zij van eene eeuw niets wisten, om er bijzonder veel over te praten, waarom hebben ze het dan juist met de middeleeuwen zoo druk, en verhalen zij niets van China of Indië? Ofschoon, ik moet het er bijvoegen, ook daarover Von Schlegel zoo 't een en ander wist, en hij zou moeten uitgenomen worden. Eindelijk zijn er nog heden Romantieken. Weet men ook nu van de middeleeuwsche wereld nog zoo weinig?

„Het wijsgeerig begrip" van Doctor Pierson ziet er wel beschouwd zelf vrij Romantiek uit. Het is als volgt:

Het individu is een onbegrijpelijk gek en phantastiesch ding. Dat het zoo bijster goed redeneert, en er niets tegen zijn redenering te zeggen valt, is louter toevalligheid!

In de kunst streeft men naar harmonie; het disharmoniesch individu streeft bij gevolg naar disharmonie, want twee valsche snaren stemmen perfect met elkaâr!

Daar nu de Protestanten op de middeleeuwen zoo vreeselijk geraasd en gescholden hebben als ware dat een nacht van den baren Droes bewoond, zoo meent het individu, dat het er ook de gekste dingen van vertellen mag, en op dat zwart waar nog niets op staat, best zijn eigen portret kan schilderen.

Wat is er van de zaak? De logica of dialectiek der pantheïsten is volstrekt de logica der Grieken niet, en met de gewone logica van Aristoteles is in het systeem van Hegel niet een enkele stap vooruit te doen. Hoe zullen dan degenen die bewust of onbewust door eenen dergelijken geest gedreven worden in de klassieken behagen vinden? Het Pantheïsme heeft eene geheel andere rigting dan die er heerschte in de Grieksche kunst. In deze versmelt het goddelijke of ideale in het menschelijke, en is derhalve alles geregeld, beredeneerd en berekend. In het Pantheïsme integendeel, vergaat het eindige in het goddelijke, de regels in dat princiep waarin de strijdigste oppositiën identiek zijn, zoodat het kwaad tot de orde behoort. Wat moet daarvan komen?

De heer Pierson geeft geen minder blijken van de Romantiek niet te begrijpen, door zijne vrees dat zij de Protestanten zal voorthelpen naar de domme Roomsche Kerk. Alsof de klassieke studiën aan het Protestantisme geen groote afbreuk hadden gedaan! De bewondering voor Grieken en Romeinen was niet te vereenigen met de leer dat de menschelijke natuur volstrekt boos was, en de logica van Aristoteles door de eerste hervormers zoo vreeselijk uitgescholden, is de dood van het Protestantsche geloof.

Maar iets is er wat van den ongelukkigen dominé Pierson volstrekt niet wordt vermoed en hem eensklaps moet doen zien, dat hij midden op de heî staat en van den

weg is afgedwaald. Het Protestantisme is door zijn pantheïstiesch mysticisme de eigenlijke en eerste bron van het valsch Romantisme, en de Protestantsche dichters, de Nederlandsche vooral niet uitgezonderd, hebben al de gebreken van de slechte Romantiek. Waarom is de Nederlandsche Protestantsche poësie in 't geheel genomen zoo bespiegelend van aard, en levert in het dramatische en epische zoo bitter weinig op? Het zijn odes zonder eind; slechts het *ik* spreekt, spreekt zonder eenige orde, springt van het eene dichtsoort tot het andere over, en volgt eene ongeregelde verbeelding, die de eene vergelijking door de ander werkt. Hoe vol is die poësie van betuigingen van vervoering, van valsche uitersten, van doode abstractie en stuitelijke zinnelijkheid! Een Bilderdijk zelfs leerende hoe men den *goeden smaak* moet volgen, stelt dat eensklaps voor als eene omhelzing, en beschrijft zonder blozen de weelde van het huwelijksbed! — Er is daarin geen reserve, geen matigheid, vooral geen voortgang, geen snelle vaart, omdat het *leven* ontbreekt. 't Is op zijn hoogst de teederheid van het quiëtisme. Maar de liefde, o de liefde die *wil*, die *doet!* zij gloeit daar niet in, en gelijk het Pantheïsme democratiesch van aard, slechts individualiteit en algemeenheid kent, zoo wisselt laauwe, flaauwe huiselijkheid af met valsche grootheid die spreekt van zonnen en wereldbollen. — Ik wil er niet langer bij stilstaan, ik ben van smartelijke spijt vervuld, wanneer ik bedenk wat onberekenbaar nadeel het Protestantisme aan onze Nederlandsche kunst heeft gedaan.

Laat ik de poëzie van andere natiën ten voorbeeld nemen om den echt pantheïstischen geest aan te wijzen.

Ik heb reeds opgemerkt hoe Göthe het individu veralgemeent, hoe hij in zijn zwarte Chinesche schimmen-

vertooning, die niemand begrijpt, slechts het schoone, niet de deugd zocht, en in zijn duivelsgeschiedenis het goed en kwaad gelijk stelt. Maar wat doet reeds Milton in zijn gedicht zonder *actie*, 'twelk uit twaalf bespiegelingen bestaat? Niet alleen kiest hij eene huiselijke en geheel merveilleuse wereld, alsof de gewone eindige natuur niet bestond, maar hij maakt den duivel tot hoofdpersoon zonder het te weten of te willen, zoodat sommigen er nog aan twijfelen. Hij was nog zoover niet als Göthe, of als Klopstock, die den duivel bekeeren laat. 't Is des te verwonderlijker. Hoe is 't mogelijk dat een zoo groot dichter als Milton, Adam en Christus zelven voorbij, zoozeer door den duivel wordt aangetrokken? Men moet Protestant zijn en nog de vreeselijke praedestinatie niet vergeten hebben, om niet te gevoelen welk een misslag het zij, den mensch, die natuurlijk het meest belang inboezemt, eene aan den duivel ondergeschikte plaats te geven.

Het is inderdaad niet te verklaren dan door de oud-Protestantsche leer, die reeds in Luther hetzelfde wonderlijke verschijnsel voortbragt. Luther heeft onophoudelijk den duivel in den mond, en zoozeer speelt deze bij hem de rol der Hegeliaansche negatie waaraan God zijne ontwikkeling verschuldigd is, dat hij dien duivel zelven de zaak der hervorming laat bepleiten! In het geschrift over de Mis, bewijst de duivel op Protestantsch theologische gronden en tegen de redeneringen van Luther in, dat de Mis, de hiërarchie en de Katholieke instellingen moeten worden afgeschaft. Hoe kon iemand die beweerde van Christus gezonden te zijn om de wereld te hervormen, zijne hervormingsleer aan den duivel in den mond leggen? Dat hij het doet zonder zich zelven te begrijpen, wekt te meer verbazing, en maakt het tot

een zeldzaam voorbeeld van de kracht die een beginsel in den menschelijken geest kan oefenen. Gewis Luther is de eerste der valsche Romantieken. Men leze zijne werken, zijnen zwanenzang: „Het Pausdom van den duivel gesticht": welk een vreeselijke hartstogt en dolle verbeelding. 't Is het blijspel der hel! — En de heer Pierson ijvert nog tegen dat genre, uit vreeze dat zij der Katholieke Kerk gunstig zal zijn! Alles dient aan die Kerk. Maar de hervorming is meer dan zij aan die Romantiek verschuldigd. Het was de taal van Luther, en geene taal is meer dan de valsch romantische geschikt om op een bedorven publiek te werken.

Bijna zouden we de andere vraag vergeten, waarom de valsche Romantiek hare vormen bijzonder aan de middeleeuwen ontleent; wij zeggen bijzonder, want zij vordert die vormen niet noodzakelijk.

Het zou ons te ver voeren al de redenen daarvan na te gaan; bepalen wij ons bij de voornaamste, dat de pantheïstische geest, die zich zoo diep in den mensch en de geheele wereld bedriegt, zich bijzonder bedriegt in de middeleeuwen en in de eigenlijke Christelijke kunst. Om het vooraf met korte woorden te zeggen: *de valsche mystiek bedriegt zich in de ware, die soms aan het Pantheïsme schijnt nabij te komen.*

Zien we eens den aard der Christelijke kunst en der middeleeuwen.

Uit het doel kent men de natuur der zaak. Wat dan is het *onmiddellijk* doel der kunst? Genot van den geest, een genot dat bestaat in de beschouwing van het oneindige, 'twelk de kunst daarom zoo veel mogelijk tracht naderbij te brengen, en om zoo te spreken te vermenschelijken.

De kunst is derhalve naauw met de eerdienst verwant,

heeft deze tot hoogste oorzaak en dus ook tot hoogste doel.

Wanneer we nu het heidendom en het Christendom vergelijken, zal het onderscheid der klassieke en Christelijke kunst spoedig blijken.

De afgoderij is eene vermenschelijking der Godheid, die wij in de geschiedenis, geheel overeenkomstig haren aard, zoodanig zien toenemen, dat de eerdienst overgaat in kunst. Het offermaal veranderde in een fijn feestmaal, spelen werden ter eere der goden gegeven. Apollo, in wiens tempel de Amphyctionen vergaderden, was de eigenlijke god, en de Ilias van Homerus het evangelie der Grieken. Dat deze kunst meer en meer ontaarden moest, behoeft naauwelijks gezegd; zij zelve in hare hoogste volkomenheid en fijnheid kan er toe medewerken, omdat zij een volop geeft van genot, dat zich op den duur aan geen hooger en ernstiger pligt laat onderwerpen.

Het Christendom is niet eene vermenschelijking der Godheid. De Zoon Gods heeft de menschelijke natuur aangenomen, om den mensch te redden en aan zijne heerlijkheid deelachtig te maken. Maar de beide naturen, de goddelijke en de menschelijke, worden vereenigd, niet verward, en blijven in de vereeniging volkomen onderscheiden. Dien ten gevolge is het Christendom, waarin het oneindige Woord zich uitdrukt in de eindige woorden en eindige orde der natuur, allergunstigst aan de kunst, wordt daar eerdienst en kunst op het naauwst vereenigd, en nogtans eerdienst nimmer kunst en kunst nimmer eerdienst, maar verkrijgt de kunst een adel, die haar om dus te spreken verheft boven haren eigenlijken aard.

Namelijk: eene betrekking van eerdienst en kunst grijpt plaats, welke geheel is tegenovergesteld aan die we in het heidendom hebben opgemerkt. In het heidendom maakte

de kunst van de eerdienst een spel, en in het Christendom maakt de eerdienst van de kunst eene hoogst ernstige zaak. De kunst wordt dienstbaar — diep dienstbaar, en waaraan? Daar kan slechts het Katholieke hart op antwoorden.

Hetgeen ik daar zeg is geen phrase; slechts de Katholiek, die voor het altaar knielt, niet de ongeloovige, die er voorbij gaat, kan de Christelijke kunst begrijpen, en nog beter beoefenen dan begrijpen. Hij kent het alvervullend geheim, o dat geheim van diepte en van klaarheid, van eenvoudigheid en rijkdom, van teederheid en kracht; geheim, waarin alle wetten zich zamentrekken van geest en van stof, van waarheid en deugd, van maatschappij en geschiedenis, van 's werelds schepping, verlossing en verheerlijking; waarin niet de geest des kwaads, niet de zonde, niet de dood eenig deel hebben, neen, waar de zuivere, de oneindige liefde leeft en vlamt, en bij het verzinken der hel, den eeuwigen echtknoop legt tusschen God en den mensch.

Voor dat geheim, voor die volle waarheid knielt de Christelijke kunstenaar, en zijn kunst, die waarheid bezingend, is geen spel meer, zij is een gebed. Daaruit ontstaat haar verhoogde natuur.

De Christelijke kunst bidt! Daarom is zij vervoerd en toch kalm, vergeet zij zich zelve en heeft toch het helderst bewustzijn, want haar oog is verklaard door het zuiver ideaal. Zij bidt, en daarom is zij oorspronkelijk, zoekt ze niet, maar vloeijen uit haar binnenst de gedachten, de beelden en gevoelens als golven voort; daarom is zij vol van aandrift, van leven en gevoel, maar blijft van allen hartstogt vrij, en kent noch zwarte droefgeestigheid, noch schaterende vreugd; daarom vaart ze voort, vaart ze niet ter linker zij' af met den stroom der gedachten

en niet ter regter met dien der aandoeningen of verbeeldingen; want hoe zou ze afwijken, zij die onophoudelijk het eenige doel omhelst! Nog eenmaal: zij bidt, en daarom is zij vol orde, maar van een orde, die zich verliest in geheim; daarom is zij vol matigheid, zedigheid, ingetogenheid, gebruikt ze de zinnen om de zinnen te boven te streven, gebruikt ze het eindige niet meer dan noodig is om het oneindige te vatten, en de geheele aarde alleen om er op te knielen voor God.

De schoonheid dezer kunst is de hoogste die kan bereikt worden, en wel daarom, omdat zij meer wil zijn dan schoon, en niet zich zelve maar de oneindige goedheid zoekt en nabootst van Hem die de schoonheid zelve is.

Deze kunst zij al in de middeleeuwen nog niet tot hare volkomenheid gebragt, toch kon zij zich eerst in de middeleeuwen ontwikkelen, dewijl eerst toen Christelijke wereld, Christelijke staat, Christelijke wetenschap, in 't kort die openbare Christelijke orde ontstond, zonder welke de Christelijke kunst niet mogelijk, en waarvan zij zelve slechts een deel is. Gelijk ik haar geschetst heb is zij meer bepaaldelijk kerkelijke kunst, maar was als zoodanig en vooral in die tijden het voorbeeld van alle kunst, zoodat, al zouden we van de middeleeuwen minder weten, haar toch uit den aard dier kunst tot zekere hoogte zouden leeren waarderen. Wanneer men bedenkt, dat de bouwkunst eene der omvattendste, der moeijelijkste kunsten is en wat deze al veronderstelt, dan waarlijk moet men, de Gothische Kerken aanziende, wel besluiten, dat welke ook de onvolkomenheid der individuen was, en zal blijven, er in de openbare instellingen en in het groote algemeene leven, zich een zeer diep en goddelijk beginsel moet hebben ontwikkeld. Het

is niet mogelijk, en wie weet wat kunst is zal mij verstaan, het is niet mogelijk, zeg ik, dat de kunst zoo bad, zoo waarlijk bad, zulke gebouwen voortbragt, die men monumentale gebeden mag noemen, zonder dat die eeuwen door en door Christelijk waren, en alle instellingen om dus te spreken den grond, den geest, de rigting hadden van het gebed. Dus was het inderdaad. Geen tijden zoo oorspronkelijk, zoo vol enthousiasme, vol vrijheid en verscheidenheid, en tevens zoo vol van orde, zamenhang en eenheid van doel. Waarom? Omdat die eeuwen gegrond waren op de Katholieke Kerk, omdat zij doordrongen waren van het Christelijk mysterie, van geloof, van hoop en van liefde, en er het eindige alleen om het oneindige was en werd gepleegd. Er is iets dat ons daar nader van overtuigt. Een geest die krachtig is, neemt vleesch en been aan, individualiseert zich, en zoo zien we in de middeleeuwen dien geest die de menschelijke maatschappij in Christus herbaart, een' persoon voortbrengen die ons den aard dier eeuwen levend voor oogen stelt, en die persoon is — de Ridder! Welk een schoonheid, van 't heidendom niet gekend, en onmogelijk door het heidendom te kennen, want de Ridder is een schepping des Christendoms. Het Christendom heeft de wet der liefde geopenbaard, die de wet der regtvaardigheid voltooit, heeft een van de Kerk onderscheiden staat voortgebragt, heeft geest en stof verzoend, de vrouw in hare waarde hersteld, het huwelijk geheiligd en den dood gemaakt tot een overgang in oneindig geluk. Met den Ridder treden deze waarheden en wetten in het openbare tijdelijke leven, treden zij in den tijd. De Ridder is de onafhankelijke, waarlijk vrije maar van de Kerk gewijde en de Kerk dienende tijdelijke magt. De Ridder is held, is vol vervoering,

dat wil zeggen beoefent de maatschappelijke deugd naar een ideaal, en is bereid daarvoor zijn leven te geven. Want hij is getrouw tot den dood aan dat woord, waarmeê de betrekkingen des regts zijn aangeknoopt, is volvaardig de boozen te straffen, de zwakken te verdedigen, de onschuld te beveiligen, is vol eerbied voor de vrouw, uit wie immers de Verlosser geboren is! en de band die hem aan de vrouw zijner keuze verbindt, is onverbreekbaar, is heilig als de groote echt van God en menschen. Wat is hem boven alles dierbaar? Zijn eer! Jaagt hij eene ijdele glorie na, eene gewaande onsterfelijkheid, dat nagelaten gerucht van een voor altijd geëindigd bestaan? Neen, die eer door hem bewaard en bewaakt, ook zij was vroeger onbekend; hij wil het voorbeeld zijn niet van ondeugd, maar van deugd; en dat zijn goede naam onbevlekt, zuiver, vrij zij van de minste smet, dat is hem alles, dat hem levenszaak. Niets van hetgeen is opgenoemd kan worden gedaan of volgehouden zonder groote zielskracht, zonder lijden en worsteling, zonder opoffering; en de Ridder is waarlijk de man des lijdens en strijdens, de man des offers, de priester der tijdelijke orde, en daarmeê staat zijne beeldtenis voltooid.

Ziedaar de ideën waaruit de Christelijke staten zijn voortgekomen, ideën die 't geheim des Christendoms afspiegelen, en daarom zelf zoo ordelijk, zoo klaar, zoo eenvoudig zijn: diepe, niet te peilen en toch onnoozele waarheid.

Zoo derhalve iets duidelijk is, dan zal het wel dit zijn, dat eene kunst, die het Christelijk schoon zoekt, hare vormen liefst zal ontnemen aan de middeleeuwen, wijl eerst toen het Christendom ten volle in den tijd kwam en de openbare instellingen en zeden doordrong.

Even duidelijk is het dat het Protestantisme, 'twelk oorspronkelijk niet anders is dan eene overdrijving en vervalsching van de Christelijke in de middeleeuwen heerschende mystiek, eene valsch Christelijke kunst moet voortbrengen, die in de middeleeuwen niet het Christelijk, maar het heidensch element zoekt, ('twelk helaas in den mensch ten allen tijde te vinden is), en onder middeleeuwsche of Christelijke vormen zoo door en door heidensche voorstellingen of idealen levert, als geen voorstander der klassiek ooit gedaan heeft.

Eindelijk is ook dat duidelijk, dat het Pantheïsme, 'twelk weder een meer bewust en ontwikkeld Protestantisme is, in dezelfde rigting zal voortgaan, de meest valsche Christelijke kunst of Romantiek voortbrengen en hare stof bijzonder in de middeleeuwen zoeken. Hegel zelf wijst haar die eeuwen toe.

Indien de heer Pierson Hegel's leer zoo goed kende en begreep als hij er veel over spreekt, zou hij die Romantiek niet geheel buiten verband met het Pantheïsme beschouwen, en haar alleen aan zekere afgetrokken individualiteit toeschrijven. Hetzelfde namelijk, wat dat Pantheïsme met de Christelijke geheimen en met de Christelijke zedeleer doet, datzelfde doet het met de Christelijke kunst en geschiedenis. Het vervalscht die geheimen en dieleeringen, onder schijn van ze aan te nemen en verder uit te leggen. Op geen andere wijze gaat het met de Christelijke kunst en geschiedenis te werk; en die individualiteit, welke de heer Pierson als schuld van alles, en geheel op zich zelf staand doet voorkomen, behoort wel degelijk tot het pantheïstische stelsel. Die individualiteit of subjectiviteit is niet in strijd met de Hegeliaansche logica, integendeel zij is er de vrucht van, en wordt van Hegel

voor de romantische kunst gevorderd. „De ware inhoud „der Romantiek, zegt Hegel, is de *absolute innerlijkheid*, „en de daaraan beantwoordende vorm de *geestelijke sub-* „*jectiviteit* als een vatten van hare *eigen zelfstandigheid* „en *vrijheid*" [1]). In deze woorden wordt tot viermalen de subjectiviteit als bron der poësie opgegeven, want absolute innerlijkheid, eigen zelfstandigheid en vrijheid verschillen daar niet van. Men erkent die zoogenaamde *innerlijkheid*, waartoe door de Hervorming het Christendom is teruggevoerd, alsook uit wat geest die verwarring is van zelfstandigheid, vrijheid en zekerheid die bij den heer Pierson wordt aangetroffen.

Welke regels of kunstwetten moet nu, naar Hegel, die Romantiek volgen? Volstrekt geene. Gelijk de Protestantsche vrijheid boven de wet is, zoo is ook de kunst boven den regel. Zij zingt eene onophoudelijke ode; haar eigenlijke of grondtoon, zegt Hegel, is „lyriesch"; „zij staat „geheel vrij, stofloos en scheppend producerende; het is „de vogel die zijn lied vrij uit de borst zingt" [2]).

En gelijk het Christelijk enthousiasme valsch wordt opgevat, zoo gaat het met den meer geestelijken aard der Christelijke kunst, met dat geloof, die hoop en liefde, die zoo levendige, die even werkzame als zich bewuste hoogere deugden, welke het eigenlijke leven des Christens en der Christelijke tijden uitmaken. Wat komt er van? Dat „gemoed", waarvan Hegel spreekt, en wat onze lezers beter zullen verstaan, wanneer wij zeggen, dat het die zoogenaamde gemoedelijkheid, die valsche innerlijkheid

1) Hegel's *Aesth.*, II, S. 123.
2) Ibid. S. 170.

en zelfbeschouwing, die reflexie en metaphysiek over nietigheden is waarvan de Romans zijn opgevuld. 't Is stank der eigenliefde, doorgaande voor Christelijken geest en geur.

Welk is de stof? Een valsch Christendom. „De geschie-„denis, zegt Hegel, van Christus, van zijne leerlingen, zijne Moeder, enz.". 't Is ergerlijk hem daar te hooren spreken alsof die personen slechts produkt waren der poësie.

Na dat soort van merveilleux moeten de middeleeuwen de stof voor de Romantiek leveren. Niet, zooals Doctor Pierson beuzelde, omdat de subjectiviteit daar een onbearbeide stof vindt, maar omdat zij daar de van haar gewenschte *vormen* en *ideën* ontmoet, of althans meent te ontmoeten. Wat immers is naar het pantheïstiesch stelsel, en naar het zeggen van vele Protestanten die zich zelven niet begrijpen, het Katholicisme? *Onbewuste* godsdienst die nog alles uiterlijk en zinnelijk opvat; maar die eerst in 't Protestantisme tot bezinning is gekomen. Welnu poësie is naar Hegel niet anders dan onbewuste godsdienst. Wat wonder dat hij aan de Romantiek de geschiedenis der middeleeuwen tot stof geeft! Hij spreekt dan ook over de Ridderschap en ziet het feit dat zij uit de Katholieke Kerk geboren is, maar hij vat die Kerk geheel Protestantsch op en levert niet de beschrijving van een echt Christelijken, maar van een bedorven Ridder; een karikatuur van dat ideaal 'twelk de Katholieke Kerk streefde te verwezenlijken.

In 't geheel begrijpt Hegel de Christelijke kunst niet, en kan die van zijn standpunt niet begrijpen. Hij ziet dat de Christelijke kunst meer zoekt dan schoon, maar vat dat op als pantheïstische vernietiging van het eindige.

Besluiten we met te zeggen, dat Doctor Pierson zich

in zijn oordeel over de Romantiek deerlijk heeft vergist, en dat zijn geheel geschrift een Romantiesch dichtstuk is van de slechtste soort, een puur subjectieve poësie, waarin alles buiten verband en orde wordt beschouwd en de wereld slechts verdeeld wordt naar drie Romantische idealen, zoodat ze schijnt opgevuld met stapelzotten, met domme reuzen, en van hunne zelfstandigheid terende goden.

Maar voordat we bespreken wat hij zegt van de subjectiviteit op 't gebied der zedelijkheid en der godsdienst, willen we hem antwoorden op zijne bemerkingen over Frederik von Schlegel en von Haller.

„Diezelfde Frederik von Schlegel is tot de Katholieke „Kerk overgegaan. Mijn Katholieke lezer versta mij wel. „Wanneer iemand uit het Protestantisme tot de R. Katho„lieke Kerk overgaat, gedreven door godsdienstig ver„anderde overtuiging, zal ik wel de laatste zijn, hem „dit als misdaad aan te rekenen."

Moet gij dat nog zeggen, mijnheer Pierson? Het wekt geen groot vertrouwen van eerlijkheid als iemand, zonder er naar gevraagd te zijn, zegt: ik ben geen dief. —

„Maar evenals ik den R. Katholiek geen broeder noem „die Protestant wordt, omdat zijn verstandelijke rigting „geheel sceptisch is, evenzeer weiger ik den Protestant „achting toe te dragen die daarom een gehoorzame zoon „der Kerk wordt, omdat bijv. zijne aesthetische rigting zich „met het tegenwoordige niet kan vereenigen."

Uw Katholieke lezer heeft bewezen, dat hij u zeer goed verstaat, en hij vindt dat uwe *subjectiviteit* hier geheel had moeten wegblijven. Uwe achting of uwe minachting is niet van dat gewigt om die te komen uitdeelen als ge over de wereld en hare rigtingen spreekt.

Maar het is niet bloot dat Protestantsch subjectivisme

wat de Katholieke lezer hier afkeurt. Gij die uwe achting van zoo hoog gewigt acht, verbeurt alle achting bij den lezer, omdat gij zonder eenig bewijs een von Schlegel belastert, als ware de godsdienst voor hem een spel geweest waarin hij zijn kunstsmaak zocht te voldoen. Heeft von Schlegel in zijne voorlezingen over de geschiedenis het Protestantisme niet om geheel andere redenen veroordeeld?

Hurter, Haller, Gfrörer, Newman en hoevele andere geleerden van den eersten rang zijn in onze dagen tot de Katholieke Kerk teruggekeerd, en ieder dezer kwam tot die Kerk langs een voor hem eigenaardigen weg. Maar die weg is de *deur* der Kerk niet; om duidelijker te spreken: als von Schegel het ideaal der schoonheid zoekend, dat meent te vinden in de Katholieke Kerk, maar bij 't beschouwen van die Kerk haar op geheel andere dan aesthetische gronden voor de ware erkent, en daarom tot haar overgaat, dan rust die overgang niet op aesthetiesch gevoel.

Von Haller is op die wijze door het bestuderen der politieke orde tot de Katholieke Kerk teruggevoerd. Hij zag dat de wet of de maatschappij geen werk van menschen was, maar van God, en het gezag niet van beneden naar boven, maar van boven naar beneden voortging en werkte. Hij kon derhalve geen rust vinden in het Protestantisme, waar niet God, maar het menschelijk subject de Kerk, dat is, die hoogste maatschappij voortbrengt, waar alle andere maatschappij bestemd is op te rusten. Niet de ordelooze Protestantsche democratie derhalve, maar de Katholieke Kerk bleek hem analogiesch te zijn aan de orde der natuur, en spoedig moest hij nu in die Kerk eene goddelijke instelling erkennen. 't Is hiernaar te begrijpen dat Stahl, ondanks alles wat hij aan Haller verschuldigd is, den Roomschgeworden geleerde

niet verdragen kan en diens systeem op zoo bekrompen, eenzijdige wijs heeft voorgesteld; maar men ziet tevens hoe belagchelijk het is, gelijk Doctor Pierson, de politiek van Haller uit te geven voor Romantische, dat is *puur subjectieve* politiek.

Doctor Pierson heeft in Stahl gezien, dat Haller het publiek regt niet van het private regt onderscheidt en van Stahl aangenomen, dat het privaat regt individueel en persoonlijk regt is; daaruit besluit hij: dat volgens von Haller alles uit het individu voortkomt. Alsof privaat regt niet objectief, niet God ten oorsprong had en slechts van den mensch ware uitgevonden!

Wat bedoelt Haller als hij het regt dat b. v. een koning bezit - privaat noemt? Niet anders dan dat het geen abstracte orde is door den mensch uitgevonden, maar heilig en onschendbaar is, en gelijk alle regten een *persoon* tot subject heeft. Stahl, in plaats van Haller te verbeteren, voert eene staatsorde in, die zoo geheel objectief en *onpersoonlijk* is, dat daaraan alle moraliteit ontbreekt, en er uit een *wolk*, door hem zedelijk rijk genoemd, een Constitutionalisme te voorschijn drijft, 'twelk zich slechts in de staatspersonen individualiseert.

De vraag was: de hoogere *oorzaak* van de ondergeschikte te onderscheiden. In plaats van dat te doen stelt Stahl boven de ondergeschikte oorzaken niet eene openbare of publieke *oorzaak*, maar eene *algemeenheid*, en alleen het private is voor hem het *personele*.

„De Staat is bij v. H., evenmin als de moraal der „Romantiek, eene inrigting, die een organisch geheel met „eene innerlijk-noodzakelijke bestemming vertoont." Gij hebt von Haller nooit gelezen, mijnheer Pierson, gij zoudt anders weten, hoe hij de ingewikkelde verscheiden-

heid der staten beschrijft als de monarchiën, aristocratiën, republieken, patrimoniaal-staten, militaire, kerkelijke staten, enz.

„De staat levert dan ook niet volgens v. H. een ver-„standig bewerkten positieven toestand op evenmin als de „moraal dier rigting; maar is eenvoudig — en hier komt „het eigenaardige van v. H.'s leer uit — de voortzetting „van den natuurtoestand, de natuurlijke verhouding van „den sterkere tot den zwakkere."

Zeer zeker, mijnheer Pierson, v. Haller is geen revolutionair die een staat a priori wil gemaakt hebben, maar voor hem, gelijk voor allen die God als den oppersten wetgever eerbiedigen, is de staat bij uitstek natuurtoestand; want niets is zoo natuurlijk als de volmaking eener natuur die tot volmaking bestemd is. Eene natuurlijke orde zonder positieve orde - is eene hersenschim, en eene positieve orde die iets anders is dan de ontwikkeling der natuurlijke - is wanorde en revolutie.

HET GEBIED DER ZEDELIJKHEID.

„De verhouding van den mensch, als geheel onaf-„hankelijk wezen, tot *zedelijkheid* zal nu het voorwerp „van ons onderzoek uitmaken."

De zedelijkheid wordt door den heer Pierson geheel pantheïstiesch opgevat, en, *zonder eenige betrekking tot God*, beschouwd als „het objectieve bij uitnemendheid", welke van het individu de „*grootste, meest onvoorwaardelijke zelfverloochening*" vordert.

Na in de vorige hoofdstukken het Pantheïsme bestreden te hebben, neemt hij er reeds hier de zedeleer van aan, en gaat nu aan 't strijden tegen het Materialisme, waar

vroeger niet van gerept werd. Echter schijnt hij er naauwlijks van bewust, dat de thans door hem bestreden leer die der materialisten is; hij spreekt slechts van Helvetius [de baron d'Holbach], wiens werk *De l'Esprit* de materialistische zedeleer verkondigt.

Is dan de pantheïstische zedeleer niet even afschuwelijk? Is het minder verderfelijk zich met God te vereenzelvigen, dan zich te vereenzelvigen met het stof? Brengt het Pantheïsme niet communisme en socialisme voort, en meent dan Dr. Pierson, die dat zelf erkent, dat eene leer welke de maatschappij verwoest, nog waarlijk zedelijk kan zijn?

Men zal welligt aanmerken, dat in de pantheïstische zedeleer de *zelfvernietiging* van het individu wordt gevorderd, terwijl het Materialisme daarentegen het individu tot eenig doel der handelingen stelt.

Dan zou daar slechts op nieuw uit blijken, hoe eenzijdig de opvatting van Doctor Pierson is, die de materialistische zedeleer veroordeelt en de pantheïstische, als ware deze niet even valsch, ter zijde laat.

Maar die leer van *zelfvernietiging* is van meer nabij beschouwd, even hoogmoedig en zelfzuchtig als de geluksleer der materialisten.

Dat is al het voornaamste wat wij willen aanmerken. Al de onwaarheden die er op het punt van zedeleer door den heer Pierson verkocht worden, kunnen we niet aantoonen. Bovendien zullen we er op terugkomen als we hem de zedeleer der Katholieke Kerk en der Jesuïeten zullen hooren beschrijven.

Slechts willen we nog aanmerken, dat terwijl de schriftuur den hoogmoed tot het groote beginsel der zonde maakt, de heer Pierson integendeel het beginsel stelt in

den haat en in den wellust, van welke hij de zonderlingste definitiën geeft.

Voorts wordt aan een zedeloos jongeling voorgehouden, dat de wereld de zedelijke orde bewaart, „want — de „ondervinding leert het — zoo regtvaardig een regter „als de wereld is kan naauwelijks worden uitgedacht. Is „het niet reeds lang vóór ons even kernachtig als waar „uitgesproken: de wereldgeschiedenis is het wereldgerigt?"

Men zou dat verwijzen op de algemeene wereldgeschiedenis aan eenen zedeloozen jongeling gedaan, wel willen houden voor een van die onnoozelheden welke jongelingen begaan als zij over dingen spreken, die boven hun bereik zijn. Maar er komt meer bij. Doctor Pierson, vol van den pantheïstischen geest, ziet in de wereldorde een *fatum*. Hoe anders is het mogelijk zoo den privaten levensloop der menschen met de algemeene wereldorde te verwarren?

De schriftuur zegt ons niet: dat de wereld een regter is zoo regtvaardig als naauwelijks kan worden uitgedacht. De groote algemeene loop der dingen is wel zoodanig dat het openbare kwaad ten laatste, al zij het na eeuwen, ongeluk voortbrengt en daarin zekere straf ontvangt, maar de wereld is niet in dien zin een regtvaardig regter, dat zij het goede steeds huldigt en beloont, en het Christendom heeft slechts door *bovennatuurlijke kracht*, die zich met het goede dat er nog in de natuur was vereenigde, over de bedorven wereld kunnen zegevieren.

Bovendien, wat voor de algemeene orde geldt, kan niet gezegd worden van ieder individu. In 't algemeen zullen de braafste menschen de gelukkigste zijn, maar daarom is het geluk op aarde nog niet onafscheidelijk van

de deugd. Naarmate de maatschappij meer bedorven is, zal ook het individueel goede gedrag minder leiden tot geluk.

Hoe het goed en kwaad reeds in deze wereld beloond wordt, is eene zeer ingewikkelde kwestie, die zich niet laat uitmaken door eene dergelijke algemeenheid als: *die Weltgeschichte ist das Weltgericht.*

HET GEBIED DER GODSDIENST.

„Wij zullen het gebied der godsdienst betreden en de „verhouding van den mensch, als individu, tegenover „de godsdienst gadeslaan."

Als individu? Moet de mensch in de godsdienst zijne individualiteit verliezen? Er schijnt bedoeld, als absoluut individu, 'twelk van niets meent afhankelijk te zijn dan van zich zelve.

Alweder moet hier worden opgemerkt, dat al de wijzen waarop de mensch van de godsdienstige waarheid afwijkt, niet worden zaamgevat in pantheïstische individualiteit, of in miskenning van 's menschen persoonlijkheid door onderwerping aan een redeloos gezag.

Maar wat verstaat dan Doctor Pierson onder „*verhouding van individu tegenover de godsdienst*"? Het valsch mysticisme, waarvan hij de volgende armzalige definitie geeft: „Mysticisme is de rigting in de geschiedenis, „waarbij de mensch alle godsdienst in dier voege grondt „op het gevoel, dat het godsdienstig gevoel heerscht over „alle vermogens van den mensch en dus aan de werk- „zaamheid van al die vermogens de wet stelt."

„Dit mysticisme noemen wij de natuurlijke uitwerking „der verhouding van het individu tegenover de godsdienst."

Om deze kreupele voorstelling te bevestigen, gaat

Dr. Pierson over de middeleeuwen spreken, en vertelt daar zoo veel onwaarheden, dat we er niet aan beginnen kunnen, ze hier aan te toonen. Verder wordt de godsdienst voorgesteld als *product van den mensch;* men hoore:

„De mensch, en vooral de mensch der middeleeuwen „heeft in meer of mindere mate godsdienstige behoeften, „of liever behoefte aan God. De mensch — wij weten „het door de geschiedenis — heeft ten allen tijde getoond „het geloof aan een wezen noodig te hebben, boven het „menschelijke verheven, alwetend, almagtig; een wezen „dat de *betrekkelijk* hoogste volmaaktheid verwezenlijkte, „die de mensch op *een bepaald standpunt* van ontwikke„ling gekomen, zich kan voorstellen."

De *betrekkelijk* hoogste volkomenheid is niet de absoluut hoogste volkomenheid of *oneindigheid*, maar slechts die welke aan zeker standpunt van ontwikkeling beantwoordt. Daar nu de mensch slechts zulk een *betrekkelijk* volkomen wezen noodig heeft, zoo volgt, dat God zich in den beginne en in het Jodendom óf niet als absoluut volkomen heeft geopenbaard, óf zoo Hij het gedaan heeft, gehandeld heeft tegen de natuur des menschen, dewijl Hij dien mensch eene openbaring gaf welke voor het doel der menschheid op dat standpunt veel te hoog was. Slechts wanneer men alle openbaring op zij' stelt, en de godsdienst maakt tot menschelijke ontwikkeling of produkt van den mensch, hebben die woorden van Dr. Pierson eenigen zin. Kort daarop zegt hij: „*Iedere godsdienst* — het vloeit „uit den aard der zaak voort — is geheel en al geëven„redigd aan het standpunt van 's menschen ontwikkeling, „aan zijne mindere of meerdere beschaafdheid, aan zijn „aanleg, vorming, karakter, landaard, volksgeest, ja „aan wat niet al op godsdienst van invloed kan zijn."

Wat godverloochenende leer! Alsof de godsdienst niet de *hoofdoorzaak* was, waaraan de ondergeschikte oorzaken beantwoorden! alsof het Jodendom een produkt was van den aard van het Joodsche volk, en niet geheel anders-om het Joodsche volk een produkt was van Gods openbaring en wonderbare leiding! Alsof de godsdienst der Heidensche volken niet eene verbastering en verduistering der openbaring was!

„De godsdienst, om kort te gaan, was bij de verschil-„lende Heidensche volken *natuurlijk*, in den volsten zin „des woords, en niet *positief*. Maar het Christendom „treedt op, maar Christus predikt eene godsdienst geheel „nieuw en eigenaardig."

Waarin bestaat dan het eigenaardige en *positieve* van het Christendom in tegenoverstelling van de vorige godsdiensten? Hierin:

„Die godsdienst beperkt hij (Christus) niet tot zich „zelven" [!], tot zijne discipelen, tot zijn volk, maar zijn „uitstekendste leerling, door 's Meesters geest bezield [dus is Paulus alleen door den geest van Christus bezield], „predikt het Christendom als algemeen geldende gods-„dienst, d. i., verpligtend, verbindend voor allen". Paulus namelijk vraagt niet of dit of dat volk Joden, Grieken, Romeinen „geschikt zijn het Christendom te ontvangen". „Het gansche menschelijk geslacht kniele neder voor één „God, den Vader van onzen Heer Jesus Christus en de „gansche aarde zij een tempel, waar de geloovige schare „hare aanbidding in geest en waarheid den *Oneindige* toe-„brenge. De godsdienst van eenen mensch, van eenen „leeraar uit die kleine stad van Nazareth, wordt gepre-„dikt als de godsdienst, die een ieder wie hij ook zij, „moet aannemen"

„Het Christendom derhalve treedt op als *positieve* „godsdienst. Het wordt een empirisch, een historisch feit „daar niets aan af te doen is. Hoe men ook over het „Christendom moge denken, deze stelling zal wel door „allen worden aangenomen. Het Christendom is de gods- „dienst, die de Evangeliën zeggen, dat Christus gehad, „zelf gepredikt en zijne discipelen gelast heeft aan allen „te verkondigen."

Het betaamt u, philosooph van de eerste rigting! de waarheden des heils op die wijs te verloochenen.

Het *positieve* van het Christendom bestaat *derhalve* daarin: dat het één God leert, dat het verpligtend is voor allen, en dat die leer van een bepaald historiesch persoon uitgaat! Dat is alles. En het Heidendom was *natuurlijk*, omdat het niet één God leerde, niet voor allen verpligtte, niet van een bepaald persoon uitging.

Het *positieve* en *natuurlijke* heeft dien zin niet, en het staat aan niemand vrij aldus de woorden geweld aan te doen, en zijne domheid voor het gezond verstand in de plaats te stellen. *Positief* staat tegenover *natuurlijk* als het *bepaalde* waartoe de *algemeene* natuur zich ontwikkelt, en waarin zij zich verwerkelijkt. Daar nu de algemeenheid zich op verschillende wijze laat toepassen of verwerkelijken en er *vrije* keuze moet geschieden, wordt *positief* genomen voor hetgeen afhangt van den bepaalden *wil*. Daar alweder dat willen een *stellen* is, en ook het *individuele* zich niet laat beredeneren, wordt *positief* genomen voor iets dat geposeerd is, voor *feit*.

God is eene oneindige waarheid welke het licht is der rede en welke zij uit de algemeene orde der dingen met noodzakelijke argumenten bewijzen kan. De waarheid van Gods bestaan is dus niet *positief* alsof het eene wille-

keurige bepaling was; niet positief alsof het eene afgeleide eindige waarheid uit eene *daarbovenstaande algemeene* was; niet positief alsof het eene slechts door het Christendom verpligtende waarheid was; eindelijk niet *positief* alsof het *alleen* aan zeker historiesch feit of aan de prediking van een bepaald historiesch persoon verbonden was, en de Heidenen het onmogelijk konden weten. Neen, ten allen tijde was de mensch verpligt éénen God te eeren, en het veelgodendom niet eene godsdienst van betrekkelijke volkomenheid, maar eene misdadige dwaling.

De openbaring, die niet met het Christendom is begonnen, maar daarin voltooid wordt, is positief in dien zin, dat de natuurlijke orde zonder die openbaring zou hebben kunnen bestaan, en God met vrijen, eigenmagtigen wil besloten heeft, zijne voor de rede verborgen natuur te openbaren.

Die openbaring is ten tweede positief in dien zin, dat zij geheimen leert welke de rede te boven gaan, en welker zekerheid derhalve rust op stellig gezag van God gezonden.

Eindelijk is zij positief omdat die openbaring eene *gebeurtenis* en meer aan bepaalde historische feiten verbonden is, dan de godsdienst der rede, welke uit altijdbestaande, algemeene wetten der orde besluit, dat er één oneindige God bestaat, die schepper en bestuurder is der dingen en als zoodanig moet geëerd worden.

Het Heidendom was geenszins, als Doctor Pierson zegt, „natuurlijk in den volsten zin des woords". Want het was niet louter produkt der natuur, maar verbastering der openbaring; het nam wonderen en de rede te boven gaande geheimen aan, en geloofde aan vrije, positieve openbaring der hoogere magten. Het was ook verbon-

den niet bloot aan algemeene natuurbeschouwing maar aan historische feiten, die, hoewel valsch, echter als bevestiging der godsdienstige waarheid werden aangezien. De Joden alleen uitgenomen, geloofden alle volken, dat in hun land een feitelijke historische openbaring had plaats gehad.

Het mysticisme ontstaat volgens Dr. Pierson eerst na eene mislukte proeve van het verstand; want de mensch tracht eerst te vergeefs uit zijn verstand het Christendom te produceren. Maar als het Christendom niet méér is dan de leer van het bestaan van één God, dien allen moeten eeren, kan zeker het geheele Christendom door de rede bewezen worden. Waarom mislukt het dan? Dr. Pierson antwoordt:

„Het verstand bemerkt dan ook langzamerhand tot iets „geheel anders te zijn gekomen, dan het zich had voor- „gesteld, *namelijk* tot een zeer naauwkeurig ordenen en „in elkander schroeven van eenige waarheden, die in „den grond der zaak, als zijnde voortgesproten uit de „levendige volheid der christelijke overtuiging, onder geen „vasten vorm kunnen worden gebragt, zonder hare frisch- „heid en leven te verliezen."

Abracadabra! De vraag is of die waarheden waarheden zijn? „Frischheid en leven" komen hier niet te pas, en het blijkt hier weder, dat naar Dr. Pierson het Christendom geene *geheimen* leert, maar al het geheimvolle daarvan bestaat in het feitelijke 'twelk de mensch niet in de abstracte vormen zijner rede kan vatten. 't Is de moeite niet waardig zulke onnoozelheden te wederleggen, waardoor de geheimvolle waarheden des Christendoms vernederd worden tot den rang der stoffelijke feiten die de natuuronderzoeker poogt te begrijpen.

Dr. Pierson vervolgt:

„Nu wordt aan het hart de taak opgedragen, die het „verstand niet heeft kunnen vervullen. — Het mysticisme „zal nu door middel van het gevoel de waarheden aan- „gaande het hoogste wezen zelfstandig voortbrengen."

Verder wordt gezegd, dat het mysticisme God niet als iets objectiefs tegenover zich dulden kan, daarom de wereld tot God maakt, en mysticisme mystiesch-Pantheïsme wordt. Waarom en hoe dat gebeurt, wordt niet gezegd.

Die geheele voorstelling is valsch. Doctor Pierson weet niet meer wat Christendom is, hoe zal hij dan over mysticisme spreken zonder zijne volslagen onkunde van de zaak aan den dag te leggen. Het is niet waar, dat het mysticisme *wetenschap* ten doel heeft, of er op uit is, de mislukte taak van het verstand over te nemen en de *waarheden* des Christendoms uit zich te produceren. Het staat als *praktijk* tegenover de dogmatiek. Het doel van het mysticisme is praktiesch, is zelfverbetering, is heiliging, is volmaking der geheimvolle betrekking der menschen met God door de liefde, en wanneer het in die poging tot vereeniging God met den mensch verwart, eerst dan ontstaat Pantheïsme, en ook dat Pantheïsme dogmatiseert gewoonlijk niet aanstonds. Daarvoor is meestal noodig, dat het met de openbare orde in strijd komt, en genoodzaakt wordt zich te verdedigen.

Zoo had het Protestantisme, een valsch mysticisme van de ergste soort, *hervorming*, verbetering des menschen en niet onmiddellijk de dogmatiek ten doel; nergens is ook beter te leeren hoe het mysticisme naar Pantheïsme voortgaat.

Luther, vol scrupulen, hypocondriesch van gestel, en door slechte en kwalijk begrepen lektuur van den weg gebragt, streeft naar eene volkomenheid, die de mensch

zeer zeker niet bereiken kan; hij vervalt in wanhoop, en besluit, dat de mensch volstrekt niets kan, geen vrijen wil heeft, God alleen alles doet, enz. Zijne leer was dien ten gevolge van zoo pantheïstischen aard, dat men ze geheel kan aanwijzen bij de Stoïcijnen, die, als bekend is, het Pantheïsme op de zedeleer hebben toegepast.

Muncer, Luther's leerling, gaat een anderen weg. Hij komt niet, gelijk Luther, door wanhoop tot zijn doel, maar hij meent door goede werken, door zuivering, door liefde, enz. één te worden met God. Vandaar dat dit mysticisme zoo hevig, zoo enthousiast en praktiesch was, en het aanstonds de maatschappij poogde omver te werpen. De ijskoude en wanhopige contemplatie van Luther en Calvijn konde het zoo spoedig daartoe niet brengen.

De derde weg, dien het valsch mysticisme der zestiende eeuw genomen heeft, toont Zwingel: hij philosopheert en leert in zijn geschrift *De providentia Dei*, in de duidelijkste woorden het *al-één* van het Pantheïsme.

Doctor Pierson eindigt zijne beschouwing van het mysticisme, met het te beschrijven als een liefelijk en zoet zelfbedrog. „Als in den morgenstond der schepping ver„spreidt zich over alles een frissche geur des levens" enz. Dat geldt slechts van zeker quiëtisme, niet van alle mystiek, niet van de Albigensen, Beguarden en die zwarte mystiek, die zich eindelijk in het Protestantisme vestigde. Het Protestantisme is door geweld ingevoerd, en onderzoekt men de schriften dergenen, die dat het eerst hebben gepredikt, dan vindt men een mysticisme, dat alles behalve liefelijk is.

PROELIARIUS OF STRIJDBOEK

VAN BROEDER

PAULUS RODOLPHI, VAN RIXTEL,

VROEGER GEHEETEN

JOHANNES GRUYTER,

VAN DE ORDE VAN DEN H. BENEDICTUS.

Zoo veroorloven wij ons hier den titel te wijzigen van een boek, onlangs verschenen in de rij der werken, welke door het „Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde" worden uitgegeven. Het was eene goede gedachte, dat het Genootschap voor de uitgave van deze Kronijk heeft willen zorgen; het heeft daardoor, zooals de Secretaris des Genootschaps, die met den arbeid is belast geweest, in de Voorrede teregt opmerkt, „de letterkunde der Friesche Geschiedenis met een stuk verrijkt, hetwelk eene wezentlijke aanwinst mag genoemd worden".

Aanvankelijk was van de Latijnsche „Proeliarius" schrijver Heer Jacobus van Oest, van Oudewater, Abt van het Benedictijner- of St. Odulphus-klooster van Staveren te Hemelum [1]): na zijnen dood is het boek voort-

---

1) Over het klooster van Staveren, dat in 1132 door den Utrechtschen Bisschop Andries van Kuik gesticht werd, zie men van Heussen, *Batavia Sacra*. of de Historische Beschrijving van 't Bis-

gezet en voltooid door Broeder Paulus, die in ons opschrift genoemd is en die als kapellaan den Abt Jacobus ter zijde gestaan had. Het verhaal loopt over een slechts klein getal jaren; het vangt aan met 1485 en eindigt met 1517 — zoo rekenen wij, want wij zien geen genoegzame reden, waarom door den Uitgever in de Voorrede het begin negen jaren later gesteld is, noch oorzaak, waarom even zoovele bladzijden in de Vertaling zoo goed als niet geschreven beschouwd werden.

De hoofdzakelijke inhoud van de Proeliarius laat zich voegelijk in twee, meestal gelijkelijk voortloopende, deelen splitsen: vooreerst wordt uitvoerig behandeld en met bewijsstukken belegd de geschiedenis van eenen ergerlijken twist en van daarmede verbonden weerspannigheid van de monniken van het Staverensche of eigenlijk Hemelumsche klooster tegen hunnen bovengenoemden Abt Jacobus, waarbij de exemptie van het klooster en het nietig zijn der bevestiging, welke Abt Jacobus op zijne verkiezing van den Utrechtschen Bisschop gevraagd en verkregen had, tot voorwendsel gemaakt werden, doch waarvan de eigenlijke oorzaak geen andere was dan de zucht naar ongebondenheid der monniken, die weigerden zich te onderwerpen aan tucht en noodige hervorming, welke door den Abt ernstig gewild en aangedrongen werden. Zoo hoog steeg de wanorde, zoo brutaal en zelfs het leven niet ontziende gingen de weerspannigen te werk, dat de Abt, ofschoon zijn goed regt op het beheer des kloosters door de bekwaamste Canonisten van dien tijd voldingend

---

dom van Vriesland, van van Rijn. Het klooster werd, volgens onze Kronijk (bladz. 34), in het jaar 1495 van Staveren overgebragt naar Hemelum. Na die overbrenging, noemden de abten zich Abt van Staveren te Hemelum.

bewezen was, ten laatste echter zich genoodzaakt zag voor goed in de abdij van Egmond, waar hij Prior geweest was, eene schuilplaats te zoeken en zijne nog weinige levensjaren te komen eindigen. Hij stierf balling van het klooster, waarvan hij de wettige voogd was, in 1516.

Het andere deel der Kronijk beweegt zich op ruimer veld en gewaagt van de bloedige kampen waarin, aan het einde der vijftiende en in het begin der zestiende eeuw, de Friezen, hetzij onderling of met andere gewesten, gewikkeld waren — van die jaren alzoo, waarin „de regering der Hertogen van Saksen in Friesland invalt, en de partijschap van Schieringers en Vetkoopers zich in Saksisch- of Gelderschgezinden oplost". Bijzondere aandacht verdient om hare vele bijzonderheden de beschrijving van den strooptogt der Geldersche Friezen in Holland ten jare 1517. De schrijvers van de Proeliarius waren tijdgenooten en betrokkenen bij de Landsgebeurtenissen, waarvan zij verhalen: zoo mag bij voorraad het oordeel over dit gedeelte des Boeks in de Voorrede uitgesproken als aannemelijk beschouwd worden: „Overigens leeren wij in deze kronijk een aantal personen, omstandigheden en bijzonderheden kennen, die geheel nieuw voor ons zijn, terwijl zij, van bekende personen, zaken en gebeurtenissen sprekende, zich aansluit aan hetgene, dat ons elders berigt wordt".

Men zal hebben opgemerkt, dat het niet de oorspronkelijke tekst, maar eene vertaling van de Proeliarius is, waarmede het Friesch Genootschap ons heeft begiftigd. Hiervoor kan naauwelijks aan een' andere beweegreden gedacht worden, dan aan den wensch, dat het Boek aan uitgebreider kring van lezeren in de hand kome en zijn inhoud algemeener bekend worde. Wij laten daar of dit

doel in noemenswaardige verhouding zal bereikt, en of door meerder nut de arbeid der vertaling naar wensch zal beloond worden. Voor ons, wij blijven hopen op de vervulling van hetgene in de Aanteekening op bladz. 49 in 't verschiet gesteld schijnt, en zien met verlangen de Latijnsche uitgave te gemoet. Nu inmiddels het besluit gevallen is, dat de Proeliarius vooraf in Nederduitsch gewaad voor het groot publiek zal optreden, zouden wij wel gewenscht hebben, dat de vertaling en de gansche bearbeiding eene andere, ja wij moeten het zeggen, eene betere geweest ware. In het geheel willen wij aan Dr. Ottema, dien het Genootschap de zaak opdroeg, de genoegzame bekwaamheid voor eenen arbeid van de soort als welke hier te doen was, niet ontzeggen; en uit hetgene wij elders van zijne hand gezien hebben achten wij hem als geleerde te hoog, dan dat wij in een overdreven kritiek behagen scheppen kunnen. Het is echter ver af, dat aan onze, naar wij meenen, niet te hoog opgevoerde eischen voldaan zij. Wil men ons eenige roeping en bevoegdheid tot een oordeel over het voorliggende werk toekennen, het zal wel niemand bevreemden, dat wij aan dat gedeelte der vertolkte Kronijk bij voorkeur ons hechten, hetwelk met den bijzonderen naam van de kloostergeschiedenis zou kunnen bestempeld worden.

Ook over dit gedeelte van het Strijdboek heeft in zijne Voorrede de geleerde Vertaler gehandeld en beschouwingen medegedeeld. Wij willen in dit oogenblik de vraag volstrekt niet tegen hem opzetten, of de kamp tegen „den boosaardigen tegenstand des verdorvenen monnikswezens", waarbij een godvreezende abt feitelijk moest onderdoen, „een sprekend bewijs is, hoe eene hervorming van de Kerk in de Kerk eene hersenschim was geworden".

Zulk eene overhaaste gevolgtrekking en geheel dat oordeel kunnen we zonder veel moeite ter zijde leggen. Zoo ook zouden we bij eene andere gelegenheid niet moeijelijk zijn om aan een Protestant te vergeven, die zich vrolijk maakt bij ondeugende streken, bij overmoedige *chicanes* of zelfs bij onzedelijke gedragingen van eene klasse van menschen, die, met hunne ondeugd, in zijne oogen, slechts eene te bespottelijker figuur kunnen maken, naarmate zij zich tot wereld- en zelfsverloochening strenger verbonden hebben. Maar nu de heer Ottema een boek van oude dagteekening, eene bron voor de geschiedkunde des Vaderlands had uit te geven; een boek, waarin het ernst is met de kwestie of heer Jacobus de wettige Abt zij van het klooster; waarin het ernst is met onderhouding en herstel der kloostertucht; nu moeten wij vragen, of daarbij voegzaam is, of daarbij geduld en voor de regtbank van den goeden smaak verantwoord worden kan zijne luimige, schertsende, dubbelzinnige, met ietwat Voltairianisme doorweven Voorrede? Heeft hij niet ingezien, dat de waarde van een boek, wiens helft gevuld is met de geschillen en twisten tusschen den Abt en zijne onderhoorige monniken, juist ook voor de helft afhangt van de al of niet belangrijkheid van dat onderwerp? De uitgever welke er den draak mede steekt, komt mij voor overeenkomst te hebben met den onverstandige die steenen door de glasruiten werpt van zijn eigen huis. Ottema zag in en erkent, dat de kwestie over het al of niet geldige der Confirmatie door den Bisschop van Utrecht slechts een opraapsel, een pretext was; hij zegt (bladz. IX): „echter lag de grond van de[n] 21 jarige[n] twist niet in de genoemde kwestie. Als de heer Abt Jacobus maar een bonvivant geweest ware, en met de broertjes hadde medegedaan [*sic!*] dan ware er niets te

doen geweest"..... „Dit blijkt al terstond daaruit, dat zij niet dadelijk bij zijne komst, tegen de wettigheid zijner benoeming" [over eigenlijke benoeming was ook later geen kwestie: benoeming en bevestiging zijn niet met elkander te verwarren. Wij zullen nog hebben op te merken dat Ottema jegens het Kerkelijk regt meermalen is tekort geschoten.] „protesteerden, maar eerst een geruimen tijd daarna, toen zij den gestrengen Abt moede waren, die bewering opraapten als een middel om hem kwijt te worden". Eene bladzijde later doet Ottema het nog opzettelijk uitkomen, hoe de monniken, die het privilegie der exemptie niet hadden kunnen bewijzen, toen een opvolger aan Abt Jacobus moest gegeven worden, lijnregt in strijd met hunne vroegere bewering, „zelve een uit hun midden naar Utrecht zonden, om van den Bisschop de bekrachtiging dezer verkiezing te verzoeken". Wèl besefte dus de Schrijver van de Voorrede dat de Confirmatie in den tijd door Bisschop David van Bourgondië gegeven geldig en dat heer Jacobus bijgevolg de wettige Abt was: te gelijkertijd echter dat hij dit systeem voordraagt en voor deze ware meening pleit, zegt hij, om zoo te spreken in éénen adem: „Bij slot van rekening worden echter, gelukkig, de monniken in het ongelijk gesteld, omdat de grootste heeren op aarde het grootste regt hebben" (bladz. VIII).

Dezelfde dubbelzinnigheid ontmoeten wij bij de waardering der zucht naar vrijheid en onafhankelijkheid der Friezen, zoo geestelijken als leeken, en van de middelen waardoor die zucht zich bevrediging wist te geven. Met een woord slechts stippen we het aan. Ottema keurt aan den eenen kant de wederregtelijke en stoute aanmatigingen en de ongeregeldheden die het onvermijdelijke

gevolg der losbandigheid zijn, af: en toch hij spreekt er van als iemand die het regt vermakelijk vindt, dat de Friezen beurtelings Keizer en Graaf, Paus en Bisschop wisten te ontduiken; en scheert op zijne beurt met Paus en Keizer „zeer magtige heeren in de verte" den gek. Hadden de Friezen dan geen onderdaanspligten? Was de geestelijkheid niet hiërarchiesch geordend? Of ligt aan pligt en zedelijkheid niet gelegen? In één woord — wij herhalen het — ons komt het voor, dat zulk eene beginsellooze Voorrede tamelijk geschikt is om een goede helft van het Boek te depreciëren. Dat op bladen die eene kronijk voorafgaan welke voor het eerst wordt uitgegeven, geheel iets anders en beters te leveren geweest ware, behoeft geen betoog. Ongaarne toch mist men hier eenige geschiedenis van Boek of Handschrift: Waar eerder behoort de echtheid der bron bevestigd te worden welke aan de geschiedvorschers wordt geopend? Zoude, bij al het duister waarin de Friesche kloostergeschiedenis moge gehuld wezen, toch misschien niet iets te vinden geweest zijn, hetwelk licht verspreiden kon over 't punt, dat, op welke wijze ook, tot grond des geschils tusschen den Abt Jacobus en de monniken van Hemelum gemaakt is? Zou het zelfs nog wel niet aan twijfel onderhevig zijn, nu men, om het Boek algemeen te maken, zich tot vertalen gezet heeft, of voor meer dan eenen lezer eene nadere verklaring van „bevestiging" en bevestigingsregt, zonder hinder, konde achterwege blijven. Behandeling van deze en andere punten zoude hier aan hare plaats geweest zijn: doch wij gaan met noemen en tellen niet verder; te lang reeds is bij de Voorrede stilgestaan.

Het Boek, op welks overbrenging in onze taal we eenen blik willen vestigen, is een Roomsch boek: aan deze

vooruitzetting zullen we niet de gevolgtrekking vastknoopen, dat het voor een' Protestant onvertaalbaar zij; dit ware te veel: maar wel zal niemand, geloof ik, het aanmatigend heeten, wanneer we uit den — immers gedeeltelijk — geheel Roomschen inhoud het vereischte afleiden, dat de vertaling, zal zij geslaagd kunnen heeten en het oorspronkelijke behoorlijk vertegenwoordigen, in kostuum en houding, in taal en kleur, inderdaad Roomsch wezen moet. 't Is niet genoeg het Latijn van Caesar, Cicero, Livius, enz. volkomen magtig te wezen, om het Roomsche Kerk-Latijn goed te kunnen overzetten; en met behulp van Ducange en andere Lexicographen kan men het niet zoo aanstonds leeren; men moet in die eigenaardige spraak belezen zijn, in 't begrip der zaken zich geoefend en als 't ware in het kerkelijk element geleefd hebben: eene geschiedenis, als deze, vordert in het bijzonder bekendheid met eene menigte voorwerpen, gebruiken, benamingen, spreekwijzen aan het kloosterleven behoorende, of daartoe betrekking hebbende; en eindelijk is het wis ook noodig, dat de vertaler, zal hij niet als een vreemdeling onder zijn eigen landgenooten, of als een verrezene uit de dooden verschijnen, van de gebruikelijke en bij de zijnen in zwang zijnde uitdrukkingen zich bediene. In te menig opzigt is Dr. Ottema nu eens hier- dan eens daaraan tekortgeschoten. Eene vrij lange lijst van opgeteekende bewijsplaatsen hebben wij voor ons liggen, en zijn overtuigd, dat zij aanmerkelijk langer zou geworden zijn, indien het ons gegeven geweest ware, de vertaling tegen het oorspronkelijke te vergelijken. Het gemis van den Latijnschen tekst beveelt groote omzigtigheid in het oordeel, laat dikwijls in twijfel, en vooral buiten staat, waar de vertaler, blijk-

baar genoeg, heeft misgetast, het ware aan te wijzen.

Ettelijke proeven ter staving moeten we den lezers prijs geven. Herhaaldelijk ontmoeten we (bladz. 11, 203) dat „de Sacramenten verbrand zijn". Deze onjuiste uitdrukking is voor den Roomsche eigenlijk niet te begrijpen en bijna belagchelijk; het zal, waarschijnlijk, moeten wezen, dat de H. Hostiën verbrand zijn. De „Mis bedienen" (bladz. 15 en meermalen), gebezigd van den priester, welke de Mis *doet*, *leest*, *verrigt*, *opdraagt*, enz., is eene spreekwijze, welke de Protestanten, ik weet niet waarom, gaarne ons schijnen te willen opdringen; bij hen vinden we haar gestadig; den Roomsche echter is „de Mis bedienen" wel niet anders dan de dienst des koorknaaps verrigten bij den priester, welke het H. Offer opdraagt. — Bladz. 18 noemt Ottema de bijeenkomst of het kapittel, te Staveren beroepen, om na den dood van heer Aggo een nieuwen Abt te verkiezen, tegen alle gebruik in, eene „Kerkvergadering". — Erger is het op bladz. 24, waar we — men lette eens wel — 1°. eerst te lezen krijgen: „Hierop werden de nonen gezegd", en na „nonen" gevraagd worden: „(novenen?)" — [Antwoord: neen, volstrekt niet; het was de *Nona* der getijden, die, *gebeden*, *gelezen* werd.]; 2°. bijna onmiddellijk daarna op dezen zin stuiten: „en toen hij nu de hora van het heilige kruis uitsprak", van welken de Vertaler wel niets zal begrepen hebben, en aan wiens verbetering wij zelven, zonder inzage van den Latijnschen tekst, ons niet willen wagen; en 3°. eindelijk van David van Bourgondië gemeld vinden: „op zijn kasteel te Wijk liet hij de zevenjarige horen, even als in de collegiën, zingen". Van „zevenjarige horen" bekennen wij nimmer iets gehoord te hebben; door welk' verkeerde schriftuur of lezing Ottema er

aan gekomen zij, weten we evenmin; maar de verdeeling der dagelijksche getijden (horae) in zeven is daarentegen goed bekend, en wis bedoeld. Of wijders de woorden: „even als in de collegien", door de lezers zullen verstaan worden, meenen we van velen te mogen betwijfelen de Latijnsche schrijver heeft aan de kanunniken-collegiën in de cathedrale- en collegiale- of kapittelkerken gedacht, waar koor gehouden wordt. — Op bladz. 26, waar „bevestiging van de Abdij", in plaats van bevestiging van den Abt geschreven is — 't verschil is aanmerkelijk — zal, niet minder aanmerkelijk, de vrijgevigheid van David van Bourgondië overdreven zijn. Het luidt bij Ottema: „Hij [D. v. B.] bevond het jaargeld voor de bevestiging van de abdij [kan de Vertaler ook misleid zijn door *abbatiae* = voor, of met betrekking tot de abdij?] van Staveren, voor hem en zijnen Vicaris, geschat op 14 goudgulden. Doch toen ter tijd zooveel niet begeerende — — heeft hij hem de helft kwijtgescholden": de Vertaler zal namelijk als jaargeld [pensio?] genomen hebben, wat maar eens moest betaald worden. — Waarom werd, bladz. 36, niet in 't Hollandsch Witte donderdag geschreven, voor het op zich zelf niet eens juiste „dag Coena Domini"? en bladz. 42, niet Passiezondag, voor het onhebbelijke „Zondag der passie"? en nogmaals, op bladz. 36, niet pastoor der parochie te Sondel, in plaats van „Persona te Sondel", hetwelk in de vertaling der kronijk, dunkt mij, al zeer weinig te pas komt. — Verscheiden malen (men zie bladz. 120, 166, 173, 192) spreekt Ottema van „geschenk der inzegening", „geschenk" of „gave der benedictie", „gift der inzegening": hij heeft zich ten regel gesteld het: „verbum verbo reddere fidus interpres" [1],

[1] Zie de Voorrede aan het einde.

en wij hebben daar vrede meê: maar dat zulke regel slaafs moet worden toegepast, en dat zelfs bij alle paraphrasen en formulae perpetuae voor elk Latijnsch woord noodzakelijk een Hollandsch in de plaats moet komen, zal evenwel niemand gelooven; vooral gelooven wij het niet, wanneer dat ten koste der duidelijkheid geschiedt, en door woordstapeling dubbelzinnigheid geboren wordt. Bij geschenk nu, of gift der inzegening, zal door dengene, die met de Latijnsche omschrijving *donum* of *munus benedictionis* niet bekend is, al zeer ligt aan eene gift of een geschenk gedacht worden, hetwelk bij de inzegening van eenen abt — want van deze inzegening is aan al die plaatsen spraak — moest gegeven worden. — Op de reeds aangehaalde bladz. 120, vinden we een deel van het formularische: a quocumque catholico Antistite gratiam et communionem Apostolicae Sedis obtinente, vertolkt met: „die de genade en de gemeenschap van den gezegden [Apostolischen] Stoel bezit": ons komt het voor, dat „gratia", hier naar eisch des spraakgebruiks, niet door „genade", maar door: welbehagen, goede gunst, goede verstandhouding, of iets dergelijks behoorde te zijn wedergegeven; meer immers beteekent de formule niet dan dat de wijdende, hier zegenende, Bisschop in eenigheid en behoorlijke betrekking met den Apostolischen of Pauselijken Stoel staan moet. — Oudtijds kan men „geprofessijd" [professyt] (bladz. 149, 151) gebezigd hebben om te kennen te geven, dat aan eenen kloosterling plegtige geloften waren afgenomen; maar tegenwoordig is bij hen die het bastaardwoord niet schuwen geprofest in gebruik. — Op bladz. 144 wordt van Abt Jacobus gemeld, dat hij veel te lijden had „van de zijnen die hij zelf uit deze [?] wereld verzameld had tot de godsdienst": het laatste woord drukt niet uit

wat met „religio", dat de Vertaler wel in den tekst zal gevonden hebben, bedoeld werd: het Latijnsche woord beteekent hier ter plaatse de kloosterorde; van die beteekenis dan ook de benaming „religiosi" en ons bastaard religieusen, ter aanduiding van ordes- of reguliere geestelijken. Voor zulke misgreep hadden Ducange en anderen wel kunnen behoeden, maar — men moet hebben leeren twijfelen. — Tien bladzijden later zal, gelooven we, wederom de Latijnsche uitdrukking niet in haren waren zin gevat zijn: ons ten minste, hoe we er ook over hebben gedacht, is het onzeker gebleven wat het beteekent, dat de Commissaris van Paus Leo den Tiende toen ter tijd aan het hof van den Utrechtschen Bisschop was „met volle[n] aflaat". Was die Pauselijke delegaat overbrenger van een' vollen aflaat? 't Is dan wel op zonderlinge wijze hier tusschengeschoven. Het zou mij niet verwonderen, ofschoon ik er, zelfs als gissing, niet voor zou willen strijden, dat het oorspronkelijke eene uitdrukking heeft aan het Kerkelijk regt behoorende, en hetzij tot de commissie des delegaats, hetzij tot zijn persoonlijk regt, tijdens zijne afwezigheid van de Roomsche Curie, betrekking hebbende.

Aan de wetenschap overigens van evengenoemd Kerkelijk regt is meermalen tekortgedaan, misschien niet overal ten bezware des Vertalers alléén; maar wij zouden dan toch gewenscht hebben, dat in alle geval door hem teregtwijzing gegeven ware. Menigwerf zijn de citatiën uit het Corpus Juris onjuist en blijkbaar niet vergeleken: bijvoorbeeld, C. *Et* X, q. 1 (bladz. 105) is niet te vinden, insgelijks niet (bladz. 106) *Comparationum* XI, q. 1, maar wel XI, q. 1 (C. 21) *Conjurationum*, en (C. 22) *Conspirationum*, die beide ter zake gaan; bladz. 108

staat tweemaal „dist. 91", lees daarvoor dist. 93; voor „cap. *Nullo*", lees cap. *Nulla*; en voor IX, q. 3 lees XI, q. 3; op bladz. 136 luidt het: „genomen uit zeker buitengewoon decretaal van Bonifacius VIII, hetwelk begint: *Injuncte de elect. et ele. praefate.*" „Buitengewoon decretaal" is den Vertaler gebruikelijk; waarom, weten we niet, maar als vertaling van het technische „extravagantes", welk woord, bij verkorting, ter aangehaalde plaats en elders in de Latijnsche Kronijk buiten twijfel gebezigd is, verdient het geen goedkeuring: de vrees dat ik pedant zoude schijnen, weerhoudt mij van de verklaring der benaming *extravagantes*; in het eerste hand- of schoolboek het beste had de heer Ottema ze kunnen vinden: de vreemd uitgedoste plaats behoort dus gelezen te worden: „genomen uit de extravagantes van Bonifacius VIII, beginnende: *Injunctae*, tit. *de elect(ione) et ele(cti) potestate*". 't Is waarlijk te wenschen dat de geëerde Vertaler, die *Comparationum* voor *Conspirationum* of *conjurationum* te lezen geeft, en *praefate*, waar zijn voorschrift, naar we althans met grond vermoeden, *potestate* heeft, zich niet dikwijls zoo moge verzien hebben. Dr. Ottema mag de librarii niet meer hard vallen. Op bladz. 146 spreekt hij weder van „eene buitengewone decretale van Johannes XX, die begint *Exsecrabilis*": Wij bekennen in hetzelfde geval te zijn als de „broeders", van welke de Kronijk meldt: Doch die decretale hadden de broeders nooit gezien of gelezen"; de bedoelde namelijk behoort niet aan Joannes XX, maar aan de Verzameling van Joannes XXII. Op bladz. 125 is, waarschijnlijk ter verduidelijking, na „visitateuren der provincie" bijgevoegd: „(aartsbisdom)"; aan die plaats hebben wij er niet tegen, maar willen toch opmerken, dat de provin-

ciale indeeling der kloosterorden niet onvoorwaardelijk en immer geregeld is naar het gebied eens Aartsbisschops of Metropolitaans: wie eenigermate met de lotgevallen bijv. van de Franciscaner *Provincia Germaniae inferioris* bekend is, weet het beter. Ottema heeft, bladz. 139, *sub poena excommunicationis sententiae latae* overgebragt met „op straffe van excommunicatie, naar geveld vonnis". Is deze uitdrukking duidelijk genoeg? En zou: op straffe van excommunicatie, zonder nader- of bijzonder vonnis, niet de voorkeur verdienen? De gedachte straf overigens, het is bekend, is dezelfde als die van welke gewaagd is op bladz. 147, waar Ottema, waarschijnlijk omdat het Latijn hier het met *sententiae latae* homogene *ipso facto* aanbood, teregt vertaald heeft: „zijn zij door de daad zelve onder den banvloek vervallen, volgens de kanonieke wet."

Aan ons voornemen getrouw willende blijven, zullen wij van al wat strenge beoordeeling heeten mag ons onthouden. Over druk- en taalfouten in engeren zin, welke in te milde maat voorkomen, ook over verschil van spelling in eigennamen, bijv. Odulphus en Odulfus en dergelijke onnaauwkeurigheden, zullen we dan den Vertaler niet lastig vallen. Dat men voor Wilhelm Enckevoort, wiens naam in oude boeken met aanmerkelijke verscheidenheid aangetroffen wordt, hier op bladz. 120 Wilhelmus Enckenoert te lezen krijgt, zal, meenen wij, aan den letterzetter te wijten zijn. Hoe het (bladz. 23 en 26) zij met Johannes Rijt, welke naam in andere Latijnsche stukken voorkomt Joannes ab Arundine = Joannes van Riet (zie van Heussen, *Hist. Episcop. Ultraj. p.* 27) blijve in het midden. Voor „van Wormaria" (bladz. 33) zal ieder Hollandsche lezer althans wel „van Wormer" [Wormer, het

dorp aan de Zaan, waarnaar de Egmondsche Abt Meynardus bijgenaamd werd] in de plaats stellen. Maar zeer bevreemd heeft het ons, dat Ottema op bladz. 22 zich vergenoegen kon met het plaatsen van een „(?)" achter dat onbekende „land van Tuynter", waarin „het klooster Wersel" gelegen was, en dat hem daarbij niets in de gedachte schijnt gekomen te zijn van het *ager Tubantinus* en van de Benedictijner Abdij te Weerselo. Over deze Abdij, welke blijkbaar den Kronijkschrijver voor den geest was, kan hij zien van Heussen, *Hist. Episcop. Daventr. p.* 158 sq.; ook Royaards heeft haar genoemd in zijne „Geschiedenis van het Christendom en van de Christelijke Kerk in Nederland, gedurende de Middeleeuwen", Dl. II, bladz. 195, maar verzuimd den naam op de lijst te stellen, die als Bijlage achter het werk geplaatst is. Nog ongelukkiger vrager is Ottema geweest, toen hij — hoe is hij daartoe gekomen? — (bladz. 22 volg.) de woorden: „en voornamelijk de Deken van de groote kerk te Utrecht, Mr. Ludolphus", onderbrak na „de groote", met het tusschenvoegsel „(Marie?)". De groote kerk (Ecclesia Major, zie van Heussen, *Prolegomena in Bataviam Sacram*, § XXIII) was geen andere dan de Cathedraal, St. Maarten, van welke Ludolphus [van Veen, a Veno, of de Veno] Deken was. Op de „Decanorum Series" bij van Heussen in zijne *Hist. Episcop. Ultraj.* p. 51, kan men dezen Ludolphus vinden, en eene korte notitie hem aangaande op p. 28 daar te voren.

Hoe toegefelijk wij overigens wenschen te wezen, een' klagt over den stijl der vertaling mogen we niet onderdrukken. Zonder korting nemen we in rekening al hetgene over omslagtig- en langdradigheid van het oorspronkelijke en over het onvermijdelijke „onaangename der

lezing" kan in het midden gebragt worden; wij voegen er zelfs bij, dat de Vertaler, in ons oog buiten twijfel, geregtigd is om aan zijne Latijnsche voorgangers, benevens andere feilen, slechten zinbouw en gebrek aan goeden zamenhang in redenering en verhalen ten last te brengen; maar er is in het nu Hollandsche Strijdboek niet slechts te weinig gedaan, om den lezer de kronkelende en oneffen baan van het Latijn door te helpen, er zijn met vrije hand steenen en stronken op zijnen weg geworpen. Of zou niets aan den Vertaler mogen geweten worden, wanneer hij ons te lezen geeft (bladz. 2): „Waarom ik meen, dat het mij toeschijnt, dat niet zonder reden of de staat door eeuwigdurende wapenen benaauwd, of als zij nedergelegd worden (hetgeen zeer zelden gebeurt) een tijd lang verkwikt en hersteld wordt:" en (bladz. 14): „maar Iga nog verwoesting aan het molenhuis (?) dreigende, dat op een voet achterover stellende, en het, door een blijkbaar wonder van God, niet kunnende omverrukken, heeft den monniken eenen — kelk afgedwongen." Zou de vertaling er den geringsten zweem van ontrouw door gekregen hebben, wanneer op bladz. 26, waar, in voorgaande rede en vrij langdurig, David van Bourgondië *subject* geweest is, in plaats van het voornaamwoord „hij", met welks betrekking een ieder zal verlegen staan, de naam zelf van den bedoelde, Abt Jacobus, geschreven ware? Konde weinige regels later, waar even stootend als onjuist geschreven is: „Daarbij heeft de Bisschop hem vele moeiten en gevaren voorspeld (gelijk ook is gebeurd)" in stede van dit laatste niet gezegd zijn: zooals, of welke hem ook inderdaad overkomen zijn? — Eene dergelijke correctuur is noodig op bladz. 35, waar het heet: „Toen hebben vele Abten, wetende, dat de Abt van Staveren, Jacobus, veel zoude

te lijden hebben, hem de genade en bijstand van God toegebeden. Al hetwelk [namelijk, dat hij veel te lijden zou hebben] te zijnen opzigte, nadat hij van het kapittel huiswaarts gekeerd was, spoedig bewaarheid is". Een ieder zal zich bedenken moeten, die op bladz. 27 leest: „en nadat de waarde van de zaak door de vrienden van het klooster was toegelicht", welke „de zaak" eigenlijk zij; maar zal een ieder het juiste treffen? — Al de woorden zijn mij bekend, maar ik belijd toch openhartig, nog niet regt te hebben kunnen verstaan, hetgeen ik op bladz. 30 aantrof: „Zelfs heeft het volk van Hemelum eens, bij de eerste afsluiting van de plaatsen en deuren van het koor, namelijk het dormter en reventer, op den tijd van het middagmaal, de deuren opengebroken en uitgeligt." Niet veel beter ben ik gevaren aan bladz. 71 waar ik las: „Want zij spaarden niemand, menschen noch beesten, en van deze [?] beesten sneden zij eerst de tongen uit, om datgene te hebben, wat zij soms in het verborgen konden hebben, en dan doodden zij dezelve." — Het zondenregister moet niet in zijn geheel worden opgelezen; wij slaan daarom over en nemen nog slechts bladz. 211: „Want het was winter, en eene eenige plaats was niet genoegzaam, om zulk eene menigte te voeden: daar, namelijk, de strenge koude, in dien wintertijd, al het water zoodanig tot ijs had doen stollen, dat de holle zee tusschen Staveren en Enkhuizen, te voet, even als de vaste grond, kon overgegaan worden, welke [de vaste grond?] echter zelden bevriest."

Wil men nog een paar proeven, hoe de Vertaler, in Hollandsche woorden, ongekuischt Latijn aanbiedt, ik ontleen ze aan bladz. 204 en 210. Ter eerste plaatse vindt men: „Doch daar de fortuin, met eene snelle be-

weging haar rad omwentelde, zijn zij zelve in den strik gevangen, dien zij voor anderen gespannen hadden. Want op zekeren dag hadden zij, naar men zegt, zich aan al te groote dronkenschap overgegeven, en waren des anderen daags morgens, door de overmaat van drank en de roes van gisteren, nog in slaap gedompeld, waardoor het kwam, dat zij niet behoedzaam acht gaven op hunne vaart, en het schip bij Hindeloopen (niet verre van Staveren gelegen) op een zandbank liep, van welke zij het schip niet met geringe moeite weder konden afbrengen." Het andere monster is van nog kwader gehalte: „Maar in onze dagen, over welke het tegenwoordige verhaal loopt, heeft zij [de fortuin] een weinig, of liever veel anders, het volk der Friezen niet zoo zeer gediend, als wel, gelijk het schijnt, het volk verlaten. Want de fortuin heeft zich niet geschaamd, met eenen wentelenden zwaai, haar rad tegen den staat der Friezen te keeren, gelijk in het bovenstaande genoeg gezegd is. Doch het is thans de tijd niet van treuren, voornamelijk niet voor één mensch afzonderlijk over hetgene allen overkomt. Want niet alleen scheen de fortuin op de Friezen vertoornd te zijn, maar, zoo gij een weinig wacht, zult gij, waarde lezer! zien, hoe zwaar zij hare linkerhand, tot wrake van de Friezen, uitstrekt tegen de Hollanders."

Tot onze bezwaren moeten we nog een toevoegen. Verscheiden malen heeft de heer Ottema zich uitlatingen veroorloofd, meestal onder verklaring dat de lezer zonder schade het overgeslagene missen kan. Ik ken geen reden om dit oordeel te wantrouwen, maar beken evenwel rondborstig, en durf mij met den bijval van velen vleijen, dat ik, vooral waar het oude boeken geldt, een vijand

ben van schennis of knotting, en over het nuttige of ontbeerlijke eener plaats, voor mijn aandeel, liefst zelf regter ben.

De proef waarop onze bladzijden het geduld der lezers gesteld hebben - zal, vrees ik, voor velen te zwaar geweest zijn. Moge men ons vergeven! Twee dingen moesten betuigd worden: Onze belangstelling op de Kronijk van Broeder Paulus, en de gegrondheid van den wensch om haar in de oorspronkelijke taal te mogen ontvangen.

DE ZENDINGEN

DER

KATHOLIEKE KERK.

(*Vervolg van bl.* 44.)

5.

De zendingen naar Amerika, Indië, Japan, China en andere Heidensche landen, alsook die ter hereeniging met de Protestanten, Russen en Oostersche Christenen.

Geschiedschrijvers van IJsland melden, dat handeldrijvende Ieren, die op hunne zeetogten IJsland ontdekt, en er het Christelijk geloof verspreid hadden, van daar naar de kusten van Amerika afgezakt zijn, en in dat werelddeel met eene volkplanting reeds in de X^{de} eeuw ook het Christendom gebragt hebben. In het jaar 1000 ging Leif, zoon van Erik den Roode, en door den H. Olaüs in Noorwegen bekeerd, met een aantal zendelingen naar Groenland, waar dezen in weinige jaren de meeste inwoners voor het kruis gewonnen hadden. — Ook uit Groenland had men vóór dien tijd reeds de kusten van Noord-Amerika aangedaan; doch na de bekeering van dat land, gingen weldra van daar zendelingen naar die nieuwe wereld, wier aanvoerder Erik, al spoedig op eene kerkregeling

in die gewesten bedacht, zelf in 1121 tot bisschop voor Noord-Amerika werd gewijd. Na zich aanvankelijk in het hem aangewezen Groenland te hebben opgehouden, trok hij, van zendelingen vergezeld, naar Vinland, denkelijk de kust van de tegenwoordige Narragansetts-baai, en zette zich daar neder [1]). Wat er tusschen dezen tijd en het eind der XV eeuw in ligt — is tot dusverre niet opgespoord, doch, gelijk bekend is, werd in 1492 dit werelddeel door Christophorus Columbus (weder) ontdekt, nadat Diaz in 1486, door het omzeilen van de Kaap de Goede Hoop, een nieuwen weg naar de Indiën en ter ontdekking van nog een nieuw werelddeel, Australië, ontsloten had. Dadelijk was de Kerk bereid, ook daar, gelijk reeds door heel de wereld, het licht des Evangelies te brengen, dat het schijne *tot aan de uiteinden der aarde*. O heilige Moederkerk! en afvalligen wagen het u te smaden! Wie zou zonder u het kruis daar overal geplant hebben?.... Wie bezat uwe trouwe liefde voor den Verlosser en uwe nooit vermoeide zorg voor het menschelijk geslacht? En toch, terwijl gij op altoos verdere banen, onder onuitsprekelijke moeiten en gevaren en tot alle offer bereid,

---

1) Zie de *Précis historiques*, welke deze bijzonderheden ontleenen uit: *Catholic Missions among the Indian tribes of the United States*, 1829—1854, by John G. Shea. New-York. 1855. — De heer Shea heeft zijn hoogst belangrijk werk geput uit eene reeks van oorkonden, door de Koninklijke Maatschappij van Archeologie in Noorwegen en de Vereeniging voor Geschiedkunde te New-York en te Boston, voor eenige jaren uitgegeven, als: *Antiquitates Americanae*. Hafniae, 1837; — *Memoirs of the Royal Society of northern Antiquaries*. Hafniae, 1836—39; Rafn, *America discovered in the tenth century*. New-York, 1838; — Smith, *The Northmen in New-England*. Boston, 1839; — alsook uit Withe, *Apologia pro Hibernia*. Dublini, 1849.

tot de volken doordringt, en uwe zendelingen, als de goede Herder, hun leven geven voor hunne schapen, rukken uwe vijanden er uwen schaapstal neêr, dringen als wolven onder uwe jonge lammeren, — en de ketterij, die niets opbouwen en slechts verwoesten kan, bereidt zich in uw zoo duur verworven eigendom alle aardsch gemak, en poogt in haren hoogmoed in eenige jaren te vergiftigen en te vertreden, wat gij in uwen ootmoedigen ijver in eeuwen geplant, en met het bloed uwer martelaren bevochtigd en vruchtbaar gemaakt hebt.

En de Kerk was het zelve, welke de gedachte en de middelen ingaf ter opsporing van de nieuwe wereld; zij vooral bezielde den vromen Katholieken ontdekker tot zijne onderneming, welke sommigen ten zijnen tijde eene dwaasheid scholden. Om nieuwe leden voor Christus te winnen - daartoe waagde hij zich over de wijde zee: de uitbreiding van 't rijk der Kerk woog bij Columbus zwaarder dan het behalen van een ijdelen roem of de aanwinst van verre landstreken voor de Spaansche Kroon [1]). Zoo dacht niet slechts de Paus, maar Isabella de Katholieke zelve. Reeds in 1493 zond Alexander VI uit Spanje *twaalf* zendelingen met den abt Boil en den Franciskaan Perez de Marchena naar Amerika, bij wie zich spoedig de Dominikanen aansloten. Bekend is het, dat de overigens met veel overdrijving geschilderde gruwelen der Spanjaarden, bij name hun gouddorst, voor de Spaansche vorsten werden geheim gehouden. De paters Dominikanen traden

---

[1]) Hierover verdient het artikel *Amerika* in 't Freiburgsche *Kirchen-Lexicon*, en vooral de vroeger genoemde Duitsche uitgave der *Allgem. Gesch. der Kath. Missionen*, door Wittman (II B. bl. 4 vlgg.), nagelezen te worden.

derhalve tusschenbeide en trokken zich de inboorlingen met allen ijver aan, en bijzonder deed dit de edele Las Casas, welke later bisschop van Chiapa werd. Hij had de beste bedoelingen, toen hij den neger-invoer van Afrika ter verligting van de zwakkelijke Indianen zocht te bevorderen; en daarover verdient hij zeker zooveel blaam niet als onwetenden hem opladen. Ten onregte ook wordt hij als de eerste aanleider dier overbrengingen voorgesteld, wijl er reeds in 1406 negerslaven te Sevilla werden ingevoerd. De Kerk heeft die onteerende ruwe behandeling der Afrikaansche negers, zoowel als der Indianen, altoos afgekeurd en de overtreders met kerkelijke straffen bedreigd [1]). — Ook Hiëronymieten trokken in 1516 naar Amerika, werwaarts de Franciskanen hen reeds in 1502 waren voorgegaan, alsmede Capucijnen, Karmelieten en andere kloosterlingen. In ieder dorp wenschte men een klooster- of werelds-geestelijke aan te stellen; in 't geheel beraamde de kardinaal Ximenes de beste middelen, om die wilde stammen te bekeeren en hun toestand te verligten [2]). — In Mexico werd het Christendom in 1522 gevestigd.

Te dezen tijde werden de werkzaamheden der Kerk zoo veelvuldig en zwaar, als ze, behalve in de eerste eeuwen, wel nooit te voren zullen geweest zijn. Van den

---

1) Zelfs de Protestant Humbold zegt: „Men moet, om regtvaardig te zijn, dankbaar de edele en moedige inspanningen doen uitkomen, welke zoowel aan 't einde der middeleeuwen als in de eerste tijden des Christendoms, de geestelijkheid veelvuldig gedaan heeft, om de regten te verdedigen, welke de mensch van nature bezit." — Zie de bulle van Paulus III, in de *Allgem. Gesch. der kath. Miss.* II B. bl. 38.

2) *Allgem. Gesch. der kath. Missionen.*

eenen kant twee nieuwe werelden, want ook Indië werd door den pas ontsloten toegang, als ten tweeden male ontdekt; van den anderen kant de opstekende en altoos voortgrijpende ketterijen in de oude wereld! — Doch de Heer heeft zijne Kerk in nood en druk, in leed of blijdschap nog nooit verlaten. Hij wekte te dien tijde ook een nieuw leven in hoofd en ledematen, en gaf aan de laatsten zulk een vermeerdering in werkende organen als bijna nog niet was geschied. Tot deze rekenen wij de talrijke nieuw-opgerigte Orden: der Capucijnen, Barnabieten, hervormde Karmelieten, Piaristen, inzonderheid de in 't jaar 1540 gestichte orde der Jesuïeten, welke zoowel geroepen was om een dam op te werpen tegen het rondwoedend Protestantisme, als om zendelingen te vormen voor de bekeering der Heidenen. Beide heeft die orde op uitstekende wijze gedaan; hare geschiedenis is met de geschiedenis der zendingen van de Katholieke Kerk op het naauwst verbonden. Later, in 1632, kwamen nog de Lazaristen of missie-priesters van den H. Vincentius van Paulo er bij.

Dat was het grootste roembejag der Jesuïeten: ter liefde van Christus in de zendingen te kunnen sterven. De instelling *Ter voortplanting des geloofs*, door Gregorius XV gesticht, was het middenpunt voor al de werkzaamheden der verschillende zendingen.

Terwijl nu de Jesuïeten Lefebure (in 1540), Lejay, Bobadilla en anderen naar Duitschland gingen, om er de hervormers te wederstaan, en tegen den afval van de Kerk te ijveren; terwijl Laynez en Salmeron op het concilie van Trente tegenwoordig en werkzaam waren, en Canisius en Hoffaeus de eerstgenoemden vervingen, trokken andere leden van hetzelfde gezelschap over de zee, en gingen naar de verst afgelegen landen om er de volken, die

nog in de schaduw des doods gezeten waren, voor de Kerk van Christus te winnen.

Aan hun hoofd schittert er een, die den roem en de verdiensten verwierf, dat hij de dagen van den grooten wereld-apostel Paulus had teruggeroepen. De H. Franciscus Xaverius was de groote zendeling, die voor het Evangelie nieuwe wegen ontsloot naar de Indiën, naar de Molukken en Japan [1]). Hij ging op aanbeveling van Joannes III van Portugal en met des Pausen volmagtiging in 1542 naar Goa, waar de Portugezen sedert 1510 reeds pogingen tot bekeering der Heidenen aangewend en den weg tot hereeniging der oude in scheuring levende Christenen van den H. Thomas, de Nestorianen, gebaand hadden — doch zonder een innig godsdienstig leven te kunnen wekken, hetwelk zij zelven niet bezaten. Hij moest derhalve beginnen met de Christenen eene inwendige zending te geven; daarop wendde hij zich tot de Heidenen en bekeerde eerst de bewoners der Visscherskust. Vervolgens ging hij naar Travancor, en in den tijd van een maand had hij door onloochenbare wonderen, door zijne zachtmoedigheid, geduldigheid, strengheid van leven, door zijn vurig gebed en brandende liefde bij de 10,000 afgodsdienaars tot het doopsel gebragt [2]). *In 't geheel voerde hij meer volken en rijken in den schoot der Katholieke Kerk, dan de Hervorming haar ooit ontrukt heeft; hij bekeerde* 52 *koningrijken; plantte het kruis op eene uitgestrektheid gronds van* 3000 *mijlen, en doopte met eigen*

---

1) Hor. Tursell. *de vita Franc. Xav.* Lib. IV. — Ravignan, *De l'exist. et de l'instit. des Jésuites* (ook in 't Nederlandsch vertaald). Wittman, *Die Herrlichkeit der Kirche in ihren Missionen, seit der Glaubensspaltung.* D. II. bl. 9 vlgg.

2) Alzog, *K. G.*

hand nagenoeg een millioen Heidenen en Mohammedanen — en dat alles in den tijd van omstreeks 20 *jaren!* (En zulk een reuzenwerk heeft hier weleer de proponent van Kuffeler in jeugdigen overmoed „*Vaterbellen en niets meer!*" durven noemen [1])! — Zelfs het ongastvrije, nog door geen Christen bezochte Japan betrad deze groote heilige en legde er, gelijk overal, den grond tot eene bloeijende Christelijke Kerk. Hierbij had hij nog onophoudelijk, doch bijzonder op het eind van zijn leven, van verlangen geblaakt, om ook in China het woord des heils te brengen; hij drong na 't verwinnen van de grootste, hem voorlang gewone moeijelijkheden, tot het eiland Sancian door — en stierf daar in 1552, zes mijlen van China, afgemat en hulpeloos smachtend, doch met blijde overgave van zich zelven aan God, met de woorden: „Op U, Heer! heb ik vertrouwd en ik zal niet beschaamd gemaakt worden!" — Zijne orde zette het begonnen groote werk voort. In 1605 landde pater Nobili, uit eene familie gesproten die reeds twee Pausen aan de Kerk geschonken had, te Goa aan, en trad, met bewilliging des Aartsbisschops, in 't uiterlijk voorkomen van een boetenden Bramien, dat is, van een heidensch priester der Indianen, op, waardoor het hem gelukte, de inboorlingen gunstig voor zich te stemmen, van welke er velen, op het voorbeeld van zeventig Bramienen, zich lieten doopen [2]).

---

1) Zie *de Katholiek*, D. IV, bl. 40.

2) Zie *Neueste Missionsnachrichten*, Mainz. 1844; ook *Die Briefe aus Ostindien* in de *Missionsgesch. späterer Zeiten*. Augsburg, 1795. Over de handelwijze van Pater Nobili en andere zendelingen na hem, zooals de onlangs zalig verklaarde Joannes de Britto, waarbij zij enkel voor het uiterlijke en burgerlijke en buiten het godsdienstige zich naar den stand dier Heidensche priesters als ge-

In Japan brak sedert 1587 [1]) eene hevige vervolging tegen de Christenen uit, en had vooral de vaders der societeit ten doel. — Franciskanen, die middelerwijl ook herwaarts gekomen waren, maakten door een onvoorzigtigen ijver de tegenstanders des Christendoms op nieuw gaande, waarbij zich de lage kuiperijen voegden van Protestantsche Hollanders, die in Japan hun Christendom om den broode laaghartig verloochenden. Dit bragt te zamen eene vreeselijke vervolging voort, welke vele jaren duurde en waarvan de gruwelen door geen pen te beschrijven zijn. De Jesuïeten waren er al weder de voornaamste slagtoffers van. Tienmaal verjaagd, kwamen zij ook tienmaal weder en altoos tot nieuwe kwellingen en tot een zekeren dood. Het jaar 1614 voerde de tijden van Diocletiaan terug. Onmondige kinderen snelden naar den brandstapel en zwangere moeders lieten zich met haar gezin verbranden; grijsaards loofden God, dat Hij hen

---

leerden en aanzienlijken voegden, om met den Apostel alles voor allen te worden, ten einde zielen voor Jesus Christus te winnen — welke manier van doen veel opspraaks en strijds heeft gewekt — zie men Prat, *Histoire du bienheureux Jean de Britto*, etc. Livre I en VI; of: *Leven en Marteldood van den gelukzaligen Joannes de Britto*, verhaald door P. J. Koets, K. Pr. (Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen. 1854), bl. 36 vlgg. en bl. 183, waar in de breve van Pius IX de verklaring van Benedictus XIV van den 2 Julij 1741 wordt aangehaald, dat „de bedoelde landsgebruiken slechts het burgerlijk leven betroffen, en niet, zooals dit bij de Heidenen het geval was, op de godsdienst sloegen." — Men kan het genoemde treffende leven van den gelukzaligen zendeling van Madura niet lezen, zonder aan den heldenmoed van zijnen voorganger, den H. Franciscus Xaverius, te denken, dien Joannes de Britto zich ten bijzonder toonbeeld had genomen.

1) Vgl. *Die Briefe aus Japan* in reeds genoemde *Missionsgeschichte*, D. I. II, III, welke brieven echter slechts tot dat jaar loopen.

nog op hunne hooge jaren met het martelaarschap verwaardigde. Van de tallooze gemartelde zendelingen noemen wij slechts pater Spinola, die tegelijk met zijne doopelingen verbrand werd en hun op den brandstapel nog van het rijk Gods predikte. Men rekent dat daar in 200 jaren het bloed van *elfmaal honderdduizend* martelaren heeft gevloeid, en niettemin hebben voortdurend en onlangs weder Katholieke zendelingen beproefd in dat rijk door te dringen.

Ook naar China zochten de Jesuïeten de voetstappen van den H. Franciscus Xaverius te volgen. Om in dit rijk, door alles voor allen te worden, den toegang te vinden, traden zij er als geleerden, wiskundigen, kunstenaars en handwerkers op. Aldus drongen er drie paters door, onder welke vooral pater Ricci te noemen is. Hij verkreeg zelfs toegang aan het hof en verlof om tot Peking door te gaan. Hij bekeerde er vele Chinezen, zelfs Mandarijen en hofbeambten, en bouwde in de hoofdstad van het Chinesche rijk eene Katholieke kerk. Na zijn dood in 1610 arbeidde er pater Schall (uit Keulen) en bouwde er nog meer kerken, vooral sedert het jaar 1669; zijne opvolgers gaven zelfs onderrigt aan den Keizer, waren in 1689 middelaars voor den vrede tusschen China en Rusland en geraakten tot zulk een aanzien, dat zij in 't jaar 1692 een wet erlangden, waarbij vrije verkondiging van 't Evangelie door 't gansche rijk werd toegestaan. Men telde in China weldra meer dan 30,000 Christenen

Toen in Amerika de oude zielenijver der Dominikanen

---

1) *Epist.* P. Ferdin. Verbiest; in 1678, 15 Aug. — Vgl. *Neueste Missionsnachr.* Mainz. 1848.

en van andere orden allengs verkoeld en uitgedoofd was, bragten de Jesuïeten ook naar dit werelddeel hunne liefde en arbeid over, en kwamen in 1549 in Brasilië, waar zij de onwetende en in groote ondeugden verzonken wilden tot het geloof en eene Christelijke leefwijze bekeerden. Doch de aanzienlijkste zending hunner orde was het wel bekende Paraguay [1]). Franciskanen hadden er tot 1582 de eerste zaden des Christendoms pogen uit te strooijen; met beter uitslag arbeidden er drie paters Jesuïeten, welke er in 1586 aankwamen en door andere medewerkers gevolgd werden. Op het voorbeeld der Kerk in de middeleeuwen, besloten zij met de bekeering van dit geheel onbeschaafde volk tevens de burgerlijke vorming van het land te verbinden, en allengs van Paraguay een zelfstandigen Christelijken staat te maken, zooals het hun door Philippus III was toegestaan. Dit geschiedde omstreeks 1610 [2]). Met verbazing zag de wereld weldra die onwetende wilden in goede landbouwers, handwerkslieden, kunstenaars en soldaten herschapen; - een zedelijk en geregeld huiselijk leven zich onder dit volk ontwikkelen, geluk en welvaart er wonen, zoodat de staat van Paraguay weldra voor de andere staten in Amerika ten toonbeeld was. Doch dit juist wekte den nijd der vijanden, die zich eerlang tot den doodelijksten haat tegen de Jesuïeten en hunne beschermelingen verhief, de eersten met een vloed van de smadelijkste lasteringen overdekte, en zoolang

---

1) Muratori, *christ. fel. nelle miss. nel Parag.* — en de veelzins verminkte en van Protestantsche vooroordeelen overvloeijende *Neue Nachr. von den Miss. der Jes. in Paraguay.* u. s. w. Hamburg. 1768.

2) Vgl. Alzog, *K. G.*, en Muratori, t. a. p.

aan hun werk knaagde, tot het eindelijk moest te niet gaan.

Laster en vervolging is over 't geheel het deel dezer roemruchte orde; ook in Europa, alwaar hare leden aan de bekeering der ketters arbeidden, en soms treffende uitkomsten erlangden, oogstten zij meermalen hetzelfde loon. Dit zien we zeer klaar bij de pogingen die er van de zijde der Katholieken tot hereeniging met de Protestanten werden gedaan, waarbij wij de Jesuïeten Contzen, Audebert, Veronius en Schönhofer, en onder de andere Katholieke godgeleerden en geleerden, Pflug, Lubiersky, de bekeerlingen Staphilus, Nihus en anderen in de XVI en XVII eeuw nadrukkelijk moeten vermelden. Doch men hoorde schier niet naar hunne vermaningen, hunne bewijzen en getuigenissen: de 30-jarige oorlog was nagenoeg het eenige antwoord, dat de tegenpartij er op gaf.

Met schijnbaar beter gevolg slaagde de Jesuïet Possevin in zijne poging die hij, op last van Paus Gregorius XIII, in de jaren 1581-82 aanwendde, om Zweden en de Russische Kerk met de Katholieken te vereenigen. Ten volle echter gelukte de vereeniging van den Rutheenschen metropolitaan-zetel te Kiew in 1593-96, welke Clemens VIII onder 't luid gejuich der geloovigen aan de wereld verkondigde. Helaas! dat het onzen tijden voorbehouden was, het treurig schouwspel te moeten zien, dat deze vereeniging door den Russischen Czaar geweldddadig verscheurd werd. — Ook in Abyssinie vereenigden zich de Kopten voor een tijd, doch de Maronieten van den Libanon omstreeks 1570 voor goed met Rome, zelfs de Nestorianen in Persië neigden voor een gedeelte onder Paus Paulus V tot de Katholieke Kerk heen. Dit alles was het werk der zendelingen, en niet voor het minste gedeelte, het werk der Paters Jesuïeten.

6.

Latere zendingen naar Asië, Amerika, Afrika en Australië.

In China, waar de Kerk reeds een geruimen tijd gebloeid had, waren de oneenigheden der zendelingen over de ook hier door sommigen aangenomen uiterlijke vormen der Heidenen, welke wel het burgerlijk leven betroffen, doch den schijn hadden van Christendom en heidendom te vermengen, - alsmede andere godsdienstige en leerstellige redenen [1]), de treurige oorzaak, dat er eerst de verbreiding van het Evangelie belemmerd, en weldra omstreeks 1746 eene vervolging gewekt werd, welke vreeselijke verwoestingen in de Kerk aanrigtte, zoodat een aantal geloovigen slechts ter naauwernood den ondergang ontsnapte. Doch een groote slag voor de Kerk in China, gelijk op vele andere plaatsen, was de daarop (in 1773) gevolgde opheffing van de orde der Jesuïeten [2]). — Zonder de noviciaten en collegiën te rekenen, hadden zij omtrent dien tijd niet minder dan 145 zending-gestichten in Asië, en 138 in Amerika [3])!

Ook in Oost-Indië brak na 1704 eene geweldige vervolging uit. De toenemende heerschappij der Engelschen en helaas! ook der Nederlanders verdrukte de Kerk in die landen, zoodat de veroveraars niet eens Protestantsche,

---

[1]) Bijv. hoe het begrip van God te bepalen en uit te drukken in de Chinesche taal.

[2]) Zie Platel, *Mémoires sur les affaires des Jésuites;* — Wittmann, *die Herrlichkeiten der Katholischen Kirche.*

[3]) Zie Ravignan in bovengenoemd werk.

laatstaan Katholieke zendelingen daar gedoogen wilden [1]). Eerst later is hierin eenige gunstige verandering gekomen. — In Siam, Birman, Malacca, Anam in Achter-Indië verkondigden ook paters Jesuïeten: Blandinotti, Alexander de Rhodez en anderen, het eerst de leer des heils, en wonnen zelfs de heidensche priesters, Bonzen genaamd, voor het werk der Christelijke zending; doch ook hier moest die stichting der Kerk door zware vervolging, inzonderheid sedert 1694 [2]), bekrachtigd worden; de Christenen werden er wreed verdrukt, en van hunne priesters en kerken beroofd; in de jaren 1721-34 vielen een aantal Jesuïeten onder den bijl des scherprregters, wijl zij Christus niet verloochenen noch zijn kruis met voeten wilden treden. Intusschen heeft zich de Kerk sedert de zachtere regering van keizer Dscha-Loang wederom meer bevestigd. Anders was het in 't naburige Cochinchina gesteld; hier ving de verkondiging van 't Evangelie (sedert 1618) onder vervolgingen aan, en werd er onder vervolgingen voortgezet. Jesuïeten verbreidden almede hier, zoowel als in Thibet, de goddelijke leer, doch in laatstgenoemd land met weinig goed gevolg. Grooter werkzaamheid was hier sinds 1707 den Capucijnen voorbehouden, wien de vorst van Thibet, Dalai-Lama, vergunde zich te Lossa te vestigen. Doch ook op dien grond ontbrak den Katholieken zendelingen en Christenen het martelaarschap niet, hetwelk hun bijzonder sedert het jaar 1742 overvloedig ten deel werd.

Wenden we onze blikken naar West-Indië en Zuid-

---

1) Zie Alzog *K. G.;* en Döllinger.

2) *Histoire de l'établ. du Christ. dans les Indes Orient.* II.

Amerika heen, we zien er onder velen, twee helden weder uit de orde der Jesuïeten schitteren. De eene was de onlangs zalig verklaarde pater Claver in Carthagena, de „Apostel der Negers", die bij gelofte zijn lot met dat der ongelukkigste slaven verbond, en het smartelijkste martelaarsleven vrijwillig op zich nam, enkel en alleen om de ellende zijner zwarte beschermelingen te verzachten en hen tot de deugden van het kruis op te leiden [1]). Hij moet meer dan 400,000 negers in West-Indië en Carthagena gedoopt hebben [2]). Dat toonbeeld van opoffering stierf in 1654, na 52 jaren in de sociëteit te hebben geleefd. Als den tweeden bedoelden held onder velen noemen wij pater Ant. Vieira, den „Apostel van Brasilië", die hier sedert 1655 met het evangelie tevens kunsten, bedrijven en vrijheid invoerde.

Nog trokken de Jesuïeten het schiereiland Californië in hun reeds zoo uitgebreiden werkkring, en arbeidden er sinds 1697 onder den zegen des Heeren met veel vrucht, waarna Franciskanen en anderen het werk zochten te voltooijen. Insgelijks stichtten de Jesuïeten in Canada sedert 1611 eene bloeijende zending, en bestreden er, met andere heilgezanten, den hevigsten weerstand der inboorlingen, terwijl vele zendelingen onder de handen der Irokezen er den dood vonden. Niettemin gelukte het hun, onder deze wilde stammen: der Irokezen, Huronen en Illinezen, talrijke bekeeringen uit te werken.

---

1) Zie Ravignan, t. a. p.

2) Vgl. de *Lebensgeschichte des ehrwürdigen Vaters Petrus Claver* u. s. w. von Schelle. — Eene korte levensschets van dezen held der naastenliefde is in 't Nederlandsch verschenen bij J. Beerendonk te Amsterdam.

In Afrika is, onder nog veel grooter moeijelijkheden dan in Amerika, het Christelijk geloof op verschillende plaatsen geplant, als op de Oostkust en op Isle de Bourbon en de France; meer nog op de Westkust in Angolo, Benguela, Congo, Loango en elders, waar inzonderheid de Capucijnen met gelukkig gevolg gearbeid hebben. Nieuwe zendingen werden in 1766 in Congo en Loango gesticht; over 't geheel ontstonden in verloop van tijd op de Afrikaansche kusten en eilanden niet weinig bisdommen, welke heden ten dage nog bestaan [1]), zooals Angra, Canarias, Teneriffa, St. Jago, Nicolo, Thomas, Bourbon, Congo, Fungal, Madagascar, Guinea, Marocco, Senegambië, Tripolis, Tunis, Cap, (waarvan de acht laatste Apostolische Vikariaten zijn), waarbij later, ten gevolge van de Fransche verovering, in 1838 het bisdom Algiers nog kwam.

We breken hier deze opsomming af, wijl we over den lateren en jongsten toestand der Katholieke zendingen afzonderlijk te spreken hebben.

Slechts over Australië hier nog een enkel woord.

Uit het tijdperk van het Spaansch-Portugeesch overwigt ter zee dagteekenen de oude Katholieke zendingen op de Philippijnsche, Carolinische en andere eilanden, waar paters Dominikanen, Augustijnen, Franciskanen, Jesuïeten en andere orden onder Gods zigtbaren zegen predikten en den grond met het bloed van vele martelaren hebben besproeid gezien [2]). Doch toen later de

---

1) Hefele in *'t K.-Lex.* Art. *Afrika.*

2) Michelis telt meer dan een half honderd zendelingen op, die martelaren werden, en gedeeltelijk onder de grootste folteringen

Nederlanders en de Engelschen de heerschappij ter zee verkregen, kwam er eene groote storing in de zaak der zendingen, wijl zij in hun Protestantschen ijver de Katholieke godsdienst overal waar zij kwamen verboden en den toegang voor de Katholieke zendelingen op de pas ontdekte eilanden zeer bemoeijelijkten. Wat hunne eigene Protestantsche zendingen betreft, dat waren doode, onvruchtbare werken; zij hadden meer een politiek dan godsdienstig doel. Diensvolgens kan er ook van de veredeling der door hen „bekeerde" inboorlingen geen spraak zijn; een uiterlijk aangeleerd Christendom, door dweeperige methodisten gepredikt, was niet in staat, hen ik zeg niet inderdaad te bekeeren, maar slechts eenigermate van de ondeugden af te houden welke zij pas van de Europeanen of geleerd of, erger nog, overgeërfd hadden, als dronkenschap en de afschuwelijke pestziekte der ontucht!

Toen korten tijd daarna de Katholieke zendelingen weder vrijen toegang op het Australiesch grondgebied erlangden, gedeeltelijk onder Fransche bescherming, welke zich meest met geweld moest doen gelden, vonden zij dubbelen arbeid en nog veel grooter moeijelijkheden in het werk der bekeering dan te voren. In Nieuw-Zeeland vonden zij koloniën van Engelsche tuchthuisboeven; dezer geestelijke verzorging lieten de trage en trotsche Anglikanen den Katholieken over, terwijl overal elders op de andere eilanden de Methodisten met list en geweld de gezanten der Kerk tegenwerkten, zoodat weder velen van

---

hun leven lieten. Daarbij komen nog de vele Katholieke gemeenten, welke door de afgodsdienaars vervolgd en wreedaardig uitgeroeid zijn.

hen de palm van 't martelaarschap verwierven. Niettemin werden de Sociëteits-, Vriendschaps-, Sandwichs- en andere eilanden, Nieuw-Zeeland, Midden-Oceanië, Nieuw-Caledonië, de nieuwe Hebrieden, enz. in den werkkring der Katholieke zendelingen getrokken, waarbij inzonderheid de zoo ijverige Fransche missionnarissen een glorierijken voorrang wisten te handhaven [1]).

Na dit vlugtig overzigt geven we later een beknopte mededeeling over den tegenwoordigen toestand der Katholieke Missiën in de verschillende werelddeelen, met een kort verslag van de voornaamste instellingen welke zich allengs ten dienste der zendingen in de Kerk gevormd hebben.

---

1) Zie Michelis' voortreffelijk werk: *Die Völker der Südsee.*

VERSCHEIDENHEDEN.

DEKREET VAN DE H. VERGADERING DER AFLATEN.

Voortaan zal *de Katholiek* de beslissingen van bovengenoemde Congregatie, alsook van andere Congregatiën, bijv. voor de verboden boeken, geregeld mededeelen. — De raadpleging, waarop onderstaand antwoord gevolgd is, geschiedde reeds in de maand Mei van het jaar 1852.

DECRETUM.

Ab hac Sacra Indulgentiarum Congregatione sequentium dubiorum solutionem postulabat Majoris-Seminarii Moderator:

— An ad lucrandam Indulgentiam, vel fructus orationis: — *Sacrosanctae*, etc. — necessario flexis genibus haec oratio sit dicenda, vel an saltem in casu legitimi impedimenti ambulando, sedendo, recitari valeat?

— An parvi habitus seu Scapularia sint necessario immediate super corpus deferendi, ita ut illud physice tangant, vel an super vestes retineri possint?

— An Indulgentiae adnexae ad recitationem Parvi Officii Beatae Mariae Virginis, a sanctae memoriae Pio V, valeant pro solo Officio Romano, vel an etiam pro variis Officiis Beatae Mariae Virginis ab auctoritate episcopali compositis ad instar Officii Romani?

— Qui recitat hymnum — *Veni Creator*, etc., — non juxta correctionem metri, sed juxta pristinum metrum, lucraturne Indulgentias? Doxologiae (hymni *Veni Creator*) variatio intra tempus paschale et extra de essentia estne operis ad lucrandas Indul-

gentias? In Galliis hymnus *Veni Creator*, etc. doxologiam habet auctoritate episcopali propositam: qui praedictum hymnum recitant cum ista doxologia valentne suas illius facere Indulgentias?

— Antiphona — *Regina Coeli*, — quae dici solet tempore paschali loco precum — *Angelus Domini*, — recitatur in aliquibus locis cum versiculis et responsis diversis ab illis quae dantur in Breviario Romano: an recitatio praedictae Antiphonae cum ista commutatione jus det aequale ad Indulgentias?

Quibus dubiis ab Eminentissimis Patribus Sacris Indulgentiis praepositis in generali Congregatione apud Vaticanum die quinta Martii 1855 habita, mature perpensis, votoque Consultoris audito, fuerunt in voto rescribendum esse:

Ad primum. — Affirmative ad primam partem; negative ad secundam.

Ad secundum. — Negative ad primam partem; affirmative ad secundam.

Ad tertium. — Affirmative ad primam partem; negative ad secundam.

Ad quartum. — Negative in omnibus.

Ad quintum. — Negative.

Factaque de omnibus Sanctissimo Domino Nostro Pio PP. IX, per me infrascriptum secretarium relatione in audientia diei 12 ejusdem mensis, Sanctitas Sua Sacrae Congregationis votum benigne approbavit. In audientia autem Sanctissimi diei 26 Julii praedicti anni, habita a subscripto Cardinali Praefecto, Sanctitas Sua ex speciali gratia clementer indulsit, ut oratio — *Sacrosanctae*, etc. — pro lucranda Indulgentia a Leone X adnexa, seu fructu dictae orationis, etiam non flexis genibus recitari possit ab iis qui legitime impediti fuerint, infirmitatis tantum causa.

Praesenti valituro absque ulla Brevis expeditione, non obstantibus in contrarium facientibus quibuscumque.

Datum Romae ex secretaria praefatae Sacrae Congregationis die 26 Julii 1855.

Loco † Sigilli.

F. Card. Asquinius, *Praefectus.*

A. Archipr. Primiocelli, *Substitutus.*

Uit dit Dekreet volgt:

1°. Om deelachtig te worden aan den aflaat of aan de vruchten, die aan het gebed *Sacrosanctae*, etc., verbonden zijn, moet dit noodzakelijk *knielende* worden gebeden; *één* geval slechts is uitgezonderd, wanneer men namelijk door *ziekte* belet is.

2°. Het is niet noodzakelijk, dat de Scapulieren onmiddellijk in aanraking komen met het ligchaàm; men kan die ook op de kleederen dragen.

3°. De Aflaten door Pius V verleend voor het bidden van het Kleine Officie der Heilige Maagd, zijn slechts van toepassing op het Romeinsche Officie, en niet op gelijksoortige Officiën die op gezag van den Bisschop zijn vervaardigd.

4°. De Aflaat aan den lofzang *Veni Creator* verbonden, kan niet worden verdiend, wanneer men dien bidt naar de oude versmaat; men is echter niet gehouden, de verwisseling der doxologie in acht te nemen. Zij die den lofzang bidden met de doxologie die op eenige plaatsen in Frankrijk in gebruik is, alleen krachtens het gezag van den Bisschop, verdienen den aflaat niet.

5°. De aflaat, die aan het bidden van de *Regina Caeli* in plaats van den *Angelus* verbonden is, kan alleen worden verdiend, wanneer men het *vers* en het *responsorie* gebruikt die in den Romeinschen Brevier zijn aangegeven. De versen en responsoriën, waarmede men in sommige plaatsen de Romeinsche vervangen heeft, hebben geen aflaat.

ZEDELOOSHEID EN ONGODSDIENSTIGHEID ONDER DE PROTESTANTEN IN DUITSCHLAND.

Verschillende Protestantsche Duitsche bladen beklagen zich vooral in de laatste drie jaren, al meer en meer over het toenemend verval der zeden onder de Protestanten in Duitschland, en bepaaldelijk in de Protestantsche streken van Pruissen. De Opperkerkeraad van Berlijn heeft gemeend, openlijk zijne ontzetting te

moeten getuigen over de met den dag schrikbaarlijk toenemende zelfmoorden [1]), welke misdaad als een soort van aanstekelijke ziekte rondgrijpt, en eene menigte van rampzalige slagtoffers maakt.

Ten bewijze echter van den jammerlijken toestand der zeden, geven die bladen vooral ettelijke statistieken en getuigenissen, waaruit meer bepaald de verregaande ontucht en de heerschende vervreemding van alle kerkelijk leven worden gestaafd. De *Historisch-politische Blätter* leverden ons die vreeselijke bewijzen.

Een der koryfeën van de zoogenaamde *Inwendige Zending*, Quistorp uit Stettin, verklaarde aangaande deze stad openlijk op den Kerkedag van Berlijn: dat *„honderd* echtscheidingen in 't jaar te dier stede-alléén nog het ergste niet was; de *wilde* huwelijken — zeide hij — zijn bijkans nog beter dan de *tamme*"; „onlangs was een predikant dier stad voor een doopbediening gehaald; hij vond eene groote vergadering bijeen; doch in plaats van *één* kind, werden er hem twee gebragt; op zijne vraag wat hiervan de reden was, gaf men hem ten antwoord: dat het tweede het kind was van de zuster der vrouw, die van haren zwager tegelijker tijd moeder was geworden, en nu vierden ze heel gemoedelijk, alsof er niets voorgevallen ware, een groot veelbezocht doopfeest." In het Beijersche Franken — dus verhalen de *Puckenhofer Blätter* — is een kleine gemeente met 43 huisgezinnen, waarvan er 36 zijn die kinderen hebben; doch slechts 13 die enkel kinderen uit het huwelijk, en 23 daarentegen die door vader of moeder aangebragte onechte kinderen hebben [2]). — Ook van daar berigt een ander: „een naburig ambtenaar verzekerde den schrijver dezer onlangs, dat hij in 15 jaren in zijne gemeente geen enkel paar getrouwd had, hetwelk op de kroon der eer had aanspraak kunnen maken" [3]). Het geldt dus niet enkel groote steden, maar ook afgelegen dorpsgemeenten, waar althans, zoo ergens, de geestelijke tucht nog stand had moeten houden. — In 't Braunschweigsche komt het getal der onechte geboorten met den dag dat der echte al meer nabij; en de dorpen onderscheiden zich hierin niet

---

[1]) *Allg. Ztg.* van 19 Julij 1855.
[2]) *Halle'sches Volksblatt* van 3 Dec. 1853.
[3]) *Nürnberger evang.-luther. K.-Z.* van 8 Dec. 1853.

van de steden; „zuivere huwelijken komen al minder en minder voor; gewoonlijk is het bruidspaar van 2, 3, 4 kinderen omgeven", en zoo is het in zeer vele streken van Noord-Duitschland [1]). — Doch het streng-Luthersche Mecklenburg spant de kroon: „Huwelijken zijn in de laagste klassen eene uitzondering, onzedelijke betrekkingen regel geworden; de begrippen van zedelijkheid en onzedelijkheid gaan geheel verloren; er zijn plaatsen, waar 't getal der jaarlijksche onechte geboorten *tienmaal* grooter is dan dat der echte" [2]). Kort daarna bewees de statistiek wat volgt: 469 plaatsen telt men in Mecklenburg, alwaar van een derde tot over de helft der geboorten onecht zijn; 79 plaatsen, waar — *in 't geheel geen* echte geboorten meer voorkomen [3]), zegge — 79 plaatsen [4])!

En met dit onzedelijke leven gaat begrijpelijkerwijs eene algemeene ongodsdienstigheid gepaard, welke zich duidelijk openbaart in eene altoos toenemende vervreemding van al wat godsdienstig en kerkelijk is. Die groote onverschilligheid laat zich het best nawijzen uit het gering getal dergenen, welke bij de Protestanten nog aan 't Nachtmaal deelnemen, waarbij men gedenke, dat zij door biechtstoel noch oorbiecht worden afgeschrikt om die plegtigheden te vieren. En 't is ontzettend, hoe 't verzuim der Nachtmaalviering in Duitschland hand over hand toeneemt.

Beginnen we met Hamburg, de bakermat der *Inwendige Zending*. Die magtige zeestad telt thans een derde meer inwoners dan voor honderd jaren, doch 110,000 Communiekanten minder dan het toen zou gehad hebben; want in 't jaar 1753 gingen er van 100,000 zielen 85,118 en in 't jaar 1853 van 150,000 zielen slechts 17,647

---

[1]) *Hannov. Ztg.*, Mei 1853.

[2]) *Allg. Ztg.* van 9 Januarij 1853.

[3]) *Halle'sches Volksblatt* van 16 Aug. 1854.

[4]) Dus „dorpen, waar niet één huwelijk meer met de eerekroon voorkomt!" — roept Nathusius uit, zeer origineel er bij opmerkend: „Hier doet zich tegelijk iets op, wat we bij wijze van voorbeeld tot lof van 't Italiaansche volk kunnen aanvoeren. Het is in Italië eene zeldzaamheid, dat er een meisje de kroon der eer niet tot het huwelijk bewaard hebbe — men mag voor reden aangeven wat men wil, het feit blijft." (*Halle'sches Volksblatt* van 16 Febr. 1853.) — Van het ridderlijke Spanje geldt, gelijk bekend is, hetzelfde.

ten Nachtmaal. Reeds één enkel jaar maakt reuzenschreden achteruit: in het éene jaar van 1852 op 1853 nam het getal Communiekanten met 4201 af, terwijl bij de Katholieken de Communiën met 900 (van 2700 tot 3600) toenamen. Naar gelang van die vermindering klimt het getal der onechte kinderen, en elk jaar blijven er honderd zelfs ongedoopt [1]). — Van Bremen verhaalde de predikant Treviranus op den Kerkedag van Berlijn: vóór vijftig jaren had men daar op 400 kinderdoopen nog 12,000 Communiekanten gehad, nu telde men er ter naauwernood nog 6000 op 700 doopen; en dan brengt men de kinderen eerst na maanden en over 't geheel zoo nalatig ten doop, dat zelfs de policie reeds hare hulp heeft aangeboden [2]). — In Berlijn waren in 't jaar 1739 nog 39 Communiekanten op één doop; in 't jaar 1799 nog 20; in 't jaar 1810 nog 8; in 't jaar 1848 slechts 5 meer; in 't jaar 1851 volle — 4. Daarentegen waren in Berlijn in 1849 nog 631 echtscheidingsprocessen aanhangig, in 1853 reeds 856 [3]).

Over het bezoeken der kerk te Berlijn verklaarde de predikant Kuntze op den Kerkedag aldaar: „we rekenen, dat er Zondags nagenoeg 400,000, welligt nog iets meer, *niet in de kerk* komen, terwijl een getal van omtrent 20,000 de Kerk bezoekt". De redenaar sloeg daarom ten behoeve van de hoofdstad van Pruissen de instelling der Londensche straatpredikers voor. Men was inmiddels reeds van boven af aan bezig, rigtte eene eigen Zondags-godsdienst voor de beschermheerschap in, en sloeg bij 't nieuwe reglement voor de Droschke-koetsiers bijzonder acht op de godsdienstige „behoefte"; de domkerk, welke buitendien reeds werkzaam was, om „een maatschappelijk uitgelezen publiek door 't vormen van een voortreffelijk koor te boeijen", voegde er nog nieuwe liturgiën en koorgezangen bij. „Dat zijn — schreef destijds een Berlijner — zoo enkele kleine trekken uit ons kerkelijk leven, zooals het minder uit zich zelf ontwikkeld dan wel gemaakt en geknipt wordt. De oogen- en lippen-godsdienst staat in vollen bloei; meer dan

---

[1]) *Halle'sches Volksblatt* van 16 Aug. 1854.

[2]) Zie over dit getuigenis en de volgende verklaringen op den Kerkedag van Berlijn, de *Verhandlungen des Berliner Kirchentags*. S. 112 ff.

[3]) *Halle'sches Volksblatt* van 16 Aug. 1854.

ooit is de Kerk een *Rendez-vous*, waar de elegante dames-wereld zich zelve en haar toilet vertoont, waar de kleine hand in smetloos *glacé*, de ten gezang half-geopende mond, de ten hemel gerigte blik kokét-vroom hunne diensten doen, tot de tijd komt, dat de schoone eigenares met langzamen en zwevenden tred langs twee rijen gewapend- en ongewapend-starende mannenoogen het huis des Heeren verlaat, in 't bewustzijn van aan God en mensch tegelijk behaagd te hebben". Tenzelfden tijde waren in één "dier tallooze holen van ontucht", welke, onder den argeloozen naam van "danslokalen" bestaande, slechts bij uitzondering door den arm der policie te bereiken zijn, op eens — 72 "dames" opgeligt, en geen enkele ouder dan achttien jaar [1])!

Van Stettin, de hoofdstad van het "lieve Pommerland, waar men nog zeer veel van 't oude goede doen zou verwachten", getuigde Quistorp op den Kerkedag van Berlijn: door elkaâr komen er zeven ten honderd ter kerk, uitgenomen op de hooge feesten; de tempels en Nachtmaal-tafels zijn ledig geworden, maar vol zijn de huizen van vermaak". — In Oost-Pruissen telde in 1830 slechts tien kreitsen minder dan 70 Communiekanten ten honderd; thans komt niet een enkele kreits zoo hoog meer. Zes kreitsen hadden destijds nog meer jaarlijksche Nachtmaal-gangers dan inwoners; alle, behalve Koningsbergen en Ermland, over de 50 ten honderd; thans hebben er van de 31 kreitsen slechts nog 10 over de 50 ten honderd, en door elkaâr is in elken kreits in twintig jaren het getal Communiekanten met een derde of de helft verminderd. In Koningsbergen gaan er op de 100 inwoners 24 aan 't Nachtmaal. — Te Breslau is in 't kerspel van St. Magdalena sedert honderd jaren het getal Communiekanten, in weerwil der zoozeer toegenomen bevolking, van 40,000 op weinig meer dan 5000 gedaald [2]). — Doorgaans weet men tegen de "allerongunstigste gevolgtrekking" uit de jongste statistiek der Communiekanten in Pruissen niets beter in te leggen dan de veelbeteekenende bekentenis: dat de hand over hand toe-

---

[1]) *Allg. Ztg.* van 17 Nov. 1853.

[2]) Hengstenberg's *evang. K.-Z.* van den 26 Mei 1855; vgl. het berigt van den Consistorie-raad Wachler op den Kerkedag van Berlijn.

nemende afscheiding er de schuld van is [1]). — In Mecklenburg is in het ééne jaar 1851 de Zondags-godsdienst in slechts drie kreitsen niet minder dan 228-maal *geheel* vervallen, wijl zelfs niet één enkel mensch naar de kerk was gekomen. De kerkeraad Kliefoth liet zich vóór de Conferentie te Malchin (Sept. 1852) in eene jammerlijke klaagrede daarover uit [2]). — Uit Saksen zijn minder uitvoerige berigten; intusschen telde men b.v. te Frankenberg in 't jaar 1783 - 7734 Communiekanten, en in 1853, bij nagenoeg verdubbelde bevolking, slechts 5769 [3]). — Een paar voorbeelden uit Zuid-Duitschland zijn bijzonder geschikt, om den historischen voortgang der heerschende vervreemding van de Kerk toe te lichten. Het tweede vooral is nog te opmerkelijker, wijl anders, naar de ondervinding leert, Protestantsche gemeenten te midden eener Katholieke bevolking gewoonlijk in beter staat blijven. In Neurenberg verminderde de deelneming aan 't kerkelijke leven in de jaren van 1630 tot 1790 nagenoeg niet; in de laatste 60 jaren daalde ze tot onder de helft af. Neurenberg telde

in	't jaar	1630	op	45,000	inwoners	43,509 Communiekanten [4]).
	"	1790	"	31,000	"	29,573 "
	"	1850	"	46,000	"	17,300 "

In Kempten is het getal Communiekanten van 't jaar 1854 tegen 1770 nagenoeg viermaal, tegen 1790 meer dan driemaal en tegen 1800 meer dan de helft verminderd. Daar waren namelijk

in	't jaar	1770	op	nagenoeg	105	geboorten omstreeks	5300 comm. [5]).
	"	1790	"	112	"	"	4500 "
	"	1800	"	105	"	"	3700 "
	"	1854	"	101	"	"	1468 "

Bij deze heerschende vervreemding van het kerkelijk leven kan het niet verwonderen, dat het getal der kerken en geestelijke plaatsen veelal niet slechts hetzelfde bleef, ondanks de sterk-toe-

---

[1]) *Allg. Ztg.* van 13 April 1855.
[2]) *Halle'sches Volksblatt* van 14 Mei 1853.
[3]) *Freimüthige Sachsenzeitung* van 14 Mei 1853.
[4]) *Nürnberger evang-luther. K.-Z.* van 14 Dec. 1854.
[5]) *Nürnberger evang-luther. K.-Z.* van 5 Mei 1855.

genomen bevolking, maar tot deze zelfs nog in omgekeerde verhouding stond. Eene vermeerdering van kerken en predikanten kwam in den regel niet voort uit de klimmende werkelijke behoefte, maar slechts uit den toeleg, om te midden van Katholieke bevolkingen een steunpunt voor de Protestantsche propagande te vestigen. Voor 't overige verklaarde de prelaat Kapff op den Kerkedag van Berlijn [1]) te vergeefs: dat er dringende behoefte was aan meer kerken en meer geestelijken, „wijl hun aantal meest hetzelfde was gebleven als voor 50 jaren, niettegenstaande de bevolking twee- en driemaal vermeerderd was." Ten bewijze staat Berlijn en de uitbreiding zijner kerspelen, elk met een paar predikanten, bovenaan: St. George telt niet minder dan 78,000 zielen; St. Sophie 51,000; van vijf kerken heeft er elk over de 20,000; St. Elisabeth heeft 300 minder dan 20,000 zielen, en zoo al afgaande voort tot de Dom met 8300 [2]). — In Stettin is, gelijk Quistorp klaagde, „het getal kerken sedert het begin dezer eeuw nog met twee verminderd". — Op de „Rijnsche" Synode werden gemeenten genoemd, waar op de 100 zielen slechts 12, 11, ja slechts 6 zitplaatsen in de kerk waren, weshalve men op vermeerdering der predikants-plaatsen, enz. aandrong, doch ten slotte verklaarde: „om eene *kerk-bezoekende* gemeente te hebben, moest er eene *huis-bezoekende* geestelijkheid zijn" [3]). — Veel beteekenend heeft zich

---

[1]) *Verhandlungen* u. s. w. S. 112 ff.

[2]) *Halle'sches Volksblatt* van 11 Febr. 1854. — Daarentegen worden in Pruissen stelselmatig nieuwe predikants-plaatsen en kerken opgerigt, waar maar ergens ettelijke Protestanten onder de Katholieken verspreid te vinden zijn. Men stelt voor *drie* of *vier* Protestanten, die ergens zijn komen wonen, een predikant, en laat *zes* tot *zeven honderd* Katholieken in Protestantsche plaatsen zonder zielzorgers! Aldus moet, door zoogenaamde verzorging der verspreide leden, aan eenige streken plegtig een geheel ander godsdienstig voorkomen gegeven worden, dan de werkelijkheid eigenlijk is. In de Rijn-provincie alleen, alwaar sedert 20 jaren 30 nieuwe gemeenten ontstonden, is nog vooruitzigt op meer dan 60 nieuwe kerkelijke standplaatsen; op een niet minder getal in Silesië en Posen. Voor de laatste provincie heeft de Opperkerkeraad reeds vóór drie jaren berekend, dat hier 120 nieuwe kerken en predikants-plaatsen te stichten zijn. — Hengstenberg's *evang. K.-Z.* van 4 April 1854.

[3]) *Kreuzzeitung* van 25 Nov. 1853.

het gebrek eener „kerkbezoekende gemeente" in Breslau geopenbaard. In de laatste honderd jaren werd de Protestantsche bevolking aldaar nagenoeg driemaal vermeerderd, en het getal der kerken is er met één verminderd, en 't getal der geestelijken is, en wel vooral in den laatsten tijd, met meer dan vijf afgenomen [1]). — Te Karlsruhe — zoo beroemde zich de predikant Mühlhauser te Berlijn — stond het met het kerkbezoek voortreffelijk, het bedroeg het dubbele van vóór twintig jaren, namelijk 3 tot 4000 van - 16000 gemeentenaren; „maar het getal der geestelijkheid was nog geheel hetzelfde als toen de bevolking het derde gedeelte bedroeg." — Over Bremen verklaarde Treviranus, predikant aldaar: dat het getal inwoners sedert vijftig jaar verdubbeld, het getal kerken hetzelfde gebleven, en der predikanten drie minder geworden was [2]).

Dezelfde onverschilligheid of weerzin jegens de Kerk welke zich omtrent het Nachtmaal en de openbare godsdienstoefeningen vertoont, heerscht er ook opzigtens het doopsel, ondanks de hieromtrent bestaande bevelen van den staat. Onder Hamburg en Bremen hebben we dit reeds opgemerkt, en nog den 11 April 1854 werd in Saksen-Altenburg een streng strafbevel uitgevaardigd tegen hen die het doopsel óver de eerste zes weken verzuimen of doopnamen geven die met het wezen des Christendoms niet overeenkomen [3]). — Scherper nog dan bij 's levens intrede toont zich daarenboven bij den uitgang uit dit leven die vreeselijk heerschende vervreemding van de Kerk. Anders toch plegen zelfs onverschillige gemoederen bij het sterfbed of de lijkkist hunner betrekkingen voor de zegeningen der Kerk ontvankelijk te zijn, en zoo ooit, worden ze dán toch ingeroepen. Men mag hiernaar den zin der volgende getuigenissen afmeten. Eerst voor weinige maanden meende men in Lippe-Detmold met een bijzonder consistorie-bevel te moeten tusschenbeide komen, wijl „bij de begrafenissen, op

---

[1]) *Kirchentags-Verhandlungen* t. a. p.; vgl. Hengstenberg's *evang. K.-Z.* van 26 Mei 1855.

[2]) *Verhandlungen* u. s. w., t. a. p.
Darmst. K.-Z. van 21 Junij 1855.

weinige uitzonderingen na, de begeleiding van het lijk door de geestelijken deels geheel achtergelaten, deels zonder eenige toespraak en kerkelijken zegen, enkel tot een stil gebed beperkt werd" [1]). Hiermede zijn dezelfde toestanden in 't geheele Protestantsche Noorden aangegeven, waaromtrent een schrijven uit de "Lüneburger Haide" opmerkt: "de meeste Christenen worden thans als het vee begraven, wijl men den zegen der Kerk voor niets acht, of wijl de teedere zenuwen van de betrekkingen der afgestorvenen het gelui der klokken of het werpen van aarde op de lijkkist niet konden verdragen, terwijl omgekeerd het geval voorkomt, dat zelfmoordenaars en verachters der Sakramenten met alle kerkelijke eer ter aarde besteld werden" [2]). — Tot hoeverre ten dezen de onverschilligheid voor de Kerk gegaan is, had de Berlijnsche *Evangelisch-Kirchliche Anzeiger* kort te voren in sterksprekende getallen aangetoond. "Van 2353 lijken in Berlijn werd slechts voor 50 en ettelijke de begeleiding eens geestelijken verlangd; op 44 gedoopte Christenen werden er dus 43 zonder zang en klank, zonder plegtigheid en zonder zegen in den grond gestopt, gelijk men er andere schepselen ook in stopt; het eenig onderscheid is dat een hoogte er over opgeworpen wordt en men hen in het kerkeboek opteekent; slechts één uit elke 44 wordt nog Christelijk begraven; van de overige kan men niet eens zeggen, dat zij heidensch begraven worden, want de heidenen hadden nog altoos hunne godsdienstige wijdingen er bij" [3]). "Onder 44 afgestorvenen — voegde Hengstenberg er aan toe — zijn er dus 43, wier betrekkingen het voor niets achten, indien aan hen de vloek in vervulling gaat: hij zal als een ezel begraven worden" [4]).

Nog uit een ander eigenaardig maar sprekend feit blijkt de onverschilligheid der Protestanten voor de Kerk: we bedoelen het in 't oog loopend verschijnsel, dat sedert eenige jaren de klaarblijkelijkste vermindering in het getal der theologische studenten

---

[1]) *Darmst. K.-Z.* van 22 April 1855.
[2]) *Halle'sches Volksblatt* van 8 Dec. 1852.
[3]) *Halle'sches Volksblatt* van 8 Dec. 1852.
[4]) *Evangelische K.-Z.* van Jan. 1853. S. 10.

heeft plaats gegrepen, en wel in zoozeer altoos toenemende verhouding dat men begon te vragen: Vanwaar zullen we eerlang onze predikanten bekomen? Bezorgde gemoederen zagen reeds in niet zeer verre toekomst hun gansche kerkelijk bestaan uit gebrek aan bekwame godgeleerden en praktische zielzorgers te niet gaan. Beschouwen we dat feit van meer nabij, en geven we vooral acht op het tijdstip, van 'twelk die vliegende tering der theologische fakulteiten zich liet bemerken. We zullen zien, dat dit met het begin der groote reactie zamenvalt.

De fakulteit te Breslau b. v. telde in 1826 nog 201, in 1845 nog 80, in 1853 nog maar 38 (volgens anderen 32) studenten in de theologie; „één, die bij de Evangeliesch-theologische fakulteit geteld wordt, zegt tot het Duitsch-Katholicisme te behooren", en ook buiten hem waren er van de 38 eigenlijk maar 24 aan te wijzen. Eerst binnen kort gaf de Deken de geruststelling: dat men thans in Berlijn weêr 55 studenten in de theologie (in 't laatste halfjaar er 65) telde; we zullen zien, vanwaar deze toeneming dagteekent. — Te Berlijn was in 1853 het getal theologanten „op bevreemdende wijze" tot 126 gedaald, „viermaal minder dan ten tijde van Schleiermacher". Ja, Berlijn alleen telde destijds tot 700 studenten in de theologie. — Ook te Leipzig „wordt het getal van hen die zich aan de theologische studie wijden, voortdurend minder"; van de 20 die de Leipziger voorbereidende school verlieten, koos er in 1854 slechts één de theologie. — Bijkans in geheel Thuringen is er gebrek aan kandidaten voor het predikantschap, zoodat men in eenige dezer landjes, als in Meiningen en Coburg, reeds tot openlijke aanvrage voor vakante plaatsen moest overgaan. In Gotha gingen in de tien jaren van 1824—1833 nog 93 scholieren tot de theologische studie op de universiteit over; van 1834—1843 slechts 41 meer; van 1844—1853 in 't geheel maar 18. — Zóó ook is het, of nog erger, in het streng-Luthersche Mecklenburg. Het behoort — berigt iemand uit Rostock — „tot de opmerkelijke verschijnselen van ons land", dat het getal kandidaten voor de predikdienst, hetwelk nog in 1841 de hoogte van 193 bereikte, sedert zoo aanmerkelijk aan 't verminderen is, dat de laatste Mecklenburgsche staatskalender er maar 28 optelt. —

Uit Holstein jammert een beangst professor: dat Kiel onder 160 studenten slechts 20 theologanten heeft; „er zijn tijden geweest, dat bij een veel sterker bezoek der universiteit het getal theologanten het hoogste was"; thans zijn er 20 theologanten tegenover 64 Juristen en 51 studenten in de medicijnen; eene gelijke verhouding heeft nu overal in de Protestantsche Kerk plaats en wekt „zeer ernstige nagedachte". — Onlangs nog ging er uit Berlijn eene bittere klagt op: Nog altoos is 't getal der studenten in de theologie in Pruissen niet aan het toenemen, ofschoon de vooruitzigten voor hun levensbetrekking verbeteren, en sedert kort ook hun, zoowel als aan de Katholieke theologanten, opzigtens de krijgsdienst eene verligting, en bepaalde vrijstelling verzekerd is". Naar eene opgave van den Frankforter Kerkedag bedraagt de vermindering in de laatste tien jaren nagenoeg de helft: van 962 op 576. En wat nog het meest neêrslaat is, dat terwijl het getal der Protestantsche studenten in de theologie steeds afneemt, „dat der Katholieke veeleer toeneemt"; zoo zijn bijv. in Westphalen op 127 Katholieke - slechts 8 Protestantsche theologanten; in Breslau waren tegen 28 Protestantsche - 229 (volgens eene andere opgave 260) Katholieke kandidaten [1]). Over 't geheel zag men, volgens een berigt van 7 Augustus 1853, de Katholieke fakulteiten van Pruissen druk bezocht; zij telden met de andere scholen voor theologanten zamen 946 kandidaten tegen 614 Protestantsche; zij „stonden dus tot dezen als 3 tot 2, terwijl de verhouding der bevolking juist het omgekeerde is" [2]). Ja, het maakt een eigenaardigen indruk, als men, naar eene berekening der Berlijner *Zeit* over de getal-verhouding der twaalf jaren van 1840—1851, ziet, hoe juist in dezelfde mate als de studenten der Protestantsche theologie minder werden, die der Katholieke zijn toegenomen.

Met het begin der reactie is dan die onverschilligheid voor de

---

[1]) *Allg. Ztg.* van 7 Aug. 1853; 16 Febr. 1854; 20 Oct. 1853; 20 April 1855. — *Darmst. K.-Z.* van 14 Sept. 1854; 9 Dec. 1854. — *Kreuzzeitung* van 10 Febr. 1854. — *Allg. Ztg.* van 11 Junij 1855; 13 April 1855. — *Berliner Protest. K.-Z.* van 3 Febr. 1855.

[2]) *Allg. Ztg.* t. a. p.

Protestantsche theologie begonnen, en met het jaar 1848 liep zij op het hoogst. Want eensdeels bleef die overgeleverde ongodsdientigheid uit den rationalistischen tijd; doch bovendien: schier nog smartelijker — voegt een Duitsch staatsman in 't Missie-orgaan voor de hoogere standen er aan toe — is 't gezigt, hoe velen der beter-gezinden, in hunne nationale geliefkoosde verwachtingen bedrogen, zich van een diep-ingeworteld wantrouwen jegens de tegenwoordige verdedigers der Christelijke godsdienst bewust of onbewust tot wantrouwen en verkoeling jegens Christendom en Kerk zelve laten ontstemmen en verharden; — en waar het al tot den goeden toon behoort, voor godsdienst en Kerk partij te te trekken, is helaas die gansche zinsverandering maar al te dikwijls niets meer dan een bleek kind van den barrikaden-angst en de Communisten-vrees" [1]).

Onder deze omstandigheden greep het "nieuwerwetsch Confessionalisme" telijk met de politieke reactie naar het roer. Die "Subjectivisten" verklaren diensvolgens die bevreemdende onverschilligheid voor de theologische studiën, op allereenvoudigste en allernatuurlijkste wijze. Hun orgaan laat zich in een paar leerzame voorbeelden hooren. Het verhaalt van een aanzienlijk, zeer godsdienstig man, die zijne "onbeschrijfelijke vreugde" had te kennen gegeven, dat zijn zoon die studeerde niet de theologie had gekozen, 'twelk hij nooit zou toegelaten hebben. Op de vraag: waarom niet? antwoordde hij: "de geestelijke mag toch niet naar zijne eigen overtuiging leeren, maar moet zóó preken als hem voorgeschreven wordt." Men legde er tegen in: dat er in Pruissen toch zulk een dwangverbod niet bestond; "ja, regtstreeks — hernam hij — welligt niet, maar zijdelings heeft er toch ook bij ons dwang plaats, en dat zal ook altoos zoo blijven, — de meeningen welke in de heerschende kringen gekoesterd worden, zullen altoos den toon geven"; men 'sprak wel van een beloofde vrijheid der Kerk, maar daaraan geloofde hij niet: de staatsregeringen zullen de Evangelische Kerk niet vrijlaten, zij is hun van te veel gewigt voor hunne politieke bedoelingen". — Zoo ook — merkt het blad

[1]) Gelzer's *protest. Monatsblätter.* 1852. Dec. S. 34.

aan — komt het geval dikwijls voor, dat jonge lieden die in vrijeren godsdienstzin zijn opgevoed, zoodra ze met de tegenwoordige wijze van leeren in strijd kwamen, dadelijk weêr moesten aftreden, wijl zij datgene wat hun als Christelijke waarheid opgedrongen wordt, niet gelooven en leeren kunnen" [1]).

Niet zonder grond mag men ook aan het geweldig toenemen der sekten het pijnlijk verschijnsel toerekenen, dat bijv. in Pruissen van 1851—1853 slechts 384 Kandidaten beroepbaar werden, terwijl er 592 tot de bediening kwamen. Immers de jongelieden kunnen bij de Irvingianen Engelen en Opperengelen worden, zonder de minste universiteits-studiën. Men wil ook inderdaad opgemerkt hebben, dat de vermindering der geestelijke kandidaten in Pommeren en Saksen, de hoofdplaatsen der sekten-makerij en van 't Luthersch exclusivisme, het sterkste geweest is, en eenige vermeerdering (?) daarentegen slechts in de ten deele of grootstendeels Katholieke provinciën Pruissen, Silesië, Posen, Westphalen en Rijnland heeft plaats gehad [2]). In den grond komt ook deze verklaring op hetzelfde neêr; want die op nieuw rondgrijpende sekte-geest vond ook in de algemeene reactie nieuwe kracht. Hoe onoverwinnelijk en diep-ingeworteld die godsdienstige onverschilligheid moet geweest zijn, kan men uit het feit dier ontzaggelijke vermindering van theologanten beter nog opmaken als men er bij bedenkt, dat zij voortdurend voor 't grootste gedeelte uit predikanten-familiën waren voortgekomen. Als 't waar is wat Levin Schücking in zijne *Geneanomische Briefe* zegt: "er kan geen snijdender kritiek van onzen toestand zijn, dan dat niemand meer zijn eigen lot voor zijn kind verlangt; dat de boschman zijnen zoon achter de toonbank zendt, de officier den zijne liever op eene landhuishoudkundige akademie doet", enz. —: dan treft deze kritiek nergers vreeselijker dan hier. Dan ware 't een bewijs, dat de afkeer van de Kerk tot zelfs in den predikanten-stand zeer groot is [3]).

---

[1]) *Berliner Protest. K.-Z.* van 18 Febr. 1854.

[2]) *Allg. Ztg.* van 29 Sept. 1854.

[3]) Eene pikante bemerking voegt het *Halle'sche Volksblatt* hierbij:

Intusschen deed men in Pruissen pogingen, om die wegtering der theologanten zoo mogelijk tegen te gaan. „Om de altoos toenemende vermindering der studenten in de theologie tegemoet te komen", greep men naar stoffelijke middelen. Men zocht provinciale studie-beursen te stichten voor jongelieden welke zich op de theologie wilden toeleggen, en tegelijk besloot de Opperkerkeraad door behulp der kerkkollekten de theologische studiën te bevorderen [1]).

Dr. Hengstenberg's orgaan verlangt zelfs, dat de jaarlijksche algemeene kollekte voor studerenden in 't geheel enkel tot vermeerdering der ondersteuningen voor arme studenten der theologie op universiteiten en deels ook op scholen zou besteed worden. De reden die hij geeft is merkwaardig: „Het getal dergenen die op de theologie studeren is, gelijk men weet, aanmerkelijk afgenomen, zoozeer zelfs dat het niet lang meer duren kan, of men zal met de vervulling der predikantsplaatsen in verlegenheid geraken"; 't is noodig, dat de theologie tot een nieuwen opbloei kome, anders „zal de Katholieke Kerk de theologische berooidheid waarmeê we bedreigd zijn, zeer spoedig ontdekken en benuttigen." — „Tot ernstige overwegingen — zoo gaat dat orgaan woordelijk voort — brengt gewis de onlangs gedane verklaring van een Berlijnsch boekhandelaar die zeer uitgebreide zaken heeft: dat de bij hem vroeger zoo aanzienlijke omzet in de Protestantsche theologie nagenoeg geheel opgehouden had en er zelden iets anders werd gevraagd dan „*Palmer's Homiletik*" of „*Katechetik*";

„Een frappant feit is 't mij altoos geweest, dat de zonen van de Hervormers der XVIe eeuw — bijna zonder uitzondering, als ik mij wel herinner — aan de theologie den rug hebben toegekeerd." (27 Junij 1855.)

[1]) *Kreuzzeitung* van 1 Febr. 1854. — Men heeft aldus eenige verzachting van het kwaad bereikt. Dit moge — naar de Berlijnsche *Protestantische K.-Z.* van 14 Julij verklaart — gedeeltelijk aan de vrijstelling van de krijgsdienst en aan dergelijke de theologische studiën begunstigende wetten toe te schrijven zijn, daar ontbreken er altoos nog 152, om slechts den winter van 1845/46 gelijk te komen; een grooten vooruitgang kunnen we dus nog niet bespeuren." — Volgens de laatste berekening is namelijk, ingevolge die beschikkingen, de verhouding van het jaar 1855 tot 1845 als 818 tot 970 — *Darmst. K.-Z.* van 28 Aug. 1855.

terwijl daarentegen de navraag in de Katholieke literatuur zoo groot was, dat hij besloten had er een magazijn voor op te zetten" [1]).

Scherper laat zich de heerschende onverschilligheid voor de Kerk niet teekenen, of 't moest zijn door 't groot gebrek, hetwelk de ijveraars voor de Inwendige Zending aan geestelijke arbeiders klagen te ondervinden. Te Stuttgart jammerde men (in 1850) luide, dat men het noodige personeel voor de Inwendige Zending niet bij elkaâr wist te brengen. Reeds sedert 1845 had men zich veel moeite gegeven, doch altoos met zeer gebrekkig gevolg, schoon er destijds nog "meer dan 4000 Evangelische kandidaten waren, van welke velen 10 tot 15 jaar hadden moeten wachten, eer de Kerk hun dienst verlangde" [2]). De Kerkedag te Elberfeld (in 1851) deed andermaal eene ernstige poging: want "de doortastende organisatie eener schare van strijders voor de Inwendige Zending uit de rijen der theologische kandidaten in Duitschland was in 't geheel een feit, dat hoogst te behartigen en rijk aan gevolgen was" [3]). — Van de gevolgen evenwel was er niets te zien. Toen bijv. het Rijnsch provinciaal Comité voor de Inwendige Zending een' agent en een' hage-prediker (of reizend predikant) voor de verspreide Protestanten noodig had, moest het (20 Oct. 1852) eene allerdringendste oproeping "aan de vrienden van het rijk Gods van nabij en van verre, verre over de grenzen der provincie" laten uitgaan dat men het toch aan zulke mannen mogt helpen; het had zich vergeefs alle moeite getroost, ofschoon "de beide betrekkingen een inkomen gaven, dat voor één mensch overvloedig, en voor een huisvader bij bescheiden eischen toereikend was" [4]). — Op den Bremer Kerkedag (in 1852) klaagde men op nieuw over gebrek aan werklieden voor de Zending; "aldus kan — zoo verklaarde de superintendent Sander — de Roomsche Kerk niet klagen; zij wenkt slechts, en

---

[1]) Hengstenberg's *evang. K.-Z.* van 28 Jan. 1854.
[2]) I. *Bericht des Central-Ausschusses.* S. 73.
[3]) *Allg. Ztg.* van 17 Jan. 1853.
[4]) *Berliner Allg. K.-Z.* van 27 Oct. 1852.

er staan mannen genoeg tot hare dienst bereid; geld ontbreekt ons niet, dat hebben we, maar menschen, menschen!" [3]) — De Inwendige Zending koesterde bijzondere verwachtingen van het plan dat zij had: om in vijf zoogenaamde reddings-huizen, welke van nabij Hamburg tot Erlangen verspreid liggen, door een driejarigen leerkoers en een jaarlijksche toelage van 100 daalders, „50 arbeiders", jongelieden uit den leekenstand, voor hare dienst en dezer verschillende takken op te leiden. Doch zij kon niet alleen die personen niet bijeenbrengen, maar volgens andere berigten ontbraken aan 't Centraal Comité zelfs de noodige middelen. „Bij de altoos toenemende werkzaamheden op het gebied der Inwendige Zending vernemen wij van alle kanten de klagten over gebrek aan werklieden; wij mogen het als een ernstig teeken des tijds beschouwen, dat alle soorten van menschelijke beroepswerkzaamheden heden ten dage overbezet zijn, en er zoo weinig zich bereid toonen, om hun leven aan het werk der Christelijke liefde te wijden" [1]). Eenige maanden daarna deed de overste der Gasthuisbroeders van de H. Drievuldigheid te Parijs eene aanvrage om 400 en in 't geheel om 3000 broeders, ten einde eerst de hospitalen in Parijs en later in geheel Frankrijk over te nemen. „Alzoo — riep hetzelfde blad uit — 3000 broeders op eens, tot een eenig doel, en van eene eenige onder de talrijke congregatiën in Frankrijk! en het Centraal Comité voor de Inwendige Zending der Duitsch-Evangelische Kerk verzamelt en arbeidt sedert twee jaren, om voor de gezamentlijke takken der Inwendige Zending in geheel Duitschland 50 arbeiders uit te rusten en heeft er nog ter naauwer nood tien van in de leer kunnen laten gaan, wijl niemand, in weerwil van de dringendste beden, daartoe aan het Comité de middelen verschaft. *Willen we ons niet schamen* [2])!"

---

[1]) *Halle'sches Volksblatt* van 23 April 1853.
[2]) *Halle'sches Volksblatt* van 6 Aug. 1853.

EENE MEDEDEELING UIT HET VIIIe CONCILIE VAN BALTIMORE.

De vaders van het achtste concilie van Baltimore hebben aan de Vereeniging ter Voortplanting des Geloofs een brief gerigt, gedagteekend van den 14 Mei dezes jaars. De eerwaardige prelaten drukken er hunne erkentelijkheid in uit voor de hulp, door die Vereeniging hun toegezonden. Zij leggen hunne nieuwe behoeften bloot, tevens de verzekering gevende van den voortgang des geloofs in hunne wijd uitgestrekte diocesen. We nemen het volgende gedeelte over om de stichtelijke bijzonderheden die het over den ijver der bisschoppen der provincie Baltimore bevat:

„Het achtste Concilie van Baltimore, hetwelk u deze regelen toezendt, is niet meer die vereeniging der prelaten van al de diocesen der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, wier stem u vóór drie jaren de dankbetuigingen bragt van meer dan dertig Aartsbisschoppen en Bisschoppen; het getal zelfs van hen die zich hier in concilie moesten vereenigen, en met wie wij hoopten andermaal bijeen te zijn als de pligt ons zou zamenvoeren - is sedert het Concilie van 1852 met een vierde verminderd: de dood heeft ons beroofd van de groote talenten van Mgr. van Charleston, en van de diensten des ijverigen en onvermoeiden bisschops van Savannah; doch de dood zoowel als het leven dier beide prelaten heeft het episkopaat tot eere gestrekt. Mgr. Reynolds heeft zich afgesloofd in de dienst zijner Kerk; Mgr. Gartland, van Savannah, gelukkiger nog dan hij, is bezweken als martelaar der liefde. Gedurende den verleden zomer teisterde de gele koorts zijne bisschoppelijke stad. Men herinnert zich niet, dat ergens anders hare verwoestingen zoo vreeselijk en zoo jammerlijk zijn geweest als daar. Allen dachten slechts aan de vlugt om aan dien geesel te ontsnappen; maar die goede herder, gereed zijn leven voor zijne kudde te geven, bleef op zijn post, hen zoekende die door de pest waren aangetast en aan niets anders denkende dan zielen voor den hemel te winnen. Twee zijner priesters (en hij had er slechts drie bij zich) werden door de koorts buiten werking gesteld; Mgr. Barron, afgetreden bisschop eener kolonie in Afrika, en die zich toen voor de dienst

der zieken bij Mgr. Gartland bevond, stierf roemrijk te midden zijner werkzaamheden; doch de edelmoedige en heldhaftige herder werd er slechts te ijveriger voor het heil der zielen door; eindelijk greep de ziekte hem zelven aan, en hij stierf kalm en gelaten, als een ware martelaar der liefde. Ongetwijfeld, mijne heeren, hadden zijne bezorgdheid voor de behoeften zijner kudde en zijne vele werkzaamheden hem reeds verzwakt en meer vatbaar gemaakt voor de aanvallen der pest. En wij kunnen er ook weinig aan twijfelen of dezelfde oorzaak heeft het verlies van Mgr. Reynolds verhaast.

Wij zijn slechts met zes suffragaan-bisschoppen der provincie Baltimore overgebleven, doch de diocesen van Charleston en van Savannah zijn in dit Concilie door hunne waardige bestuurders vertegenwoordigd."

Wat steekt het gedrag dier Katholieke bisschoppen, welke offers werden van hunne naastenliefde, beschamend af bij de handelwijze b. v. diens Protestantschen predikants, die, toen, niet lang geleden, de cholera in....., het Hollandsch dorp zijner inwoning, uitbrak, oogenblikkelijk met heel zijn gezin de wijk nam naar gezonder, nog onbesmet oord! en niet wederkeerde voordat de geesel geheel geweken was — terwijl natuurlijk de Katholieke herder bleef en in dien tijd een aantal dier cholera-zieken te bedienen, te bezoeken en te begraven had.

MARIA-FEEST TE WEENEN [1]).

Het feest der ten leerstuk-verklaring van Maria's Onbevlekte Ontvangenis is te Weenen eerst den 24 Julij gevierd, wegens het verlengd verblijf van den Aartsbisschop, Mgr. van Rauscher, te Rome. Groot was ook daar aller geestdrift en algemeen de deelneming. Ook ditmaal hebben de jonge keizer Frans Josef en zijne gemalin het voorbeeld gegeven en de plegtigheden in de kathedraal

---

[1]) Naar een berigt van het *Journal historique et littéraire* van Luik.

met heel het hof bijgewoond. De keizer had daarenboven het verlangen geuit, dat eene processie zou optrekken naar den voet der kolom, welke naar gedane gelofte in 1647 op het groote hofplein door keizer Ferdinand III was opgerigt. De schouwburg van het hof werd gesloten en alle publieke zaken stonden stil. Zaturdag den 23ª opende de Aartsbisschop het feest in de kathedraal met eene preek, waarin men eene ontzaggelijke menigte zag van staatslieden, soldaten en van het volk, die allen hoogst aandachtig naar het woord des Aartsbisschops luisterden. Den volgenden dag pontificeerde de Aartsbisschop in de kathedraal in tegenwoordigheid van den keizer en de keizerin, van al de aartshertogen en aartshertoginnen, die de hoogdienst in schitterend kostuum bijwoonden. Hetzelfde geschiedde in de plegtige vespers, die te vier ure begonnen, waarna de processie zich in beweging stelde. 't Is ondoenlijk het grootsch gezigt te beschrijven, dat zich toen voor de gestichte en verteederde toeschouwers opdeed. De vereeniging der Christelijke werkgezellen, daartoe door zijne Apostolische Majesteit bijzonder uitgenoodigd, de weeskinderen, de kinderen van alle scholen, de geestelijkheid aller parochiën der hoofdstad en voorsteden, de magistraten, de leden der universiteit, welke zich altoos door haren ijver voor het glorierijke voorregt der Moeder Gods heeft onderscheiden, de ministers en alle staatslieden, allen in groot-gala, het metropolitaan kapittel, de Vorst-aartsbisschop van Weenen, door zijne Eminentie den kardinaal Viale-Prela, den Apostolischen Pro-nuntius gevolgd, de aartshertogen en aartshertoginnen, vervolgens de keizer en de keizerin, omgeven van een schitterenden staf en de hoog-waardigheid-bekleeders van het hof, eindelijk de keizerlijke garden, die de processie sloten; duizend ontplooide banieren; duizend kruisen in goud of zilver; eene onafzienbare menigte; overal orde en statige waardigheid; het gelui van al de klokken der stad; het zingen der loffiederen van de Moedermaagd; het bidden van den rozenkrans door duizend vurige kinderen van Maria; het gejubel veler zangkoren, door de muziek afgewisseld — neem dat alles te zamen, en gij zult u althans iets kunnen voorstellen van hetgeen er tusschen de kathedraal en de kolom der Onbevlekte Maagd is omgegaan.

De kolom zelve was met trofeën en bloemen versierd, en aan hare

voeten verhief zich een altaar door den burgemeester der stad opgerigt. De werkgezellen hieven het *Salve Regina* aan; vervolgens bad de Aartsbisschop de Litanie van de H. Maagd voor, waarop alle aanwezigen met eenparige, magtige stem antwoordden. Het was een indrukwekkend en verheven oogenblik, toen de Aartsbisschop van het altaar den zegen gaf aan die duizenden van menschen, dáár voor hunne Moeder neêrgeknield, en onder welke men den opvolger van Rudolf van Habsburg, van Ferdinand III, van Leopold I, zoo kinderlijk op dien dag de bijzondere Patrones van Oostenrijk zag komen vereeren. Het was verteederend, achter den Vorst der Kerk, den keizer en zijne echtgenoote als de eenvoudigste pelgrims te zien gaan en den regenscherm weigeren, toen vóór de terugkomst in de kathedraal de regen begon te vallen.

We zullen niets van de waarlijk tooverachtige verlichtingen zeggen die den feestdag sloten. Het keizerlijk paleis, de kolom der H. Maagd en de kathedraal boden een verrukkend schouwspel aan; al de openbare gebouwen en de bijzondere huizen schitterden in een glans van duizend vuren en vermeldden in eigenaardig welsprekende taal, dat Weenen onder Frans Josef het Weenen niet meer is van Josef II! Tegen elf uur 's avonds zag men de Aartshertogin Sophia, moeder des Keizers, aan den voet van Maria's beeld in stilte komen bidden.

TWEE BIJZONDERHEDEN UIT DE MAATSCHAPPIJ: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

„De meerderheid der Afdeelingen van het Nut heeft zich toch geschaamd over hetgeen in het vorig jaar had plaats gehad, en in de wetten der Maatschappij de bepaling weder opgenomen, dat men, om lid van haar te worden, tot eenig Christelijk Kerkgenootschap moet behooren.

„Wij verheugen ons — merkt *de Boekzaal* van Aug. jl. aan — met de *Kerkelijke Courant* over dezen terugkeer, doch wij kunnen

niet, als zij, „„hulde doen aan de vrijzinnige denkwijze en de goede bedoelingen van hen, die zich krachtig hebben doen hooren ter ondersteuning van de bepaling, die ook niet-Christenen tot het lidmaatschap der Maatschappij toeliet.„„

„Als eene kleine bijdrage — dus vervolgt evengenoemd maandschrift — tot de kennis van het belang van het verschil in den boezem der Maatschappij, dient de teregtwijzing, welke Dr. Spijker ontving op de vermelding van het feit, dat „vóór omtrent dertig jaren eene Israëlitische Maatschappij tot *Nut en Beschaving*, een vers van Ter Haar bekroonde, getiteld: *De Zelfopoffering*, waarin de zelfopoffering van den Stichter der Christelijke Godsdienst genoemd wordt, als „overschaduwende al wat met den naam dier grootste deugd in vroegere of latere eeuw genoemd is.„ In de *Amsterdamsche Courant* van 22 Augustus, berigt de Heer van Mulder, dat toen de Heer Ter Haar, destijds nog student, het dichtstuk in het genoemde Genootschap voorlas, hetgeen aanstootelijk kon worden geacht voor de grootste meerderheid (de dood van Christus als het schoonst en alles overtreffend voorbeeld van zelfopoffering) door den gekroonde — hij getuigt het zelf — is weggelaten.„„

Men vergelijke den jongen dichter Ter Haar met den woordvoerder Ter Haar in de April-beroerten! Voor hem moet dan „Liever Turksch dan Paapsch!„ veranderd in „Liever Joodsch dan Paapsch!„ Maar in dien tussehentijd was hij ook Doctor, predikant, hoogleeraar, en vooral de beruchte Tafreel-schrijver geworden, om de Protestanten „in hun allerheiligst geloof te *versterken*„!!

HET KLOKGELUI OP DEN BODEM DER ZEE.

Op het Fransche eiland Jersey, tot het Britsche eilandenrijk behoorende, gaat eene sage, welke aan dergelijke ook in vele streken van Duitschland voorkomende volkssagen herinnert, en om haren geheimzinnigen ernst, nadrukkelijke leer en hooge poëzij wel verdiende, dat een dichter haar opnam en bezong.

Eens, zoo verhaalt men, bezat elk der twaalf parochie-kerken van 't eiland een schoon klokkengelui. In gevolge evenwel van langdurige inwendige onlusten besloten de overheidspersonen de gezamentlijke klokken te verkoopen, om uit de opbrengst de zware kosten voor 't onderhoud van hun leger te bestrijden. De klokken werden weggenomen en met dat doel naar Frankrijk gezonden. Onder weg echter is, ten blijke van de gramschap des Hemels over die kerkschennis, het schip met man en muis vergaan. Sinds dien tijd nu luiden de klokken in de diepte der zee, zoo dikwijls er een storm opkomt, en tot op dezen dag toe begeven zich de visschers van St. Queensbaai, telkens voordat zij scheep gaan, naar den oever, om te luisteren, of zich de klokken „vóór den wind" laten vernemen. Wanneer deze waarschuwende tonen te hooren zijn, kan niets hen doen besluiten den oever te verlaten; doch is alles stil, dan gaan zij gerust in zee.

SPROKKELINGEN.

Eene magt tegen over rome. — Op de *agenda* der predikantenvereeniging van Gelderland komt deze vraag voor: „Is het niet wenschelijk, dat de verschillende Protestantsche Maatschappijen en Tuenda's zich met elkander vereenigen: alzoo dat er in Nederland ééne groote Protestantsche Maatschappij tot stand kome, ten einde door concentratie eene magt tegenover Rome te kunnen plaatsen, krachtig door vereende zamenwerking van velen? Zoo ja, wat zou er kunnen en behooren te geschieden tot bereiking van dit groote doel?"

De *Kerkelijke Courant* vermeldt de behandeling van dit punt aldus: „De voorsteller der vraag leidde de discussiën in, welke over dit belangrijk onderwerp gevoerd werden. Sommige broeders oordeelden de oprigting van zulk eene maatschappij niet zoo wenschelijk en aan groote bezwaren onderworpen. Een ander echter meende, dat de financiëele bezwaren tegen zulk eene oprigting

konden worden uit den weg geruimd en dat uit het bestaan van zulk eene maatschappij, als door den voorsteller bedoeld is, voor het Protestantisme in Nederland veel heil zou kunnen voortvloeijen onder hoogeren zegen. Hiermede werd de behandeling der Agenda gesloten."

Alsnog schijnt men dus tot geen besluit gekomen en het zelfs over het uitvoerlijke der zaak niet eens geworden te zijn. — Met gerustheid wachten de Katholieken den uitslag ook dezer nieuwe zamenspanning hunner tegenstanders af.

MARIA-VEREENIGING TE FRANKFORT. — De Maria-vereeniging te Frankfort a/M is een gezelschap van vrome vrouwen en maagden, welke bij de ijverige en bijzondere godsvrucht tot de H. Moedermaagd zich ten taak stellen, de noodlijdenden in die stad en naaste omstreken te ondersteunen door middel van geld, eigen-gemaakte kleedingstukken en verdere benoodigdheden. Vooral is op de arme Katholieke plaatsen van Nassau de aandacht dezer Maria-vereeniging gevestigd, inzonderheid ook wat de behoeften ter betamelijke viering der kerkelijke godsdienst betreft. Daarenboven heeft zij de verpligting op zich genomen, voor de behoorlijke siering van Maria's beelden en beeldtenissen in de drie kerken te dier stede zorg te dragen, en sedert is ieder vreemde bezoeker op het aangenaamste verrast, als hij daar dien schoonen en zinrijk aangebragten tooi van bloemen en gierlanden ter eere van Maria prijken ziet.

CORRESPONDENTIE.

Aan de vele belangstellende lezers wordt met erkentelijkheid op hunne gedane vragen berigt, dat aan niet te voorziene omstandigheden het vertraagde verschijnen der laatste nummers van *de Katholiek* is toe te schrijven. Zoo spoedig doenlijk zal het ontbrekende worden ingehaald, en verder het maandschrift op denzelfden tijd als vroeger uitkomen.

LETTERLOOVER.

LIED OP HET FEEST

VAN

MARIA-TENHEMELOPNEMING [1].

Zie daar klimt naar d' eeretroon
Naast heur Zoon
In de hoogste hemelzalen
's Heeren Moeder: Eng'len! spoedt
Haar te moet
Om haar jub'lend in te halen.

Steekt bazuin en loftrompet!
Vrij van smet
Is haar glans als van uw zonnen:
Hém droeg ze in haar maagdenschoot
Die den dood
En de helslang heeft verwonnen.

[1]) Verg. het oude: « Aensiet hier klimt een Maged schoon ».

Strooit hier Edens bloemen uit
Voor de Bruid
Van den Heer der legerscharen;
Die omlommerd is geweest
Van den Geest
En des Vaders Zoon mogt baren.

Stemt voor 's hemels Koningin
't Feestlied in,
Nimmer-zwijgende Eng'lenkoren!
Laat ook in uw lofgeschal,
Vad'rental!
Laat de stem der eeuwen hooren.

Breidt uw gulden vleugelslag
Op dees dag
Schitt'rend uit, o Cherubijnen!
En waar gij om 't godlijk Lam
Staat in vlam,
Jubelt meê, gij Serafijnen!

Maar daar treedt Gods eeuw'ge Zoon
Van zijn troon
Om zijn Moeder in te halen:
Zie met wat een minlijkheid
Hij haar leidt
Door de hoogste hemelzalen.

Stemmen, harpen, alles zwijgt,
Waar zij stijgt,
Om haar glorie aan te staren;
En verrukt nog zoekt haar 't oog
Waar ze omhoog
Tot haar troon is opgevaren.

Zacht kwam om haar aangezigt
't Zonnelicht
Als een glorie toegegleden,
En de maagdelijke maan
Ging er staan
Ten schabel voor hare schreden.

En zij draagt de starrenkroon,
Die de Zoon
Haar vereerde als Rijksvorstinne;
Haar aanschouwde van omhoog
's Vaders oog
Met een onbeschrijfb're minne.

En de Geest omhelst zijn Bruid:.
Toen is luid
Weêr der Eng'len zang gestegen,
Die zij dankt met zoeten lach;
Sinds dees dag
Lacht ze in glorie ons ook tegen.

Laat ook onze zegetoon
Tot uw troon,
Glorievolle Moeder! rijzen;
Laat ook ons, ontgloeid van min,
Koningin!
Met het hemelkoor u prijzen.

Zie, o Moeder van den Heer!
Op ons neêr,
Toon uw kind'ren mededoogen,
Dat we aan 't eind der pelgrimsbaan
Tot u gaan
En uw glorie schouwen mogen.

P.

OVER DE LEER

EN HET LEVEN DER CHRISTENEN

IN DE EERSTE EEUWEN DER KERK.

Das wahre Urchristenthum, oder die Lehre und das Leben der Christen in den vier ersten christlichen Jahrhunderten. enz. — Innsbruck, Wagner. 1855.

Geschiedenis van het kerkelijke leven der Christenen gedurende de zes eerste eeuwen, door W. Moll, Hoogleeraar te Amsterdam. — Leyden, Noothoven van Goor. 1855.

Het immer zoekend oog der altoos weifelende Protestanten is thans weder, blijkens de geschriften die we straks zullen noemen, meer bijzonder op de eerste drie, vier of zes eeuwen van het Christendom gevallen met het ligt te vermoeden doel, om aan de Kerk van toen de Kerk van heden te toetsen, en, naar 't gewone resultaat, triomf te roepen over de bij hen herstelde gelijkvormigheid en der Katholieken ontaarding van de oorspronkelijke eenvoudigheid dier eerste tijden. — Op diegenen onder hen, die zooverre gevorderd zijn in 't ongeloof, dat zij het eerste Christendom zelf voor verbasterd uitkrijten en dit, naar hun zeggen, van zijne Joodsche en Heidensche inmengselen wenschen gezuiverd te zien, hebben we ditmaal niet het oog.

't Laat zich begrijpen, dat Protestanten die nog aan stellige waarheid hechten, bij 't ontzettend verschil het-

welk zij zoowel tusschen hen zelven onderling als tusschen hen en de oude Katholieke Kerk dagelijks aanschouwen, onwillekeurig opklimmen naar den oorsprong, waar toch de natuur der dingen het naast en het beste te zien is, en de eerste tijden der Kerk gaan ondervragen. Ware dit onbevooroordeeld en opregt geschied, veler oog zoude voorlang reeds opengegaan zijn. Maar men zoekt en vindt de oorspronkelijke Kerk wáár en zóó als zij niet is. Want ongelukkigerwijs zijn de voorstellingen der eerste eeuwen, gelijk ze bij Protestanten meest en schier uitsluitend bestaan, zóó valsch, zóó door en door valsch, dat de dwaling van hen die de oude oorkonden niet zelven vermogen na te gaan, dat is van nagenoeg allen, immers de enkele geleerden die zich met de studie der bronnen verledigen, slechts uitgenomen, er jammerlijk nog meer door bevestigd wordt.

Die onware voorstellingen zijn van Katholieke zijde nooit onbeantwoord gebleven. Toen de beruchte Maagdenburger Eeuwschrijvers met apologiesch en dogmatiesch doel in een reeks van lijvige folianten eeuw voor eeuw der Kerk hadden vervalscht, kwamen er dadelijk de Jaarboeken van Baronius en zoovele andere geschriften tegen op; en voortdurend is tegen de voortgezette aanvallen én in 't algemeen én in 't bijzonder nagewezen, dat de Katholieke Kerk - en ook zij-alléén - de Kerk is der eerste eeuwen en heden ten dage nog onveranderd en niets anders leert dan zij toen heeft gedaan. *Ontwikkeling* is er, ja, maar geen *verandering*. Van *veranderingen*, wezenlijke veranderingen, kan bij de Protestanten eene geschiedenis geschreven worden en is zij geschreven — bij de Katholieken nooit!

Niettemin blijven de aloude verwijten over verbastering

onzer Kerk aanhouden. Maar ook de Katholieken, hoe ondankbaar de taak zij, blijven niet in gebreke te antwoorden, en logenstraffen nu eens onware door de Protestanten verdedigde of ons toegerekende beginselen, en wijzen door hen verminkte feiten en valsche geschiedvoorstellingen te regt, of geven een ordelijk overzigt van 't gansche leven der eerste Christenen als de daadwerkelijke uitdrukking huns geloofs, als de trouwe beoefening hunner leer - al naar gelang de aanvallen het vorderen. We geven van 't eerste een korter voorbeeld, en zullen bij het laatste, dat we meer bepaald ten onderwerp namen, langer verwijlen.

Een voorbeeld dan, hoe onware door Protestanten gestelde of der eerste Kerk toegerekende beginselen en daarmeê verbonden feiten van Katholieke zijde meer in 't bijzonder uit de leer en praktijk der eerste eeuwen worden wederlegd. We kiezen hiertoe het in 't vorig jaar verschenen geschrift van Dr. J. H. Friedlieb, professor aan de Universiteit te Breslau, getiteld: „*Schrift, Tradition und kirchliche Schriftauslegung*, oder die katholische Lehre von den Quellen der christlichen Heilswahrheit an den Zeugnissen der fünf ersten christlichen Jahrhunderte geprüft" [1]).

Van het Katholieke leerstuk - zegt hij - over de bronnen der Christelijke waarheid is men in den loop des

---

[1]) Breslau, bei G. Ph. Aderholz. — Het werk is opgedragen: „DEN ONVERSCHROKKEN, TROUWEN HERDER, Seiner Excellenz dem hochwürdigsten Herrn HERMANN VON VIKARI, Erzbischof von Freiburg und Metrapolit der oberrheinischen Kirchenprovinz, der Theologie und beider Rechte Doctor, Grosskreuz des Zähringer Löwenordens, des königlich würtembergischen Friedrichordens, Inhaber des fürstlich hohenzollerischen Ehrenkreuzes erster Klasse, Sr. Päpstlichen Heiligkeit Hausprälat, Solio Pontificio assistens und Comes Romanus etc."

tijds op tweevoudige wijze afgeweken. Men kende namelijk aan de H. Schrift in hare hoedanigheid als bron der geopenbaarde Christelijke leer nu te veel dan te weinig waarde toe. Het eerste is geschied door de stelling: dat er geene kerkelijke schriftverklaring is en dat dit geloof altoos en althans sedert den dood der Apostelen geheerscht heeft. De andere afwijking ligt in de stelling: dat de H. Schrift niet aanvankelijk en zelfs nog niet in de IIe Christelijke eeuw het karakter eener bron voor geloof en zeden gehad en in de Kerk niet meer gegolden heeft dan andere niet-Apostolische schriften, bijv. apokriefe Evangeliën en schriften van dezen of genen Apostolischen vader. Eerst later, zonder dat men op de schrijvers zag en onder begunstiging der omstandigheden, bepaaldelijk door de toenemende kracht der Roomsche Kerk, zouden die schriften iets geworden zijn waartoe ze oorspronkelijk noch bestemd noch geregtigd waren.

Geen van beide beweringen hebben eenigen historischen grond. Men had ze daarom niet moeten opzetten, en niemand die theologie kent en een zelfstandig oordeel bezit, moest ze den opwerpers nazeggen. Niettemin vinden beide stellingen talrijke verdedigers, die zonder de minste bedenking de regte, er tegenoverstaande Katholieke leer als valsch durven brandmerken. In den jongsten tijd heeft men vooral de eerste bewering met eene stoutheid, of er geen geschiedenis der eerste eeuwen bestond, in een niet gering getal van grootere en kleinere geschriften en zelfs van menig spreekgestoelte als vaststaande waarheid openlijk verkondigd; terwijl er ten gunste van de tweede bewering, in welke waar en valsch eigenaardig is zamengemengd, sedert eenige jaren eene rijke nog altoos toenemende literatuur ontstaan is, welke klaar-

blijkelijk het gezag der H. Schrift langzamerhand geheel poogt te vernietigen.

Dr. Friedlieb toont dan in zijn geschrift: hoe beide voorstellingen van de ware Christelijke leer afwijken, en dat de H. Schrift van de tijden der Apostelen af in de Kerk altoos het karakter en het gezag eener kenbron heeft gehad, maar dat zij er nooit de éénige bron des geloofs is geweest; met andere woorden: dat de H. Schrift altoos die waarde en dat gezag in de Kerk heeft gehad welke zij nóg in de Katholieke Kerk heeft. Tegelijkertijd wordt bewezen, dat er in den Apostolischen en naastvolgenden tijd eene *kerkelijke* Schriftuitlegging is geweest en daarom met alle regt ook thans nog is.

Zijn geschrift — zegt hij — is als de uitslag te beschouwen van onderzoekingen welke hij deed om te zien: óf en in hoeverre de Katholieke leer over de verhouding der H. Schrift tot de overlevering en over de Schriftverklaring thans nog uit de voorhanden zijnde Christelijke literatuur van den tijd der Apostelen en daarna historiesch is na te wijzen. De gezamentlijke resultaten uit die historische nasporingen biedt hij in zijn werk aan, en ze staven ontegensprekelijk de deugdelijke gegrondheid der Katholieke leer.

En bij dien arbeid voor dat doel heeft de geleerde schrijver zich niet willen bepalen met enkel de regtstreeksche verklaringen der Vaders en kerkelijke schrijvers over schrift en overlevering bij elkaâr te brengen, eene meermalen gevolgde wijze van doen, zegt hij, waartegen ligtelijk van den kant der wederpartij een aantal plaatsen, welke weder voor hunne meening schijnen te pleiten, kan overgesteld worden: — hij achtte het noodig, allereerst de tot dat tijdperk behoorende literatuur opzigtens het gebruik

hetwelk daarin van de H. Schrift gemaakt is, naauwkeurig na te gaan, wijl hij van meening was en 't aldus reeds bevonden had, dat men menigwerf reeds uit het gebruiken van de H. Schrift zelf, bepaaldelijk in den eersten Christelijken tijd, kon opmaken, of een schrijver gelooft, dat de H. Schrift eenige kenbron, of gedeeltelijke kenbron, of in 't geheel geen bron der Christelijke leer is. Eerst na dit onderzoek, hetwelk grootendeels in een ontleding van schriftuurplaatsen en exegetische nasporingen bestond, werden de leeringen van elken schrijver getoetst, in hoeverre zij zich tot de H. Schrift laten terugbrengen, of buiten de Schrift eene andere bron veronderstellen. Door dat voorloopig resultaat konden de betrekkelijk slechts weinige regtstreeksche uitspraken over de H. Schrift als kenbron volledíger en juister gewaardeerd worden. En het komt dan duidelijk uit, dat de kerkleeraars, bij name der IIe eeuw, veel bevatten, wat over het Christelijk geloof ten opzigte van de bronnen der leer een niet minder krachtig getuigenis geeft dan dat zij zich uitdrukkelijk en opzettelijk daarover hadden verklaard, iets waartoe zij naar de strekking hunner schriften en den toenmaligen stand der zaak minder aanleiding vonden.

Ziedaar een geschrift hetwelk veelvuldige aanvallen des tijds omtrent eene bepaalde leering der Kerk uit de eerste Christentijden beantwoordt.

Een kleiner werkje, een drietal jaren vroeger door Dr. J. Hergenröther in 't Latijn uitgegeven, en waarin hij de verschillende stelsels der latere Protestanten over het begin der Katholieke Kerk historiesch nagaat en leerstellig waardeert [1]), laten we alsnog rusten en wijzen op

---

[1]) *De catholicae ecclesiae primordiis recentiorum protestantium*

een ander voorbeeld van Katholieke zelfverdediging, in 't eerste aan 't hoofd dezes genoemde geschrift, dat zich verder en over het gansche kerkelijk leven der vroegste tijden uitstrekt, waar dit — gelijk o. a. in het tweede hierboven vermelde werk van den Amsterdamschen hoogleeraar Moll is geschied — niet naar waarheid wordt voorgesteld. Het eerste is toevalligerwijs grootendeels eene weêrlegging van het tweede: zoo komen de valsche beweringen onzer Duitsche tegenstanders die des Nederlandschen Hoogleeraars nabij. We zullen de strekking en de hoofdpunten van dat hoogst belangrijk Duitsch geschrift aangeven; met den schrijver de eigenaardige waarde der bronnen, waarop hij zich beroept, doen uitkomen. Men zal daarin de aloude en gewone verwijten op eene eenigzins nieuwe en zeer krachtige manier wederlegd, en tevens een gedeelte reeds van 't ware kerkelijke leven der eerste Christenen gehandhaafd zien. We brengen daarbij het boek des Amsterdamschen Hoogleeraars ter sprake voor zooverre noodig, om ten dezen van der Protestanten bekende vooringenomenheid en onopregtheid te doen blijken; hetwelk we ten slotte nog in een bijzonder punt zullen toonen, door de vervalschte Protestantsche voorstelling naast de ware Katholieke uit te monsteren.

De schrijver van eerstgenoemd werk, een priester van het diocees Brixen, werd door zijn Hoogwaardigen Bisschop, Mgr. Bernardus Galura, tot dien arbeid aangezet en daarbij geholpen door de eigenhandige uittreksels, welke

---

systemata expenduntur dissertatione historico-dogmatica. — Ratisb., Manz.

de prelaat over de *Akten der Martelaren* van Ruinart, vroeger door hem zelven uitgegeven [1]), tot een dergelijk doel vervaardigd had. Aanvankelijk was zijn plan, om, overeenkomstig de gedachte van zijnen Bisschop, enkel uit die echte akten der Martelaren te toonen, hoedanig het eerste geloof en leven in de Kerk was, en in de aldus gebleken hoofdleeringen de verdere Katholieke waarheden na te wijzen. Bij nader inzien echter bemerkte hij, dat die onschatbare oorkonden der hoogste Christelijke oudheid deels *te veel*, deels *te weinig* bevatt'en, om een zamenhangend geheel te kunnen uitmaken. Hij besloot derhalve nog andere bronnen te raadplegen, om aldus, zoo al niet een volledig stelsel van de leer en 't godsdienstige leven der Christenen in de vier eerste eeuwen, dan toch een gesloten geheel van de geloofs- en zedeleer te kunnen geven, zooals die nog heden in de Katholieke Kerk van kracht zijn en door hare vijanden voor kerkelijke nieuwigheden worden uitgekreten. Hij nam diensvolgens ook de echte Akten der heilige Martelaars van 't Oosten, door pater Pius Zingerle uit het Syriesch vertaald [2]), te baat, en wijl hij zich naar het oorspronkelijke plan slechts bij het tijdperk der vervolgingen wilde bepalen, dat is, tot de eerste vier eeuwen des Christendoms — want ook de Persische vervolging valt in 't midden der vierde eeuw — maakte hij insgelijks slechts gebruik van die weinige schriften, welke van dien tijd uit de hand van heilige leeraars en martelaars tot ons gekomen zijn, zooals de Brieven van de eerste

---

1) Ruinart, *Acta Martyrum*, edita per Bernardum Galura; tres Partes. Augustae Vindelicorum. Joh. Rieger. 1802.

2) Innsbruck, Wagner, 1836.

Apostolische Vaders Clemens, Ignatius en Polycarpus; voorts van de heilige leeraars en martelaars Justinus, Irenaeus, Cyprianus, en voegde hier, enkel bij wijze van aanvulling, plaatsen bij uit schrijvers dier dagen als Tertulliaaan, Clemens van Alexandrië, Origenes en Eusebius, voor zooverre die algemeen als geldige getuigen over het kerkelijk leven van hunnen tijd erkend worden. Iedereen begrijpt dadelijk, dat de Apostolische Vaders en heilige martelaren Justinus, Irenaeus en Cyprianus, juist om dien Christelijken heldenmoed, waarmede zij hunne heilige leer en hun leven bezegelden, bij de overige Christelijke martelaars verdienden gerangschikt te worden, en dat hunne schriften voor ons niet minder geldige getuigenissen zijn van 't Christelijk leven hunner dagen dan de bloot mondelijke dier bloedgetuigen welke geen schriften hebben nagelaten. En wie er over nadenkt, wat reeds een *geleerd* en *heilig* Bisschop en leeraar der Kerk, inzonderheid dier eerste eeuwen, als hoogst bevoegd getuige van 't kerkelijke leven beteekent, en wat een kracht zijn getuigenis erlangt door de bezegeling met zijn bloed — ziet het dadelijk in, dat hunne geschreven woorden niet enkel naast, maar nog boven de gesproken woorden der martelaren uit de leeken te stellen zijn. De schrijver van het *Ware oorspronkelijke Christendom* heeft derhalve zijn werk groote kracht bijgezet door ook hunne getuigenissen aan te voeren. — Doch wijl van eenige in de Kerk algemeen vereerde martelaars de Akten ontbraken, heeft Ruinart zich op de berigten moeten beroepen, die we in lofredenen en homiliën der heilige Vaders uit de vierde en vijfde eeuw vinden, en in die gevallen beriep onze auteur zich ook op diezelfde heilige schrijvers, als: den H. Gregorius van Nazianze, de heilige Ambrosius en

Augustinus. Inzonderheid hield hij zich aan den H. Cyrillus van Jerusalem en de schriften van Joannes Cassianus, ofschoon de laatste reeds tot de vijfde eeuw behoort, wijl toch beiden aangaande de overlevering van vroeger tijd, zelfs over punten waarvan geene of slechts duistere schriftelijke narigten bestaan, zeer dikwijls klare inlichtingen geven.

Hij heeft bovendien van de latere Katholieke schrijvers gebruik gemaakt, die zelven naar de oorspronkelijke bronnen verwezen en daaruit hebben geput, als van Perrone's en H. Klee's Dogmatiek; de Liturgiek van J. B. Lüft; van Martene's de *Antiquis Ecclesiae ritibus;* de *Monumenti delle Arti Christiane primitive*, voor zooverre dit werk in druk verschenen is; van de *Annali delle scienze religiose* en de *Civiltà cattolica*, beide te Rome uitkomende; verder van Dr. Josef Feszler's *Patrologie*, Dr. Döllinger's *Hippolytus und Kalistus* en andere schrijvers, welke hij in den loop van zijn werk noemt.

De schrijver verzekert dat hij altoos zijne getuigen naauwgezet heeft aangevoerd, en moge zich eene strenge kritiek in eene of andere bewijsplaats niet bevredigd vinden, het ontbreekt nooit aan andere aanhalingen, welke te zamen altoos omtrent het eenstemmig bewustzijn van die eerste tijden zeker narigt geven. Zoo getrouw doenlijk heeft hij de plaatsen uit vreemde talen in de zijne overgebragt.

Teregt meent de schrijver, dat een zoodanige arbeid een behoefte was des tijds. Immers de oude verwijten, hoe dikwerf wederlegd, worden thans, gelijk we reeds zeiden, weêr bijzonder opgerakeld; dat bijv. het Katholicisme in den grond verschilt van 't ware Christendom der eerste eeuwen, en het Protestantisme eigenlijk de

eenvoudige leer dier tijden bevat, of, volgens anderen, er ten minste het meest op gelijkt! In dien geest spreekt Dr. K. R. Hagenbach in zijne Voorlezingen over *Die Christliche Kirche der drei ersten Jahrhunderte* [1]); men vergelijke Dr. F. C. Baur in *Das Christenthum und die Christliche Kirche der drei ersten Jahrhunderte* [2]); en wat tegen dezen en Dr. Hase onlangs een Protestantsch Professor van Jena, Dr. A. Hilgenfild, in *Das Urchristenthum in den Hauptwendepuncten seines Entwickelungsganges* mit besonderer Rüchsicht auf die neuesten Verhandlungen der HH. DD. Hase und von Baur [3]), geschreven heeft. — Op het tijdschrift, onder den naam van *Het oorspronkelijk Christendom* uitkomende, dat, op het volk berekend maar alles behalve Christelijk, veeleer het klinkklare ongeloof eener wijsgeerige sekte zoekt te verbreiden [4]), hebben we, daar het nu buiten ons onderwerp ligt, minder te letten. — Maar ook hier te lande spreekt men in dien geest. De Amsterdamsche Hoogleeraar W. Moll heeft een tweeden druk opgelegd van zijne aan 't hoofd dezes genoemde *Geschiedenis van het kerkelijke leven der Christenen gedurende de zes eerste eeuwen*, waarvan hij voor elf jaren de eerste uitgave in 't licht gezonden had. „Vraagt men — schrijft de Hoogleeraar in zijne voorrede — welke lezers ik mijzelve toebidde? Ik hoop niet van laatdunkendheid verdacht te zullen worden [*hoe ootmoedig!?*], als ik verklaar, dat ik bij dezen arbeid voornamelijk dacht aan mijne jeugdige mede-

---

1) Leipzig, Hirzel, 1853.
2) Tubingen, 1853.
3) Jena, Mauke, 1855.
4) *Das Urchristenthum.* Zeitschrift. Graz. 1851.

broeders in de heilige dienst der kerk en hen, die zich tot haar voorbereiden. Intusschen meende ik niet voor hen alleen te mogen schrijven. De geschiedenis van het kerkelijke leven der oude Christenen is niet slechts belangrijk voor godgeleerden, maar voor allen, die hun lidmaatschap in de gemeente des Heeren liefhebben. Ik vertrouw, dat er ook onder ons beschaafd publiek zijn zullen, wien dit werk niet onwelkom zal wezen, al behooren zij niet tot hen, die eene hoogere wetenschappelijke vorming genoten" [1]). — De Amsterdamsche Hoogleeraar heeft dan met zijn geschrift het geleerd en het beschaafd publiek op het oog; wat daar buiten valt wordt verder ten onzent op andere wijze aangaande het kerkelijke leven der eerste Christenen misleid: bijv. door voorlezingen over de geschiedenis der Kerk, welke van de geheime genootschappen uitgaan en bekostigd worden; ook door allerlei schandschriftjes en teksten-reeksen, met milde hand en op zonderlinge manier [2]) verspreid, zoekt men den Katholieken diets te maken, dat hun geloof en hunne Kerk niet die der H. Schrift en der eerste eeuwen en dus de ware niet is, maar in menschelijke inzettingen (dat is de geëikte term!) gansch verloren gegaan!

De Katholieke Kerk ducht in 't minst geen opregt en onbevooroordeeld onderzoek naar hare geschiedenis, van welk tijdperk ook; zij was en is, in al wat geloofs- en zedeleer en algemeene kerkelijke tucht betreft, zich zelve

---

1) Bl. VI.

2) In Katholieke streken en dorpen verliest men ze opzettelijk langs den weg; nog onbeschaamder! onlangs stonden eenige Katholieke geestelijken aan een station; men wierp hun uit een wagen van de eerste klasse een handvol van die schandblaadjes in 't aangezigt!

altoos gelijk; de Geest der waarheid, die haar verlicht en leidt, kan zich zelven niet tegenspreken, niet ontrouw worden aan de haar tot aan de voleinding der eeuwen toegezegde hulp. De Hoogleeraar Moll, die aan het eind zijner Inleiding vrij gematigd verklaart: „Wij aanschouwen het met gewijde vreugde, dat dezelfde beginselen, die nog heden in ons, en gedeeltelijk onder andere vormen, in de leden van andere kerkgenootschappen werken, ook in hen (de eerste Christenen) werkten" — stelt niettemin dezer leven in den loop van zijn werk zoo verschillend voor van 't kerkelijke leven der Katholieken, dat hij zich, in weerwil van die verklaring, aansluit bij allen, die de Kerk naar ouder gewoonte van verbastering beschuldigen. En dit was te verwachten van de verdeeling, die hij een weinig te voren over de geschiedenis der Kerk had vooropgezet: het eerste tijdvak, namelijk, van de Apostolische dagen tot den aanvang der zevende eeuw (en dit tijdvak behandelt hij in 't onderhavige werk), betitelt hij als dat „van *aanvankelijke ontwikkeling en vestiging van het kerkelijk leven, onder den invloed des nieuwen christendoms en der oude volksbeschaving*"; het tweede, van de zevende tot de zestiende eeuw, noemt hij het tijdvak van „*verdere ontwikkeling en vervreemding des kerkelijken levens van vroeger beginselen, onder den invloed van een kwalijk begrepen Christendom en de nationaliteit van jonge volkeren*"; het derde tijdvak, van de zestiende eeuw tot de tegenwoordige, is hem dat „van *vernieuwing en reiniging des kerkelijken levens, onder den invloed van een beter begrepen Christendom en herlevende volksbeschaving*"; — die voor de Katholieke Kerk zoo smadelijke indeeling harer geschiedenis zegt ons bij voorraad, dat de Hoogleeraar ons de aloude onware verwijten zal opdisschen.

Het springt verder al dadelijk in het oog, dat hij geen naauwkeurige voorstelling van het eigenlijke kerkelijke leven der eerste Christenen leveren zal. Want wat is hem de Kerk, waar 't hier toch bijzonder op aankomt? Hem is de Kerk geene door Christus gestichte *maatschappij*, maar hij begint met haar, op voorgang van Nitzsch en Neander, als Protestantsch te denken en voor te stellen, in plaats van onpartijdig objectief te onderzoeken, hoe de Kerk zich in de eerste eeuwen vertoonde. Op dezelfde bladzijde, dat hij Christus den grondlegger noemt zijner zigtbare Kerk — welke den Hoogleeraar niets anders is dan het zigtbare gezelschap der belijders van Christus' naam — beweert hij, dat Christus geen onmiddellijke stichter is eener eigenlijke maatschappij. We lezen (bl. 21) aldus: „Wanneer wij erkennen moeten, dat de gedurige verkondiging des evangelies, het gemeenschappelijk gebed, de uitoefening der heilige handelingen van doop en avondmaal en der broederlijke tucht, zoowel instellingen zijn van den Zaligmaker zelven, als de oorzaken van het bestaan en de voortduring van het zigtbare gezelschap der belijders van zijnen naam, dan is het duidelijk, dat de Christus niet alleen de stichter van het geestelijk koningrijk der hemelen is, maar ook de grondlegger zijner zigtbare kerk. Gelijk hij echter zijnen discipelen geen scherp bepaald en breed uiteengezet leerstelsel schonk, maar het aan hen overliet om, onder den invloed des Heiligen Geestes, de zaden der waarheid te koesteren en tot verdere ontwikkeling te voeren, *zoo was hij zelf niet onmiddellijk de stichter* van eene eigenlijke maatschappij, van een afgesloten gezelschap, dat zijne eigene, naauwkeurig bepaalde of onveranderlijke inrigtingen en vormen had." — We hebben al het onware, in deze weinige regelen vervat, hier niet te schiften; maar

waar van den beginne het wezen der Kerk als eene door Christus gestichte waarachtige maatschappij met een *zigtbaar hoofd* en heel eene hiërarchie, met hare vele goederen en genademiddelen dadelijk wordt miskend en ter zijde gesteld — wat verminkte voorstelling moet er de schrijver dan niet van geven, en hoe naar zijn willekeurig vooropgezet denkbeeld de geschiedenis geweld aandoen. 't Is dan ook wonder te zien, hoe hij zich, meest altoos door Duitsche voorgangers geholpen, moet wringen om er zich uit te redden, als het historiesch getuigenis zoo nadrukkelijk tegen hem en zijn Protestantisme opkomt, en juist aangeeft, wat hij nog van ter zijde in de Katholieke Kerk ziet. We zullen er later een afdoend voorbeeld van aanvoeren. Die valsche grondgedachte, dat de Kerk geen eigenlijke door Christus gestichte maatschappij is, maar dat „er welhaast — gelijk hij later zegt — uit de duizenden die Christus' naam leerden aanroepen, eene welgeordende maatschappij ontstond, waarvan de vele leden een groot ligchaam uitmaakten, dat van alle andere menschelijke gezelschappen onderscheiden was" — die valsche grondgedachte spreekt uit de geheele brokkelige verdeeling van zijn werk. Eene ordelijke, gesloten en daarom uitsluitende geestelijke maatschappij als de Kerk, ter uitbreiding van het rijk der waarheid, ter heiliging van heel de menschheid gesticht, kan ordelijk worden nagegaan en voorgesteld. Men kan daar bijv. vragen: Wat is zij? — waaruit put zij hare leer? — wat is die leer? — hoe vertoont zich die in 't leven? enz. Doch de Hoogleeraar, die geen begrip heeft van eene levende maatschappij, van een gesloten levend ligchaam van personen, en slechts individuen, op zich zelven staande personen ziet, uit wie alles van zelf voortgroeit — verraadt dit ook in de splitsing

van zijn werk. In 35 hoofdstukken, die met een lossen draad zamenhangen, behandelt hij in 't verschenen eerste deel van het boven opgegeven eerste tijdperk: *de kerkelijke maatschappij*. Hij spreekt achtervolgens van de Namen, die de christenen zich zelven geven of van anderen ontvingen; - van Algemeen priesterschap en verschillende klassen der christenen; - van de ongedoopte christenen of catechumenen; - de gedoopte christenen of geloovigen; - van Asceten, monniken en nonnen; - den priesterstand; - van de hoofdklassen der geestelijken; - de bisschoppen en ouderlingen [?]; hunne oorspronkelijke gelijkheid en zegepraal der eersten over de laatsten [!]; - van de namen en eeretitels der bisschoppen; - van de verkiezing, - de ordening en ambtsbekleeding, - de werkzaamheden der bisschoppen; - in welke gemeenten bisschoppen waren; hoevelen in elke; hunne verplaatsing naar elders; - van de land-bisschoppen; - de metropolitaan-bisschoppen; - de patriarchen; - de ouderlingen; - de aartspresbyters en cardinaalpresbyters; - de diakenen; - de aartsdiakenen; - de diakonissen; - de subdiakenen en acoluthen; - de exorcisten; - de lectoren, cantoren en janitoren; - de catecheten en hermeneuten; - de parabolanen en copiaten; - de defensoren, apocrisiariën en notariën; - over de voorwaarden ter opneming in den geestelijken stand; - over de wetenschappelijke opleiding der geestelijken; - over de voorregten des geestelijken stands; - over de inkomsten der kerk en geestelijken; - over de onderhouding der armen, kranken, weduwen, weezen, enz. — Na de behandeling van al die bijzondere personen, die, wat de bisschoppen, priesters, enz. betreft, grootendeels, gelijk te verwachten was, buiten hun natuurlijk verband met de Kerk en dus niet naar waarheid worden voorgesteld, volgen nog een

drietal hoofdstukken: over de kerkvergaderingen; - de kerkelijke briefwisseling; - en de kerkelijke tucht.

Er zou een tal van verhandelingen en menig boekdeel noodig zijn, om al wat er in des Hoogleeraars boek van 325 bladzijden is zaamgevat te ontwarren en teregt te wijzen. Gelijk het van Protestantsche zijde gewoonlijk gaat: men schrijft altoos de aloude verwijten maar weder neêr, zonder er naar om te zien of er ook van Katholieke zijde iets tegen gezegd is. Dat is zeer gemakkelijk, niet opregt, niet wetenschappelijk: en daaraan dan de geschiedenis in hare duidelijkste uitingen dienstbaar te durven maken, is eene handelwijze, die men liefst niet met den haar toekomenden naam bestempelt.

Men heeft — zegt naar waarheid de schrijver van 't *Ware oorspronkelijke Christendom* — reeds zooveel aanstoot gegeven met hetgeen men voor de eerste Kerk uitgaf, dat men wel eens mag lezen, wat zij werkelijk was. En voor ieder onbevooroordeelde zal het duidelijk worden, of het ware Christendom te vinden is in 't Protestantisme, voor zooverre het nog eenige stellige leeringen van 't Evangelie aanneemt, of in 't Rongeanisme en Duitsch-Katholicisme, zoo die dood-geboren sekten nog melding verdienen, of wel in de ééne, heilige, Apostolieke en Katholieke Kerk. Men zal zich uit de geschiedenis der eerste eeuwen kunnen overtuigen — gaat hij voort — dat de Katholieke Kerk nog altoos die is, welke de Verlosser op eene steenrots heeft gegrondvest, en welke zich in den loop der eeuwen wel altoos meer en meer uitbreidde, in haar leer en leven zich ontwikkelde, maar geenszins haren goddelijken oorsprong en natuur ooit verloochende of veranderde. Als in onze dagen die heilige martelaren van wie er sprake zal zijn, en wier woorden

we zullen aanvoeren, uit hunne graven opstonden: ze zouden de ware Kerk van Christus gelijk zij die gekend hebben, alleen in de Roomsch Katholieke Kerk wedervinden.

De schrijver geeft dan het plan van zijnen arbeid meer in 't bijzonder aldus op: Wijl het gezag der heilige Schrift voor ieder Christen onomstootelijk is, hebben wij steeds iedere leer in 't bijzonder daarvan laten voorafgaan, waarbij we dan de woorden aansloten der heilige martelaren, en inzonderheid van die heilige Vaders en kerkelijke schrijvers welke tot dien tijd behooren, en ons een zeker getuigenis van de overlevering of het bewustzijn dier eerste Christelijke tijden konden geven. Daartoe rekenen we ook zoo menig liturgiesch bewijs, dat uit dien tijd tot in 't kerkelijke leven van onze dagen reikt en bewaard is gebleven.

Uit de overeenstemming van al die getuigenissen moge men dan opmaken, hoe trouw en heilig de Katholieke Kerk den oorspronkelijken schat der goddelijke leer bewaard, niets er van verworpen of verminderd en er ook geen valsche toevoegselen bij opgenomen heeft. Deze schat is geen doode letter, maar het *levende Woord Gods*, gelijk de door Christus gestichte Kerk het ons verkondigt en verklaart. Zijn we dus in staat te bewijzen, vooreerst: dat de Roomsch Katholieke Kerk van onze dagen nog altoos uit *dezelfde bronnen* put als de eerste Apostolische Kerk des Heeren; voorts: dat de geloofsleeringen, uit die bronnen geput, thans juist nog dezelfde zijn als in de eerste tijden; eindelijk: dat het *godsdienstige leven* der Christenen dier dagen, zooals hunne zeden de uitdrukking waren hunner geloofsleeringen, nog altoos de regel blijft, waarnaar elk goed Katholiek zich heeft en poogt te rigten -

dan is voor een ieder die de waarheid opregt zoekt de overeenstemming der Roomsch Katholieke Kerk met het eerste Christendom afdoende getoond. Want eene Kerk die nog aan dezelfde bronnen van kennis als ze in den beginne waren, zich vasthoudt, en dientengevolge dezelfde geloofswaarheden en hetzelfde zedelijke godsdienstige leven als in 't begin onzer heilige godsdienst blijft bewaren, kan onmogelijk eene andere zijn dan die welke onze goddelijke Heer en Zaligmaker in de menschheid invoeren en tot hare redding voor alle tijden en geslachten stichten wilde.

Des schrijvers werk vervalt diensvolgens in drie hoofddeelen: het eerste handelt over de bronnen van kennis in het eerste Christendom; het tweede over de voornaamste leeringen van het Christelijk geloof, welke de Katholieke Kerk van de andere godsdienstige genootschappen bijzonder onderscheiden; en het derde over het godsdienstig-zedelijk leven der eerste Christenen.

Had de schrijver — zooals hij naar waarheid opmerkt — dit onderwerp willen uitputten, dan had hij een volledige dogmatiek en moraal moeten schrijven; maar de hoofdpunten heeft hij bewezen, of liever nagewezen als in leer en leven van 't eerste Christendom werkelijk te vinden.

Voor Protestant en Katholiek beiden is zijn werk nuttig; voor den eerste, al was het enkel, opdat hij eens naar waarheid hoore - hetgeen hij zoo zelden of nooit hoort: wat wel de Katholieke Kerk leert, en altoos geleerd heeft; en hoe bij hem in 't Protestantisme, voor zooverre hij nog aan iets stelligs zich houdt, nagenoeg alles van de oorspronkelijke instelling der goddelijke heilsinrigting verschilt. Voor den min bedreven Katholiek, om hem in zijn geloof te onderrigten en te versterken, tegenover de valsche bewe-

ringen, die hij in den omgang met de vijanden der Kerk of in hunne geschriften menigwerf verneemt, en welke hem gevaarlijk kunnen zijn uit gebrek aan kennis van hetgeen zijn Kerk is en altoos is geweest. En de wel onderrigte, trouwe Katholiek voelt zich van vreugde doordrongen, als hij 't herdenkt, hoe nog alles in zijne Kerk is als in de eerste dagen, en voortdurend ook daarin 's Heeren voorspelling vervuld wordt: „Hemel en aarde zullen voorbijgaan, maar mijne woorden zullen niet voorbijgaan" [1]). Met eene heilige verrukking zal hij die menigte van zalige martelaren zien, welke in zijne Kerk, in den tijd van drie honderd jaren en langer, in het Oosten en in het Westen, gedurende tien bloedige vervolgingen onder de Romeinsche keizers, en eene andere even gruwzame vervolging onder de Persen, voor Christus en zijne leer hun leven gaven: uit alle leeftijden, geslachten en standen; zoodat we voor ons heilig geloof, benevens de Apostelen des Heeren en de wonderen welke zij werkten en de H. Schrift vermeldt, eene wolke van getuigen bezitten, en met den Psalmist over de geloofwaardigheid onzer heilige godsdienst en harer leer met vol gemoed kunnen uitroepen: „O Heer! uwe getuigenissen zijn zeer, ja boven alles geloofwaardig" [2]).

Alvorens echter zijn taak aan te vangen, achtte de schrijver het noodig eene opwerping te beantwoorden, en het gezag zijner bronnen te doen uitkomen.

Men heeft de geloofstrouw dier Christenen en heilige leeraars aan een blind enthousiasme of fanatisme willen

---

1) Luc. XXI, 23.
2) Ps. XCII, 5.

toeschrijven; doch dat is nu toch al te zeer tegen alle ondervinding in, dat zóóveel menschen, duizenden en duizenden, gedurende een zoo langen tijd, uit de verschillendste landen en van de verschillendste afstamming, bij zulk een verscheidenheid van vorming en werkkring, allen evenzeer door 'tzelfde fanatisme van een onverwinnelijk geduld onder de afgrijselijkste martelingen zouden overweldigd zijn, en dan daartegenover weder altoos de grootste bezadigdheid en wijsheid in hunne antwoorden voor de heidensche regters tot dezer beschaming hebben laten uitschijnen [1]). Dat ware een verschijnsel met alle menschelijke ondervinding in strijd, waarvan volstrekt geen toereikende reden te geven is; die vurige offervaardigheid, die moedige zelfopoffering in den marteldood is alleen aan eene hoogere beweegreden, die slechts uit God kan komen, genoegzaam te verklaren. Zijn er dweepers geweest die voor hunne eigene menschelijke leeringen hun leven hebben gewaagd: dat ging niet met een rustig, stil geduld toe; en dezulken bedienden zich later met hunne aanhangers van geweld en wilde onstuimigheid; eene verhitte verbeelding moest aanvullen wat hunner leer aan redelijkheid ontbrak, terwijl de eerste Christenen in alle geduldigheid, en zonder eenig verzet of geweld, het onder eene vervolging van over de drie honderd jaren uithielden, en hunne heilige geloofs- en

---

1) Hoeverre de Kerk van alle onverstandig fanatisme verwijderd was, bewijst het Concilie van Elvire (in 't jaar 313), hetwelk juist beval, dat een Christen die in onbezonnen ijver afgodsbeelden met geweld omver werpen, en bij die daad door heidenen om 't leven zou gebragt worden, niet als een martelaar moest worden aangezien. (Concil. Eliberis. Canon 60.)

zedenleer, zoowel als heel hun gedrag met een rustig en verstandig overleg ten volle overeenkwamen. Van zoogenaamde, hoog-opgevijzelde martelaren, die onder den schijn van godsdienstijver in oproerig verzet met het wettig staatsgezag kwamen, en bewust of onbewust gevallen zijn, kan hier geen sprake zijn. De heilige martelaren der eerste Christelijke eeuwen zijn de geldige getuigen der oorspronkelijke leer; en wijl er onder die tallooze menigte vooral ook veel priesters en bisschoppen waren, welke als leeraars der heilige godsdienst wel bijzonder 's Heeren leer hebben moeten kennen, is hunne vrijmoedige belijdenis onder het zwaard hunner vervolgers van nog des te grooter gewigt.

De vraag is dan nu, of de schrijvers, wier werken de auteur voor de getuigenissen der martelaren volgt, en of dier bronnen geloof verdienen, en welke bijzondere waarde de in die bronnen vermelde getuigenissen der martelaren hebben.

Hij heeft de twee algemeen als voortreffelijk erkende werken van pater Ruinart en pater Pius Zingerle over de heilige martelaren ten grondslag gelegd, wijl ze elkaâr wederkeerig aanvullen, en Ruinart slechts ten deele de martelaren onder de Persische koningen Sapor, Isdegerdes, enz. kende en behandelde. Ruinart wordt door alle geleerden als een trouwe en oordeelkundige verzamelaar der echte martelaars-akten beschouwd, en evenzeer heeft pater Zingerle onmiddellijk uit het Syriesch berigten van den heiligen bisschop Maruthas, die omstreeks het jaar 380 na Christus leefde, en uit Eusebius van Caesarea *de Martyribus Palaestinae* en wel uit de oorspronkelijke akten der Syrische Kerk geput.

Verdienen deze onze verzamelaars diensvolgens volle

vertrouwen, hetgeen alle godgeleerden toegeven, dan blijft nog dit slechts over, of Ruinart en Zingerle zelven, gelijk zij zeggen, enkel tot echte bronnen hunne toevlugt hebben genomen. — Wel is waar zijn niet alle door Ruinart aangevoerde martelaars-akten van gelijktijdige schrijvers; doch ook de latere opteekeningen verdienen deels wegens de *geleerdheid*, deels ook wegens de *heiligheid* harer verhalers onbetwistbaar geloof; ook zijn zij de gebeurtenissen nog zeer nabij en dus in staat ons van het algemeene geloof diens tijds te vergewissen.

En die getuigenissen zelve zijn van het grootste gezag. Ruinart heeft het volste regt, als hij ons na 't lezen der heilige Schrift het lezen der geschiedenissen van de martelaren in hare echte bronnen aanbeveelt als iets wat voor een Christen de grootste geloofwaardigheid hebben moet, wijl Christus aan zijne Apostelen en aan zijne trouwe leerlingen *beloofd* heeft, dat Hij hen, als zij voor de heidensche regtbanken zouden gevoerd worden, met zijn heiligen Geest zou bijstaan en hun ingeven wat zij spreken moesten: *zij* zouden niet spreken, maar *de Heilige Geest* in hen [1]). Dat deze belofte des Heeren ook op zoovele martelaren zag, blijkt uit het feit zelf, dat zij voor de vergaderde heidenen en heidensche magten evenals de Apostelen het ware geloof verkondigden, en zelven zooveel als Apostelen waren en hun bloed en leven voor de goddelijke leer ten offer gaven, waartoe hun ongetwijfeld de genade des heiligen Geestes noodig was. Dit ten minste moet men toegeven, dat die heilige martelaren geen andere leer beleden en verkondigden, dan zij of van de Apostelen zelven, of van de eerste Apostoli-

[1]) Marc. XIII. 11.

sche Vaders ontvangen hadden, en dat zij, indien ze iets anders hadden verkondigd hetwelk met de leer der Kerk en van Christus in tegenspraak ware geweest, door de Christenen ook niet als heilige martelaars onzer ware godsdienst zouden aangezien en vereerd zijn geworden.

En 't is inderdaad ook gebeurd, gelijk we in de geschiedenis van 't martelaarschap van den H. Petrus Abselamus lezen [1]), dat een aanhanger van den ketter Marcion, een zoogenaamde bisschop dezer sekte, zich als uit ijver voor de zaak des Christendoms met dien heiligen martelaar liet verbranden; doch — zoo voegt de Christelijke geschiedschrijver er bij — het geschiedde niet met de *ware kennis*, en diensvolgens werd hij ook niet als een waar heilig martelaar aangezien noch vereerd. Doch de akten der ware heilige martelaren waren den eersten Christenen uitermate dierbaar en zij plagten die, gelijk de gewijde schriften en het schrijven der eerste Apostolische Vaders, in de kerken bij de godsdienstoefeningen openlijk voor te lezen. Zij wilden door die heilige geschiedenissen niet enkel zich zelven in 't geloof versterken en tot den strijd voor Christus opwekken, maar ook uit de laatste afscheidswoorden van 's Heeren bloedgetuigen de ware leer vernemen en die waarheden, welke zij met hun bloed bezegelden, als de kostbaarste erfenis bewaren.

Ook voor ons zijn derhalve die echte akten van groote waarde, wijl ze naar 's Heeren belofte bevatten wat de heilige Geest den martelaren zelf ingaf te spreken, en diensvolgens ons zoowel als de eerste Christenen in ons geloof moeten versterken. Hunne vrome geestdrift jegens die en andere overblijfselen der martelaren, waarin de

---

1) Zingerle, D. II, bl. 172.

belijdenis ligt van hun geloof, moge ook ons ten voorbeeld zijn. Naauw toch hielden de vervolgingen op en konden de Christenen in hunne godsdienstige zamenkomsten de gedachtenis der geloofshelden vieren, of ze zochten alles zorgvuldig bijeen, wat van de opteekeningen der martelaarsakten voo handen was en lazen het openlijk voor [1]). Ja de eerste geloovigen zonden zelfs nog gedurende den tijd der vervolging elkander die voortreffelijke berigten toe, naar het voorbeeld der Kerk van Smyrna, welke de omstandigheden van den marteldood des H. Polycarpus ook aan de andere Kerken mededeelde. Destijds geschiedde wat nog heden geschiedt, als ons de marteldood van zoovele zendelingen uit Tonkin en Cochinchina door de *Jaarboeken van de Voortplanting des geloofs* wordt kenbaar gemaakt. Als toen, geldt thans het woord des heiligen bisschops Eucherius van Lyon in zijne homelie over de HH. Apostelen Petrus en Paulus: „De moed der kinderen wordt aangevuurd, als ons de verwinning en zegepraal onzer Vaderen verhaald wordt". Die moed wordt opgewekt met en ingevolge het geloof aan het woord des Heeren, dat Hij altijd met zijne Kerk zou wezen en de magten der hel haar niet zouden overweldigen; en in die tallooze martelaren wordt zoo bijzonder het woord van Gamaliël bevestigd: zoo dit werk van de menschen komt, zal 't van zelf te gronde gaan, doch is het uit God, dan kan ook geen magt van menschen het ooit vernietigen.

Wat eene hoogschatting de geloovigen voor die Akten hadden, blijkt ook daaruit, dat zij ze niet slechts in de kerk, maar ook te huis en op reis lazen, en dat on-

---

[1]) Ruinart, P. I, Proleg.

der anderen een Persiesch kloostergeestelijke, Anastasius geheeten, die heilige bladzijden onder 't lezen met zijne tranen bevochtigde en niets vuriger wenschte dan met hen te mogen lijden [1]). Moeten die verhalen ook ons, die hunne broeders zijn in 't ééne ware geloof, niet treffen, wanneer een Protestant zelf als Josef Scaliger, schrijft, dat het lezen van de marteling des heiligen Polycarpus op hem zulk een indruk had gemaakt dat hij geheel buiten zich zelven scheen geraakt te zijn [2]).

't Is waar dat we de lijdensgeschiedenis niet van *ieder* martelaar in 't bijzonder bezitten. Doch dit is eene onmogelijkheid gevergd, wijl er én onder de Romeinsche Keizers én onder de Persische Koningen zooveel duizenden gemarteld zijn, die men niet eens bij name kende. Evenwel bestaan er zeer uitvoerige verhalen van bepaalde martelaars als van de heilige Ignatius, Polycarpus, Justinus, Cyprianus en anderen, welke door de verschillende Kerken met bijzondere vlijt verzameld, en wijl deze en andere martelaren tot die Kerken behoorden, met de meeste zorg bewaard werden. Al is derhalve de lijdensgeschiedenis van de meeste martelaren niet opgeschreven, hun getal blijft altijd groot, — ook dat wijst de geschiedenis uit, en juist dat overgroot getal maakte het ondoenlijk, den marteldood van allen in 't bijzonder te vermelden. Zoo bijv. was te Nicomedië in 't jaar 303 een hevige brand in 't keizerlijke paleis ontstaan, en men gaf er den Christenen de schuld van; daarop werd, gelijk Eusebius verhaalt [3]), een ontzaggelijk getal

---

[1]) Ruinart, P. I. Proleg. XXXIV.
[2]) Ruinart, t. a. p.
[3]) Ruinart. P. II, pag. 225.

martelaars gedood. Bekend is het, dat er van de tien gruwzame vervolgingen in 't Romeinsche rijk eenige zeer lang duurden en algemeen waren, waarbij de vervolgers niets minder bedoelden dan 't Christendom te verdelgen. Eusebius zegt, dat somwijlen tien, twintig, en ook dertig, zestig en honderd mannen en vrouwen tegelijk tot den marteldood werden gevoerd. Telt men nu bij die tien vervolgingen van Nero tot Diocletiaan, van het jaar 63 tot 313, nog de vervolgingen onder de Persische koningen, die de Christenen tevens ook als Romeinen en vijanden van den staat beschouwden, alsmede die, welke onder de Gothen, Wandalen en Ariaansche Keizers plaats grepen, dan maakt dit een ontelbare menigte van heilige bloedgetuigen [1]), en is hiermeê de opwerping van den Protestantschen geleerde, H. Dodwell: dat er niet zóóveel martelaars geweest zijn als de Katholieken beweren, overvloedig wederlegd.

De hoogschatting der eerste geloovigen voor de martelaren blijkt niet enkel uit het opteekenen hunner lijdensgeschiedenis en het voorlezen er van in de kerken — ook het dierbaar gebeente dier geloofshelden verzamelde zij, besteedden er dikwijls groote offers voor om ze heimelijk van de heidensche wachters te verkrijgen; zij doopten hunne doeken in 't heilig martelbloed, begroeven hunne heilige ligchamen in hunne kerkspelonken, de katakomben, onderaardsche begraafplaatsen, die hun tegelijk tot kerk moesten dienen; rigtten altaren over hunne gebeenten op; vierden hunne jaarlijksche gedachtenis bij de opdragt van 't heilig misoffer, gewoonlijk ook met eene lofrede op hunnen heldenmoed, en met inroeping

[1]) Zingerle, Martelaars van 't Oosten, D. I, bl. 176 en elders.

hunner voorbede; en eindelijk na 't herstel van den vrede der Kerk, groeven zij dikwerf hunne gebeenten op, bouwden er prachtige altaren en kerken overheen, of droegen de heilige overblijfselen, in kostbaar metaal omvat, onder plegtige bedegangen naar hunne nieuwe rustplaats over, trokken er in bedevaart heen, en riepen hunne voorspraak in openbaar en bijzonder lijden en druk met gunstige verhooring in. Zoo verhaalt ons de H. Augustinus, dat ten zijnen tijde de relikwiën van den H. Stephanus (althans een gedeelte er van) in plegtigen optogt naar Afrika gebragt werden, en dat eene blinde vrouw eene bloem die zij droeg, aan de relikwie-kas diens heiligen gehouden, er toen hare oogen mede aangeraakt, en dadelijk haar gezigt wederbekomen heeft [1]). Zoo ook had een bisschop van dat land aan een volstrekt ongeneeslijk gezwel geleden, en reeds een heelkundige snijding te wachten, toen hij juist deze heilige relikwiën in plegtigen omgang droeg en in zijn vertrouwen op de voorbede diens heiligen van zijn ongeval genezen werd. De Kerken vooral vierden jaarlijks den sterfdag van hare martelaren en belijders, noemden dien hun *geboortedag* (*diem natalitium*), en hielden hun ter eer een godsdienstig feest met dankbare opdragt van 't heilig misoffer ten lof van God, die zich in zijne Heiligen verheerlijkt heeft. Zoo meldt reeds de Brief der Antiochiërs aan de overige Christenen, dat de begeleiders van den heiligen Ignatius, die te Rome voor de wilde dieren geworpen werd, zijne relikwiën verzameld en de gebeenten in een vaas naar Antiochië teruggebragt hebben, alwaar de Christenen bij het wederkeeren van den tijd zijns

1) De Civ. Dei. Lib. XXII, cap. 8.

marteldoods ter godsdienstviering zouden vergaderen, om zich door het gebed met den kampvechter van Jesus Christus in gemeenschap te stellen [1]). Hetzelfde lezen wij van den marteldood des H. Polycarpus: wij verzamelden al 't overgeblevene van 't ligchaam des heiligen als goud en edelgesteenten, en vertrouwden de gebeenten aan het graf. Wij hielden daarbij onze godsdienstige vergadering met zulk eene vreugde als de Heer ons bevolen heeft, den geboortedag der heiligen te vieren, zoowel ter gedachtenis der kampvechters die 't volbragt hebben, als om de toekomstige strijders op te wekken [2]).

Evenzoo berigt ons de H. Cyprianus in zijn 39ste Brief [3]), dat jaarlijks bij 't heilig Misoffer de invallende gedachtenis der heilige martelaren gevierd werd. Aan de Kerkgeschiedenis van Sozomenus (Lib. V, Cap. 3) ontleenen we, dat de beide steden van Palestina, Gaza en Constantia, gelijk ze elk een eigen bisschop en geestelijkheid hadden, ook de eigen feesttijden en gedachtenis-dagen hunner heilige martelaren en bisschoppen vierden. Ook de H. Gregorius van Tours berigt (Lib. I Miracul.), dat de heilige martelaar Patroclus daardoor vereerd werd, dat men over zijn graf eene kerk bouwde en hierin jaarlijks zijn gedachtenisfeest vierde. De heilige Paus Gregorius de Groote leert ons (Lib. VII Epistol. 29), dat de Kerk van Rome een eigen lijst in een ander geschreven boek bezat, waarin de namen van bijkans alle heilige martelaren, naar de tijdorde hunner terdoodbrenging, opgeteekend waren, en dat dezelfde Kerk schier elken dag

---

1) Epist. de Martyrio S. Ignatii, cap. 7.
2) Epist. Martyr. S. Polycarpi ad finem.
3) Edit. Oxoniens.

de heilige Mis tot hunne vereering opdroeg. Evenwel, zegt diezelfde Paus, is in dat boek niet de uitvoerige geschiedenis van iederen martelaar opgeteekend, maar slechts in 't kort de naam, de plaats en de dag van zijn lijden aangegeven, zoodat dikwijls op één dag vele heilige martelaren uit verschillende landen en provinciën zamenvallen [1]). Hier hebben we dus reeds een eigenlijk *Martyrologium* of een martelaars-lijst vermeld, gelijk die in alle bisschoppelijke kerken bij de godsdienstoefeningen aan het Christenvolk van de oudste tijden af werd voorgelezen; en wijl op zekere dagen in 't jaar de gedachtenis van bepaalde Heiligen in de Kerk bijzonder gevierd werd, of wanneer hun dood iets bijzonder uitstekends had, werd naar den naam diens Heiligen ook weldra de dag zoo geheeten, als b. v. Stefanus-dag, Laurentius-dag of Georgius-dag, of korter nog, de naam der Heiligen-alleen genoemd: Sint Jakob, Sint Aagten, enz. Aldus vormde zich weldra een levende volks-kalender, zoodat de gemeene man al spoedig zijne tijdrekening naar de feestelijke gedachtenissen onzer heilige martelaren inrigtte, en deze indeeling hem niet enkel gemeenzaam, maar ook als iets godsdienstigs, zeer eerbiedwaardig werd. Zoo doordrong de dood der martelaren tot zelfs het maatschappelijke en huiselijke leven en heiligde het — terwijl het er zijne tijdrekening aan ontleende; — maar dan is nu ook deze standvastige en algemeene, gelijkvormige, openbare feestviering der gansche Katholieke Kerk een onomstootelijk bewijs voor de werkelijke geschiedenis der heilige martelaren en van hunnen geloofskamp zelven, alsook voor hun

---

1) Ruinart. Praef. pag. 65.

groot getal en voor de opvatting en leer der oudste Christenheid: dat men de heilige martelaren moet vereeren, hunne voorbede inroepen, hun heilig gebeente met godsdienstigen eerbied bewaren, tot hun lof en uit dankbaarheid jegens God het heilig Misoffer opdragen, hun voorbeeld navolgen en in hunne gemeenschap moet pogen te blijven — altemaal waarheden, die de Protestanten als bijgeloof brandmerken en afgeschaft wilden hebben.

Hadden de martelaren ten allen tijde zulk een aanzien in de Kerk, heeft men hun, gelijk regtmatig was, in al wat zij ons nalieten, zoo heilig vereerd: hoe moeten dan de woorden, met zooveel moed in het aangezigt des doods uitgesproken, niet enkel ons tot gelijke standvastigheid opwekken, maar ons ook bevestigen omtrent het geloof dat wij Katholieken belijden: hetwelk geen ander blijkt te zijn dan dat zelfde, hetwelk die ontelbare scharen van bloedgetuigen met hun leven hebben bezegeld.

En is het te betreuren, dat ons betrekkelijk slechts weinige *uitvoerige* berigten over hunnen geloofsstrijd uit de Christelijke oudheid zijn toegekomen: die weinige overblijfselen moeten ons, wijl ze juist tot den eersten Apostolischen tijd behooren, des te dierbaarder en van te hooger waarde zijn; en met regt maken we gebruik van al wat diezelfde akten ons berigten als ontegensprekelijk in den Christelijken bloeitijd bestaande, en trekken er een bewijs uit, dat toen het Christendom niet anders was dan het nu in de Katholieke Kerk nog is. Telkens ontmoeten we in de Syrische martelaars-akten Christen Bisschoppen, Priesters en Diakens, ja zelfs de *broeders des verbonds*, dat is, kloosterlingen, en godgewijde maagden; daar vinden we kerken en altaren. Heliodorus, bisschop en martelaar, wijdt er zijnen opvolger en geeft hem zijn *draagbaar altaar*

over 1). Daar vinden we de heilige Eucharistie en zooveel meer, waarvan we bij de Protestanten niets meer aantreffen, hetwelk te zamen een openbaar getuigenis is, dat wij Katholieken niet bloot den naam, maar de zaak en het wezen der eerste Christelijke Kerk nog bezitten, terwijl de Protestanten er bijkans geen schaduw meer van hebben overgehouden.

Nog eens, de Kerk vreest de vergelijking met haren oorsprong en eersten wasdom niet: het zijn *hare* leeraars, die ook *hare* martelaars werden; zij zijn hare glorie en en sinds hare voortdurende beschermers en voorsprekers; en we wijzen niet op enkele woorden alleen, maar op gansche geschriften, als zoovele martelaars-akten, wijl zij ons die nog op hunnen weg naar de strafplaats hebben achtergelaten. Dusdanig bijv. zijn ons de Brieven van den heiligen bisschop en martelaar Ignatius, wijl hij die op zijne reis en in zijne gevangenschap, toen hij van Antiochië naar Rome werd gevoerd, om voor de wilde dieren geworpen te worden, geschreven heeft en ze ons dus als zijn laatste testament kunnen gelden.

Na deze algemeene bemerkingen zullen we in een volgend opstel een paar onware voorstellingen van den Amsterdamschen Hoogleeraar uit die eerste eeuwen toetsen aan de ware getuigenissen van het oorspronkelijke Christendom: maakt hij de eerste Kerk dier dagen Protestantsch, de onwraakbare geschiedenis zal uitwijzen, dat zij niets minder dan dat, maar zuiver Katholiek was, gelijk zij nog heden ten dage is.

---

1) Zingerle, I D., bl. 110.

We kunnen bij voorbaat den wensch niet onderdrukken, dat het aan 't hoofd dezes genoemde werk van den Brixener priester, die zijn naam niet vermeld heeft, in veler handen kome [1]); en geven daarbij ons vurig verlangen te kennen, dat eene bekwame hand zijne zachte Apologie in een kernig en vloeijend Nederlandsch moge overbrengen.

DE ZENDINGEN

DER

KATHOLIEKE KERK.

(*Vervolg en slot van bl.* 163.)

III. STATISTIESCH OVERZIGT DER TEGENWOORDIGE ZENDINGEN, EN DER INRIGTINGEN VOOR HET ZENDELINGSWERK.

1.

Overzigt der zendingen.

Van 't begin af der gewelddadige omwentelingen in Frankrijk, sedert het midden der vorige eeuw tot de helft der tegenwoordige, heeft de wereld een verwoes-

1) Het zou zich waardig aansluiten aan de reeks van degelijke werken, welke de heer J. Witz, te Arnhem, in zijne *Deutsche Bibliothek* sedert 1851 veralgemeent.

tenden storm doorgestaan, welke inzonderheid voor het werk der uitbreiding des geloofs uiterst nadeelig was. De alom in Europa onderdrukte Kerk had genoeg te doen om hetgeen zij zelve geleden had te herstellen en kon zich met verwijderde stichtingen minder dan te voren bezig houden. Het gebrek aan zendelingen, het gevolg van de opheffing der geestelijke orden, liet zich daarbij levendig gevoelen. Vooral [1]) leden de zendingen in de Levant, in Persië en in Syrië; gunstiger stond het in Midden-Asië, bijzonder in Tibet, Malabar en Ceylon; minder goed in Madura, Pondichery, Bengalen, alsmede in het rijk van Anam. In China waren de vervolgings-edikten hernieuwd, en vele priesters en leken stierven daar, vooral sedert 1814, nog altoos den gruwzaamsten marteldood. — In Amerika vond men die koene zendelingen niet meer, wier woord weleer de zwervende stammen verzamelde; de wilden zuchtten naar de Zwartvoeten [2]), maar deze konden hen slechts van tijd tot tijd en dan nog maar in 't voorbijgaan bezoeken. — De Anglikanen hadden bezit genomen van 't groote noordelijk grondgebied, en alle sekten van het Protestantisme waren met hen daar mede ingetrokken. Na eenigen tijd echter vingen derwaarts de landverhuizingen van Katholieke Ieren en Duitschers aan, en reeds in 1824 zien we daar het aartsbisdom Baltimore oprijzen. — Op de kusten van Afrika scheen alles dood — althans voor een korten tijd. — Te dien tijde werden de eilanden van Oceanië met overgevoerde misdadigers en handeldrijvende Methodisten be-

---

[1]) *Annales de la propagation de la foi.* 1844. — *Mainzer Sonntagsblatt*, 1844. N°. 20.

[2]) Zoo noemden zij de Katholieke priesters, inzonderheid de vaders Jesuïeten.

volkt; men weet, hoe bijv. de kinderlijke volken der Sandwichs-eilanden en van Tahiti onder hen in weinige jaren verdorven zijn. Eindelijk kon ook hier de Katholieke Kerk weder optreden.

In dien toestand bevonden zich de zendingen tot omstreeks het jaar 1820; toen begon zich overal een hernieuwd leven te vertoonen — dank zij de zoo uitmuntende Fransche Seminariën en vereenigingen voor het zendelingswerk; dank zij der herstelling van de orde der Jesuïeten en van andere orden; dank vooral den nu niet meer gebonden Vader der Christenheid, het zigtbaar Hoofd der Katholieke Kerk! — Onvergelijkelijk sneller dan vroeger de verliezen, volgden nu de nieuwe aanwinsten elkander op, en weldra verkreeg het Katholiek zendelingswerk eenen omvang, die aan zijne schoonste dagen herinnert, ja dien tijd zelfs overtreft.

Tegenwoordig kunnen we de zendingen in vijf, of eigenlijk met Europa er bij, in zes groote werkkringen naar de verschillende groote landen verdeelen [1]), en wel 1. in de Europesche zendingen; 2. in die der Levant; 3. in de zendingen van Indië tot de Nieuwe Philippijnsche eilanden; 4. in die van China, Siam, Tongkin, enz.; 5. in die van Amerika, en 6. in de zendingen van Oceanië. Voor 't beter overzigt evenwel zullen wij ze naar de vijf werelddeelen rangschikken.

Zendingen in Europa.

Het koningrijk Saksen met 40,000 Katholieken heeft 38 pastorijen en omtrent 60 priesters, onder het bestuur

---

[1]) Alzog, *K. G.*, laatste uitgave, 1855; — *Das Reich der Kirche* von H. J. B.

van het Apostoliesch vikariaat van Saksen te Dresden; daartoe behooren ook de 2500 Katholieken in Saksen-Altenburg en de 220 in de landen van Reusz.

De Katholieken in de landen van Anhalt, omstreeks 2000 in getal, staan onder het Apostoliesch vikariaat der nuntiatuur van Munchen.

De Katholieke inwoners van Bremen, Hamburg, Lubeck, Schwerin, en die der Deensche monarchie staan onder den Apostolischen vikaris van Osnabrug en maken de Noordsche Zending, te zamen omstreeks 9000 zielen, uit [1]). Voor Zweden en Noorwegen bestaat het Apostoliesch vikariaat te Stokholm.

Engeland en Nederland, welke zoo lang tot de *Zendingen* hebben behoord, verheugen zich thans in de orde der geregelde hiërarchie; de Jonische eilanden deelen dat zelfde geluk, maar Gibraltar heeft nog eene Zending.

In 't koningrijk Griekenland [2]) met 30,000 Katholieken bestaat 1 aartsbisdom en 4 bisdommen; daar en in Europeesch Turkije nemen de Katholieken voortdurend in altoos klimmende verhouding toe; daar bestaat het patriarchaat van Constantinopel benevens het vereenigd Armeniesch aartsbisdom met meer bisdommen en 613,000 Katholieken; de Lazaristen, Minorieten, Capucijnen en anderen werken hier met veel zegen; vooral bloeit de zending in Bulgarije onder de Franciskanen, Passionisten en verdere ordes-geestelijken.

---

1) We bepalen ons met hier op het zendelings-werk van twee voorname Orden te wijzen: der Jesuïeten, die thans in Duitschland 13 huizen tellen, met meer dan 300 leden, de novicen medegerekend; en de Vergadering der Redemptoristen, die hun moederhuis en collegie te Altötting, en verder 16 huizen met omstreeks 250 kloosterlingen hebben.

2) Naar een verslag van den Eerw. Brindisi, priester aldaar.

Zendingen in Asië [1]).

In de Levant breiden de Lazaristen, door den invloed van Frankrijk gesteund, hunnen arbeid krachtig uit, gelijk de Capucijnen in het Apostoliesch vikariaat van Aleppo met 2000 Latijnsche Katholieken. De zusters van Liefde hebben op verschillende punten, o. a. in Smyrna en Constantinopel, huizen en hospitalen en staan bij de Oosterlingen in groot aanzien [2]).

In Syrië (ook in de Levant) hebben de paters Jesuïeten weder zending-huizen geopend; ook de Capucijnen, Carmelieten, Lazaristen en anderen hebben daar hunne gestichten, inzonderheid de paters Franciskanen in 't Heilige Land en in vele plaatsen van Asië en Afrika. — Onder den patriarch der Syriërs [3]) staan welligt 300,000, onder den patriarch der Maronieten omstreeks 150,000 en onder den patriarch der Melchieten of vereenigde Grieken 50,000 Katholieken.

De patriarchaten van Armenië, Cilicië en Mesopotamië tellen 40,000, het Chaldeeuwsche patriarchaat-alleen 20,000 geloovigen.

In Persië bestaat eene zending der Lazaristen en Armeniërs. Aan Franschen invloed is het te danken, dat de Katholieke godsdienst daar toegelaten wordt.

In Calcutta is een Apostoliesch vikariaat. In 't jaar 1854 waren in de Engelsche bezittingen van Asië in 't

---

1) P. Carl van den H. Aloysius; — Wittmann in meermalen gemeld werk: — *Freiburger K.-L.* in 't Supplement.

2) Vgl. in de *Verscheidenheden* de berigten uit Jerusalem.

3) Z. D. H. Mgr. Samhiri. — Men zie over dezen grooten geloofsheld het hoogst belangrijk geschrift: *De herlevende Kerk in Syrië*, enz., door J. W. Cramer. — Amst., C. L. van Langenhuysen. 1853.

geheel 19 Apostolische vikariaten met 786 priesters en 794,500 Katholieken. Het moet erkend worden, dat de Engelsche regering eindelijk heeft ingezien, dat zij beter gediend is door de Katholieke Zendingen dan met hare eigen Protestantsche; dien ten gevolge mogen dan ook de eerste zich in meer dan één opzigt in hare ondersteuning verheugen.

Ook Tibet en Lahore hebben hunne Katholieke zendelingen uit het seminarie voor de Buitenlandsche missiën te Parijs, en te Ava en Pegu is een Apostoliesch vikariaat, waar de Maristen arbeiden [1]).

In China, waar in den laatsten tijd en vooral in 't jaar 1851 de vervolgingen hernieuwd zijn, telt de Kerk nog altoos 600,000 geloovigen met 19 bisschoppen en omstreeks 250 priesters [2]); op de eerste plaats noemen we de drie bisdommen, Peking, Nanking en Macao; de zegenrijke arbeid der Jesuïeten aldaar wordt zelfs door Protestanten erkend; ook andere orden als Lazaristen, Minorieten, Dominikanen, de priesters uit het seminarie voor de Buitenlandsche missiën te Parijs werken er onvermoeid aan de verkondiging van 't Evangelie.

In Corea bestaat een Apostoliesch vikariaat met 8000 Katholieken; hier zoowel als in Anam heeft zich hunne standvastigheid in 't geloof onder bloedige vervolgingen, bijzonder in de jaren 1826, 1839 en 1841, op heldhaftige wijze getoond.

In Cochinchina klom sedert eenige jaren de vervolging tot den hoogsten graad van onmenschelijkheid; sedert 1842 is de toestand eenigermate verbeterd, en het Apostoliesch vikariaat werkt er met 30 tot 40 priesters aan

1) *Mainzer Missions-Nachrichten.* 1849. N°. 6.
2) *Hildesh. Sonntagsbl.* 1853. N°. 4, 31.

de nieuwe vestiging der Kerk in dit land. Hier, alsmede in Corea, in de Mandschurei, Oost-, West- en Zuid-Tongkin, op Malakka, in Siam bestaan overal Apostolische vikariaten en is inzonderheid de Congregatie voor de Buitenlandsche zendingen werkzaam, welke thans zelfs een eigen collegie te Pulo-Pinang bezit.

Zendingen in Afrika.

Heerlijk verhief zich de Kerk in Algiers inzonderheid sedert het jaar 1839, onder den Hoogw. Bisschop Dupuch, en de orde der hiërarchie is daar reeds ingevoerd. Het bisdom Ceuta (Fez en Marocco) telt bij de 15,000 Katholieken. Tunis, waar een Apostoliesch vikariaat is en de paters Capucijnen werkzaam zijn; Tripolis, waar zich Minorieten bevinden; de bisdommen Angra, Fungal, enz. hebben we reeds vroeger herdacht: ze verblijden zich allen in de gezegendste vruchten.

Op St. Mauritius bestaat een Apostoliesch vikariaat met 90,000 geloovigen. Abyssinië, door Apostolische prefekten bestuurd, bezit talrijke zendelingen, bijzonder Lazaristen. Het Apostoliesch vikariaat van Alexandrië telt bij de 20,000 geloovigen en heeft Lazaristen en zusters van Liefde, en ook paters Jesuïeten, van welke er verscheidene in 1847 in de binnenlanden van Afrika zijn doorgedrongen [1]). De Kopten in Egypte staan insgelijks onder een Apostoliesch vikariaat, en daar arbeiden Jesuïeten, Minorieten en anderen met gelukkig gevolg. Veel belooft ook de ijver van den Apostolischen vikaris Knoblecher, die onder bescherming van Oostenrijk eene nieuwe zending voor Midden-Afrika gesticht, zijnen zetel

1) *Freib. K.-Lexicon.* B. 7.

te Kartum boven aan den Nijlstroom gevestigd en hier tevens een zending-collegie opgerigt heeft [1]).

Nog moeten de Apostolische vikariaten in 't land der Galla's, waar paters Capucijnen werken, der beide Guinea's, alsmede de zendingen in Senegal en op Madagascar, en vooral het Apostoliesch vikariaat in het Kaapland, hetwelk eene zending der Dominikanen is, met 3000 tot 4000 Katholieken, hier vermeld worden.

Zendingen in Amerika.

Ofschoon de Kerk hier met groote en zeer bijzondere moeijelijkheden te kampen heeft, treedt zij er niettemin zegevierend op. Reeds telt zij in Amerika bij de 70 bisdommen en Apostolische vikariaten, met nagenoeg 30 millioenen zielen [2]). Zij heeft in Engelsch Noord-Amerika, bepaaldelijk in Neder-Canada, schier alle Indianen bekeerd en hier reeds *drie* bisdommen opgerigt, waar de Jesuïeten, Maristen en anderen hunne zendelingen hebben.

Het krachtigst ontwikkelt zij zich in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Tegenover de verdeeldheid en veelal grenzenlooze verontzedelijking der sekten [3]), moet de eenheid en ernstige waardigheid der Katholieke Kerk een magtigen invloed uitoefenen. In 't jaar 1789 waren er slechts 18,000 Katholieken, thans is hun getal - voor een gedeelte ook ten gevolge der landverhuizingen van Katholieke Duitschers en Ieren, tot op 3 millioen geklommen. De Katholieke Kerk in de Vereenigde Staten telt 7 kerk-provinciën of aartsbisdommen, 32 bisdommen, 1712 kerken, 1571 of 1574 priesters,

---

[1]) *Allg. Zeitung.* 1855.

[2]) Alzog, *K. G.* 1855; — *Freib. K.-L.* Ergänz.-Bd. — *Amerika.*

[3]) Men telt er bij de 30 *hoofd*-sekten, terwijl er dagelijks nieuwe te voorschijn komen. — *Kirch.-Lex.* Erg.-Bd. 49 H.

verdeeld over 41 diocesen en 2 Apostolische vikariaten, en 627 zending-statiën [1]), waarin zeer vele orden en congregatiën vertegenwoordigd zijn.

In Mexico bestaat één aartsbisdom met 10 suffragaanbisdommen en 10,000 geestelijken. In Guatemala, in Midden-Amerika, werden in 1843 de Jesuïeten plegtig door 't Kongres teruggeroepen. Daar zijn één aartsbisdom en twee bisdommen met 2 millioen geloovigen. In al de zendingen van Amerika te zamen tellen de paters Jesuïeten alleen bij de 400 zendelingen [2]).

In Nieuw-Schotland is één Apostoliesch vikariaat; desgelijks in Newfoundland (met 34 priesters en 60,000 geloovigen), in Curaçao, Jamaica, de Engelsche Antillen, de Hudsonsbaai en in meer andere plaatsen. Onder de Amerikaansche zendingen noemen we St. Bonifacius, Bytown, Canada, Walla-Walla, Missouri, Suriname, Guyana, Buenos-Ayres, de statiën in Chili, Peru en Patagonië, alwaar paters Jesuïeten, Lazaristen, Maristen, Dominikanen, Redemptoristen (deze laatste te Detroit, enz.) en andere orden werkzaam zijn.

Zendingen in Australië.

Hierover hebben we vroeger het voornaamste reeds vermeld. Op de Philippijnsche eilanden zijn nog van vroeger tijd één aartsbisdom (Manilla) en twee bisdommen; op Nieuw-Holland één aartsbisdom (Sidney) en twee bisdommen; voor de overige eilanden bestaan 3 Apostolische vikariaten; voornamelijk vermelden we de zendingen op Nieuw-Zeeland, Wallis, Fortuna en op de

---

[1]) *Rhein. Kirchenbl.* Köln-Reusz. 1855; — vgl. echter *de Katholiek*, D. XXV, bl. 127 en D. XXVII, bl. 120.

[2]) *Kirchen-Lex.* B. 7.

Gambiër-eilanden. Verschillende orden als de Jesuïeten, de zendelingen van Picpus, de Maristen, werken daar met grooten ijver en zegen.

2.

Inrigtingen voor het Zendelingswerk.

Het Katholieke bekeeringswerk der volken, hetwelk in den grond zich altoos gelijk blijft [1]), heeft echter opzigtens de wijze in den loop des tijds verschillende ontwikkelingen ondergaan, waarvan we in 't algemeen vier voorname tijdperken kunnen onderscheiden. Als we den Apostolischen tijd, als een buitengewonen en van Christus zelven verordenden (schoon die in 't algemeen zeer zeker tot dit ons onderwerp behoort) mogen uitnemen, dan is het *eerste* tijdperk dat, waarin de Pausen van nabij of van elders die mannen in de zendingen afvaardigden welke zij als daartoe uitstekend geschikt beschouwden; deze zendelingen kozen zich dan medearbeiders, welke hen in hun werk ondersteunden. Sedert de volksverhuizing in de V^{e} eeuw kwam het *tweede* tijdperk, dat de Pausen niet meer aan enkele, door hen zelven gekozen, of door anderen hun aanbevolen mannen gebonden waren, maar de zendelingen zelven zich te Rome aanboden en 's Pausen magtiging verzochten, — of wel dat zulke zendelingen op verren afstand den Paus om bekrachtiging hunner werkzaamheden vroegen. Er waren echter nog geen vaste instellingen voor de zendingen: zoo iets zien we eerst bij het ontstaan der groote orden sedert de XII eeuw, waarmeê het bekeeringswerk der

---

1) Vgl. Gerbert, *Esquisse de Rome Chrétienne.*

volken in het *derde* tijdperk treedt. Doch die ordesligchamen werkten niet uitsluitend voor dat doel; ook deed zich de ongelegenheid op, dat het hunner werkzaamheid aan eenheid ontbrak. Bij zulke omstandigheden moesten de Opperherders te Rome op de vestiging eener inrigting bedacht zijn, welke zich én duurzaam én uitsluitend aan de uitbreiding des geloofs in alle landen toewijdde, en dit gaf den oorsprong aan de instelling der Propagande te Rome. Zij is de moeder en het middenpunt van vele soortgelijke inrigtingen geworden, en dit is dan het *vierde* tijdperk der Katholieke zendingen. — We laten die verschillende instellingen te Rome en de voornaamste daarbuiten hier volgen.

Zending-gestichten te Rome.

1. *De Propagande.* — De geleerde en voor kerkelijke inrigtingen zoo uitstekend werkzame Paus Gregorius XIII († 1584) had reeds eenige kardinalen met het opzigt over de Oostersche zendingen belast, en katechismussen in weinig bekende talen doen drukken. Doch eerst Gregorius XV stichtte bij een bulle van den 22 Junij 1622 de CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE als hoogste bestuur der gezamentlijke Katholieke zendingen. Urbanus VIII verrijkte die Vergadering met bijzondere voorregten, en verbond er in 't jaar 1627 eene kweekschool meê ter opleiding van zendelingen uit alle landen en volken, het welbekende Collegie der Propagande [1]) geheeten. Dezelfde Paus zorgde bij bullen van 't jaar 1637 en 1639 ook voor de stichting van meerdere Alumnaten of afdeelingen van kweekelingen der verschillende volken, en wees er, gelijk voor 't Collegie, de noodige fondsen ten eeuwigen dage voor aan. Door de voorzorg der Pausen en de vrome stichtingen der kardinalen en van andere personen, nam het Collegie der Propagande voortdurend in bloei toe, zoodat deze inrigting, zelfs nadat de stor-

[1]) *Seminarium de propaganda, Collegium de propaganda fide, Collegium Apostolicum* of ook *Collegium Romanum.*

men der Fransche omwenteling met hare bekende roofzucht er over heen zijn gevaren, nu nog van 100 tot 200 jongelieden uit alle wereldstreken opleidt, en hen dan als zendelingen naar hun vaderland laat teruggaan. De Congregatie en het Collegie bevatten nog drie inrigtingen van den tweeden rang, doch daarom van niet minder hooge merkwaardigheid: De *Bibliotheek*, het *Museum*, en de *Boekdrukkerij*. Uit de geheele wereld werden en worden hier de schatten der letteren, der kunst en der natuur te zamen gebragt, en de eerstgenoemde schatten der letteren stroomen uit de drukkerij weder de gansche wereld door. Het Collegie der Propagande is de meest grootsche en heiligste poging, welke er ooit genomen werd, om het menschelijk geslacht als in de oorspronkelijke eenheid van taal te hereenigen. Dit zien we ons zoo treffend voorgesteld in 't bekende *feest der talen*, hetwelk door de kweekelingen der Propagande jaarlijks daags vóór Driekoningen gevierd wordt, en waarop ieder kweekeling in de taal van zijn land stukken in poësij of prosa ter verheerlijking van de Openbaring des Heeren voordraagt [1]).

2. Het *Collegium germanico-hungaricum* (Duitsch-Hongaarsch Collegie. — Dit is na het Collegie der Propagande wel de merkwaardigste instelling en de voortreffelijkste kweekplaats voor zendelingen, waaruit voor de Duitsche en Magyaarsche geestelijkheid mannen zijn voortgekomen, welke tot de roemrijkste dier beide volken gerekend worden. De H. Ignatius van Loyola, die deze inrigting tijdens de verwoestende hervorming in 1552 stichtte, nam er Duitsche en Hongaarsche jongelingen in op, om hen in 't middenpunt der Katholieke eenheid op te voeden, en hen, aldus gevormd en gesterkt, als voorvechters der bedreigde Kerk in hun vaderland terug te zenden. Paus Julius III bekrachtigde de inrigting, welke zich in de bijzondere zorg van alle Pausen verheugde, inzonderheid van Gregorius XIII, welke haar eene voortreffelijke Constitutie in 52 paragrafen gaf. Met de opheffing van de orde der Jesuïeten, verloor zij hare eigenlijke bestuurders, en rustte hare verzorging eenigen tijd op wereld-geestelijken; doch zij werd ten laatste in de Fransche verwarring geheel opgeheven, tot zoo-

[1] Vgl. Bayer, *Hist. Congr. Card. de prop.* 1670; — Helyot in 't VIIIe deel: Over de verschillende seminariën ter uitbreiding des geloofs

lang Paus Pius VII in 't jaar 1818 het Collegie weder herstelde, aanvankelijk Ferrara tot vestigings-plaats aanwees, maar het aan zijne oude bestuurders, de Jesuïeten, teruggaf. Onder Leo XII werd het naar Rome overgebragt en geheel hersteld; dit Collegie telt sedert tusschen de 50 en 100 kweekelingen [1]).

3. Het *Collegium Graecorum* (Grieksch Collegie) werd insgelijks door den grooten Paus Gregorius XIII (1572—1583) gesticht, en beoogt hetzelfde doel onder de Grieken, als het zoo even genoemde onder de Duitschers en Hongaren.

4. Het *Collegium Anglicanorum* (Engelsch Collegie) is evenzeer een schepping van den genoemden Paus, en werd door Pius VII hersteld. Het is de kweekschool voor Engelsche zendelingen, gelijk

5. het *Collegium Scotorum* (Schotsch Collegie) — door Clemens VIII, die als Kardinaal „Protector" der Schotten geweest was, in 1592—1605 gesticht — tot hetzelfde doel voor 't laatstgenoemde volk dient [2]). De naam van

6. het *Collegium Hibernorum* (Iersch Collegie) verklaart zich zelf. Het werd in 1682 door den kardinaal-aartsbisschop Ludovisi, als „Protector" der Ieren gesticht, en genoot de bijzondere zorg van Innocentius X, dien ijverigen beschermer van het Iersche volk, en van Leo XII, dien onvermoeiden voorstander der Katholieke zendingen.

7. Het *Collegie St. Pieter in Montorio* werd in de XVII eeuw gesticht, en wordt thans door Franciskanen-Observanten bewoond [3]). Desgelijks

8. het *Sint Bartholomaeus-Collegie*, in 1707 door Clemens XI ge-

---

[1]) Vgl. *Collegii Germ. Hungar. Hist.* Romae 1770 — en: *Das deutsche Collegium zu Rom* u. s. w. Leipzig, 1843.

[2]) Clemens VIII rigtte ook voor de Illyriërs een eigen Collegie op, het zoogenoemde *Clementinum*, hetwelk hij aan de leiding der Somaskers (kloosterlingen van den H. Hiëronymus Aemilianus) overgaf.

[3]) Hierbij is op te merken, dat, naar eene verordening van Paus Clemens XI, van den 3 October 1707, de in Rome vertegenwoordigde kloosters (of orden), welke zich met het zendelings-werk bezig houden, verpligt zijn, hunne zendelingen in eigen, van 't klooster afgezonderde Collegiën, op te leiden; zulk een Collegie nu is het bovengenoemde, gelijk de andere tot deze soort behoorende, welke nog volgen.

sticht tot eene kweekschool der zendelingen voor Palestina, thans met uitgebreider werkkring.

9. Het *Sint Isodorus-Collegie;* ook dit wordt door Observanten bewoond; doch

10. het *Collegie van den H. Antonius van Padua*, in 1710 door de Minorieten opgerigt, werd in 1748 naar Rome verplaatst.

11. Het *Collegie der Capucijnen* werd in 1841 door die orde gesticht; het zond in den korten tijd van zijn bestaan reeds meer dan 100 missionarissen uit.

12. Het *St. Pancratius-Collegie* werd in 1605 door de Ongeschoeide Carmelieten in de nabijheid van Frascati opgerigt, doch later insgelijks naar Rome overgebragt; het voorziet bepaaldelijk het Oosten van bekwame zendelingen.

13. Het *Klooster van den H. Gregorius den Verlichter* werd in 1761 door Armenische Antonianen tot hetzelfde doel gesticht. Zoo ook

14. het *Hospitium der Mechitaristen.*

15. Het *Hospitium der Maronitische Antonianen* (van den Libanon) laat zijne zendelingen in de Propagande opleiden; desgelijks doen

16. de Vereenigde Abyssiniërs, Armeniërs en Kopten.

Al deze opgenoemde, en aanstonds nog te melden zending-inrigtingen welke buiten Rome bestaan, zijn in alle opzigten aan het Opperbestuur der Propagande ondergeschikt.

De voornaamste Zending-gestichten buiten Rome [1]).

1. Het *Chinesche Collegie* te Napels. — Dit werd in de vorige eeuw door Pater Matth. da Stipa, zendeling uit China, gesticht, en door Clemens XII bekrachtigd. Thans is het onder het bestuur der Oratorianen. De daarin opgenomen kweekelingen zijn geboren Chinezen, die na ontvangen opleiding als zendelingen in hun vaderland terugkeeren.

---

[1]) Hier zijn de zoodanige niet opgegeven, die wel voor de zendingen, maar in zulk verband met het *algemeene doel der orde* werkzaam zijn, dat het laatste hoofdzaak blijkt, gelijk dit bij vele klooster-vereenigingen het geval is.

2. Het *Seminarie voor Buitenlandsche zendingen te Parijs.* — Dit werd door den Pater Carmeliet Bernard, Bisschop van Babylon, gesticht en namens Paus Alexander VII door zijn legaat omtrent het jaar 1660 bekrachtigd; het vormt zendelingen voor alle landen, inzonderheid voor China en Tongkin. Pius VII heeft die inrigting, welke onder de ongunst der omwentelings-tijden was te niet gegaan, wederom hersteld.

3. Het *Seminarie van den H. Geest* te Parijs, in 1703 gesticht; gedurende de omwenteling werd het, gelijk alle inrigtingen van dien aard, bij dekreten vernietigd, doch door den ijver van Pius VII en Leo XII weder tot een nieuw leven geroepen. Het doel van dat gesticht is, zendelingen voor Midden-Asië, de Levant en voor de Fransche koloniën te vormen.

4. Het *Sint Lazarus-Collegie* te Parijs is eene stichting van den H. Vincentius van Paulo en ontstond in 1632; het vormt de zoo deugdelijke en werkzame Lazaristen als zendelingen voor de Levant en de verwijderdste deelen der aarde.

5. Het *Collegie der Congregatie van Picpus* werd spoedig na de Fransche omwenteling door den Eerw. Pater Coudrin gesticht en in 1817 bekrachtigd; het heeft 'tzelfde doel als de vorige inrigting.

6. De *Maristen* ontstonden in 1815 in Frankrijk, hebben hun hoofdcollegie te Lyon en beoogen insgelijks hetzelfde doel.

7. Het *Grieksche Seminarie* te Palermo werd in 1715 door Pater Gregorius Guzetta gesticht met het doel: om zendelingen voor de Levant en voor de Grieksche koloniën der diocesen Palermo, Girgenti en Monreale te vormen. Hiermeê komt overeen:

8. het *Collegie der Grieken van den H. Benedictus* te Ullano in Calabrië, waarin priesters en zendelingen voor de Grieksche kolonisten dezer provincie opgeleid worden.

9. Het *Collegie der Illyriërs van Loretto* [1]) werd door den uitstekenden Paus Gregorius XIII omstreeks 1579 tot het vormen van Illyrische zendelingen gesticht, doch deelde onder de Fransche omwenteling in het lot van alle geestelijke inrigtingen. Het werd echter later hersteld, en staat sinds onder de leiding der Jesuïeten.

---

[1]) Niet te verwarren met het bovenvermelde *Collegium Clementinum.*

10. Het *Zwitsersch Collegie* te Milaan werd door den H. Carolus Borromaeus gesticht met het doel: om het Katholiek Zwitserland voor zooverre het tot het diocees van Milaan behoorde, van voortreffelijke zielzorgers te voorzien. De kweekelingen van dit Collegie beantwoordden in de hun toevertrouwde zending volkomen aan de van hen gekoesterde verwachting, en werkten de verdere uitbreiding van 't Protestantisme in de Zwitsersche Kantons met goed gevolg tegen. Het tijdperk der Fransche omwenteling heeft natuurlijk ook dit werk niet gespaard, hetwelk in 1842 door de Oostenrijksche regering ten deele hersteld, doch met het diocesaan-seminarie van Milaan vereenigd werd.

11. Het *Collegie van Melan* in Savoye is eene stichting van den jongsten tijd, en staat door de Jesuïeten, die het besturen, in naauw verband met de Propagande.

12. Het *Iersch Seminarie* te Parijs, eene der vele inrigtingen welke in vroeger tijd door de Katholieke Ieren, wien de Engelsche wetten dergelijke stichtingen op eigen grond verboden, in 't buitenland gevestigd werden, om daardoor eene degelijke geestelijkheid van inboorlingen te verkrijgen; het heeft de andere buitenlandsche zuster-gestichten overleefd; in dezer plaats kwam:

13. het *Collegie der Ieren* in de nabijheid van Dublin door den Eerw. Joannes Hand; verder:

14. het *Collegie van Carlow*, naar eene uiterstenwils-beschikking van den Eerw. Knarney; dit en het vorige zijn beiden voor buitenlandsche zendingen; en eindelijk:

15. het *Collegie van Younghall* en dat *van Thurles*, het eerste door den Eerw. Joannes Loley, het laatste door den Hoogw. bisschop Slattery opgerigt, allen Engelsch-Iersche stichtingen op eigen bodem, allen ook van den laatsten tijd.

16. *Amerikaansche Collegiën*, meest door Observanten bestuurd, bestaan in Buenos-Ayres; te Targa en Tarata in het aartsbisdom La Plata; te Chilan in het bisdom Chili.

17. In Spanje moeten nog twee Collegiën — geringe overblijfselen der eens zoo talrijke, aanzienlijke stichtingen! — te Valladolid en Ocana bestaan. Al de andere, alsmede de zending-gestichten in Portugal, zijn door de omwentelings-oorlogen verwoest. Weleer waren die landen de schitterende glorie van de latere

zendingen: thans is er van hun roem in dit als in menig ander opzigt, geen schaduw meer overgebleven [1]).

Na de optelling dezer veelvuldige gestichten voor het groote werk der Zending, geven we nog een beknopt verslag van andere instellingen ten behoeve der Missiën: van de *voornaamste* vereenigingen en broederschappen, welke door gebeden, stoffelijke bijdragen als anderzins zich bij de genoemde gestichten zoo noodig en weldadig aansluiten, en op die wijze de zendelingen over de geheele aarde in hunnen arbeid te gemoet komen en ondersteunen.

Vereenigingen en Broederschappen ter ondersteuning van het Zendelings-werk.

1. *De Vereeniging ter voortplanting des geloofs* [2]), te Lyon. — Deze vereeniging in 1822 ontstaan, heeft den alom erkenden roem van de *allergewigtigste* en *algemeene* hulpvereeniging voor de verbreiding van 't Katholieke geloof te zijn. Hare leden hebben ten doel: de zendelingen der Kerk, welke ter verkondiging van 't evangelie naar de verst verwijderde landen gaan, door *gebed en aalmoezen* [3]) te ondersteunen. Het bestuur der Vereeniging is bij twee *Raden:* te Lyon en te Parijs, die ook de verdeeling der gelden en de verzending er van te zamen overleggen en bezorgen. In de *Jaarboeken van de verbreiding des geloofs* heeft, gelijk men weet, de vereeniging haar officiëel orgaan, waarin de berigten uit

---

[1]) Dit geheele verslag is naar verschillende bronnen, vooral naar Mitterrutzner, die zich op mededeelingen van de Propagande grondt; naar de *Jaarboeken* van Lyon; de *Neueste Missionsnachrichten*, Mainz, 1844—1849; Allzog, Wittman, enz., bewerkt.

[2]) *L'Association* of ook *l'Oeuvre de la propagation de la foi.*

[3]) Men bidt dagelijks ééns het *Onze Vader* en het *Wees gegroet*, met de korte aanroeping: „H. Franciscus Xaverius, bid voor ons!" en offert elke week een halven stuiver, waarbij natuurlijk der hoogere milddadigheid geene grenzen gesteld worden.

de zendingen, het verslag der jaarlijksche ontvangsten en van het besteden der liefdeoffers voorkomen. Zij geniet de bijzondere bescherming van den H. Stoel, en de deelneming aan die broederschap werd door de Pausen Pius VII, Leo XII, Pius VIII, Gregorius XVI, en vooral ook door onzen tegenwoordigen H. Vader Pius IX, den geloovigen als een bijzonder verdienstelijk en heilrijk werk allernadrukkelijkst en herhaaldelijk aanbevolen, terwijl door hen aan de leden vele gunsten en aflaten werden verleend.

In het jaar 1847 bedroegen de ontvangsten uit alle landen de som van 3,513,688 fr. 28 cent.; de uitgaven 3,050,996 fr. 99 cent.; — in 't jaar 1852 waren de ontvangsten tot een bedrag van 4,700,000 fr. geklommen [1]). De vereeniging zond bij de 100 geloofsverkondigers en haar invloed strekte zich minstens over 500 kerken der aarde uit.

2. *De Leopoldine-stichting in Oostenrijk.* — Deze heeft zich in 't jaar 1829 met bewilliging van Keizer Frans I, als *Vereeniging ter ondersteuning van de Katholieke zendelingen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika* gevormd, en dien naam ter gedachtenis van de Oostenrijksche aartshertogin Leopoldine, keizerin van Brasilië, aangenomen. Hoe verblijdend deze vereeniging toeneemt, blijkt uit verschillende omstandigheden. Terwijl er in 1829 slechts 9 bisdommen in de Vereenigde Staten geteld werden, bestaan er heden over de 40 diocesen, eene toeneming, waaraan de ijverige ondersteuning der Leopoldine-vereeniging veel heeft toegebragt. Voorzitter der vereeniging is altoos de Aartsbisschop van Weenen; het bestuur draagt den naam van *Centraal-directie.* De inzamelingen geschieden jaarlijks in alle diocesen der Oostenrijksche monar-

---

[1]) Een voorbeeld, hoever deze broederschap zich heeft verbreid: de Capucijner pater Franciscus, Missionaris te Agra in Hindostan, verhaalt (in 1844): dat van de aldaar in garnisoen liggende 800 leden er 300 leden waren dezer vereeniging, en hunnen bisschop elke maand voor de uitbreiding des geloofs 125 fr. ter hand stelden; en dat zijn louter arme soldaten, van welke de hoogste sergeant is! De Katholieke inboorlingen zijn nog armer dan de soldaten, en toch geven ook zij, schoon zij met elkaâr niet boven de 300 tellen, elke maand 50 fr. voor dat heilige doel. De goede pater Franciscus meent, dat menig Katholiek in Europa er een voorbeeld aan kan nemen.

chie; ze hadden tot hiertoe elk jaar het gemiddeld bedrag van ruim 40,000 gulden [1]); het jaar 1847 leverde eene som van 45,707 fl. 27 kr. — Het orgaan der vereeniging voert ten titel: *„De berigten der Leopoldine-stichting in 't Keizerrijk Oostenrijk*, en deelt, even als de *Jaarboeken* van Lyon, de brieven der ondersteunde zendelingen, alsook de verantwoording der ontvangen en uitgegeven gelden meê. Die liefde-offers worden besteed voor 't stichten en onderhouden van seminariën in Amerika; ter oprigting en ondersteuning van kloosters, alsmede van gymnasiën en scholen; voor den aanbouw van nieuwe kerken en ter tegemoetkoming van onbemiddelde gemeenten; ter uitzending van missionarissen; daarbij komen meermalen kostbare geschenken van kerkbehoeften, altaarsieraden, misgewaden en dergelijke voor de bisschoppen en priesters dier zendingen [2]).

Doch de Katholieke keizerstaat bepaalt zich geenszins bij deze vereeniging voor Noord-Amerika, daar is nog eene veel oudere stichting ter ondersteuning van de zendingen in het Oosten, namelijk

3. het *Generaal-commissariaat voor het H. Land* in Weenen. — Dit dankt zijn oorsprong aan den jegens de Kerk zoo verdienstelijken Roomsch-Duitschen keizer Ferdinand II in 't jaar 1633; het werd door de volgende Oostenrijksche keizers, en het laatste door keizer Ferdinand I, in 1842, bevestigd. *Doel en omvang* is naar den 1ⁿ paragraaf der door den keizer bekrachtigde „Grondregels en Voorschriften voor het Commissariaat van 't H. Land" aldus gekenmerkt: „Ter handhaving en ondersteuning van de Katholieke godsdienst, ter vermeerdering der vereering van Jesus Christus, onzen Verlosser, in de plaatsen die Hij door zijn leven en lijden geheiligd heeft, en ter bevordering van het zielenheil der daar levende of derwaarts te bedevaart gaande Christenen zal in alle diocesen jaarlijks in de Goede Week eene inzameling naar de hooge bepaling van 21 Februarij 1842 gehouden, en moeten

---

[1]) Convent.-Münze, omstreeks 24 stuivers Nederl.

[2]) Vgl. *Neueste Nachr. aus der Kathol. Miss.* Mainz, 1844, N°. 7, 1846, N°. 50, 1847, N°. 49.

de ingezamelde bijdragen naauwgezet tot dat heilig doel besteed worden."

Het bestuur van 't vrome werk en de uitdeeling der liefdeoffers is opgedragen aan het Generaal-Commissariaat zelf, uit vijf leden van de orde der Franciskanen bestaande, en in hun klooster te Weenen verblijvend; de hoofdbestuurder is insgelijks de vorstaartsbisschop van Weenen, die tevens het beschermheerschap over de gansche stichting heeft.

De bijdragen worden nagenoeg op dezelfde wijze als die der Leopoldine-vereeniging besteed. In 't jaar 1842 waren de gezamentlijke ontvangsten 52,449 fl. 11 kr. C. M. [1]); doch in 't volgende jaar slechts 35,345 fl. $3^3/_{10}$ kr. [2]); daarentegen zijn naar de *Missie-berigten uit het H. Land*, het orgaan van het Commissariaat, de bijdragen naderhand aanzienlijk vermeerderd [3]), zoodat de ontvangsten in 1844 eene som beliepen van 99,976 fl., in 1845 - 134,601 fl., en in 1846 - 146,158 fl.

Wijl de vermelde zendelingen in het H. Land tot de orde der Franciskanen behooren [4]), zijn die ondersteuningen uitsluitend ten hunnen behoeve; doch de werkzaamheid dier orde bepaalt zich niet bij Palestina alleen, daar de *Bewaking van het H. Land* ook in Syrië, Egypte en Cyprus kloosters bezit, werwaarts derhalve ook de geldtoezendingen geschieden moeten.

Het oud Katholieke Oostenrijk heeft nog menigvuldige andere gelegenheden, om zijne milddadigheid in dit opzigt te toonen: we wijzen, behalve op vroegere zending-vereenigingen, op die welke zich sedert 1840 ten behoeve der Maronieten van den Libanon gevormd en voor dit volk een bijdrage van 106,936 fl. $49^1/_4$ kr. C.-M. ingezameld heeft; — op die ter ondersteuning der te Leipzig wonende Katholieken, voor wie, naar keizerlijke uitnoodiging van

---

[1]) *Wiener Zeitung*, 19 Oct. 1843.

[2]) *Wiener Zeitung*, 18 April 1844.

[3]) Zie 1 en 2 Heft.

[4]) Er is hier sprake van de *Bewaking van het H. Land* of de grootsche zending der genoemde orde, welke door den H. Franciscus van Assisië zelven gesticht werd; ook van andere orden zijn daar zendingen, welke evenwel in omvang en werkzaamheid niet bij de zending der Franciskanen halen. Vgl. het 1e "Heft" der *Missionsnotizen aus dem H. Lande.* 1846.

den 17 December 1842, eene inzameling in Oostenrijk gedaan en een som van 18,349 fl. 35$^{1}/_{5}$ kr. bijeengebragt is. Dan is er in den laatsten tijd de *Maria-Vereeniging* ontstaan, welke voor de zendingen van Midden-Afrika ijvert en veel van zich laat verwachten.

4. De *Lodewijks-Missie-Vereeniging* in Beijeren. — Aanvankelijk was zij een tak der groote Vereeniging van Lyon, doch heeft zich in 1839 afgescheiden, om ongehinderd de vaderlandsche zendelingen te kunnen ondersteunen. Sedert haar eigen bestaan heeft de Lodewijks-Vereeniging eene kracht ontwikkeld, als geene der andere Duitsche vereenigingen; zij zamelt jaarlijks nagenoeg 100,000 fl. in, hetwelk, de geldelijke toestand en de bevolking van Beijeren in aanmerking genomen, en met de grootte van andere landen en dezer inkomsten vergeleken, het Katholieke volk van Beijeren tot eere verstrekt; te meer in zeker opzigt, wijl ook hier over 't geheel de minvermogenden meer bijdragen dan de rijken. Voorzitter der Lodewijks-Vereeniging is de Aartsbisschop van Munchen. De jaarlijksche opgave en de brieven der zendelingen verschijnen in de *Jaarboeken* van Lyon. In 1846 bedroegen de ontvangsten in 't koningrijk Beijeren alleen 89,010 fl. Rhein.; in 't buitenland voor 'tzelfde doel. . . . . 1,232 " "

Te zamen. . . 90,242 " "

In 1852 klommen de inkomsten tot de hoogst aanzienlijke som van 120,000 fl. Rhein. [1]).

5. De *Franciscus-Xaverius-* of *Zending-Vereenigingen* in Duitschland zijn niet anders dan wat de Lodewijks-Vereeniging te voren in Beijeren was: vertakkingen der groote hoofdbroederschap te Lyon, die hare aalmoezen en giften naar de hoofdvereeniging overmaken en in haren arbeid deelen. Eene dezer vertakkingen: de Zending-Vereeniging in het Neder-Rijnsch aartsdiocees van Keulen, welke eerst van Aken uitging, ontstond in de jaren 1841—1842 en kon reeds in 1844 de aanzienlijke som van 18,818 thlr. 3 sgr. 7 pf. naar Lyon overmaken. Dergelijke vereenigingen ten behoeve der zendingen bestaan buiten Duitschland ook in Zwitserland

[1]) Vgl. *Annales de la Prop.* 1847 en 1853.

Italië, Engeland, Amerika, enz., kortom in bijkans alle landen der wereld. Nederland heeft het onder den naam van *Broederschap van den H. Geest*, en zendt jaarlijks aanzienlijke sommen naar het hoofdbestuur op. In ons vaderland bestaan nog andere Vereenigingen ten behoeve van 't zending-werk, als de *Broederschap van den Levenden Rozenkrans*, welke een goed gedeelte harer inkomsten voor de Zending van Curaçao besteedt, en eene andere Vereeniging welke meer bepaald de scholen dier Nederlandsche kolonie zich aantrekt. — In Duitschland heeft men insgelijks nog eene kleinere *Zending-Vereeniging van 't H. Hart van Maria ter bekeering van de Negers;* doch 't is niet doenlijk, zoodanige meer bijzondere liefdewerken, gelijk er alom bestaan, te vermelden: we hebben ons bij de hoofdvereenigingen van verschillenden aard te bepalen, en onder deze rekenen wij:

6. de *Vereeniging van den H. Patricius ter uitbreiding des geloofs in Australië*, welke te Sidney gevestigd is, alzoo in den metropolitaan-zetel van het vijfde werelddeel.

7. De *Maatschappij ter hereeniging aller Christenen in het Oosten* is den 17 Junij 1847 te Rome door een aantal prelaten gesticht, en stelt zich ten doel: door het *gebed* en de *wetenschap* voor den terugkeer van alle Oostersche Christenen tot de eenheid des geloofs werkzaam te zijn. Voor het eerste moet ieder priester die tot die vereeniging behoort jaarlijks eenmaal, op den dag der stichting, een H. Mis voor het doel der Vereeniging opdragen, ieder leek op denzelfden dag met hetzelfde inzigt te Communie gaan; buitendien heeft ieder lid dagelijks één *Wees gegroet* te bidden met de driemaal herhaalde aanroeping: „O Wonderbare Moeder en Koningin der Apostelen bid voor ons!„ - Voor het tweede, wat de *wetenschap* betreft, streeft de vereeniging naar haar doel door 't overbrengen van liturgische, dogmatische en historische schriften in de talen van het Oosten; door 't vestigen van volksscholen en seminariën voor priesters in 't Oosten, en eindelijk ook door 't bevorderen en handhaven der verschillende orthodoxe eigen *ritus* van het Oosten, welke *ritus* deze Kerk als kostbare gedenkteekenen harer Apostoliciteit en Katholiciteit beschouwt. — Voorzitter dier

vereeniging is altoos de Kardinaal-prefekt der Propagande; het sekretariaat bekleeden twee priesters: een Latijnsch en een Oostersch [1]).

8. Als een zeer bijzonder liefdewerk noemen we op de laatste plaats: de *Broederschap of Vereeniging der heilige Kindschheid* [2]) (onzes Heeren). In 't onmetelijke China geeft het gebruik, ja zelfs de wet aan ieder hoofd des gezins, aan iedere moeder het regt, haar pas-geboren kind te *dooden*, en de tallooze armen van dat rijk maken maar al te dikwerf van dat afgrijselijk regt gebruik, om zich op die onnatuurlijke wijze aan een talrijk gezin te onttrekken. Voedsters stikken die kinderen of werpen ze in den vloed, of leggen ze 's nachts op straat, waar ze 's morgens met karren opgehaald, levend in een kuil geworpen en ter naauwernood met aarde overdekt worden. Naar ontwijfelbare berigten werden in de stad Nanking alleen in den loop van drie jaren 9702 kinderen in zulk een moordkuil geworpen — en men kan het jaarlijksch getal kindermoorden door elkaâr op 20,000 stellen. Herhaaldelijk verhieven de zendelingen hunne stemmen en smeekten de Christenheid om hulp voor die arme ongedoopte slagtoffers. Reeds schilderde Pater Ricci, een der oudste zendelingen van de Jesuïeten der XVIe eeuw, die barbaarschheid met vreeselijke kleuren; ook de berigten der latere zendelingen, vooral van den generalen procurator der Propagande te Macao, pater Joset in 1841; van den Superior van Peking, pater Mouly in 1837, van den Apostolischen zendeling J. J. Langenhoff in Mallesia in 1852 - deelden de schrikkelijkste tooneelen meê en riepen het medelijden der geloovigen voor die ongelukkigen in. God verhoorde hun dringend geroep. Een Fransch prelaat, de Hoogw. bisschop van Nancy en Toul, Mgr. de Forbin-Janson, nam het besluit: *voor de vrijkooping van zulke Heidensche kinderen, voor hunnen spoedigen doop en zoo mogelijk voor hunne daarop volgende Christelijke opvoeding* - eene vereeniging te stichten, waaraan hij

---

[1]) Voor bijdrage geeft elk lid de waarde van onzen rijksdaalder; bij onvermogen verpligt men zich, om ligchamelijke of geestelijke werken van barmhartigheid, bepaaldelijk jegens Oostersche Christenen, te beoefenen.

[2]) *L'Oeuvre de la Sainte Enfance.*

den naam gaf van: *Vereeniging der H. Kindschheid* (des Heeren). In 't jaar 1842 bragt hij dit besluit tot een begin van uitvoering en het Katholieke België was het eerste land, hetwelk hem in zijn plan behulpzaam was. Spoedig verbreidde zich dit schoone liefdewerk door alle Katholieke en andere landen: door Frankrijk, Duitschland, Nederland [1]), Engeland, Savoye, Piëmont, Zwitserland, Italië, Noord- en Zuid-Amerika, enz.

Toen de bestuurder der broederschap, de Eerw. Jamnes, vroeger Vikaris-generaal van Parijs, in 1851 te Weenen kwam, vond hij aan 't keizerlijke hof het vriendelijkst onthaal; en wat vroeger reeds het koninklijk hof van België had gedaan, deed nu het keizerlijk hof van Oostenrijk: het nam de vereeniging der H. Kindschheid onder zijne bescherming. En schier in alle Katholieke landen zien we nu (ook in Spanje en Portugal) de *jonge prinsen* aan het hoofd dier kinderlijke broederschap staan.

Hare leden — en ieder gedoopt kind kan dit worden, gelijk dan ook de Vereeniging meest uit kinderen van de wieg af tot de jaren der eerste Communie bestaat — geven een bijdrage van een halven stuiver in de maand, en bidden dagelijks [2]) het *Wees gegroet* met de aanroeping: „Heilige Maagd Maria, bid voor ons en de arme ongeloovige kindertjes!"

In ieder diocees bestaat een Raad van bestuur onder het toezigt van den bisschop. De gansche vereeniging staat onder een algemeenen Raad van bestuur in Frankrijk, waarvan de aartsbisschop van Parijs de eere-voorzitter is.

Reeds aan 't eind van 't eerste jaar was het mogelijk, een bedrag van 25,000 fr. aan de Apostolische vikarissen in China en Cochinchina toe te zenden; van 1 Mei 1851 tot 1 Mei 1852 is eene som van 383,351 fr. 92 cent. ontvangen. De ontvangsten van het laatste jaar bedragen te zamen 712,401 fr. In den tijd van elf jaren zijn er een millioen arme kinderen der Heidenen door het

---

[1]) De verslagen dezer broederschap, en de Jaarboeken van Lyon worden hier geregeld vertaald en aan de leden dier Vereenigingen rondgezonden.

[2]) Is het kind hiertoe nog te jong, dan kan in zijn naam ieder volwassene het gebed volbrengen.

doopsel ten hemel ingevoerd, terwijl er zeer velen door de zendelingen en de zusters van Liefde bij Christen familiën of in eigen inrigtingen voor het Christelijke leven werden opgevoed. Alleen in 't jaar 1851 hebben 200,000 zulke kinderen de wedergeboorte van 't heilig doopsel ontvangen, en onderscheidene duizenden werden in opvoedingsgestichten der zending, of onder andere verzorging verpleegd. In 't laatste jaar werden 216,464 kinderen gedoopt, waarvan er 157,230 gestorven zijn. En er werden op kosten en door de bemoeijing der vereeniging 4796 kinderen verzorgd en opgevoed [1]).

Zoo werkt de Katholieke Kerk op veelvuldige wijze voor hare Zendingen, en zelfs door onmondige kinderen! Door kinderen werkt zij voor kinderen, en maakt aldus den Christen reeds van de wieg af tot medearbeider in den wijngaard des Heeren. O dat kan de ware Kerk van Jesus Christus alleen! Dat alleen de ware Moeder der geloovigen! Wat andere Belijdenissen ook hebben gepoogd — onvruchtbaar zijn ze, en onmagtig voor werken van zulk eene vindingrijke liefde.

We hebben hiermeê onder menige wijziging den hoofdinhoud gegeven der derde afdeeling van Chomanetz' geschrift over *de Zendingen der Katholieke Kerk*. In een vierde en laatste gedeelte schildert hij het leven der zendelingen

[1]) Mgr. Retord, Bisschop van Acanthus en Apostoliesch vikaris van West-Tongkin, schrijft van daar aan den pastoor van Sint Agatha in het diocees van Lyon, den 12 Mei 1853, o. a. het volgende: .... „Jaarlijks worden ons, enkel door het doopen van kinderen, 2000 Christenen toegevoerd. Wij koopen ook kinderen van Heidenen, en geven die aan Christelijke huisgezinnen, om ze op te voeden. In 't jaar 1852 hebben wij er 858 opgenomen. Behalve dat, zijn er nog 14,000 stervende kinderen van Heidenen gedoopt geworden."

door middel van hunne brieven en van berigten over hunne werkzaamheden. Voor zooverre deze brieven en berigten door de *Jaarboeken* van Lyon, *de Godsdienstvriend*, enz. zich reeds in veler handen bevinden, kunnen we die, hoe hoogst belangrijk ze ook zijn, hier voorbijgaan, om nog op enkele vermelde bijzonderheden, inzonderheid uit het Protestantsche zendelingsleven, onze aandacht kortelijk te vestigen.

In het jaar 1825 had de H. Stoel van het missie-huis van Picpus drie zendelingen voor de Sandwichs-eilanden gevraagd. Deze mannen vertrokken in November 1826 en kwamen in Augustus 1827 op de Sandwichs-eilanden aan, waar zij door de inboorlingen en den jongen koning met welgevallen ontvangen werden. Dit echter mishaagde den Engelschen Methodisten-zendeling, Bingham, een man, wiens fanatieke onverdraagzaamheid en drukkend despotisme zelfs door Protestanten afgekeurd zijn. Hij verwekte derhalve een vervolging tegen de Katholieke zendelingen; deze werden op eens in hunne woning opgeligt, in een vaartuig gepakt, waar men hen aan alles liet gebrek lijden, en aan de kust van — Californië *aan land geworpen.* — In 1837 kwamen twee dezer zendelingen, Bachelot en Short, ten tweeden male op de Sandwichseilanden; doch ten tweeden male werden zij door de Methodisten verdreven, onder zoodanige mishandelingen, dat Bachelot er aan overleed. De inboorlingen welke de Katholieke godsdienst omhelsd hadden, werden door toedoen der Methodisten gruwzaam vervolgd.

Tegen het einde van 1836 begaven zich twee andere zendelingen derzelfde Congregatie van Picpus naar Tahiti; ook deze werden door den Methodisten-zendeling Prit-

chard [1]) mishandeld en verjaagd. In 1838 verging het hier den Katholieken zendelingen niet beter; doch die waardige Apostelen bleven niettemin kalm en gelaten; zetten hemel en aarde niet in beweging — — gelijk de Congregatie van Picpus het haren zendelingen altoos op het hart drukt, dat zij zich bij hun werk van geen andere wapenen dan die van geduld, liefde, gebed en zachte overreding mogen bedienen. De Fransche regering heeft zeker later voldoening geëischt voor de verdrukking aan Fransche priesters op de Sandwichs-eilanden aangedaan, en de Fransche scheepsmagt heeft zich ten allen tijde jegens de zendelingen op het edelmoedigst gedragen, — „maar moet dan — roept de aartsbisschop van Chalcedon bij deze gelegenheid uit [2]) — een Franschman de bescherming zijner regering verliezen, wijl hij toevallig missionaris geworden is?"

Wat een vreemdsoortig geluk de Methodisten intusschen den inboorlingen op Tahiti aanbrengen, moge het volgende bewijzen. Zij hebben daar een *inquisitiehof* in vollen vorm ingevoerd; op afgoderij of afval hebben zij de *doodstraf* gesteld, op de leugen *dwangarbeid*, enz., buitendien nog eene menigte van *geldboeten* op zekere overtredingen, waarvan het bedrag in de eigen beurs vloeit der Methodisten, die, gelijk bekend is, ook ijverig handel drijven. 't Is schreeuwend! en niet minder schreeuwend, schoon op eene andere wijze, wat volgt.

In Persië werkt niet slechts de Russische diplomatie,

---

[1]) Door zijne woedende vervolgingszucht had hij bijna een vredebreuk tusschen Frankrijk en Engeland veroorzaakt. — Later is van hem verhaald, dat hij tot beter gedachten gekomen, en Katholiek geworden is.

[2]) *Miss.-Nachr.* 1844. N°. 35.

maar ook het Anglikanisme en 't Amerikaansch Methodisme de Katholieke zendelingen tegen. Ziehier een voorbeeld. Nadat de Amerikanen den Katholieken missionaris Darnis en zijne medebroeders verdreven, en onder de geloovigen van Ourmiah schrik verspreid hadden door middel van geldboeten en stokslagen — hielden zij tot de Meleks of oversten dier plaats de volgende toespraak [1]): „Onderworpen is eindelijk de man der zonde [2]); dankt daarvoor het Evangelie *en ons*. Van de stad Ourmiah tot het dorp Ardichez hebben wij hem vervolgd met het *zwaard der wraak*, en gesloten zijn nu de tempels zijner *afgodische* eeredienst. Hoe hebben wij niet reeds alles voor u gedaan! *Uw vier bisschoppen en geestelijken ontvangen van ons een zeer fatsoenlijk inkomen* [3]) — — *wij hebben niet alleen uwe schoolmeesters bezoldigd, maar ook uwe kinderen, die de scholen bezoeken.* Sedert 1835 kost onze zending ons reeds 40,000 tomans (480,000 fr.)! Weest dus eindelijk dankbaar — en verzaakt uw Nestoriaansch bijgeloof, het vasten, onthoudingen en vooral uw geloof aan de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in 't Avondmaal — dingen, die hoogstens nog voor Katholieken goed zijn", enz. enz. — Zoo spraken die misleiders, doch het vervolg leerde, dat de Nestorianen voor zulk een verlicht Christendom nog niet geheel rijp waren. Althans er stak een storm tegen de Amerikanen op, en zij trokken diepbedroefd heen.

---

1) *Miss.-Nachr.* N°. 39.

2) *the man of sin*, de Katholieke Kerk!

3) De bewoners dezer streken zijn namelijk Nestorianen — en gelijk men ziet, staan hunne bisschoppen en priesters letterlijk in Amerikaansch-Protestantsche soldij. Aan zulk eene bekeerings-wijze konden natuurlijk die arme, kettersche herders niet weêrstaan.

Het is niet te verwonderen, dat regtschapen Protestanten, die het werk van dat soort van zendelingen met de opofferingen der Katholieke missionarissen vergelijken, voor deze laatsten hoogachting opvatten. — Verleden jaar — dus meldt Mgr. Besy, Apostoliesch vikaris van Schantung in China in 1846 — schreef mij Mgr. Robertson, tweede tolk van den Engelschen gezant in China, o. a: „Wat mij betreft, ik heb geen woorden genoeg, om u de vreugde te betuigen welke mij uwe kennismaking veroorzaakt heeft. Ik ben wel Protestant, doch dat zal mij niet weerhouden, den heldenmoed, de opoffering en de meerderheid der Katholieke zendingen in China te bewonderen. Dat is in waarheid een bewijs, dat uw heilige godsdienst niet in ijdele woorden bestaat, maar voortkomt uit de diepte van het hart" [1]).

En desniettemin worden de Katholieke zendelingen alom onder strafbedreiging tegengewerkt. Zoo bijv. is 't hun in Transkaukasië op 't strengst verboden „*proselieten*" te maken. Strafverbanning naar Siberië wacht den missionaris, die het waagt, een afgodendienaar of Mohammedaan tot het Katholieke geloof te bekeeren. Liever Heidensche, Joodsche of Mohammedaansche dan Katholieke onderdanen! — zoo luidt het merkwaardig bevel, door een Christelijken (den Russischen) Staat uitgevaardigd in de XIXe eeuw [2])!

Doch met al dien weerstand tegen de Katholieke Kerk en met al de middelen, waarover de Protestantsche zendelingen beschikken, is er, gelijk meermalen uitvoerig

---

[1]) Zie verdere getuigenissen in *de Katholiek*, XXIII D., bl. 117: *De Protestantsche Zendelingen in Australië.*

[2]) *Briefe eines deutschen Reisenden* in de *Allg. Zeit.*

is aangetoond, geen zegen op hun werk. Onze tegenstanders moeten het zelven tot hunne schande instemmen. In *Formby's Visit to the East*, te Londen door een Anglikaansch geestelijke uitgegeven, leest men (bl. 160) de volgende bekentenis: „Het smart vele geachte Christenen, als zij bedenken, hoe die groote in de laatste 50 jaren betoonde ijver voor de (Protestantsche) zendingen, naar evenredigheid een *zoo gering gevolg* gehad hebben. De Heidenen zagen onze zendelingen komen, hoorden hunne redenen, ontvingen hunne *rijke weldaden*, hebben hen leeren achten, doch — bij hun dood is alles weêr verdwenen. Het Heidensche volk mag welligt getroffen geweest zijn, maar *bekeerd*, in de godsdienst ingeleid *werd het niet.* — — Dit alles moet dieper liggende oorzaken hebben — — er moet derhalve een gebrek in ons systeem schuilen, wijl alle bemoeijingen onzer Anglikaansche zendelingen, ofschoon met ijver, geduld en volharding gepaard [1]), *in een waarlijk bedroevenden graad zonder gevolg gebleven zijn.*"

Op dezelfde wijze laat zich J. J. Jarves, in zijne *Scenes in the Sandwich Isles*, over den arbeid der Methodistenzendelingen hooren, waarvan hij het resultaat bij de inboorlingen een *godsdienstig schijn-christendom* en *zedelijke huichelarij* noemt.

In de *Revue des deux Mondes* (Mars 1853, p. 987) lezen we de verklaring: „dat het Protestantisme zich tegenover de Maleyers als onvruchtbaar heeft kunnen

---

[1]) En — mag er bijgevoegd — *door kolossale stoffelijke middelen gerugsteund;* men denke aan de ruim 8½ millioenen, welke alleen de *voornaamste* zendelinggenootschappen opbrengen. — Zie de *Verscheidenheden* hierachter.

toonen, zonder dat het Katholicisme tot eene zoodanige onmagt veroordeeld was." Dat zijn enkele getuigenissen uit vele.

En toch, als men bedenkt, dat de Protestantsche zendelingen hunne zetels meestal hebben opgeslagen onder de bescherming van Engelsche, Hollandsche of Deensche kanonnen; met vrouw en kind, en van alles wel verzorgd en wel voorzien, er heen trekken; en dat hun inkomen, hun vast-bepaald en zeker inkomen in den regel zoo groot is, dat van 'tgeen één eenvoudige Protestantsche zendeling ontvangt - een Katholieke zending-bisschop met heel zijne geestelijkheid zeer wel zou kunnen leven; ja dat zelfs wat men voor een enkel kind van een Protestantsch zendeling geeft (want voor ieder kind en voor de moeder wordt de som van eenige honderden franken toegekend) het inkomen van het hoofd eener Katholieke zending menigwerf overtreft — dan zou men menschelijkerwijze verwachten, dat de zaken beter stonden en meer ten voordeele van de Protestantsche zendingen zouden spreken. — Volgens eene mededeeling van het Protestantsche blad *Ausland* (N°. 340 van 't jaar 1833) beliep het budget van eeredienst voor Engelsch Oost-Indië voor 1830—1831 de som van 86,000 p. st.; daarvan ontvingen de Katholieken in Oost-Indië het 86e gedeelte, dus 1000 p. st., de Protestanten al het overige. De verhouding der Katholieke zendelingen tot de Protestantsche was als 300 tot 1; de verhouding van het zielental der wederzijdsche Christenen ook aldus; dat was derhalve jaarlijks voor ieder Katholiek zendeling 450 fr., voor ieder Protestantsch 6000 fr.; had deze zijne vrouw bij zich, dan kreeg hij voor haar jaarlijks nog 1000 fr. er bij, en voor ieder kind 500 fr. En niettemin bekeeren de Katholieke zen-

delingen 300-maal meer Heidenen dan de Protestantsche, zoodat het werk dezer laatsten bijkans geheel te niet loopt.

En met al die toegeworpen voordeelen heeft men nog moeite, om zelf voor de Inwendige zending het genoegzaam personeel te vinden. Hoe het in Duitschland gesteld is, hebben we onlangs door Protestantsche getuigenissen ontegensprekelijk getoond [1]; ook uit Protestantsche bladen [2] volge nog dit voorbeeldje: de zendelingen, welke tot hiertoe uit Denemarken naar Groenland gingen, waren verpligt, 6 jaren ongehuwd en 10 jaren gehuwd hun dienst te betoonen, en dan ontvingen zij 300 Rbthaler inkomen, benevens kost, vrije woning en vrij brand. Om degelijke kandidaten voor die zendingen te verkrijgen, moet nu het inkomen tot 600 Rbthaler verhoogd, en de diensttijd daarentegen op 8 jaar met elkaâr verminderd worden. Op dien acht-jarigen diensttijd volgt dan naar alle waarschijnlijkheid eene behagelijke verzorging in het vaderland.

Neen, zoo goed hebben de Katholieke zendelingen het waarlijk niet — en gelukkig! zij verlangen het niet. Hun bloed en leven hebben zij veil, en alle opofferingen zijn hun welkom, als zij slechts zielen mogen winnen voor het kruis! Hunne hoogste vreugde is: voor den naam van Jesus Christus te mogen lijden en sterven, en met duizenden *zijn* ze blijmoedig den marteldood ingegaan.

Moge dit weinige uit zulk een overvloed als deze stof aanbiedt, eenig denkbeeld van 't groote zendingswerk der Katholieke Kerk geven, de ware Moeder doen beminnen, die heel de wereld in hare liefde omvat; zoo vruchtbaar

---

1) Zie onze vorige aflevering.
2) Vgl. *Miss.-Nachr.* 1844. N°. 41.

is in goede werken; zooveel kinderen in Jesus Christus, en vaak met zooveel smarten, baart; moge het ons aanzetten, om door gebed en aalmoezen, dankbaar tot het welslagen van hare grootsche taak bij te dragen: ter meerdere eere Gods, tot heil der zielen, en de glorie der eenige Moederkerk!

BEHANDELING

VAN

DE KATHOLIEKE KERK

TEGENOVER

DE VRIJMETSELAARS-ORDE IN DUITSCHLAND.

De beschouwing van al de verdrukkingen, welke de Katholieke Kerk van den kant van wantrouwige regeringen te verduren heeft, en dat wel onder voorwendsel van vorstelijke regten te handhaven en zich voor mogelijke gevaren te beveiligen, bragt een Duitsch schrijver [1]) op de gedachte eens te vergelijken, hoe de Katholieke Kerk en hoe de vrijmetselarij in Duitschland van staatswege behandeld wordt. Het schreeuwend verschil en on-

1) Zie *der Katholik*, 34 Jahrgang.

regt, dat uit die vergelijking blijkt, behoeft geen verdere toelichting.

De Katholieke Kerk bestaat in Duitschland van het begin af des Christendoms, en sedert meer dan duizend jaren met alle waarborgen van het staats- en volkenregt; — de vrijmetselarij bestaat sinds het begin der vorige eeuw, en zonder dat het door eenigen Staat hoegenaamd bij de wet erkend is.

De Katholieke Kerk is als eene stad die hoog op een berg gebouwd is en voor 't aangezigt aller volken open en bloot ligt; — de vrijmetselarij is een geheime vereeniging, die zich over de wereld, of liever onder de wereld verbreidt, met onbekende, geheime beginselen en leden, in een tijd, dat juist de geheime genootschappen de orde van alle staten dreigen te vernietigen.

De Katholieke Kerk is eene vereeniging van alle volken, zonder onderscheid van iemands stand of betrekking, een heilige band, die vorst en onderdanen, aanzienlijken en onaanzienlijken, rijken en armen, geleerden en onwetenden omsluit; — de vrijmetselarij is eene van het arme, lagere, onwetende volk gescheiden kaste van beambten, rijke kooplieden, aanzienlijken, veelvermogenden, hooggeplaatsten, van de zoogenaamde beschaafden.

De Katholieke Kerk heeft een zigtbaar Opperhoofd, met bepaalde magt, en zij wordt deswegens gevreesd, als gevaarlijk verdacht, onder bijzonder toezigt gesteld; — de vrijmetselarij heeft een onbekend, onzigtbaar opperhoofd, met onbekende magt, en is zonder toezigt, zonder controle, en wordt niet voor gevaarlijk gehouden.

De Katholieke Kerk vraagt voor zich het regt, hare priesters te keuren, aan te stellen en op te leiden, en 't wordt haar in den naam van 's lands hooge regten

geweigerd; — de vrijmetselarij keurt, vormt en stelt hare geheime beambten aan, en dat is niet tegen de onvervreemdbare regten der vorsten.

De Katholieke Kerk vraagt voor zich het regt, ontrouwe priesters af te zetten, ongehoorzame leden uit te sluiten, en het wordt haar geweigerd in den naam der landsheerlijke regten; — de vrijmetselarij heeft een geheim, onvertrouwelijk, lichtschuw gerigt van de onbeperktste soort over hare waardigheidbekleeders en leden, en dat is niet in strijd met landsheerlijke regten.

De Katholieke Kerk, die oude leermeesteresse der volken, de stichtster van schier alle scholen en inrigtingen van opvoeding, vraagt voor zich het regt, de Katholieke kinderen van Katholieke ouders in Katholieke scholen te mogen vormen en opvoeden, en het wordt haar in den naam van onvervreemdbare landsregten ontzegd; — de vrijmetselarij daarentegen dringt zich in alle betrekkingen, op alle leerstoelen, maakt door geheime zamenscholing het bij de wet bestaande gelijk regt van allen tot waardigheden en ambten tot eene openlijke onwaarheid, beheerscht tallooze scholen, waarin de Katholieke kinderen van argelooze Katholieke ouderen naar geheime grondbeginselen dezer kaste van verlichten opgevoed worden, — en dat is niet in 't minste met de onvervreemdbare hooge regten des lands in strijd.

De Katholieke Kerk vraagt voor zich het regt van beheer over hare eigen bezittingen, en dat is niet te gedoogen, want het strijdt met 's lands hooge regten; — de vrijmetselarij bestuurt een ontzettend vermogen en besteedt het tot geheime doeleinden, en dat schendt die regten niet.

Uit deze enkele punten van vergelijking ziet men reeds

genoeg, hoe het met de Katholieke Kerk in Duitschland gesteld is, van welke men toch weet, dat zij het geloof in den Zoon Gods, Jesus Christus, belijdt, — en hoe het daarentegen met de vrijmetselarij staat - van welke het, op zijn zachtst gesproken, hoogst twijfelachtig is, of zij (we spreken natuurlijk niet van enkele leden) met het geloof in den Zoon Gods wel bestaanbaar is.

En wat dit onderwerp nog meer toelicht: diezelfde menschen, die als vrijmetselaars al deze regten zelven uitoefenen, zonder zich over sckennis van die hooge regten te verontrusten, zij zijn het gewoonlijk, die als zoovele beambten en onderbeambten der Kerk van Christus, in den naam van 's lands hooge regten, de regten der Kerk bestrijden, om dan in denzelfden naam ook de Kerk van Christus te regeren. Dat is het wat inderdaad plaats grijpt: als de bisschoppen der Katholieke Kerk niet meer zelven hunne regten kunnen uitoefenen, dan besturen die vrijmetselaars in hunne geheime vergaderingen én hunne orde, én tegelijk als beambten, in plaats van de bisschoppen, de Katholieke Kerk.

Hoezeer overigens de Vrijmetselarij zich der geheimhouding bevlijtigt, zijn er toch van hare duistere bemoeijingen van tijd tot tijd aan 't licht gebragt. Een niet onbelangrijk werk, hetwelk eene menigte van bijzonderheden vermeldt, is daarover het vorige jaar verschenen; het behandelt (in twee deelen) de inrigting en het doel, en vervolgens de geschiedenis der vrijmetselarij. De titel luidt: *La Franc-Maçonnerie dans sa véritable signification*, ou son organisation, son but et son histoire, par Ed.-Em. Eckert, Avocat à Dresde. — Traduit de l'allemand, disposé dans un nouvel ordre et considérablement

augmenté de documents authentiques sur la Franc-Maçonnerie belge et française, par l'abbé Cyr, Prêtre du Diocèse de Liège. — Liège, Lardinois.

EVANGELISCHE ONZIGTBAARMAKING.

Er zijn nachtvogels, die zich eerst in veiligheid wanen, als het duister hen omgeeft; moesten zulke vogels eens uit hun treurig donker uitvliegen, zij zouden, ware 't hun mogelijk, niet anders dan gehuld in den nevel hunner geliefkoosde duisternis zich vertoonen.

Aan zoo iets doet de looze taktiek, die bij het meer geestelijke Protestantisme aan de orde van den dag is, ons soms denken. In plaats van rondweg te zeggen wat men denkt, kiest men zinledige vormen en, waar ieder ander nog vasthoudt aan dien ouden regel, dat duidelijkheid het eerste vereischte is bij alle schrijven, schijnt bij die *verlichten* en *vergeestelijkten* als hoofdregel te gelden: laat de woorden óf niets beteekenen, óf ten minste niet dat wat gij bedoelt.

Onlangs gaven de mannen der Evangelische Kerk in Duitschland, die nog altijd bezig zijn met de verwerkelijking van den dwazen droom: al de sekten van het Protestantsche Duitschland in ééne alomvattende Evangelische Kerk op te nemen, weêr een proefje van die taktiek.

In een schrijven, dat de theologische fakulteit der George-Augustus-universiteit kort geleden aan haar Cu-

ratorium zond, om toch voor een opengevallen leerstoel vooral geen Lutheraan te benoemen, moest natuurlijk veel gezegd worden over geloof en wetenschap, toestand en strekking der verschillende kerken en kerkjes, en de hooggeleerde heeren der Evangelische hoogeschool berekenden, dat regtuit spreken hier gevaarlijk kon worden, vooral als sommigen onder de Lutherschen het eens wagen mogten nalezing van dien zendbrief te houden.

Misschien om de oogen te verblinden, beloofden zij in het licht der geschiedenis te willen wandelen. Hierop zegt Dr. Kliefoth in zijn antwoord op dien brief in de *Kirchliche Zeitschrift:*

„Het verheugt mij dat gij vooraf belooft in het licht der geschiedenis te willen wandelen. Zulke stoffelijke bodem is mij altijd lief, waar zich wat te veel poging tot vergeestelijking vertoont. Ik zeg niet, dat uw brief van geestigheid schittert, maar zeggen moet ik, dat het daarin van geestachtigheid wemelt. Daar verschijnt een geest van de werken over theologie; een geest der achttiende eeuw met een geest van het tijdperk der hervorming, en een geest van den bezonnen Nederlandschen stam; een geest der godgeleerdheid, een geest der kerkelijke wetenschap; een geest der hoogescholen, een kerkwetten-ingevende geest; een geest der partijschap en des belijdenissen-strijds; een geest van geregtigheid en zachtheid; een geest van reine liefde tot de kerk; ja zelfs een spookachtige geest van 't mechanisme. — Ik ben opregt genoeg te betuigen, dat wij Lutherschen eenigzins tegen den *geest* zijn ingenomen. Zoo dikwijls moesten wij opmerken, hoe sommige lieden, als zij aan de dingen zelve, met hunne persoonlijke opvattingen, niet aan willen, tusschen die dingen en hun persoon den *geest* tus-

schenschuiven; zoo willen zij niet de schrift zelve, maar den geest der schrift; niet eene belijdenis zelve, maar den *geest* der Gereformeerde belijdenis. Nog onlangs heeft een der uwen ons aan het verstand gebragt, dat men uit de heilige schrift den *geest* der schrift moet opsporen, en tevens medegedeeld, hoe gij, heeren der wetenschap, met dit werk bezig zijt en het, wat de hoofdzaak betreft, nog hoopt te voltooijen, en den zoo gevondenen leer-inhoud te vormen tot een systeem, overeenkomstig de algemeene wijze van beschouwing en de kennissen van den tegenwoordigen tijd, waarmede men dan, als in eene nieuwe schoone vermenging van den geest des Christendoms met het *jongeren-tijds-bewustzijn*, zeker algemeen zou instemmen.

Deze met een ongelukkig „*slechts*" geteekende geest, die niets anders is dan een van de wezenlijkheid zelve afgetrokken watertje, heeft, gelijk alle afgetrokken water, de eigenschap dat hij spoedig verdampt en is daarom een waar kruis voor iemand, die tegen hem kampen wil. — Haddet gij b. v. in de slotwoorden van uwen brief ons gezegd, dat zij u geplaatst voeldet in het midden der gereformeerde kerk, dan wisten wij zeer naauwkeurig waar wij u te zoeken hadden, namelijk in het midden tusschen de Luthersche en de Gereformeerde kerk, waar gij noch tot de eene, noch tot de andere behoort; nu gij ons echter zegt, dat gij geplaatst zijt in het midden van den geest der Gereformeerde kerk, nu zijn wij omtrent uw standpunt niets wijzer geworden.

Dit weet ik nog: zoo iemand onder ons Lutherschen, die de vijanden zijn aller beschaving, zoo sprak, hij zou van onjuistheid in het schrijven of van iets dergelijks moeten hooren: hiervan kan in den brief van de god-

geleerde fakulteit der Georgia-Augusta natuurlijk geene spraak wezen."

Deden zulke lichtschuwe vogels niet beter, als zij in hunne duistere holen bleven en den dag niet bespotten door hun nachtelijk geraas?

CHRISTELIJKE ARCHEOLOGIE.

I.

DE STOEL VAN DEN H. MARCUS TE VENETIË.

Pater Secchi, professor aan het Romeinsch Collegie, heeft eene belangrijke ontdekking gedaan en dit zijn resultaat van vele nasporingen medegedeeld in een boek, dat in 1854 te Venetië is gedrukt onder den titel van: *La cattedra alessandrina di S. Marco, evangelista e martire, conservata in Venezia, riconosciuta e dimostrata dal P. G. Secchi, d. C. d. G., per la scoperta in essa di un epigrafe aramaïca e pe' suoi ornati istorici e simbolici*; dat is: De Alexandrijnsche Stoel van den H. Marcus, Evangelist en Martelaar, herkend en bewezen door P. G. Secchi, Priester der Sociëteit, door het er op ontdekte Aramaeïsche opschrift en diens historische en symbolische versierselen.

Dit werk van P. Secchi is ons niet in handen gekomen; hetgeen wij er over schrijven, ontleenen wij uit

eene mededeeling in de *Katholische Literaturzeitung*, een voortreffelijk bibliographiesch weekschrift, hetwelk te Weenen onder de leiding van dan geleerden Dr. Brischar wordt uitgegeven, en waarop we denken terug te komen.

Sedert eeuwen bevond zich in de hoofdkerk van den H. Marcus te Venetië een marmeren zetel, die vereerd werd als weleer de Stoel van den H. Marcus te Alexandrië geweest te zijn. Hij stond aanvankelijk bij het hoogaltaar, later in de doopkapel, thans in de schatkamer der relikwiën.

Dat oud gedenkstuk wekte voorlang de bewoudering door zijne rijke symbolische versierselen, en vooral door de geheimzinnige letters van het opschrift dat het droeg Men wilde echter daarin niets anders zien dan een Latijnsch opschrift, in Lombardische letters geschreven: doch, uit welke woorden het zamengesteld, en welke beteekenis daaraan te hechten was, had nog niemand kunnen uitwijzen. Pater Secchi was bestemd om het geheim te ontcijferen. Deze beroemde geleerde, reeds door talrijke werken bekend, en wel bepaaldelijk door de verklaring van het Grieksche opschrift van Autun [1]), heeft zich door de ontcijfering van het *onleesbare* opschrift van Venetië, een regt te meer op de erkentelijkheid der Kerk verworven. Aan P. Secchi komt de eer toe, dat hij aan eene versmade overlevering van zoovele eeuwen regt heeft doen wedervaren; de epigraphische wetenschap met eene hoogst gewigtige ontdekking verrijkt en aan de Kerk van Rome een even schitterenden als onverwachten eeretitel weêrgegeven heeft. De marmeren zetel is wel inderdaad

---

1) Zie *de Katholiek*, D. IV, bl. 325—351, waar het *facsimile* van dat opschrift is meêgedeeld; D. V, bl. 165—181 en D. VI, bl. 26—56.

de bisschoppelijke Stoel van den heiligen Marcus; het opschrift van dit aloud gedenkstuk getuigt, dat het geloof van den Zetel, door den Evangelist in de stad Alexandrië gevestigd, hetzelfde is als dat van den Apostolischen Stoel te Rome, en de symbolische versierselen bevestigen nog ten overvloede den zin van het opschrift.

Doch brengen we ons eerst twee voorname punten te binnen: het eene betreft de geschiedenis, het andere de oude aardrijkskunde.

Iedereen weet, dat Honorius I het patriarchaat van Nieuw-Aquileja op het eiland Grado in het jaar 630 heeft opgerigt ter vervanging van het patriarchaat van Alexandrië, dat toen door de Jacobieten was ingenomen.

Daar deze de gunst genoten van de Sarracenen, de overweldigers en weldra de meesters van Egypte, zoo had die verplaatsing eene dubbele beweegreden: de eene van godsdienstigen, de andere van staatkundigen aard. Volgens de eenstemmige getuigenis der kronijken van Venetië, zond Heraclius, de overwinnaar der Persen, naar den nieuwen, in den Adriatischen zeeboezem opgerigten patriarchalen zetel rijke geschenken, en daaronder ook den kostbaren Stoel van den H. Marcus. Na de twee overwinningen, welke de kalif Omar op de Romeinen behaalde, liet de keizer aanstonds den Stoel van den Evangelist uit Alexandrië naar Constantinopel in veiligheid overbrengen. Maar waarom gaf hij dien ten geschenke aan Nieuw-Aquileja? Waarom werd de zetel, welke den Alexandrijnschen, door de ketters onteerden zetel verving, bij voorkeur opgerigt bij de oevers van de Adriatische zee? Omdat, volgens de overlevering, Marcus aldáár, vóór de oprigting van den zetel van Alexandrië, het Evangelie verkondigd had. Vergeten wij

hier niet, dat de eenvoudige en zuivere benaming van Italië uitsluitend werd gegeven aan *Italia Augustalis*, waaronder men Opper-Italië, van de Alpen tot de Apennijen, begreep. Aldus wordt het bepaaldelijk door den H. Hilarius, tegenover Etrurië, Apulië, Campanië, enz. aangeduid. Zoodra er derhalve bij de ouden spraak is over de prediking van den H. Marcus in Italië (gelijk, bij voorbeeld, in den H. Gregorius van Nazianze, Or. XXXIII *contra Arianos*, alwaar men deze prediking onderscheidt van het verblijf van den Evangelist te Rome bij den H. Petrus, zijnen meester,) — moet men onder den naam van Italië dat gedeelte van het Schiereiland verstaan, hetwelk *Italia Augustalis* genoemd werd, en waarvan Grado een gedeelte uitmaakte.

Wat nu het feit betreft van de overvoering des marmeren Zetels der Alexandrijnsche patriarchen uit Constantinopel naar Grado, omstreeks het midden der zevende eeuw: dit steunt op de kronijk van Andreas Dandolo, uit zeer oude oorkonden getrokken, welke ongelukkig later in den brand die een gedeelte der archieven van Venetië vernielde, zijn verloren gegaan. Alle andere kronijken stellen evenals die van Dandolo de gebeurtenis waarover wij spreken, eenparig onder de regering van Paus Honorius I en van keizer Heraclius; evenzeer stemmen zij omtrent het doel dezer verplaatsing overeen, hetwelk namelijk was: zulk een eerbiedwaardig gedenkstuk aan de ontheiliging der Muzelmannen te onttrekken en het voor de vereering der toekomstige eeuwen te bewaren. Welke een grooten eerbied de geloovigen reeds in de eerste eeuwen voor dezen zetel hadden, is duidelijk uit de lofrede van den H. Chrysostomus op de Apostelen te zien. Secchi bewijst overigens, dat men in het begin

der negende eeuw te Alexandrië zeer goed wist, dat de zetel van den H. Marcus vóór drie eeuwen naar Grado was overgebragt.

Tot welken tijd nu kan men dit opschrift doen opklimmen? De taal en de letters zijn Aramaeïesch. Op wat tijdstip hebben de Christenen van Alexandrië op het dierbaarste gedenkteeken hunner Kerk een opschrift kunnen plaatsen, dat hun den naam van haren stichter en hare naauwe betrekkingen met de Kerk van Rome moest te binnen brengen, en dat in 't Syriesch, in Syrische letters? Pater Secchi geeft hierop het volgende antwoord.

Reeds in de eerste jaren na de stichting van Alexandrië heeft zich daar een groot aantal Joden gevestigd. Op den Pinksterdag waren er te Jerusalem Joden uit Egypte en Cyrene, die de eerste prediking van den H. Petrus hoorden; bij hunne terugkomst verhaalden zij te Alexandrië hetgeen zij gehoord. en gezien hadden. Zoo drong de eerste mare der blijde boodschap in Egypte door. Doch de Joodsche bedevaartgangers, van welke de Handelingen der Apostelen gewagen, waren niet de eenigen, die den weg naar den H. Marcus ontsloten. Ook aan die ijverige leerlingen van Joodschen oorsprong, welke door de vervolging, waarvan de H. Stephanus het offer werd, op het eiland Cyprus, te Antiochië en langs de kusten van Syrië verstrooid raakten, komt die eer toe. Philo, die, volgens het getuigenis van Eusebius, den H. Petrus te Rome gekend had, spreekt in zijne *Verhandeling over het beschouwende leven* met eerbied over de tot het Christendom bekeerde Joden van Alexandrië. Volgens Eusebius en Philo, hebben de in de eerste eeuwen gedoopte Joden gezangen en lofliederen in verschillende versmaat vervaardigd. Men merke dit schijnbaar zoo onbeduidende feit wel op.

Maar in de tweede eeuw heeft Athenagoras, onder de regering van Adrianus, te Alexandrië de Grieksche Apologeten-school opgerigt; en te gelijk maakte ook de literatuur der Koptische Christenen, dat is der inboorlingen, veel opgang. Is het nu niet tegen alle waarschijnlijkheid, dat een Syriesch opschrift op den Stoel van den H. Marcus zou geplaatst zijn in een tijd, dat het Grieksch de taal der Alexandrijnsche Kerk was geworden, ten koste van het Syriesch en het Koptiesch, welke talen er geheel door op den achtergrond geraakten, — dat is dus in de tweede eeuw? Is 't niet minder waarschijnlijk nog, dat zoo iets later zou hebben plaats gehad? Men moet dus het opschrift tot dat tijdperk der Kerk van Alexandrië brengen, dat de invloed der Joden en de door hen gesproken taal den boventoon hadden, en wij klimmen dan op tot de eerste eeuw, tot het tijdperk, waarin Anianus, leerling van den H. Marcus, patriarch van Alexandrië was. Hij was het die deze woorden op den Stoel van den Evangelist deed griffen, om daardoor hulde te brengen aan zijnen meester, en tevens voor altoos en onloochenbaar de eenheid des geloofs der beide zetels van Alexandrië en van Rome te betuigen. Natuurlijk heeft hij dit opschrift in zijne taal vervaardigd: want Anianus was van Joodschen oorsprong. Na hem zien wij alleen Grieken elkaâr op den zetel van Alexandrië opvolgen.

De letters van het opschrift, dat uit acht woorden bestaat, zijn volkomen gelijk aan die van de Hebreeuwsch-Phoeniciesche opschriften der in Egypte gevonden Aramaeïsche papierbladen. De omgekeerde orde, waarin de letters geplaatst zijn, van de linker- naar de regterhand, is toe te schrijven aan den invloed der Grieken, waarvoor een gedeelte der Alexandrijnsche Joden bijzonder vatbaar

was. Daarenboven vindt men de letters in dezelfde orde op de gedenkpenningen der Phoeniciërs van Carthago en in de geschriften der Abyssiniërs en der Kopten gerangschikt. Het heeft dus niets vreemds, dat de Christenen zich niet verpligt achtten, ten dezen zich aan den streng-Joodschen vorm te onderwerpen. Het opschrift kan in Latijnsche letters aldus worden weêrgegeven:

MOSCHEB MARKEI AU. EL ZANE MAREKEI.
OLEM LEROME.

P. Secchi vertaalt het met deze woorden:

Cathedra Marci eadem ipsa (sum). *Divina norma mea Marci mei* (est).
In aeternum juxta Romam.

Het opschrift is, gelijk men ziet, zamengesteld uit drie verschillende deelen, die ook door de punctuatie onderscheiden zijn: het eerste gedeelte verzekert, dat deze Stoel de stoel zelf van den H. Marcus is; het tweede grondt den geloofsregel der Kerk van Alexandrië op den H. Marcus; en het derde (van een *pasuc* voorafgegaan, om aan te duiden, dat de volgende woorden de eigen woorden zijn van den H. Marcus) geeft getuigenis van de onscheidbare eenheid en afhankelijkheid, waardoor de Kerk van Alexandrië met die van Rome verbonden is; eene eenheid en afhankelijkheid, welke door den stichter zelven van het patriarchaat van Alexandrië, door een Evangelist en Martelaar, door den H. Marcus worden beleden, die aan zijne opvolgers deze groote les heeft achtergelaten: Eeuwig bij of aan de zijde van Rome, met Rome altijd.

Pater Secchi heeft ook door inwendige bewijzen de

hooge oudheid van het opschrift gestaafd. Hij beroept zich vooreerst op zekere philologische eigenaardigheden, welke het aanbiedt, en die men in een later, ligt te bepalen tijdperk, niet meer terugvindt; en vervolgens op den metrischen vorm, waarin het vervat is. En bij deze gelegenheid belooft ons de geleerde philoloog een geschrift over de epigraphische poësie der Hebreërs, welke kort vóór Christus' Geboorte begon en zich niet over de eerste eeuw der Christelijke tijdrekening uitstrekte.

Eenige woorden mogen voldoende zijn om verslag te geven van de versierselen, die bij het opschrift behooren. Bij gebrek aan teekeningen, die men noodzakelijk in het werk zelf moet raadplegen, is eene beschrijving, die in alle bijzonderheden gaat, bezwaarlijk te volgen.

Op den Stoel vinden wij herhaalde malen de beeldtenissen van den H. Matthaeus en den H. Marcus voorgesteld. Doch zonderling en wel opmerkenswaardig is het, dat nu eens de eene, dan wederom de andere Evangelist de eereplaats bekleedt. De H. Marcus staat op de eerste plaats, als hij den herdersstaf draagt. En inderdaad hij is de eenige onder de Evangelisten, die bisschop geweest is van een bepaald diocees, dat hem door den H. Petrus was aangewezen; en ofschoon hij niet onder het getal der Apostelen behoorde, gelijk de H. Matthaeus, en zelfs jonger was dan deze, is hij nogtans aan de regterhand geplaatst, omdat de Kerken van Indië en Ethiopië, door den H. Matthaeus gesticht, afhankelijk waren van den zetel van Alexandrië. Op andere plaatsen staat de H. Matthaeus aan de regterhand. Wanneer namelijk de beide Evangelisten als Cherubijnen, die de trompet steken, en dus niet meer als Opperherders, maar als Evangelisten verbeeld worden, dan is de voorrang aan den H. Matthaeus

toegekend om zijnen ouderdom en zijne roeping tot de Apostolische waardigheid, welke onmiddellijk van onzen Heer zelven uitging.

De hiëroglyphische taal van Egypte heeft aan den vervaardiger van Sint-Marcus-Stoel een zijner belangrijkste zinnebeelden verschaft: het kruis achter hetwelk de Evangelisten staan, geeft ons die opmerkelijke bijzonderheid. Aan het opstaand boveneinde van het teeken des heils is een soort van schijf gehecht, hetwelk niets anders dan het hiëroglyphiesch teeken is, waardoor de behoeding voor het kwaad en de gave des eeuwigen levens werden uitgedrukt. Dat dit teeken, aan de oude gewijde taal van Egypte ontleend, aan het patriarchale kruis van Alexandrië gevonden wordt, moet ons niet verwonderen. Het is zeer natuurlijk, dat de Christenen van Egypte daarin eene vóórbeelding van het kruis hebben gezien; door het nu met het kruis zelf te vereenigen, getuigen zij, dat de symbolen door de werkelijkheid vervangen zijn. Dit overblijfsel van het geleerde, doch afgodische Egypte was zooveel als een trofee, en waaraan konden zij die beter vasthechten dan aan den kruisboom zelven?

We gaan de andere veelvuldige symbolen voorbij, welke ons de gezigten van de Apokalyps en van Ezechiël wedergeven. Men zou ze als een bewijs van de authenticiteit der Apokalyps van den H. Joannes kunnen aanvoeren, zoo deze versierselen, ofschoon zeer oud, niet van lateren tijd waren dan het opschrift. Want de Stoel, die oorspronkelijk zeer eenvoudig was, werd door de Kerk van Alexandrië door middel van symbolen en figuren van gedaante veranderd, zoodat hij als de troon van God zelven werd, gelijk die ons door den profeet Ezechiël en den H. Apostel Joannes beschreven is. En stippen we hier

eene philologische bijzonderheid aan, die welligt niet onbelangrijk is. Volgens Pater Secchi kan men alleen in het Koptiesch den waren zin van het woord *Cherub* vinden, hetwelk de Oriëntalisten tot nog toe te vergeefs door 't Hebreeuwsch en 't Arabiesch hebben pogen te verklaren.

Eindelijk wijst P. Secchi op de dogmatische gevolgtrekkingen, welke uit zijne ontdekking ten gunste van het Primaat van Petrus' Stoel voortvloeijen. Na de weerlegging der opwerpingen door den al te beruchten Anthimus, vóor korten tijd nog schismatiek patriarch van Constantinopel, tegen Petrus en zijne opvolgers aangevoerd, vervolgt de geleerde Jesuïet aldus: „Het schijnt dat de goddelijke Voorzienigheid de aanhangers van Photius, die de authenticiteit van de plaatsen der Vaders, welke wij tegen hen aanvoeren, niet willen erkennen, nu door een monument uit de oude Oostersche Kerk van hunne dwaling heeft willen overtuigen; want het geldt hier geen gedenkstuk dat, meer of min veranderd, uit de hand der afschrijvers tot ons gekomen is: maar het geldt hier een tekst in het marmer gegrift en alzoo ongeschonden tot ons overgebragt, om hun op die wijze alle voorwendsel en alle uitvlugt te ontnemen."

Dit getuigschrift uit de eerste eeuw zal niet bloot tot beschaming der Schismatieken trekken. De Katholieken zullen het met eene billijke erkentelijkheid ontvangen jegens God, die het zoolang bewaard en in onze dagen te lezen gegeven heeft. Welligt is het eene ter goeder ure ons door God gegeven vermaning, om ons aan den eerbied, aan de volkomene gehoorzaamheid, die we aan den H. Stoel verschuldigd zijn, te herinneren, om vooral de gedachte aan dien heiligen invloed te verlevendigen, welken de H. Stoel op den duur zelfs in menschelijke

aangelegenheden heeft, hetzij men 's Heeren plaatsbekleeder gehoorzame, hetzij men hem vergete.

Als alles om ons wankelt, als God de bewijzen zijner regtvaardigheid en zijner barmhartigheid vermenigvuldigt; op het gezigt van al wat reeds gebeurd is en voorbereid wordt; als de menschelijke wijsheid in hare onmagt geene godspraken meer durft geven — dan, zoo ooit, is het uur gekomen, dat we ons moeten scharen rondom den eenigen Opperherder, voor wien we allen met gelijken eerbied onze hoofden nederbuigen. Naarmate de plaats welke hij inneemt - beter in de wereld gekend zal wezen, zal de wereld ook beter worden geregeld; — zijne vijanden bestrijden, is de onzen bestrijden; inzonderheid voor zijne verdediging werkzaam te zijn, is niet de wettige belangen van dit leven versmaden, maar gehoorzamen aan het bevel van den Meester, wiens rijk gevestigd is op de steenrots, die Petrus is. — Zoeken wij eerst het rijk Gods en zijne geregtigheid, en het overige zal ons daarbij worden toegevoegd.

Een schoone spreuk voorwaar is die van den H. Marcus en der Kerk van Alexandrië; een edel symbool is die nationale hiëroglief aldus aan het kruis vastgehecht. Nemen wij allen voor ons dat symbool en die spreuk: MET ROME ALTIJD! wie zich aan den onsterfelijken Opperherder houdt, hij zal vergaderen en wordt niet verstrooid.

II.

HET ONLANGS ONTDEKTE GRAF VAN DEN H. PAUS EN MARTELAAR ALEXANDER.

De groote opofferingen, welke onze H. Vader Pius IX zich voortdurend in het belang der Christelijke Archeologie en ter opsporing van kerkelijke oudheden getroost, blijven tot zijne groote vreugde niet ijdel noch onbeloond. Reeds menig eerbiedwaardig gedenkstuk is der vergetelheid onttrokken, maar bijzonder groot was de voldoening, welke onze H. Vader bij de ontdekking van bovengenoemd graf, van een zijner eerste voorgangers op den H. Stoel, den zesden na den H. Petrus, smaken mogt, en diep zijne ontroering, toen hij in de bedeplaats over dat heilig graf opgetrokken, van den daar nog aanwezigen zetel, van waar de bisschoppen tot de geloovigen plagten te spreken, na zooveel eeuwen ook zijne stem tot de hem omringende schare verhief.

Den 12 April voldeed de jongste opvolger van den H. Petrus aan zijn vurig verlangen, om de *Basilica*

Alessandrina en de Katakomben te bezoeken, welke kort te voren op zeven mijlen afstands van Rome, in de bezitting der Propagande, *petra aurea* of gewoonlijk Coazzo genoemd, ontdekt waren. Tegen 11 uur 's morgens te gelijk met zijn gevolg daar ter plaatse aangekomen, werd de Paus door den kardinaal Marini, prefekt van 't algemeen beheer der Propagande, door de kardinalen Patrizi, voorzitter der Commissie voor Kerkelijke Oudheden, Schwarzenberg, aartsbisschop van Praag, den patriarch Carolus Carvalho, den sekretaris van staat Antonelli, alsmede door de verschillende aartsbisschoppen, bisschoppen, prelaten en hooge geestelijke en wereldlijke, tot die plegtigheid uitgenoodigde, personen, met diepen eerbied ontvangen. Na een oogenblik vertoevens, om de ontdekte Katakomben en de Basiliek te beschouwen, klom de H. Vader langs den ouden trap, welke grootendeels uit overblijfselen van heidensche gebouwen vervaardigd is, naar beneden, om die uiterst merkwaardige ontdekkingen van nabij en naauwkeurig gade te slaan. In de bedeplaats van de heilige Alexander en Evantius binnengetreden, onderzocht hij dat heiligdom in alle bijzonderheden, en vergeleek alles met de liturgische gebruiken der Roomsche Kerk, welke door eene onafgebroken opvolging tot de eerste eeuwen des Christendoms opklimmen. Hij bezocht het oude presbyterium, waar zich de marmeren bisschopszetel verhief, en waar met twee andere kleine opschriften het volgende geplaatst was, door den geleerden Petrus Hercules Visconti vervaardigd, die met de heeren Tizzani, aartsbisschop van Risoli, pater Marche en den graaf de Rossi, leden der Commissie voor Kerkelijke Oudheden, de eer had bij deze gelegenheid Zijne Heiligheid te begeleiden:

PIO · IX. PONT. MAX.
OPTIMO · SAPIENTISSIMOQVE · PRINCIPI
QVO · FAVENTE AC · PROBANTE
ANTIQVITATVM · CHRISTIANARVM · CVRA · STVDIVMQVE
VIGENT · IN MAIVS · IN · MELIVS
COLLEGIVM · VRBANVM · CHRISTIANO · NOMINI · PROPAGANDO
VOTI · COMPOS
QVVM · INSIGNIA · VETVSSIMAQVE · RELIGIONIS · MONVMENTA
FVNDO · SVO · DE · PETRA · AVREA
RVDERIBVS · EGESTIS · IN · APRICVM · PROLATA · CONSPICIT
ALEXANDRI · DECESSORIS · SVI · A · PETRO · SEXTI
EVENTII · PRESB. THEODVLI · DIAC.
QVI · CVM · EO · CLARISSIMVM · MARTYRIVM · FECERVNT
MEMORIAS · VENERATVS · AVSPICATISS. HOC · DIE · PRID. ID. APRIL.
FAVSTA · CVNCTA · ADPRECATVR
PROPITIIS VOLENTIBVSQVE · TERNIS · HISCE · MARTYRIBVS.

Nadat de H. Vader dit opschrift had gelezen, waarin het *Collegium Urbanum* hem hulde brengt als ijverig bevorderaar der kennis van de Christelijke Oudheden, en zich verheugt, op dien dag de oude monumenten van Pius' zesden voorganger na den H. Petrus, en van den priester Eventius en den diaken Theodulus, die te zamen het martelaarschap leden, aan 't licht gebragt en vereerd te hebben, onder de goedgunstige bescherming van dat drietal martelaren — zette hij zich op dien ouden zetel neder, van welken hij eene zielverheffende rede over de heilige oudheden dier plaats hield en daaruit aanleiding nam, om eene afdeeling van de jonge kweekelingen der Propagande te vermanen, dat zij zich op die plaats, te midden van die heilige bouwvallen, in geestdrift zouden ontsteken, om later onverschrokken verkondigers van 't Evangelie te

zijn, en de eerste Christenen in geloof en werken na te volgen, hun aantoonende, dat het eerste zonder de laatste niet baat. Daarop gaf hij aan allen den zegen. Vervolgens hield hij zich bezig met het onderzoek der vele opschriften, welke zich op de grafmonumenten bevonden, en na bezigtiging van 't gansche heiligdom, begaf hij zich naar de bedeplaats van den H. Theodulus, alwaar hij vele daar gevonden stukken van glazen vaatwerk, dat van het eenvoudige sieraad der eerste Christenen getuigde, aan de kardinalen, bisschoppen, prelaten en andere personen die hem omgaven, welwillend uitdeelde. Toen wierp zich een der aanwezige kweekelingen der Propagande voor Zijne Heiligheid op de knieën, en noodigde hem in eenige Latijnsche verzen tot een bezoek uit der Katakomben, welke naast de onderaardsche Basiliek gelegen waren. Daar binnengetreden, was de H. Vader op het gezigt eener plaats, welke zoovele herinneringen wekte, diep getroffen, en maakte de aanwezigen meermalen opmerkzaam op de vazen, met het bloed der martelaren geverfd. Voor zijne oogen liet hij een der oude glazen die er nog onbeschadigd uitzagen, openen en kuste de daarin gevonden relikwiën. Ook wilde hij nog de verschillende in de kalk geschrapte opschriften lezen, welke de eerste Christenen bij de begrafenis voor diegenen welke in den Heer gestorven waren, en bijzonder voor de Martelaren, plagten te schrijven.

Na het bezoek der Katakomben onderzocht de H. Vader de teekeningen, welke ter toelichting dier heilige ontdekking zullen strekken, alsook het plan der kerk, welke men op die plaats voorheeft te bouwen, en gaf aan beide zijne hooge goedkeuring.

Aldus wordt ons het eerste bezoek vermeld, dat de

H. Vader aan het graf van zijnen vroegen voorganger gaf.

In de zitting der Pauselijke Akademie voor Archeologie van den 19 April, gaf Visconti berigt aangaande eene nieuwe ontdekking, welke op dien dag zelven in genoemde bedeplaats vân den H. Alexander gedaan was. Er was namelijk een nieuwe, nog gansch ongerepte gang of tak van de Katakomben gevonden, welke met nog geheel ongeschonden bewaarde schilderijen versierd was. De redenaar deelde mede, dat, hoe moeijelijk en gevaarlijk alsnog de toegang tot die plaats was, men toch op een grafteeken bij de figuur van een muilezeldrijver den schoonen uitroep SPIRITVS TVS (TVVS) IN BONO in groot en sierlijk geschilderde schriftteekenen gelezen had.

In 't gemelde Oratorie des H. Alexanders vierde het *Collegium Urbanum* der Propagande den 3 Mei het feest van de heilige Alexander, Eventius en Theodulus, krachtens eene bijzondere magtiging des H. Vaders, die voor dit jaar vergunde, dat het Collegie, hetwelk anders verpligt is elk jaar de Zeven Kerken der stad te bezoeken, die verpligting zoude vervangen met de feestviering in het pas-ontdekte hoogeerwaardige heiligdom, op de plaats zelve, waar die moedige belijders des geloofs hun martelaarschap ondergingen.

Op een altaar, dat over het graf van den H. Alexander was opgerigt, droeg de Kardinaal Marini in den vroegen morgen het H. Misoffer op, omgeven van 't collegie der Propagande, van 't Grieksche collegie en vele aanzienlijke personen, die van Rome naar Coazza gekomen waren, om bij het eerste offer dat na twaalf eeuwen weder op deze eerwaardige rustplaats werd opgedragen, tegenwoordig te zijn. Na de Mis hield Mgr. Barnabo, Sekre-

taris der Propagande, eene treffende toespraak, waarin hij ook aan de woorden herinnerde welke de H. Vader op deze plaats eenige dagen te voren, den 12 April, had uitgesproken.

Na de vermelding dezer plegtigheden, waaruit ons de levendige belangstelling des H. Vaders en van zoovelen met hem in de heilige ontdekking blijkt, geven we eenige der bijzonderheden, welke over dat heiligdom openbaar gemaakt zijn. — Onder de beroemde plaatsen, waarvan de vrome *Romei* (beêvaartgangers naar Rome), welke omstreeks het begin der IX eeuw de heilige Stad bezochten, gewag maken, verdient het graf van den H. Paus Alexander, en van de heilige Eventius en Theodulus, zijne deelgenooten in den marteldood, bijzondere opmerking. In den loop der jaren was evenwel alle spoor er van verloren gegaan, en wel zoozeer, dat een zoo grondig geleerde onderzoeker van 't onderaardsche Rome als Bosio was - de kerk en het graf van den zaligen Paus en Martelaar over de *Via Nomentana* verlegde, twee mijlen verder van Rome dan de bezitting Sint Agatha *in petra aurea*, waar het ontdekt werd; en dat in tegenspraak met de uitdrukkelijke verzekering van Anastasius Bibliothecarius en de Martelaarsakten, welke getuigen, dat Severina, eene beroemde vrouw, de verheerlijkte overblijfselen bijzette *septimo miliario ab urbe Roma, via nomentana, in praedio suo*, alwaar zij EVENTIVM ET ALEXANDRVM POSVIT IN VNO MONVMENTO. *Theodulum solum in loco altero sepelivit.* — Boldetti wist het tot geene meerdere zekerheid te brengen dan Bosio. Nu is op eens en onverwacht, en op eene wijze die allen twijfel ten dezen wegneemt, dit wijdberoemde gedenkteeken aan 't

licht gekomen. Want daar ter plaatse waar de reeds genoemde bezitting de *Via Nomentana* snijdt, zeven mijlen van Rome, ontdekte men een trap van omtrent twintig palmen, welken men dadelijk zoowel aan den bouw, alsook aan de overblijfselen van heidensche monumenten die er aan gebruikt bleken, voor een werk der eerste Christenen erkende. Nadat de grond ontbloot was, zag men nu, dat de traptreden naar twee onderaardsche gebouwen voerden, het een vooraan, het andere ter zijde. Van 't eerste laat zich alsnu niets anders zeggen, dan dat de twee zuilen van graauw graniet met hunne voetstukken en Corinthische kapitelen er op heen wijzen, dat de zeer verwijderde plaats of de hoofdingang tot het kerkhof, of een bedeplaats, of eene basiliek, die ten tijde dat der Kerk onder Constantijn vrede gegeven werd, gebouwd is.

Het gebouw ter zijde van den trap is een oratorie, in welks midden juist boven het graf het altaar zich verheft, met het zeldzaamste marmer gesierd, de binnen- en buitenwanden van albast, met violetkleurigen achtergrond en porfieren tafel. Aan de beide open zijden waren marmeren traliën en daar rondom een mosaïek fries aangebragt. Die versiering was nog verhoogd door middel van vooruitspringende Corinthische zuilen, uit het zoo hoog geschatte gele (*giallo antico*) en uit violet marmer vervaardigd, welke daar digt bij hunne voetstukken en kapitelen nederlagen. Boven het eene der open gedeelten van het grafaltaar stond geschreven: ET ALEXANDRO DELICATVS VOTO POSVIT; welk opschrift, naar Visconti meent, men aldus moet aanvullen: SANCTIS MARTYRIBVS EVENTIO ET ALEXANDRO DELICATVS VOTO POSVIT; deze lezing verkrijgt een merkelijk gewigt door de woor-

den der bovenaangevoerde Akten, welke getuigen, dat Severina *Eventum et Alexandrum in uno posuit monumento.* Dezelfde Akten wijzen ons op nog eene andere zeer bijzondere waarde van dit oratorie en graf, dat namelijk Severina van Alexander's opvolger, den H. Sixtus, verkregen heeft, *ut in eodem loco rei suae ordinaretur episcopus, qui omni die quae sunt sancta martyribus celebraret. Ideoque locus ipse habet proprium suum sacerdotem usque in hodiernum diem.* In zulk eene vereering derhalve stond dit in later dagen zoo vergeten en verwoeste heiligdom, dat het een eigen priester had die het bewaakte en er dagelijks ter eere dier martelaren het heilig Offer opdroeg.

Die door Delicatus bij gelofte aan den H. Alexander gebragte hulde is niet de eenige gedenkwaardigheid, welke ons van de vereering der Martelaren, wier overblijfselen in deze bedeplaats rusten, bewaard is gebleven; op den voet van een der kleine altaarkolommen leest men: SANCTORVM ORNAVIT, en twee andere grafschriften heeft men ontdekt, die zeker tot de versierselen van het altaar behooren; het eene heeft: IVNIA SABINA - CF. EIVS - FECERVNT; en het andere: DEDICANTE . A . EPISCOPO . VRS.

Een niet minder klaar bewijs voor de heiligheid der plaats zijn eenige grafschriften van óf in 't oratorie zelf, óf daar nabij begraven geloovigen, welke zoo duidelijk hun vurig verlangen, dat hun gebeente naast dat der martelaren mogt rusten, te kennen geven.

Visconti voert ons vier van zulke grafschriften met bepaalde namen aan, benevens het fragment van een vijfde, dat, door 't veelvuldig betreden afgesleten, niet meer in zijn geheel kon ontcijferd worden. Ze volgen hier, gelijk het *Giornale di Roma* ze te lezen gaf:

I. BENEMERENTI IN PACE PASCASIO
DIACONO QVI BIXIT ANN LXII
IN PACE

II. HIC QVESCET APPIANVS SVBDIACONVS
QVI VIXIT ANNV XXXII DIES XXVIII D
III IDVS APRI CON POSTVMIANI VC

III. DEPOSITIO MARCELLAE III KAL
SEPTEMBRIS

IV. SPARAGINA FIDELIS

V. POST VARIAS CVRAS POST LONGAE
MONIA VITAE

De waarde dezer hoogst gewigtige ontdekking wordt nog verhoogd door de gegronde meening van Boldetti, welke Visconti als der waarheid zeer nabijkomende beschouwt, dat namelijk de rustplaats van den H. Alexander dezelfde is als die *ad nymphas* gevoerd wordt, en welke de H. Apostel Petrus beroemd heeft gemaakt, doordat hij daar gewoond en een aanzienlijk getal van door hem tot het geloof bekeerden gedoopt heeft (*Oss. sopra i Cimiteri a. c.* 569).

Wat er van deze meening zij, ieder Katholiek verheugt zich in eene dierbare ontdekking, welke zooveel punten der Katholieke leer door 't getuigenis der eerste eeuwen komt staven. Paus Alexander heeft, gelijk men weet, in 't begin der IIe eeuw, in het jaar 119, na een bestuur van tien jaren, den glorievollen marteldood ondergaan.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE VEREENIGING VAN HET HEILIG GRAF.

Bij de verschillende vereenigingen en broederschappen, welke er sedert geruimen tijd in Duitschland in 't belang der Heilige Plaatsen bestaan, heeft zich voor weinige maanden een nieuw werk van godsvrucht gevoegd, hetwelk den naam heeft aangenomen van: *„Vereeniging van 't Heilig Graf ter bevordering van Katholieke belangen in 't Heilig Land"*. Die vereeniging heeft eene oproeping gedaan aan de geloovigen in Duitschland en hun daarbij hare statuten medegedeeld: 't is voor elk Katholiek hart eene verkwikking en opwekking, dat de aandacht en de liefde der geloovigen meer en meer op die dierbare plaatsen worden gevestigd, die de voor ons menschgeworden God heeft bewoond, bewandeld, besproeid met zijn kostbaar offerbloed. Ook in herhaalde en talrijke bedevaarten uit Frankrijk en Duitschland naar het H. Land heeft zich in de laatste jaren die verlevendigde godsvrucht getoond.

De oproeping dier nieuwe Vereeniging luidt aldus:

AAN HET KATHOLIEKE VOLK!

In den druk en de verwarring van eenen tijd, welke de Christelijke leer en hare gedenkwaardigheden zoo jammerlijk vijandig was, zijn ook het Heilig Land en zijne heiligdommen zoo al niet geheel vergeten, dan toch veel te onverschillig bejegend; de heiligdommen vooral van die stad, waar het bloed van den goddelijken Zaligmaker tot verlossing der wereld heeft gestroomd; van die stad, welke de H. Bernardus de meesteresse der volkeren en hoofdstad aller rijken, de metropool aller Kerken, de moeder der Apostelen en Profeten, de bakermat des geloofs, den roem en zegen des Christelijken volks noemt; en al te vergeten was ook

het roemwaardige Graf onzes Verlossers, hetwelk eens honderdduizenden in vrome geestdrift naar het Oosten trok. Het was vooral de groote afval der zestiende eeuw, de zoogenaamde hervorming, welke die heilige geestdrift verbroken en allerwege de zorg het eerst op het behoud van eigen woning deed vestigen. Zelfs hebben de bewerkers van dien afval in die dagen dat de grootste en geduchtste vijand van den Christelijken naam de grensweringen des vaderlands overschreden en de Keizer hulp inriep ter verdediging van eigen bodem, den oorlog tegen die wilde vijanden een goddeloozen oorlog genoemd.

Die onverschilligheid jegens de wieg van 't Christelijk geloof en het graf onzes goddelijken Verlossers heeft zich gewroken. Zij zelven, welke meer dan drie eeuwen lang aan geen verblijf op Sion en den Calvarieberg hadden gedacht, hebben nu hunne blikken er heen gerigt en zich daar met niet onbeduidende kosten gevestigd. Zoo de Katholieken langer nog eene levendiger deelneming ontzeggen en zich het Heilige Land, behalve door het algemeen gebed, waarin voorzeker de gansche Christenheid en derhalve ook Judea en Palestina deelt, niet door krachtige ondersteuning aantrekken, dan konde het — wat God verhoede! — welhaast geschieden, dat de Heilige Plaatsen voor ons geheel verloren gingen, hetgeen onder de heerschende omstandigheden niet anders zoude zijn dan ze prijs geven aan ontheiliging en smaad.

De ondergeteekenden hebben zich derhalve aaneengesloten om eene vereeniging te vormen, welke zich de bevordering der Katholieke belangen in 't H. Land ten taak stelt; en dat in eene stad, door de schoonste harer overleveringen aan het H. Land verbonden en welker gedenkwaardigheden daar nog voortleven in de herinnering en vereering van het volk.

Het oud-Katholieke Keulen, de bewaarster der relikwiën van de Wijzen uit het Oosten, de Katholieke Rijnlanden en Westphalen (en tevens alle Katholieken van Duitschland), die bij zoo menige gelegenheid, waar het de hoogste belangen gold, getrouw hebben getoond, dat zij nog zijn wat ze vroeger waren, worden daarom bij dezen tot deelneming uitgenoodigd in eene vereeniging, welke allen, die met den staat van zaken in 't H. Land bekend zijn, voor noodig verklaren, vooral sedert de hulpmiddelen van

Spanje, Portugal, Sardinië en andere Katholieke landen, met wier offergiften de geloovigen in Jerusalem, Bethlehem en de andere heiligdommen in de Heilige Plaatsen zich staande hielden, in meerdere of mindere mate zijn afgenomen. Wel is waar is het uitzigt in de Duitsche toekomst niet zeer geruststellend. Maar de tijden van druk zijn altoos de weldadigste geweest. Onze schoonste instellingen zijn van de benaauwdste dagen herkomstig; want zulke tijden voeren tot God, maken het hart dat er nog vatbaar voor is, gevoelig, rukken het los van de aarde, terwijl in dagen der weelde de meesten voor het hoogere niets over hebben dan wat men hun afperst of hun de ijdelheid ontlokt. Wij wenden ons derhalve blij en getroost tot de kribbe des Zaligmakers, als in de dagen van Hiëronymus, toen de oude wereld ineen zonk; als in de dagen van den H. Augustinus, der heilige Paula en Melania, toen er slechts troost, hulp en sterkte was bij het op den Calvarieberg opgerigte Kruis; wij wenden ons naar het vaderland des Verlossers en zijner zaliggeprezen Moeder, naar het tooneel van zoo glorierijke herinneringen en wonderen. En zoo zullen wij ons dan in de deelneming van 't Katholieke volk niet misrekenen, als we het volgende statuut eener Vereeniging bekend maken, welke voor 't lidmaatschap geen groot offer vordert en ook de geringste bijdrage dankbaar zal aannemen.

Strausz, domkapittelheer, president. Prisac, pastoor, vice-president. Fr. J. v. Gruber, J. Müller, sekretarissen. C. J. Schmitz, penningmeester. Fr. Baudri, schilder. J. v. Lavalette St. Georges, eigenaar van riddergoederen. Rambour, conservator. E. Schenk, advokaat. Schnepper, stadsdeken. Thomas, pastoor. Vill, domkapittelheer.

Statuut der vereeniging van 't H. graf ter bevordering van katholieke belangen in 't H. land.

§ 1. De vereeniging noemt zich overeenkomstig haar doel, vereeniging van 't H. Graf ter bevordering van Katholieke belangen in 't H. Land en kiest haren zetel te Keulen.

§ 2. Zij zal hare taak op de volgende wijze pogen te vervullen:

a) Door ondersteuning van de bewakers der Heilige Plaatsen, de Franciskanen in het H. Land, alsook van het patriarchaat der Katholieke Kerk te Jerusalem, hetwelk grootendeels in 't vertrouwen op de milddadigheid van het Westen door onzen H. Vader Pius IX hersteld is.

b) Door ondersteuning der godsdienst in de kerken te Jerusalem, Bethlehem, Nazareth, bepaaldelijk door 't overzenden van altaarkleederen, kerkbehoeften, enz.

c) Door bijdrage voor het onderhoud der kerken en kerkelijke gebouwen en gedenkteekenen op de H. Plaatsen, bijzonder voor den noodzakelijk geworden koepelbouw der kerk van 't H. Graf te Jerusalem.

d) Door ondersteuning der verder in behoefte verkeerende inrigtingen van 't H. Land, als die der Zusters van den H. Josef, welke zich aan 't onderrigt der vrouwelijke, grootendeels arme, jeugd te Jaffa, Jerusalem, Bethlehem toewijden; naar omstandigheden ook die der Franciskanen te Alexandrië, Caïro, welke insgelijks tot het H. Land behooren.

e) Door tusschenkomst ter bevordering van bedevaarten uit Duitschland naar het H. Land.

§ 3. De Vereeniging zal zich tot genoemde doeleinden door haar bestuur in regtstreeksche betrekking stellen met de geestelijke overheden van 't H. Land.

§ 4. Lid der Vereeniging wordt ieder Katholiek, die eene jaarlijksche bijdrage geeft van minstens 5 Sgr. (30 cents).

§ 5. De leiding van de aangelegenheden der Vereeniging berust bij een Bestuur, hetwelk uit twaalf leden bestaat en de eerste maal door den Aartsbisschop van Keulen benoemd wordt, doch later, onder goedkeuring van den tijdelijken Aartsbisschop, zelf zich voltallig maakt.

§ 6. De Vereeniging stelt zich onder de bescherming van den goddelijken Zaligmaker en der allerheiligste Maagd Maria, daar zij met hare oprigting toch voornamelijk de verheerlijking der gedenkwaardige plaatsen van beider leven en sterven beoogt; tot haren beschermheer kiest zij Zijne Eminentie den Hoogw. Heer Aartsbisschop en Kardinaal Joannes van Geissel, en zijnen opvolger op den aartsbisschoppelijken zetel van Keulen.

§ 7. Het Bestuur zal onder oppertoezigt zijns hoogen beschermers de ten dienste staande middelen volgens § 2 aanwenden.

§ 8. In vereeniging met het kerkelijk organisme zal het Bestuur of langs den weg der kerkelijke berigtgeving of op eenige andere wijze aan de heeren pastoors en landdekens eene uitnoodiging ter deelneming doen toekomen, en als dezen — gelijk het in 't belang der goede zaak te verwachten is — aan de vereeniging hunne bereidvaardige medewerking verleenen — zal ieder pastoor in zijne gemeente de leiding der aangelegenheden dezer veroeniging op zich nemen, en met opgave van 't getal leden de gewone en buitengewone bijdragen door de Heeren Landdekens aan het Bestuur, of aan den door 't Bestuur benoemden kashouder doen toekomen.

§ 9. Jaarlijks zal het Bestuur over den staat der Vereeniging, en zoo uitvoerig mogelijk over den staat van zaken in 't H. Land, berigten geven en openbaar maken.

Keulen, den 30 Junij 1855.

Gezien en goedgekeurd : De Aartsbisschop van Keulen,
† Kardinaal JOHANNES VON GEISSEL.

BERIGTEN UIT JERUSALEM.

Wij hebben brieven — meldt de *Ami de la Rél.* — uit Jerusalem, gedagteekend van den 11 November. — De werkzaamheden voor den opbouw der kerk van Beit-Djalla, waarmede men krachtens een firman, door de heldhafte pogingen van Mgr. Valerga verkregen, begonnen was, werden met veel spoed voortgezet. Insgelijks erlangde het gesticht der Zusters van Bethlehem eene gewenschte uitbreiding. Slechts is er behoefte aan fondsen, om deze belangrijke werken te voltooijen; men mag hopen, dat de liefdadigheid van het Westen in de behoeften der oude en heilige Kerk van Jerusalem zal te gemoet komen.

In den laatsten tijd hebben zich blijken van genegenheid voor het Katholicisme vertoond in de Grieksche bevolking der twee dorpen Ram-Allah en Gofné, gelegen tusschen de heilige stad en Naplouse. Voorlang reeds had het eerste dezer dorpen afgevaardigden naar het patriarchaat gezonden, om een Latijnsch priester

en de oprigting eener school te vragen. Daar deze, overigens zeer onwetende bevolkingen, doorgaans meer door het stoffelijke belang dan door de genade gedreven worden, heeft Mgr. Valerga er wijselijk langzaam meê willen voortgaan, en zich eerst van de zuiverheid en volstandigheid harer goede bedoelingen willen verzekeren. Op zijne laatste Apostolische reis heeft de patriarch, toen hij van Nazareth naar Jerusalem terugkeerde, deze twee plaatsen bezocht en werd er met de meeste hartelijkheid en eene in Palestina nog ongeziene geestdrift ontvangen.

Naauwelijks was hij binnen de muren van Jerusalem teruggekeerd, of hij ontving op nieuw afgevaardigden uit Ram-Allah en Gofné; en nu onlangs heeft hij naar dit laatste dorp iemand gezonden om het volk in het geloof te onderwijzen; bij dezen hebben zich reeds meer dan twaalf huisgezinnen vervoegd, die nu verlangend naar een priester uitzien. Op het feest van den H. Martinus, is een priester van het patriarchaat te Gofné het doopsel gaan toedienen, en voortaan zullen een of twee Missionarissen zich alle Zaturdagen naar die plaatsen begeven, om er de H. Mis op te dragen, en de volwassenen te onderwijzen.

Het hospitaal te Jerusalem neemt toe; men heeft er nieuwe gedeelten kunnen aanbouwen, zoodat er thans plaats is voor 26 zieken. Kiamil-Pacha houdt veel van de Gasthuis-Zusters, en toen hij onlangs ongesteld was, wilde hij geene andere geneesmiddelen gebruiken dan die door haar waren toebereid. De bevolking deelt in die gevoelens van eerbied en genegenheid.

De Zusters van Cyprus zijn voor goed gevestigd in het gesticht, dat men voor haar door de ondersteuning van de Voortplanting des Geloofs gebouwd heeft. Mgr. Valerga heeft de nieuwe kerk van Cyprus, die aan het huis der Zusters belendt, met veel luister ingewijd.

Te Nazareth hebben de Liefdezusters uit Frankrijk, die daar in Februarij laatstleden haar verblijf hebben genomen, bij de zorg voor de zieken, die van alle kanten hare hulp komen inroepen, nog de vestiging op zich genomen eener school voor de meisjes dezer heilige plaats. Nu reeds gaan er over de 80 school; dat is een gelukkig begin.

Uit dit alles kan men opmaken, hoezeer de Voorzienigheid de

pogingen van Mgr. Valerga en zijne ijverige medewerkers zegent. Wat men thans daar nog bij zou wenschen, is, dat de regeling van de groote vraag der Heilige Plaatsen niet lang uitblijve. — — Het zou van het hoogste belang zijn, dat Frankrijk — — al vast de tenuitvoerlegging der oude traktaten, die zoo niet feitelijk, althans nog regtens van kracht zijn, wist te verwerven, om later in een wijzen geest van vrijheid de godsdienstige onafhankelijkheid der Katholieken verder te regelen. Dit is de wensch van al wie in Oost en West een Christelijk hart heeft.

TEREGTWIJZING EENER TEREGTWIJZING

Het springt in 't oog, hoe weinig over 't algemeen zelfs Protestantsche geleerden met de leer, gebruiken, vaststaande termen der Katholieke Kerk bekend zijn, en hoe zij zich diensvolgens onophoudelijk in hunne voorstellingen en uitdrukkingen omtrent punten uit het Katholieke kerkelijk leven vergrijpen. Hoe dikwijls is op die onkunde in dit maandschrift niet gewezen; nog onlangs in het „Woord over den Bonifacius van den heer Diest Lorgion" [1]), en in de aanmerkingen op Dr. Ottema's vertaling van het *Strijdboek* (Procliarius) van Broeder Paulus Rodolphi van Rixtel [2]). Geleerden en predikanten, welke altoos hoog plegen op te geven van wetenschappelijk onderzoek, moesten zich aan zulke grove misgrepen niet schuldig maken, minder nog hunne beoordeelaars in maandschriften als de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, *de Tijdspiegel*, enz., welke soms de verdenking niet kunnen ontgaan, van elkaâr te hebben nageschreven, of althans zeer luchtig met hunne beoordeelingen om te springen. Ten voorbeelde van 't laatstgezegde moge de behandeling van evengemeld boekje des Groningschen predikants in de genoemde tijdschriften dienen. Men kan er

---

[1]) D. XXVII, Junij.
[2]) D. XXVIII, bl. 128 vlgg.

zoo klaar uit zien, hoe de beoordeelaars soms te werk gaan. Ze leggen zulk een werkje — en ook dat alléén — vóor zich; slaan het op; loopen het vlugtig door — zoo dit altoos nog geschiedt! — brengen eenige zinnen, vooral uit de voorrede bijeen; nemen een paar stoute beweringen over; maken enkele nietige aanmerkingen; prijzen het overigens met luider stemme aan — zoowel aan Katholieken als Protestanten: — en van al wat er vroeger of later tegen telkens opgerakelde valsche beschuldigingen en verdraaide voorstellingen in 't breede of in 't korte van Katholieke zijde geantwoord is, heeft men — naar eene bekende taktiek — zich volstrekt onkundig gehouden: dat moge nu echt Protestantsch wezen — maar is het den geleerde, den regtschapen beoordeelaar niet zeer onwaardig?

Een dubbel bewijs van sommiger weinige bekendheid met Katholieke gebruiken en bewoordingen, — doch gelukkig over punten van ondergeschikt belang, en we willen dus het volle verwijt hier niet toegepast hebben — gaf ons onlangs zelfs *de Gids* in zijn Bibliographisch Album [1]), waar de heer H. over „*De Vrije Fries.* Mengelingen, uitgegeven door het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid en Taalkunde, Nieuwe Serie, eerste deel, eerste stuk." zijn oordeel uitbrengt. Onder den inhoud van dat eerste stuk komt daar ter III^de^ plaatse voor: „De Sint Maartenskerk te Franeker, oorkonden en berigten uit het oudste kerkenboek te Franeker, medegedeeld, met aanteekeningen door Mr. A. Telting". De verslaggever in genoemd tijdschrift prijst dat „onder N°. III" geleverde, doch niet zonder eenig voorbehoud wat de aanteekeningen betreft op de „uit het kerkenboek te Francker gegevene uittreksels", waardoor men „met den materieelen toestand dier kerk, toen ter tijde, bekend gemaakt wordt". „Eene herinnering — zegt hij — aan dien toe-„stand zal menig schrijver nuttig kunnen zijn om niet mis te „tasten, wanneer hij hiertoe betrekkelijke aanteekeningen wil „maken; en hem van misvattingen bevrijden, waarin men tegen-„woordig wel eens vervalt, en waarvan de heer T. niet geheel is

[1]) October, bl. 543—544.

„vrij te pleiten." En de beoordeelaar in *de Gids* staaft nu zijne gegronde aanmerking met een paar voorbeelden, waarbij hij den heer Telting teregt wijst, maar weder zelf eenige teregtwijzing verdient.

Hij schrijft:

„Bl. 99 vinden wij:

„*Twee swart damasten vanen ende een oldt tot het Sacrament behoorende.*

„Op het woord *vanen* teekent hij [de heer T., zeer ongelukkig] aan: „„Misschien heeft men hierdoor te verstaan *corporalen* (waar„„van ook gewag wordt gemaakt in het stuk onder XVI), zijnde „„gewijde doeken, waarmede de hostie op het altaar bedekt wordt, „„en die, bij het bedienen der mis, onder den kelk worden ge„„legd, om de brokken, die door het breken van de hostie vallen, „„te ontvangen. Verg. de Aanteeken. op de O. F. W., bl. 204 „„en 259.""

Op deze noot, die vol is van onnaauwkeurigheden, geeft de heer H. in *de Gids* deze eerste teregtwijzing: „*Vanen* zijn hier kleine vaandeltjes of *fanions*, welke men gewoon is bij de processie vooruit te dragen en het kenmerk in zich bevatten tot welke vereeniging die processie behoort." — Dan volgt eene tweede teregtwijzing op „*korporalen*", nadat hij eerst het onder N°. XVI vermelde heeft overgenomen, hetwelk aldus luidt: „Hier es noch by een roodt flouielen corporael met een blyc daerin," en verder: „op huyden den XXII Maji a. 1577, heb ick Bernardus Meslema, Pastor te Franiker, den bouens kelck mit syn toebehoir ontvangen wt handen van den kerckvoechden tot gebruyck van de kerckedienst, soe dat behoirt mit een corporael saeck ende corporael daer tusschen aen." („d. i. daarin"), voegt er de heer H. aan toe; en „*saeck*", zegt hij, „is zak of étui" — of *beurs*, had hij er aan kunnen toedoen, het thans meest gebruikelijke woord.

Die tweede teregtwijzing dan, op „korporalen", geeft de heer H. aldus: „De *Corporael* nu is een klein vierkant witlinnen doekje (bij de kerkvoogden *blyc* genoemd), welke in het midden op het altaar gelegd wordt en waarop de kelk geplaatst, en na het offertorium, de hostie gelegd wordt, hetwelk telkens na de bediening der mis in den corporael sack wordt opgeborgen en boven op de

kelk [1]) gelegd. De breking der hostie geschiedt boven de kelk, en wordt, nadat er een klein gedeelte daarvan is in de kelk gelaten, op de *patena* gelegd, tot aan de *communie*. Het dient dus niet om de hostie op het altaar te bedekken, maar om die er op te leggen."

Op beide teregtwijzingen van den heer H. hebben we iets aan te merken.

Op de eerste, wat het woord *vanen* betreft: dat de heer T. met alle regt vooreerst *vanen* van *corporalen* onderscheidt, — die vergissing van den heer T. was al te grof; — ten andere ze aanduidt als kenmerken van eene of andere vereeniging [of broederschap] waarvan eenige processie uitgaat, [of welke in eenige processie ook vertegenwoordigd is]. Doch *vanen* zijn geene *vaandeltjes*, en ze geven niet altoos aan, tot welke vereeniging of broederschap eene processie behoort; maar de hoofdvaan is het kenteeken van het feest, waaraan andere vanen ondergeschikt zijn. Met het feest bijv. van het H. Sakrament en eene processie ter eere van dat Liefdegeheim, stelt de hoofdvaan (soms met meer grootere of kleinere vanen) op eenige wijze het H. Sakrament voor, en andere vanen van de H. Maagd, den Patroon der Kerk, der gilden volgen op de tweede en verdere plaats ter meerdere plegtigheid. Met eenig feest der Moeder Gods gaat de Maria-vaan voorop, en zoo insgelijks met andere feestgetijden.

In de aangehaalde plaats uit het *kerkenboek* is duidelijk spraak van vanen, die ter eere van het H. Sakrament gebruikt werden, hetzij dan in processiën, of bij plegtige Hoogmissen, enz., wanneer ze in de kerk, meest digt bij 't altaar, werden geplaatst.

Op dezelfde noot van den heer T., waarin de heer H. hem omtrent zijne verkeerde verklaring van *corporalen* teregt wijst, had hij o. a. nog wel mogen aanmerken, in plaats van zelf zich aan een zelfde *peccatum* pligtig te maken: dat de uitdrukking: "het bedienen der mis" — al vindt men die zelfs door een of ander Katholiek verkeerdelijk gebruikt — onjuist en on-Katholiek is in den zin van de H. Mis *doen*, *lezen*, *opdragen*, enz., en eigenlijk het werk

---

[1]) Hier maakt de heer H. *kelk* vrouwelijk; een paar bladzijden vroeger wenscht hij: "dat de geest des onderzoeks uit *haren* dommel moge ontwaken".

van den misbedienaar, dat is, van een dienenden koorknaap, niet van den Priester, aanduidt [1]).

Zeer juist is zijne aanmerking, dat de korporaal niet dient (althans tegenwoordig niet meer), om de H. Hostie te *bedekken*, maar *om die er op te leggen.* We zeggen *tegenwoordig*; want vroeger tot aan de XIII^de^ eeuw was de thans kleine korporaal zoo groot, dat ze het gansche altaarplat bedekte en zelfs van beide zijden afhing en diende om over de te consacreren offerbrooden geslagen te worden en die te bedekken. — Naar waarheid ook zegt hij, dat „de korporaal na de bediening der Mis" [*lees voor deze ongepaste en onjuiste uitdrukking*: na de Communie, of liever achter de beide ablutiën na de Communie] „wordt opgeborgen". Want dit geschiedt ook nu, even als vroeger.

Verder nog vinden we van den heer H. geschreven:

„Bl. 94, N°. 10, zegt hij (de heer Telting) niet te verstaan en het aldus te lezen:

„„Dat hij dat sancta in excelsis alla sequet sanctus Agnus midsen in 't choer by den meysters ende clercken staende help singen ende hem niet en absentere.""

„Misschien zal men moeten lezen (zegt de heer H.):

„„Dat hij dat kyrie, in excelsis, alia sequentia, sanctus, Agnus Dei, etc.; in 't choer, enz.„" welke gezangen op het koor onder de bediening der mis gezongen worden, want, die gezangen worden hier bedoeld." En op „sequentia" teekent de heer H. aan: „Dit is de *Credo*, of in de Mis voor de overledenen het *Dies irae*, enz."

We hebben het handschrift begrijpelijkerwijs niet voor ons: we zouden anders welligt beter gissing kunnen maken omtrent de ware of vermoedelijke lezing, waaraan we ons nu niet durven wagen; doch „in 't choer" zal daar ter stede door den heer H. minder juist verduidelijkt zijn met *op* het koor, hetwelk aan de *tegenwoordige* plaats der *kerk-* of *zang*-koren doet denken.

Maar erg is zijne „misvatting" van *sequentia*; dat is *nooit* de *Credo*, en geheel iets anders dan de *Credo*, welke — zoo die ge-

---

[1]) Zie onze vorige aflevering bl. 136.

lezen wordt — eerst na het Evangelie komt, terwijl de *sequentia* altoos vóór 't Evangelie hare plaats heeft. In de Mis voor de overledenen mag het *Dies irae* zooveel als eene *sequentia* heeten, schoon ze anders eene voortzetting van het feestgejubel, in het voorgaande Alleluja (hetwelk het *graduale* met zijn psalmversen sluit) aangeheven, en daarom ook *jubilatio* genoemd werd. Ook duidde men de *sequentia* met de benaming aan van *prosa*, welk woord minder eigenaardig schijnt, wijl de meeste sequentiën óf maat óf rijm óf beide hebben, en men het derhalve gebruikt houdt om die soort van hymne van de voorafgegane *verzen* der psalmen te onderscheiden; of wel, omdat eenige sequentiën met zooveel vrijheid gedicht waren, dat ze in proza overliepen. Hierbij dient nog opgemerkt, dat men vroeger en nog in Frankrijk, een groot aantal sequentiën had; het *Missale Romanum* echter heeft er van de vroegere slechts vier behouden: het *Victimae paschali* voor het oktaaf van Paschen; het *Veni Sancte Spiritus* voor dat van Pinkster; het *Lauda Sion Salvatorem* voor dat van 't H. Sakrament, en het *Dies irae* in de Missen der overledenen; alle vier eigenaardige meesterstukken van Kerkelijke poëzij.

We meenen met deze enkele aanmerkingen het opschrift dezes genoegzaam geregtvaardigd, en eene «teregtwijzing eener teregtwijzing» gegeven te hebben; — we mogen dan hier de heusche woorden van den heer H. van toepassing maken, dat menig schrijver de kerkelijke terminologie der Katholieken wel eens mogt naslaan, «wanneer hij hiertoe betrekkelijke aanteekeningen wil maken, en zich van misvattingen bevrijden, waarin men tegenwoordig wel eens vervalt».

EENE BEKEERING IN PRUISSEN.

Den 18 October ll., zworen de heer Wilhelmus Volk, regeringsraad van Pruissen, en zijne echtgenoote openlijk de dwalingen van het Protestantisme af, en den volgenden dag zijn zij, ten

aanzien van een talrijk toegevloeide menigte, tot de Tafel des Heeren genaderd. 't Is hier wederom gebleken, hoe ongelukkige vooroordeelen, zelfs menschen die reeds van de waarheid overtuigd zijn, van de openlijke afzwering der dwaling, en van den terugkeer in den schoot der Kerk kunnen weerhouden. De bekeering van den heer Volk bewijst ons op nieuw, welk een zwaren stijd eene in de dwaling gevormde ziel te strijden heeft, en welke groote moeijelijkheden de vijanden des heils haar in den weg leggen om hare verzoening met de Kerk te verhinderen. Sinds lang reeds was de heer Volk overtuigd, dat de Roomsche Kerk waarlijk die instelling is, welke Jesus Christus heeft gesticht om de door Hem gepredikte waarheid te doen voortduren en aan de menschen zijne genaden mede te deelen; en niettemin eerst na eene worsteling van vele jaren zwicht hij eindelijk voor de genade die hem treft, en neemt hij het besluit om de dwaling met der daad en openlijk te verzaken. De heer Volk, in 1804 geboren, kwam reeds vroeg in aanraking met Phillips, den schrijver van het geleerde werk over het *Kerkelijke Regt* en (met Görres) de oprigter van de gunstig bekende *Historisch-Politische Blätter*. Zij studeerden zamen aan de universiteit te Göttingen, en werden daar door de innigste vriendschap verbonden. De heer Phillips werd later professor in de regten te Berlijn [1]), en bekeerde in 1828 tot het Katholieke geloof; Volk was de eenige zijner vrienden, die zijne oude genegenheid jegens hem behield. In 1832 en 1833 woonde Volk te Berlijn, en gedurende dien tijd bragt Phillips er niet weinig toe bij, om een deel zijner Protestantsche vooroordeelen te doen verdwijnen; van dien tijd af begon hij het Katholicisme lief te hebben. Hij was er nogtans verre van af, de Katholieke godsdienst te omhelzen: zelfs huwde hij in 1836 met de dochter van een predikant zijner sekte. In 1838 werd hij regeringsraad te Erfürt, welke waardigheid hij thans nog bekleedt; en sedert dien tijd begon hij zich meer ernstig bezig te houden met de studie der godsdienst, die hij door zijne geloofsgenooten zoo beschimpt zag. Door zijne veelvuldige reizen in de Katholieke landen en door de betrekkingen met zijn ouden vriend werd hij nu meer omtrent de

[1]) Daarna te Munchen, thans te Weenen.

praktische zijde der Katholieke godsdienst ingelicht. Ook de vervolging, waaraan de „romaniserenden" bloot staan, ontbraken hem niet en werkten mede om hem meer en meer de oogen te openen. Doch niettegenstaande de veelvuldige navorschingen en het ernstige onderzoek der leer, welke hij reeds voor de eenig ware erkende, niettegenstaande de dringende beden zijner echtgenoote, die reeds voorlang door hare betrekkingen met de familie Phillips voor de waarheid gewonnen was, kon hij nog niet besluiten, het geloof zijner vaderen te verlaten. „Zoo het Gods wil is, dat ik het verlaat, zoo sprak hij tot zich zelven, zal Hij mij dien wil op eene onbetwijfelbare wijze doen kennen, en mij door eene onweerstaanbare kracht tot de uitwendige beoefening van het Katholicisme trekken." Middelerwijl schreef hij boeken, die niemand voor het werk van een Protestant kon aanzien. Zoo bragt hij in 1838, tijdens de Keulsche zaak, den rationalist Bretschneider tot zwijgen, die het Pruissische gouvernement verdedigde en den vromen Aartsbisschop van Keulen belasterde; vervolgens trok hij partij voor het celibaat der Katholieke geestelijkheid en gaf een werk uit getiteld: *De extatische Maagden van Tyrol*, waarin hij de verschijnselen der godsdienstige mystiek zoekt uit te leggen door analogiën aan de natuur der menschelijke ziel ontleend. Dit werkje vooral maakte hem gehaat bij de Protestanten. Onder den naam van Clarus, dien hij sedert 1845 had aangenomen, heeft hij nog vele andere werken uitgegeven, als eene *Geschiedenis der Spaansche Literatuur in de Middeleeuwen*, waarover *de Gids* in der tijd een zeer gunstig verslag heeft uitgebragt; *Zweden zooals het was en zooals het nu is*, en een *Handboek der Italiaansche Literatuur*.

In de Protestantsche landen was men niet te vreden, met op de scholen en universiteiten den jongelieden een bitteren haat tegen het „Romanisme" in te boezemen: tegen het Christendom zelve was het heidensche opvoedingssysteem, hetwelk op die scholen en universiteiten in volle werking was, gerigt: openlijk en stelselmatig zocht men tot de laatste overblijfselen van alle positieve godsdienst te verdelgen. De heer Volk was een der slagtoffers geweest eener opvoeding welke ongelukkigerwijze nog al te zeer bestaat; beter dan ieder ander kon hij haar voor de oogen van het nog Christelijke publiek brandmerken, en de zamenzwering,

waaraan ook de staatsbesturen medepligtig waren aan het licht brengen. Hij doet dit in *de Bekentenissen van een Protestant*, waarin hij, sprekende over hetgeen hij gehoord en gezien heeft, aanleiding vindt om de jaren zijner jeugd te verhalen. In een ander vlugschrift getiteld: *Leerjaren des Geloofs*, vervolgt hij dit verhaal, en geeft eene volledige geschiedenis van hetgeen er omging in zijne eigen ziel.

Sedert het verschijnen dezer werken, heeft de heer Volk zich vooral bezig gehouden met de mystieke schrijvers, welke hij, met ze in het Duitsch te vertalen, heeft pogen te verspreiden. *De werken van de H. Theresia de Mystieke stad Gods van Maria van Agreda; twee deelen der geschriften van de H. Hildegardis* zijn reeds verschenen; weldra ontvangen wij van zijne hand de *Openbaringen van de H. Brigitta*. Al deze werken zijn verrijkt met inleidingen en geleerde verhandelingen over verschillende onderwerpen; die volkomen overeenstemmen met de leer der Katholieke Kerk.

Hoe is het dan mogelijk, vraagt men, dat de heer Volk, na zooveel studie en inspanning nog aarzelde de waarheid te omhelzen, waarvoor hij met zulk een onvermoeiden ijver werkzaam was. Het geloof is eene genade van God, en die genade bestraalde hem in dit jaar van zegen, maakte een einde aan zijne besluiteloosheid en op eene wijze, die ons zeer bijzonder de aanbiddelijke wegen eener goddelijke Voorzienigheid doet bewonderen welke alles met kracht maar tevens met zachtheid bestiert In het begin van September werd mevrouw Volk door de cholera aangetast en aan den rand van 't graf gevoerd Zij slaat hare blikken in de eeuwigheid die weldra, naar het schijnt, voor haar zal opengaan, en van de waarheid overtuigd, en siddernde bij de gedachte dat zij niet kan zalig worden dan in de Katholieke Kerk, neemt zij het besluit, om nu aanstonds te volbrengen wat zoovele jaren haar eenig verlangen was geweest. Hoewel uitgeput, schenkt haar de ijver meer dan natuurlijke krachten, en de geneesheer kon haar veroorloven naar Salzburg te gaan, in weerwil van de hevige pijnen die zij leed.

Dáár wilde zij hare dwaling afzweren in de handen der leerlingen van den H. Franciscus, in wie zij alle vertrouwen gesteld had. Wijl de reis haar deed instorten werd zij tot hare bekeering

voorbereid door den waardigen herder van Aign. Haar echtgenoot, getuige van die smarten en van die liefde voor de waarheid, kon niet langer aan de hierin vervatte vermaning wederstaan: na eene afzondering van drie dagen in het klooster der Franciskanen, zegevierde de genade over zijnen wil, en hij verzaakte de dwaling, tegelijk met zijne heldhaftige echtgenoote, nadat God haar de gezondheid had wedergegeven.

GEDICHTJES VOOR KATHOLIEKE SCHOLEN EN HUISGEZINNEN [1]).

't Is voorwaar geen gemakkelijke taak welke de dichter onderneemt, die een lees- en leerboekje voor de Katholieke jeugd in school en huisgezin wil schrijven. Men denkt bij dat doel al dadelijk aan des ouden dichters niet voorbij te zienc les:

Slechts hij wint aller stem, die 't nut vermengt aan 't zoet!

en zich daarvan kwijt in een vorm, welke zoowel het onderwerp waardig als passend is voor den zich voorgestelden kring van jeugdige lezers en lezeressen.

Wat zulk een dichter bezingen zal, is hem aangewezen: hij arbeidt voor Katholieken; hij weet bij voorraad wat zij te gelooven en wat te doen hebben ter zaligheid — want dit is toch aller ééne groote doel —: hij kiest zich derhalve onderwerpen die, zoo niet uitsluitend, toch hoofdzakelijk het Katholieke leven raken, om ze in 't verhelderend en 't bekoorlijk licht der poëzij - der leergierige jeugd aan te bieden. Zijn we jaren en jaren overstelpt van geschriftjes en gedichtjes, van school- en huisboekjes, van zoo algemeenen en onbepaalden aard — de omstandigheden helaas! vroegen

---

[1]) Door J. Waterreus. — Rotterdam, N. J. Verhoeff. — Met kerkelijke goedkeuring van Z. D. H. den Bisschop van Haarlem.

het gedeeltelijk aldus — dat iedereen, tot Jood en Turk toe, er vrede meê kon hebben — de Katholieke dichter zal die koude algemeenheden, die afgetrokken, ziellooze zedeleer, die aanbevolen heidensche voorbeelden van deugd den godsdienst-loozen overlaten en 't hart van 't Katholieke kind, reeds door de reinigende waterbron besproeid, door 's hemels dauw gedrenkt, door de zon der genade beschenen — reeds ontvankelijk en toebereid derhalve voor 't opnemen van bovennatuurlijke waarheid — naar die gunstige gesteltenis eerbiedigen en er de zaden in strooijen van godsdienstige kennis en deugd, welke op het verdere licht der genade en het kinderlijk gebed in stilte zullen ontkiemen en vruchten voortbrengen ten zijnen tijde. Men vergete toch niet, dat de zich meer of minder bewuste maar *geloovige* ziel, eenmaal in de Kerk opgenomen en in haar levend, evenals die Kerk met Christus gehuwd en één geest met Hem geworden is.

Maar kinderen moeten *zien*; prentjes, 't aanschouwelijke leven, ze moeten daden, feiten zien; handelen en zien handelen; — de Katholieke dichter zal derhalve prentjes, dat is: feit en leven uit diezelfde bovennatuurlijke orde, waarin het kind reeds is opgenomen en het derhalve op gemakkelijke, wijl als natuurlijke wijze denkt en leeft, aan zijne weetgierige blikken des ligchaams en des geestes voorhouden; aan het zwakke, afhankelijke, ondergeschikte kind toch vooral in elk opzigt deze zijne betrekking tot God en wie zijne plaats bekleeden doen voelen en zien en uitdrukken in woord en daad. Wie het dus wél met de kinderen meent, leert hen allereerst ook BIDDEN: daar is voor de jeugd geen voller, geen aanschouwelijker, geen doordringender leering dan in 't gebed. Al weten de godsdienstige moeders niet juist waarom zij het zoo doen — maar van nature zetten zij haar kind op of aan haren schoot op de knietjes en zeggen het de eerste bede voor: leerzamer les, dieper gaande vorming is er niet. Hoe dankte de H. Augustinus later den Heer, dat zijne moeder hem had leeren bidden, en hem daardoor de naam van Christus altoos nog dierbaar was gebleven. Bidden is voor het kind, behalve eene vervulling van pligt en eene aanvulling van behoefte, eene naar zijn begrip geëvenredigde les in handeling en daad, eene aanschouwelijke leering en dezer beoefening, waarvan het genoegzaam bewust is en de indrukken voor een tijd vergeten,

maar niet uitgewischt kunnen worden noch geheel verloren gaan. Het kind, navolgend van natuur, moet vooral ook leeren door de taal der voorbeelden en feiten, welke het zich moet eigen maken om te doen gelijk het anderen zag doen. Middellijk moet elk huisgezin, als verheven wederbeeld van 't Heilig Huisgezin, het toonbeeld zijn voor ieder kind. Maar waar is zijn regtstreeksch, zijn hoogst voorbeeld? waar het leven, dat eens betrekkelijk ook *zijn* leven wezen moet. Is 't niet het Goddelijk Kind, dat juist kind werd, opdat allen en het kind inzonderheid zich daaraan spiegelen zouden en zijn voorbeeld nastreven? Is 't niet in de verdere geheimen van 's Heeren leven en dat zijner Moeder welke het kind daarenboven in de kerk verzinnelijkt leert kennen en vieren en navolgen; immers de feesten zijn heilige feiten, weder in daad en feit herdacht en gevierd. Het gestadig zien op het leven van den Heer en zijne Moeder, dáár op allerlei wijze verkondigd, moet het kinderlijk gemoed noodzakelijkerwijs doordringen, vormen, verheffen, heiligen: - zou bijv. een kind, dat 's Heeren Moeder, die ook zijne hemelsche Moeder is, eert en bemint, niet zijn eigen moeder op aarde van harte liefhebben?

Dat bovennatuurlijke leven wordt het jeugdig begrip en gevoel al weder nadergebragt in de levens der Heiligen, van hen, die over 't geheel, en bijzonder naar eene of andere zijde, wederbeelden van 't leven des Heeren en zijner Moeder waren; levens daarbij, waarin zooveel te zien is wat een ieder en ook het kind dagelijks onder zijne oogen ziet en dat meer onder het bereik ligt; waar evenwel alles doorademd en bezield is van Gods Geest en genade en wie 't leest of hoort in diezelfde hooger levenssfeer als overvoert, dat is, in naauwer betrekking brengt met Hem, door en voor wien we allen hier leven en zijn.

Ziedaar enkele der vele punten, waarop de dichter voor Katholieke kinderen bedacht dient te wezen.

De schrijver der bovengenoemde gedichtjes, de heer J. Watereus, ons in persoon niet bekend, maar naar we meenen, onderwijzer en vader, is blijkens zijn boekje, een godsdienstig man: zijn Katholiek, geloovig gemoed spreekt overal uit zijn werk. Hij heeft, naar het schijnt, niet met opzettelijk overleg, maar als van nature

zijne XXXIV Gedichtjes tot de drie door ons aangestipte middelen, of wijzen van stichting der Katholieke jeugd teruggebragt. Althans het eerste twaalftal bestaat meerendeels uit *Gebeden;* de tweede afdeeling bepaalt zich vooral bij de *Hoofdfeesten van den Heer*, waarbij we echter ongaarne de afzonderlijke gedachtenis van 's Heeren lijden en eenig versje op het Kruis missen, al is het ook dat er in enkele stukjes wel even aan herinnerd wordt. Daar volgen nog: *De Tenhemelopneming der H. Maagd*, een *Loflied ter eere van den H. Josef* en eene *Aanspraak tot den Engelbewaarder*; zeker mogten in een boekje voor Katholieke scholen en huisgezinnen de Bewaarvader van 't Kindje Jesus en de Bewaarengel der kleinen niet ontbreken. Het derde gedeelte is (behalve het Slotgedicht: *De Dood*) aan verschillende *Heiligen* gewijd. We hadden daar o. a. gaarne met den H. Willibrordus ook den H. Bonifacius, alsmede de H. Moeder Anna, en den H. Petrus in opgenomen gezien, waarbij zijn laatste opvolger onze H. Vader zeer gepast herdacht had kunnen worden. En voor 't gewone, huiselijke leven had de dichter ligtelijk nog enkele korte versjes van zoodanige toonbeelden aan zijn werkje kunnen toevoegen. Over 't geheel evenwel is zijne keuze niet ongelukkig.

En nu de vorm? is deze dichterlijk? kinderlijk?

't Is allereerst in 't algemeen geen geringe verdienste, dat de gedichtjes inderdaad eenvoudig zijn — dat ze godsdienstig zijn, is reeds gezegd — en daarbij van onvervalschten smaak; er is mate en keur: dat is veel geroemd in een tijd, dat er allerlei wansmaak heerscht, die zoo menig poëtaster — want poëten mogen dezulken niet heeten — in onnatuurlijkheid, overladenheid, gewrongenheid, in gezwollen en veellettergrepige klankwoorden zich vermeiden doet. Hun losbandige en ongevormde geest wil van de oude, eeuvoudige, schoon zeer ware en allereerste en nooit te vergeten regelen niets weten. Ze lagchen met de leer: alles met mate en met keuze!

> Ut jam nunc dicat jam nunc debentia dici,
> Pleraque differat, et praesens in tempus omittat;

of met dit nog bepaalder voorschrift:

> Singula quaeque locum teneant sortita decenter.

De jongste *Aurora* om iets te noemen, biedt er staaltjes te over van aan. Die blaam verdienen deze gedichtjes zeker niet: ze zijn waar, gemeend, zuiver, helder; daar is weerhouding en spaarzaamheid; daar is over 't geheel ook keuze in gedachte, beeld, woord, woordschikking en versbouw — schoon ten dezen de dichter zelf wel de eerste zal willen zijn om te bekennen, dat hij meer nog zijn werk had kunnen volmaken. Want vragen we: is de vorm dichterlijk? — 't antwoord zal zeker over 't geheel niet ongunstig luiden: maar we verlangden toch soms die fijnere toetsen, die ongemerkt kunstige overgangen, in welker plaats velen met aanhaking en achter-elkaâr-stelling zich vergenoegen; we verlangden meermalen die aanschouwelijke schildering, waartoe menigwerf één woord, maar het regte! genoeg is; we stieten, vooral in het derde gedeelte waar het meeste te *verhalen* en in *handeling* voor te stellen was, op ondichterlijkheden van verschillenden aard — dáár is aan de kunstkeurigheid niet altoos voldaan: men zie slechts het stukje over den H. Laurentius. Eenvoudig en toch dichterlijk te *verhalen*, te doen *spreken* en *handelen* — is dan ook uiterst moeijelijk, en de regte toetssteen van het dichterlijk talent.

Kinderlijk - dat is voor de opwassende jeugd, in verschillenden leeftijd geschikt — zijn de stukjes naar hunne bestemming meest alle; bij enkele schijnt aan verdere jaren gedacht, en in een boekje ook voor *huisgezinnen* zijn ze er niet misplaatst. Kinderlijk - dat is, in kinderlijken trant gedicht — in dat *bepaald* sprekende tot het kinderlijk gemoed, zooals dit gesnaard is en voelt — zijn ook eenige versjes, enkele zelfs naïef — vooral (behalve *Sint Nicolaas* in de derde afdeeling) onder het eerste twaalftal; — en we vermoeden, dat de schrijver, die het oog op Katholieke scholen en huisgezinnen had, het geheel slechts in die mate kinderlijk heeft gewild. Flaauwe naardigheden, lafheden, die kinderlijk moeten heeten en inderdaad onuitstaanbaar zijn, heeft hij gelukkig weten te vermijden.

We nemen ter nadere kennismaking, dat is, aanbeveling van het zeer verdienstelijke werkje, eerst een versje over in den meer kinderlijken toon, dat misschien in den 9n regel der jonge jeugd wel wat verleidelijk veel zoets laat zien.

DE VASTEN.

Wie zou schrikken voor de vasten,
  Voor dien schoonen, heilgen tijd,
Die, geheel tot heil der zielen,
  Aan versterving is gewijd.

Zeker wij, als kleine kindren,
  Derven ons ontbijtje niet,
Maar toch vasten wij een beetje,
  Schoon geen wet het nog gebiedt.

Koek en suiker en veel lekkers,
  Dat ons anders viel ten deel,
Neen, dat vult thans niet ons mondje,
  Maar de boterham blijft heel.

Als we eens grooter zijn geworden,
  En de vastentijd is daar,
Ja, dan zal het vasten wezen,
  Zeven weekjes lang, niet waar?

Maar, wij *schromen niet die tijden*,
  't Geeft ons eer een groot vermaak:
't Kan ons in den Hemel helpen;
  't Vasten is een heilge zaak!

We laten nu een tweede stukje van ernstiger aard volgen, dat even dichterlijk (de vier middelregels in de vierde stroof uitgenomen) als leerrijk is, schoon het bekende versje van Pater Poirters over 'tzelfde onderwerp het van dit in poëzij wint.

DE ZOETE NAAM.

Onder alle schoone namen,
  Vreugdeklanken voor 't gemoed,
Is er geen zoo lief en teeder,
  Geen zoo streelend en zoo zoet,
Als de naam aan 't Kind geschonken,
  Door de reinste Maagd gebaard,
Door Gods Englen blij bezongen
  En verkondigd aan deze aard.

Neen, geen naam zoo zoet en teeder,
Neen, geen naam zoo groot en schoon
Als de naam van 't liefste Kindje,
God en mensch in één Persoon:
Buigt het hoofd of knielt eerbiedig,
Meisjes, vouwt de handen zaâm,
Knaapjes, wilt het hoofd ontblooten,
'k Noem u dan dien zoeten naam.

Maar o tong en gij mijn lippen,
Denkt wiens naam ge noemen zult;
Wil, mijn hart, u opwaarts heffen,
Wees met eerbied gansch vervuld! —
Noemt dan vrij dien naam zoo teeder,
Roept het uit op blijden toon:
Jesus is de naam des Heeren,
Jesus heet Maria's Zoon!

Jesus, dat is Zaligmaker,
Jesus duidt Verlosser aan,
En voorwaar het zondig menschdom
Nog met Adams schuld belaân,
Werd van 't zware juk ontheven,
Toen ons Jesus redding boqd,
Toen Hij, onder smartvol lijden,
Aan het kruis zijn bloed vergoot.

Jesus was toen offerande,
Jesus was toen offeraar,
Jesus was toen zielenredder,
Jesus was toen zegenaar! —
Wees voor ons, o dierbre Jesus,
't Pad, dat naar den hemel leidt,
Wees ons, wat uw Naam verkondigt,
Wees ons, Jesus, Zaligheid! —

Bij deze beide en meer andere stukjes zijn gepaste zangwijzen aangegeven, welke het werkje voor school en huisgezin nog meer aanbevelen; 't is, overigens, (op den titel na) zeer net en helder gedrukt en lacht den jeugdigen gebruikers toe. We ver-

trouwen, dat het lieve, echt godsdienstige boekje weldra in veler handen zal zijn, en vereenigen ons met de weinige aanspraaklooze woorden, waarvan de dichter het voor alle voorrede laat voorafgaan: *« Bij de uitgave dezer gedichtjes heb ik alleen den wensch te uiten, dat ze strekken mogen tot nut der Katholieke jeugd! »* — We twijfelen niet in 't minst, of de heer Waterreus zal zijn welgemeenden wensch vervuld zien.

GEWIJDE KUNSTPLATEN.

Er is te Brussel een schoone plaat van de Onbevlekte Ontvangenis uitgekomen, door den reeds met roem bekenden heer L. Tuerlinckx op steen gebragt, naar eene teekening welke de heer Seitz te Rome overeenkomstig de aesthetische beginselen heeft vervaardigd, door den kardinaal Sterckx, aartsbisschop van Mechelen, in eene verhandeling over dat verheven onderwerp ontwikkeld. We kunnen niets anders dan instemmen met den lof welken we voor eenigen tijd in een Belgiesch blad aan dat kunstwerk en aan de uitvoering door genoemden kunstenaar zagen toegekend. We zullen trachten eenig denkbeeld van die breede en grootsche voorstelling te geven.

De H. Maagd staat op een wolk, waarachter de halve maan zich uitbreidt, een weinig boven den aardbol verheven: die verheffing duidt volkomen aan, dat Maria, door hare voorbehoeding voor de erfsmet, bevoorregt is boven al de andere afstammelingen van den eersten Adam. De zedigheid, nederigheid, godsvrucht der H. Maagd, hare neêrgeslagen blikken, hare even uitgebreide armen, en heel hare houding drukken allertreffendst en allergelukkigst die grenzenlooze dankbaarheid uit, waarvan Maria voor de haar betoonde gunst doordrongen is: zij staat daar, terwijl alle oogen op haar gevestigd zijn en Engelen haar huldigen, met vóór zich gewenden blik gansch verloren in erkentelijkheid. Met haar een kroon op het hoofd te plaatsen, heeft men de gedachte willen uitdrukken, dat zij in de Kerk als *Koningin*, zonder erfsmet ontvangen, wordt

aangeroepen. De krans van schitterende sterren welke haar hoofd omgeven, heeft eene gelijke beteekenis, en die dubbele bekrooning wijst tevens den overvloed der genade en der hemelsche gaven aan waarmeê de H. Maagd in hare Ontvangenis versierd werd, zij, Koninginne der aarde en Koninginne des hemels.

Om het uitstekend voorregt der Onbevlekte Ontvangenis beter te doen uitkomen, wordt op het bovengedeelte der schilderij op de goddelijke bron dier eenige genade gewezen; daar ziet men de drie Personen der H. Drieëenheid voorgesteld, als alle drie zigtbaar medewerkend, om de H. Maagd met dat hoogst en eenig voorregt onder de stervelingen te begunstigen. Ook dit gedeelte is verwonderlijk schoon uitgevoerd: majesteit, goedheid, liefdevolle goedgunstigheid zijn in 't verheven gelaat der drie goddelijke Personen te lezen, en grijpen den opmerkzamen gelovige aan.

God de Vader strekt zijne beschermende hand over de H. Maagd uit en behoedt haar tegen het bereik der zonde. God de Zoon, die ons zijne wonden en zijn kruis toont, schijnt ons te zeggen, dat het om de verdiensten van zijn lijden en dood is, dat zijne beminde Moeder voor de erfzonde is voorbehoed. De stralenvloed, dien de H. Geest over de H. Maagd uitstort, duidt die volheid der haar meêgedeelde genaden en gunsten aan, welke haar tot het volmaaktste der schepselen hebben verheven. Daar is ja! de gedachte van den tekst in uitgedrukt: *Wees gegroet, gij vol van genade! de Heer is met u; gezegend zijt gij onder de vrouwen* (Luc. I, 28).

De H. Maagd is in een helder zonnelicht geplaatst, dat eerst uit den straalvloed des H. Geestes ontsproten en daarmeê vereend, verder in stille stralen in zacht-omschreven kring rondom haar uitschiet: het rijke en majestueuse zinnebeeld van den luister én der genade én der hieraan beantwoordende deugden die in haar schitteren, en weder zoo overvloedig licht en troost uitstorten in de harten van die haar aanroepen.

De groepering der Engelen die de H. Maagd omringen, is even meesterlijk als de uitvoering van ieder op zich zelf verrukkelijk is: zoo los, zoo ongedwongen, zoo zwevend omgeven zij haar; zoo heeft ieder zijne natuurlijke plaats en denkt aan niets anders dan de zending die hem is toevertrouwd. 't Zijn inderdaad allen engelachtige figuren in haar geheel en in alle bijzonderheden:

met die hemelsche aangezigten, die bevallig omkranste lokke, of gekroonde voorhoofden, die ingehouden wieken, die golvende, vlottende gewaden; allen nemen zij levendig deel in het geluk hunner Koningin, en niet een is er, die zich niet rept om haar geluk te wenschen, en dat met eene rustige blijdschap en innigheid, welke in ieders gelaat weder verschillend zijn uitgedrukt. 't Is of tevens al de jeugdige leeftijden der aarde, met wat zij bekoorlijks hebben, in die hemellingen zijn vereenigd: argeloos onschuldig als van een kind is 't vriendelijk gelaat van den eene; meer ernstig, verstandig de open blik van een ander als tusschen het kind in en den reinen jongeling, die met voller begrip zijn diepzinnig oog eerbiedig tot de uitverkoren Maagd verheft — en ieder ook drukt in de gaven die hij aanbiedt, zijne gevoelens op onderscheidene wijze uit. De een brengt een olijftak, beeld van den onuitsprekelijken vrede, dien het hart der H. Maagd nooit opgehouden heeft te genieten; een ander draagt een lelieblocm, zinnebeeld der zuiverheid van ziel, welke nimmer door eenige de minste zonde is aangeroerd; een derde draagt een palmtwijg, beeld der verwinning, die daar aan de Onbevlekte Maagd is geschonken en der blijdschap, waarvan zij voor het hemelsch hof de oorzaak is; een ander schiet allerbevalligst met een frissche kroon van rozen toe; anderen bieden haar den wierook aan: het teeken van de hulde die zij haar brengen en van de vereering die haar toekomt. Anderen schouwen uit de hoogte op hunne bevoorregte Koningin, en vereenigen zich met de vreugde en gelukwenschingen van de Engelen, die haar van meer nabij omzweven. Iets geheimzinnigs, oneindigs, spreekt er in de lager, meer donker getinte, met sterren bezaaide luchten, die al hooger in lichtere, onafzienbare sferen overvloeijen; — geheel daar buiten, omlaag op den aardbol ligt de slang, die onze eerste ouders deed vallen, verslagen en magteloos neêr, en drukt het nog eens uit, dat Maria is voorbehoed voor de smet, welke Adam's val aan heel zijne nakomelingschap heeft medegedeeld.

't Is ook geen geringe verdienste, dat bij zooveel als er in de plaat verbeeld is, daar toch eene eenheid, eene stilte in heerscht, welke zelve aan de heilige stilte herinnert, waarin dit wonderbaar geheim is uitgewerkt.

Men ziet dus, dat in dat waarachtig kunstwerk alles wonderbaar vereend is, wat ons een helder denkbeeld van het eenige, aan de glorievolle Moedermaagd verleende, voorregt geven kan. Men smaakt in heel die voorstelling dien echt godsdienstigen toon welke de kunstschool van Overbeck zoo uitnemend onderscheidt; eene school, waarvan de heer Seitz te Rome een der beroemdste vertegenwoordigers is. Dat godsdienstig karakter dezer kunstplaa kan niet anders dan de godsvrucht der geloovigen opwekken en voeden; zij *moeten* de Uitverkorene wel eeren en beminnen, die zij zich aldus zien voorgesteld, en de kunstenaars zullen er uit kunnen leeren, hoe het hoofddoel der godsdienstige schilderingen te bereiken, - hetwelk toch niet anders zijn kan dan heel den mensch tot God op te voeren, althans dien vromen eerbied te wekken, dien men aan God en aan het heilige verschuldigd is.

Dat doel zoekt de zoo even genoemde school van Overbeck in al hare kunstvoortbrengselen te bereiken, en vol als zij is van de heilige taak en de hooge roeping der kunst, heeft zij, om te beter te slagen, eene Vereeniging tot verspreiding van gewijde kunstprenten gevormd. Het Dagblad *de Tijd*, hetwelk al wat der goede zaak kan dienen, onvermoeid voorstaat, heeft onlangs onze Katholieken op die schoone onderneming, en naar ons berigt is, niet zonder gunstigen uitslag, opmerkzaam gemaakt; de heer Alberdingk Thijm, welke de welverdiende aanbeveling dier gewijde kunstprenten schreef, zal zich, in zijne liefde voor het gewijde schoon, in dat aanvankelijk goed gevolg verheugen.

We laten hier in 't belang der schoone en goede zaak gemelde aanbeveling volgen, waaraan we het voor genoemde Vereeniging zoo vereerend schrijven van onzen H. Vader zullen toevoegen.

VEREENIGING TOT VERSPREIDING VAN GEWIJDE KUNSTPRENTEN.

De ondergeteekende veroorlooft zich de aandacht van het Hoogwaardig Episkopaat in Nederland, van de verdere Zeer Eerwaarde Geestelijkheid en van alle voorstanders der Katholieke kunst een oogenblik in te roepen over de Vereeniging tot verspreiding van gewijde kunstprenten, welker hoofdbestuur te Dusseldorp gevestigd is

en waarvan men, op zijn verzoek, de bijzondere vertegenwoordiging in Nederland aan den uitgever en boekhandelaar C. L. van Langenhuysen te Amsterdam heeft opgedragen.

Die vereeniging, uit liefde Gods gesticht, en geheel helangeloos bestuurd door achtenswaardige priesters, uitstekende kunstenaars en volijverige leeken, heeft zich ten doel gesteld, en verwezenlijkt nu reeds sinds 14 jaren: de uitgave der schoonste, echt Katholieke kunstplaten en prentjens, wier onderwerpen aan de Evangeliën en Heiligenlegenden ontleend zijn, tot nog lager prijs dan die voor de smakelooste, de meest waereldsche en slechtst bewerkte fransche, zoogezegde «religieuse» prenten en prentjens betaald wordt.

De Vereeniging bestaat in Duitschland uit ontelbare leden, en hoopt er ook in Nederland een goed getal aan te winnen. Voor Nederland is de prijs van het lidmaatschap op *f* 5 per jaar bepaald. Daarvoor ontvangt men tusschen de 60 en 100 keurig op staal gegraveerde grootere en kleinere heilige prenten; dat wil zeggen van 6 tot 48 exemplaren van 9 à 10 verschillende voorstellingen per jaar. De talrijke exemplaren zijn bestemd om wechgegeven en aldus verspreid te worden. Een lid kan zich echter ook natuurlijk met vier vrienden verstaan, en ieder ontvangt dan voor *f* 1 in 't jaar de exemplaren van verschillende Heiligenbeeltenissen en andere onderwerpen. Zoo zal hijv. wie voor *f* 1 zich een vijfde aandeel verschaft in een lidmaatschap over 1854, daarvoor ontvangen: 1 plaat in groot 4°., 8 platen in 8°., 6 in 18°. en de kans, bij verloting onder de 5 vrienden, eene folie-prezent-plaat te trekken, voorstellende de «H. Maagd en het Kind Jesus», een gadeloos meesterstuk van den beroemden en godvruchtigen E. Deger, heerlijk gegraveerd door Stang.

Van de beste kunsttafereelen der Oud-Italiaansche, Oud-Duitsche, Oud-Nederlandsche en Nieuwere Duitsche kunstscholen krijgt men aldus eene schoone kollektie, in keurige staalgravure, bij elkander.

Men kan, wanneer men lid wordt voor den loopenden jaargang, tot geringen prijs exemplaren van de verschillende uitgaven der vroegere jaargangen bekomen. Men zal daarbij vinden: vooreerst verschillende afbeeldingen van den Zaligmaker; voorts de Twaalf Apostelen van den grooten hekeerling, Friedrich Overbeck, stichter en hoofd der nieuwere christelijke kunstschool; men vindt er bij — eene schoone afbeelding van Bonifacius, den doop toedienende; zoo mede van andere heldhaftige geloofsverkondigers in deze landen; van de meest beroemde en geliefde Heiligen: de vier Kerkleeraars, Augustinus,

Hieronymus, Ambrosius en Gregorius; van den H. Benedictus, Bernardus, Franciscus van Assisi, St. Clara, Thomas van Aquinen, Carolus Borromeus, de H.H. Ignatius en Franciscus Xaverius; ver. schillende voorstellingen van de Allerheiligste Maagd, in de belangrijkste oogenblikken van haar leven; heerlijke tafereelen van het Laatste Avondmaal, in groot formaat; liefelijke beelden van heilige Vrouwen, waaronder van de Nederlandsche Ste Geertruida en Ste Goedela; in één woord, talloze stichtende plaatjens door de eerste meesters.

Inzonderheid zijn de kleinere formaten ook voor Bidprentjens geschikt. De meeste Christenen zullen hunne patronen op die heerlijk geteekende en gegraveerde prentjens terugvinden; men kan, des verlangende, eene keuze doen van degenen, die men in grooten getale zoû willen ontbieden.

Men zie dit alles nader toegelicht door de [rondgegeven] prospektussen, bevattende de statuten der Vereeniging, benevens opgaven der prijzen voor nagevraagde exemplaren, en eene lijst van al wat de Vereeniging tot dus verre heeft uitgegeven.

Ten slotte zij hier nog medegedeeld, hoe onlangs de Vereeniging de voldoening mocht smaken, dat de Heilige Vader, om het loffelijk doel en de schoone nitkomsten van stichting — verkregen door de schoonste middelen der kunst — aan al hare leden zijnen Apostolischen zegen verleend heeft, bij breve van 4 Jan. ll.

Meerdere aanprijzing van de zaak en levendiger uitnoodiging om zich tot lid der Vereeniging bij den heer van Langenhuysen te doen inschrijven, mag overbodig worden geacht.

J. A. Alberdingk Thijm.

Het vorige jaar (1854) had het Bestuur dezer Vereeniging in Augustus een volledig exemplaar der tot dien tijd verschenen platen en prenten aan Zijne Heiligheid Pius IX toegezonden, waarop het in Januarij daarna deze reeds herdachte aanmoediging van den H. Vader ontvangen mogt:

Paus Pius IX.

Geliefde Zonen, Heil en Apostolischen Zegen.

Zeer aangenaam was Ons uw eerbiedig schrijven van den 20 Augustus des vorigen jaars, hetwelk Wij met het meeste welgevallen

hebben ontvangen. We hebben daaruit voorwaar met niet geringe vreugde vernomen, hoe voor twaalf jaren een aantal Katholieken het vrome plan gevormd hebben, in de stad Dusseldorp eene Vereeniging op te rigten, met het doel om prentjes van Heiligen, door de beroemdste schilders reeds vervaardigd, zorgvuldig op staal te laten graveren en tegen zeer geringen prijs te verbreiden, ten einde de Christen volken dagelijks meer en meer tot vroomheid, godsdienstigheid en alle deugd opgewekt en ontstoken en uit hun midden die verfoeijelijke platen verwijderd worden, welke de menschen tot zonden vervoeren en hart en geest bederven. En hoogst aangenaam was het Ons, uit dat zelfde schrijven te vernemen, dat uwe Vereeniging onder Gods hulp vele moeijelijkheden gelukkig was te boven gekomen, en schier tallooze gewijde prenten in Duitschland niet alleen, maar ook in Frankrijk, België, Engeland en in andere wereldstreken onder de geloovige volken verbreid had. Derhalve, Geliefde Zonen, wenschen Wij u en alle andere Katholieken, welke deze Vereeniging gesticht hebben, en die haar met alle kracht en moeite ondersteunen, van harte geluk, en brengen u den welverdienden lof met den vurigsten wensch, dat de Vereeniging van dag tot dag meer en meer moge toenemen en bloeijen. Terwijl Wij u den verschuldigden dank voor de Ons aangeboden exemplaren der gewijde platen brengen, geven Wij, ten blijke Onzer vaderlijke liefde en ten onderpand van alle hemelsche gaven, van ganscher harte aan u, geliefde Zonen, en aan alle Leden dier Vereeniging, vol liefde Onzen Apostolischen zegen.

Gegeven te Rome bij Sint Pieter den 4 Januarij des jaars 1855, het negende jaar onzer Regering.

PAUS PIUS IX.

EEN IERSCH CURIOSUM.

(*Naverteld.*)

Voor weinige jaren riepen zekere lieden elkander triumfantelijk toe: Het gefemel met het *Katholieke* Ierland zal nu ras uit wezen; de handvol papisten, door de landverhuizing nagelaten, wordt door de krachtige Engelsche Missie ligt voor het „Evangelie" gewonnen. — Ierland verloor inderdaad bij de landverhuizing een

overgroot getal zijner bevolking; en de „krachtige Engelsche Missie" heeft op den bodem van het „groene Erin" de middelen *sui generis* niet gespaard. Mag men gelooven aan hetgeen een Duitscher, die zegt ooggetuige te zijn, in Dr. Hengstenberg's *Evangelische Kirchenzeitung* van 8 November 1854 berigt, dan moet de ijverzucht bij 't Missiewerk, zelfs voor de Protestantsche sekten onderling, aanstootelijk geworden zijn. Hij verhaalt — de zaak „beinahe spatzhaft" noemende, hetgeen voor zijne verantwoording blijve — dat, in eene stad in 't Westen, hij eenen Presbyteriaanschen predikant zich met wrevel hoorde beklagen, dat de Episcopalen niet enkel, gelijk de Presbyterianen, een ontbijt, maar ook kleederen gaven en zoodoende al de kinderen uit de scholen wegroofden.

Het is bekend, dat de melancholische migratiën naar de nieuwe wereld in lateren tijd aanmerkelijk geminderd zijn; en wij mogen er Goddank bijvoegen, dat de Katholicke Ieren weêr zoo tamelijk de Engelsche Missie-„soup" derven kunnen. Of nu tijdens den oorlog niet aan menig Engelsch hart de pijnlijke gedachte geknaagd hebbe, hoe goed in de Krim en elders in de dunne rijen van het Brittische leger de dappere Ieren zouden geplaatst wezen, welke de verdrukking en het propagandistiesch zelotisme bij honderdduizenden over zee gedreven heeft? — wij weten het niet, maar kunnen zeer wel gelooven, dat menig schrikkelijk verschijnsel of wis gevolg der groote verhuizing niet zal geacht zijn, zoolang het starre oog der fanatieken zich blind keek op de gulden toekomst, dat elke Ier een Bijbel dragen zou, en de koude staatkunde zich aan de hoop te goed deed, dat alle Iersche kwestiën zullen vervallen, en Exeter Hall naar believen met het land zal mogen omspringen.

Een niet verwacht verschijnsel komt nu intusschen met toenemende klaarheid aan den dag; en het schijnt uit meer dan een teeken te mogen vermoed worden, dat de jongste crisis, waartoe Ierland langs langen maar zekeren weg gevoerd is, op eene wijze zich zal oplossen die geheel anders uitkomt dan de wreede verdrukkers der Katholieken zich hebben voorgespiegeld. De Protestantsche bevolking namelijk in Ierland neemt niet alleen niet toe, maar is er bij voortduring sterk aan het afnemen. Volgens berigt

van de *Cork Examiner*, had ter stede, waar het Blad verschijnt, den 16 October ll. eene vergadering plaats der „Weezenvereeniging", waarbij de groote vermindering der Protestanten in opmerkenswaardige bewoording uit onverdachten mond verzekerd werd. De predikant Mr. Mangan had zich laten ontvallen: „De landverhuizing heeft, helaas, zoo groote uitgebreidheid gekregen, dat eene schrikbarende vermindering van de *Protestantsche* bevolking daarvan het gevolg is; het beste en zekerste middel, om de plaats der heengetogenen aan te vullen, is de inplanting eener jeugdige Protestantsche bevolking." Hierop nam een zeer geacht predikant Mr. Williamson het woord. Had ooit een Katholick durven spreken of schrijven van eene Protestantsche parochie in Ierland die negentig per cent verminderd was, hij ware wis uitgefloten geworden. Men hoore dan wat Mr. Williamson zeide: „Er wordt in dezen oogenblik in Ierland een strijd gevoerd tegen het Romanisme, dien ik een offensieven oorlog zou mogen heeten. God geve dat de pogingen, om de belijderen van dat Romanisme voor een zuiverder geloof te winnen, met goed gevolg bekroond worden! Edoch in weerwil van al mijne achting voor de aanvallers in dezen krijg, het is mijne bescheidene meening, dat hier het spreekwoord geldt: als het kalf verdronken is dempt men de put. Te velen van de Protestantsche bewoneren des lands hebben wij verloren; en wij hebben hen verloren niet enkel door de landverhuizing, maar door de verwaarloozing welke zij ondervonden hebben. Een geloofwaardig *gentleman* zeide mij, dat in zijne parochie de Protestanten negentig per cent verminderd zijn. Een ander *gentleman* verhaalde, dat binnen het ressort, waar hij als geestelijke werkzaam is, in de laatste halve eeuw negen en dertig Pro estantsche familiën tot het Pausdom zijn overgegaan. Dezelfde heer verzekerde mij nog, dat in zijne eigene parochie een tachtigjarige grijsaard woont met drie gehuwde zonen; de oude man komt nog naar de Protestantsche kerk, maar de drie zonen met hunne huisgezinnen gaan ter Roomsche kapelle. De vader is een monument van dien ouden tijd, toen nog Protestanten bij menigte in de dorpen te vinden waren; maar de zoons zijn insgelijks monumenten, die verkondigen, op wat wijze hier vroeger voor de Protestanten gezorgd is."

THOMAS A KEMPIS VERMELD IN DE STATEN VAN ONTVANGST EN UITGAVE DER STAD EECLOO.

„Al wat betrekking heeft op het leven van den roemrijken schrijver der *Navolging van Christus*, is waardig te worden opgeteekend. Uit dien hoofde deelen wij onzen lezers het volgend uittreksel uit de staten van ontvangst en uitgave der stad Eecloo mede, die bewaard worden in de rijksarchieven te Brussel, N°. 35, 150, jaar 1461—1462.

„Item waren burchmeester ende scepenen ghebeden van her Thomas Kempen, tzünder eerstens messe, hem thegheven xlviij s. par.„

Het blijkt uit dit uittreksel, dat de magistraat van het stadje Eecloo belast was met het betalen van eenig honorarium voor Missen aan Thomas a Kempis. De faam van den vromen Monnik had zich destijds reeds ver in den vreemde verbreid; het is dus niet te verwonderen, dat zijn roep van heiligheid den magistraat eener stad tot zoodanige mildheid bewogen heeft, welligt tijdens eene volksramp, of om 's Hemels zegen op de stad af te smeeken. Wij doen hier opmerken, dat Thomas a Kempis in 1471, in den ouderdom van een en negentig jaren overleden is [1]).„

(*Mess. des sciences histor.*)

SPROKKELINGEN.

BEMINNELIJKE TREK UIT HET LEVEN VAN PIUS IX. — In den eersten tijd nog van zijn pontifikaat vernam Pius IX, dat er een zeer rijk edelman gestorven was, die op ongenoegzame gronden zijne beide zonen onterfd en dien priester tot algemeenen erfgenaam ge-

---

[1]) „Wij herinneren hier, zonder uitspraak te doen, het bekende versje, indertijd door ons medegedeeld:

„Tot honderd jaren min acht
Heeft Thomas zijn leven gebragt.„

RED. DER KATH. NED. ST.„

maakt had, die het eerst op den dag zijner teraardebestelling in die kerk de H. Mis zoude lezen waarin zijn lijk was nedergezet. Wat te doen om den laatsten wil diens zonderlingen edelmans te eeren en toch aan zijne zonen de erfenis huns vaders niet te onttrekken? — Doch Pius wist in zijne hem eigene goedhartigheid spoedig raad. In den vroegen morgen van den dag der begrafenis begeeft hij zich, van slechts één persoon vergezeld, op weg naar de kerk waar het lijk zich bevond, komt nog vóór het ontsluiten der kerkdeuren aan en is nu de eerste die daar de H. Mis leest. — Bij 't openen van het testament vindt men inderdaad die vreemde beschikking, krachtens welke de H. Vader nu werkelijk tot erfgenaam was aangesteld, die de erfenis ook aanvaardde, maar — om haar dadelijk aan de beide zonen te doen toekomen.

ACHT EN EEN HALF MILLIOEN. — In een Protestantsch weekblaadje staat vermeld, dat gedurende het laatste jaar te Londen door de *voornaamste* — dus nog niet eens door alle — Protestantsche genootschappen ontvangen zijn de volgende sommen:

Zendeling-genootschap der Baptisten	*f*	235,597.50
" " voor Ierland	"	463,890.00
Wesleyaansch Zendeling-genootschap	"	1,304,814.00
Episcopaalsch " "	"	1,455,355.00
Bijbelgenootschap	"	1,462,616.50
Genootschap voor inwendige zending te Londen .	"	360,786.10
" " godsdienstige Traktaatjes . . .	"	827,082.50
" " de bekeering der Joden . . .	"	337,695.00
" " herderlijken bijstand.	"	448,767.75
" " de Britsche en Buitenl. scholen.	"	203,909.50
Londensch Zendeling-genootschap	"	707,063.75
Dertien andere genootschappen, minder in omvang, van Evangelisatie, onderwijs, enz. omstreeks. .	"	705.000.00
	f	8,505,577.50

Te zamen dus ruim 8½ millioen gulden! En hoeveel zielen zouden er door bekeerd zijn?....

TOELAGEN IN HET PROTESTANTSCH KERKGENOOTSCHAP. — In de jongste Synodale Vergadering werd aan 18 gemeenten uit het fonds

voor noodlijdende kerken en personen eene toelage toegekend voor den opbouw of herstelling van kerken of pastorijen, gezamenlijk bedragende eene som van ƒ 21,699, terwijl eene soortgelijke aanvrage van andere gemeenten werd in advies gehouden.

Uit het fonds voor de schraalste predikants-traktementen, werd aan 33 standplaatsen eene verhooging van ƒ 50 toegekend, welke verhooging echter slechts als *voorloopig* werd aangenomen, ten einde in het volgende jaar de provisionele toekenning in eene definitieve te veranderen.

VERMEERDERING VAN PREDIKANTEN IN NEDERLANDSCH-INDIË. — Bij Koninklijk besluit van 7 Nov. ll. is bepaald:

„*a.* dat het getal predikanten bij de protestantsche gemeente in Nederlandsch-Indie [hetwelk tot dusverre 20 bedroeg] zal zijn *negen en twintig*.

„*b.* dat *acht* hunner zullen genieten eene jaarwedde van ƒ 6000, *vijftien* eene jaarwedde van ƒ 4800 en *zes* eene jaarwedde van ƒ 3600 boven en behalve de inkomsten, hun bij Ons besluit van 3 Augustus 1849 N°. 64 verzekerd.„

Verder wordt berigt: „dat de Commissie tot de zaken der Protestantsche kerken in Neêrlandsch Oost- en West-Indiën is uitgenoodigd door de Hooge Regering om haar voor te dragen eenen leeraar voor de Hervormde Gemeente te St. Eustatius, die nevens de kerkelijke bediening, het schoolonderwijs der jeugd aldaar wil op zich nemen. Door ingezetenen te St. Eustatius zijn ƒ 1000 tot jaarlijksch inkomen gewaarborgd, en van de zijde van 's Lands Regering is het uitzigt geopend op eene vaste jaarwedde van ƒ 800.„

VERWONDERLIJKE LIEFDE TOT DE H. SCHRIFT. — Ds. J. H. Holwerda vraagt ironiesch; „Hoe handelen vele godgeleerden met de Schrift, die zij zoo lief hebben.„ — Hij antwoordt: „Zij vervormen haren inhoud, wanneer die in hunne dogmatiek niet voegt, of wel zij zetten haar gezag stilletjes ter zijde. Verwonderlijke liefde!„

HOE PROF. HOFSTEDE DE GROOT VERANDERD IS. — „Professor

Hofstede de Groot werd in zijn „Woord aan de Hervormde Gemeente te 's Gravenhage (1851)" er onwillekeurig toe geleid om te belijden dat hij niet mocht gaan „buiten de grenzen der Hervormde Kerk"; en dat hij zulks niet deed, trachtte hij te bewijzen door de verklaring dat hij de „schoone belijdenis" dier Kerk, uitgesproken in de vier vragen der avondmaals-viering, „onveranderd, van woord tot woord, van ganscher harte met „ja" beantwoordde" — Op deze woorden van D. Gildemeester, predikant te Elburg, vindt men (in *de Boekzaal*) deze aanteekening: „Het is echter bekend dat de Hoogleeraar onlangs zijn gevoelen geuit heeft dat de kerkleer in de *Christelijke* kerk *ongeoorloofd*, in de *Protestantsche onmogelijk*, in de *Hervormde niet aanwezig* is."

VERBOND TER HANDHAVING VAN DE OUDE GEFORMEERDE LEER. — De *IJsselbode* schrijft: „Naar men vernoemt, hebben 125 predikanten der Hervormde Kerk in Nederland te zamen eene overeenkomst gemaakt of een verbond gesloten, om de oude Gereformeerde leer te handhaven en te verkondigen in woord en geschrift, en zich niet te laten afschrikken door de Synode der Nederl. Herv. Kerk, die, volgens hen, die leer tegenstaat en verloochent, maar zullen zij de reglementen en verordeningen, gemaakt door deze Synode, zoo als zij nu bestaat, in geenen deele nakomen en opvolgen."

HET OUDERWETSCH LAMPJE. — „Het is verblijdend voor het christelijk gemoed — zegt *de Tijdspiegel* — dat geschriften in den geschetsten zin en geest opgesteld (als van Herwerden's „*Evangelie van Joannes, in deszelfs schoonheid beschouwd*") het licht zien in eenen tijd, waarin sommigen hun ouderwetsch lampje zóó hoog waarderen, dat zij het *naast*, ja somtijds wel *boven* het licht der Evangeliesche waarheid stellen!" — En waar mag dan wel dat zoo hooggeprezen *nieuwerwetsche* nachtpitje staan?....

LETTERLOOVER.

STRIJD EN RUST.

Mijn leven is liefde,
Mijn liefde slechts smart,
Mijn smarte verlangen
Naar rust voor mijn hart.

Toch dolen mijn zinnen,
Bij 't jagen van 't bloed;
Nog sneller klopt de onrust
Door 't bevend gemoed.

O rust, die mijn' boezem,
Met 't leven, ontvliedt!
Treê dood, treê niet nader!
Gij schenkt mij haar niet.

Mijn rust is beminnen,
Beminnen altijd,
En liefde is genieten,
Genot zonder strijd.

Waar rust dan te vinden?
Neen wereld en graf,
Zij winden de draden
Van 't raadsel niet af.

'k Moet leven en strijden
En stervend verslaan,
Om 't leven herwinnend
Ter rust in te gaan;

Mijn krijgstent verplaatsen,
En telkens alweêr,
Tot 'k ze opsla hierboven
Bij 't hemelsche heer.

Dáár leven is minnen,
Daar liefde genot -
't Genieten daar rusten
In 't Leven, in God.

Dooft uit dan, mijn zinnen,
Wat rekt gij den strijd!
Kom, dood! ik wil rusten,
Mijn God! voor altijd.

DR. J. C. ZAALBERG'S

FEESTREDE,

GEHOUDEN IN DEN PLEGTIGEN DANKSTOND

TER GEDACHTENIS DER KERKHERVORMING [1].

(INGEZONDEN.)

De 31 October is voor de Protestanten de dag, waarop het groote feest der hervorming wordt gevierd. Ook onder de Haagsche gemeente werd eene poging beproefd

---

1) Met de zamenstelling van het volgend artikel waren wij tot zekere hoogte gevorderd, toen ons de "Leerrede over I Tim. II, 5, door A. Frentrop" onder de oogen kwam. Wij danken den bekwamen redenaar voor het beantwoorden der "Feestrede" en het krachtig afweren van den smaad, daardoor het Katholicisme aangedaan. Hetedele doel wat de redenaar zich voorstelde: vooral minder ontwikkelde Katholieken waarheid van logen te leeren onderscheiden, ook daar, waar eene valsche en bedriegelijke schemering van ijdele redeneringen glinstert, heeft hij, voor zoover de duur eener leerrede en de plaats waar hij sprak, het toelieten, ten volle bereikt. In ons artikel mogen wij uitvoeriger zijn en ook die punten aanraken, welker behandeling de waardigheid des kansels en de vorm eener Katholieke preek den redenaar ontzeiden. Dikwijls ontmoet onze redenering de zijne; eenige malen is zij dezelfde; — wij bezitten ééne waarheid: de wapenen ter harer verdediging zullen dus wel gelijkend zijn.

„om aan den avond van den hervormingsdag zelven een' plegtigen dankstond te houden", en met hooggestemd gevoel mogt de predikant voor het aangezigt zijner BB. en ZZ. in Christus optreden, want „die eerste poging had zulken ruimen en diepen weerklank in hun midden mogen vinden".

Dr. J. C. Zaalberg, predikant te 's Gravenhage, heeft bij die gelegenheid de feestrede gehouden; zeer verheugd was hij bij het vieren van dat feest en „met hooggestemd" gevoel betrad hij den kansel; wij willen het gelooven, al nemen wij misschien niet aan, dat de reden door den predikant van zijne blijdschap gegeven, daarvan de eenige reden is.

Iedereen weet nog, hoe de kort geledene beroeping van den heer Zaalberg bij de Haagsche gemeente, in 't geheel niet door allen met welgevallen werd vernomen; zij onder onze Protestantsche landgenooten, die de geopenbaarde waarheden, welke zij de grondwaarheden van het Protestantisme noemen, en bepaald de Godheid van Christus nog gelooven en vasthouden, meenden in die beroeping een' aanslag te zien tegen dat geloof, omdat de beroepene in hun oog de man niet was om als geloofsprediker op te treden; zelfs klonken hier en daar verdachte woorden: die dominé, zeide men, behoort tot de Groninger-school; houdt aan geene belijdenis, gelooft zelfs niet aan de Godheid van Christus. Of zulke beschuldigingen regtens of ten onregte tegen den heer Zaalberg worden ingebragt, willen wij hier niet beslissen; zijne feestrede zelve zal toonen, dat de indruk, dien zij vooral omtrent het geloof aan Christus' Godheid achterlaat, niet geruststellend is. En toch komt het ons voor, dat de feestrede in het plan des redenaars juist een

middel was, om zich aan den ongunstigen dunk over zijne regtgeloovigheid te ontheffen. Ten minste heeft de predikant de behendigheid gehad, eene stof te kiezen die misschien te wegslepend, zeker te schreeuwend was, dan dat iemand er aan zou denken te vragen, wat de spreker over Christus en diens natuur en persoon dacht; de behandeling dier stof zag hij als een toovermiddel aan om de oogen te verblinden van menigeen, die tot nog toe al te scherp misschien naar zijne gevoelens en meeningen onderzocht; eene geschikte gelegenheid was hem aangeboden om te toonen, dat hij, wat hij dan ook over geloof en evangelie dacht, ten minste één geruststellend kenteeken droeg. *De heer Zaalberg heeft in den avond van* 31 *October, ten aanhoore eener talrijke menigte, de Katholieke Kerk gelasterd, haren val voorspeld en de heillooze oorlogstrompet ten krijg tegen Rome gestoken.*

Dat de feestrede opgevuld is met lastertaal tegen de Katholieke Kerk, zullen wij later al te dikwerf moeten opmerken; voor het overige geven wij terstond het bewijs.

Rome's val wordt voorspeld in eene taal, die beter in de kolommen van *Fakkel* of *Nieuwsbode* voegen zou, dan op den kansel en in eene feestrede. „De zegepraal „der Hervorming over Rome behoort tot den triumf van „den Christus Gods. Eeuwen lang moge de worsteling „nog duren; zij *moet*, zij *zal* met Rome's ondergang „eindigen. Eens rukt de Overste Herder der zielen den „priestervorst te Rome de driedubbele kroon van het „hoofd. Daar valt ook het laatste bolwerk dat Rome be„schermde. — — Hoog boven hare heuvelen schalt de „zegekreet: zij is gevallen, zij is gevallen, Babylon, die „groote stad! [*ook dit nog?*] — — En ja, het *wordt* licht, „het *moet*, het *zal* licht worden. Profeteer het tegen Rome,

„gij christelijke hope..... Rome verachtert, het wankelt, „het valt." — Met zulk zinloos en soms akelig gegil zijn de laatste drie bladzijden der feestrede opgevuld.

Ook oorlogskreten schalden: „Verspreidt het licht der Her- „vorming naar uw beste vermogen in den kring, waarin gij „geplaatst zijt. Gordt u mede aan tot den strijd tegen Rome, „dien goeden strijd des geloofs en der liefde [!?], waarbij „men met de duisternis kampt om den broeder tot Christus „te brengen. Wij vragen u van het uwe, iets van uwe „bezitting, uw woord, uwen invloed"; — zulke kreten schaterden uit den mond van hen, tot wie een Koetsveld zeide: Gaat uit van ons, mannen des bloeds! En die mannen spraken zoo in de dagen van hartstogt en half tot razernij gevoerde opgewondenheid, terwijl de heer Zaalberg zoo te werk gaat, nu die geestdrift wat bedaard en grootendeels geweken is; die mannen werden gedreven door elkanders voorbeeld; want toen was het uitvaren tegen de Katholieke Kerk een dagelijksch werk geworden, en gaf de stof tot redevoeringen op den kansel en tot schelden op de straten; — maar de spreker van den 31 October stond alleen; daardoor moge zijne stem luider klinken, daardoor op hem meer blaam voor zijn onedel werk.

Den hoofdinhoud der feestrede hebben wij aangewezen; verscheidene leerstukken der Katholieke Kerk op lasterlijke wijze voor te stellen, ten einde zóó tegen haar uit te varen: dit zal het bewijs leveren der regtgeloovigheid van den heer Zaalberg; dit moet het krachtige woord zijn, dat in het vervolg den mond zal sluiten aan een ieder, die nog durft spreken van Groninger school en strekking, van ongeloof en rationalisme. Dat de heer Zaalberg zich verlaagd heeft zulk bewijs te geven, daarvoor verantwoorde hij zelf.

En nu de Haagsche gemeente. Men heeft gezegd, dat de feestrede met geestdrift opgenomen en luide is toegejuicht geworden. Wij voor ons wachten ons wel, deze toejuiching tot te velen, en zelfs tot velen, uit te strekken; de tegenoverstaande veronderstelling zou strijden met den hoogen dunk, dien we met reden hebben van het gezond verstand zoowel als van het edel hart van het meerendeel onzer Protestantsche landgenooten: te dikwijls gaven zij er blijken van, en te duidelijk spraken hunne daden. Maar toch, de feestrede werd toegejuicht, ten minste met gretigheid ontvangen. Liefst veronderstellen wij onder de toejuichers niemand, die genoegen vindt in oneerlijken laster, als die slechts tegen de Katholieken gerigt is; waren er, wat wij eer vreezen, eenigen, die zich lieten misleiden en de feestrede aannamen voor een bewijs van regtgeloovigheid: zij moeten bedenken, dat het geloof aan Christus' Godheid geen noodzakelijk vereischte is in hem die de Katholieke Kerk verguist.

Met opzet spraken wij van den bijval, dien de feestrede heeft gevonden, want dit vooral heeft ons, Katholieken, treurig aangedaan: niet juist dat de heer Zaalberg ons heeft gehoond. Daaraan immers zijn wij vooral sedert een groot tweetal jaren gewoon geworden en dit is het ons voorspelde deel; ook in het vorige jaar vernamen wij, hoe van tijd tot tijd door mannen, behoorende tot dezelfde bende, als de rustverstoorder, wien onlangs bij koninklijk besluit het land werd ontzegd, lastering en scheldwoorden tegen de Katholieke Kerk werden uitgegalmd, meestal in schuren, verwerswinkels of dergelijke plaatsen. Was de heer Zaalberg ook een van die ongelukkigen, was de plaats, waar hij sprak, ook eene schuur geweest, en had zijn gehoor ook grootendeels bestaan uit lieden, die bij

het uitgaan den hoed dieper dan gewoonlijk in de oogen drukken: niemand had hem een woord waardig gerekend. Maar de heer Zaalberg schrijft voor zijn naam *Theologiae Doctor*, en is predikant te 's Gravenhage; zijn naam staat gunstig bekend, en zijne beroeping in de residentie beschouwden velen als eene aanwinst; hij sprak in eene eerwaardige kerk, hij had een bijzonder talrijk gehoor, hij werd toegejuicht, hij liet zijne feestrede drukken en spoedig verscheen daarvan een tweede druk. Dit zijn verzwarende omstandigheden; de heer Zaalberg heeft gesproken bij eene buitengewone, bijzonder publieke gelegenheid, bij een feest: daardoor rijst het gezegde, zoowel ten goede als ten kwade; de publiciteit zal dus den heer Zaalberg méér eer of méér schande aanbrengen, naarmate zijne rede een van beiden verdient.

De tekst, als titel boven de feestrede geplaatst, luidt: *Christus Jesus, de éénige Middelaar Gods en der menschen.* Deze tekstkeuze wordt gewettigd door de heenwijzing op het feest dat de Katholieken den volgenden dag zouden vieren, en de vermelding der gebeurtenis die den achtsten December des vorigen jaars te Rome plaats had, de plegtige afkondiging van het leerstuk der Onbevlekte Ontvangenis; tegenover deze laatste staat de feestrede, tegenover het Allerheiligenfeest, de gedenkdag der hervorming. „Is er grooter tegenstelling tusschen licht en duisternis „denkbaar?" — roept de redenaar bij de vergelijking dier twee feesten uit — „Wie ziet er den vinger des Heeren niet „in, dat de gezegende Luther juist op den middag vóór „het Allerheiligenfeest, zijne stoute stellingen te Witten„berg aan de slotkerk sloeg — —." En ja, dat is het

groote feest der hervorming; dat is het, en niets meer. Luther kondigde op den 31 October 1517 aan, dat hij bereid was 95 stellingen over de leer omtrent den aflaat te verdedigen; dit nu was iets allergewoonst in die dagen en de graad van doctor gaf Luther er regt toe. De heer Zaalberg noemt ze *stoute* stellingen en zegt dat Luther door die daad den eersten openlijken stap op de baan der hervorming deed; en toch zou niemand sterker in Katholieken zin over den aflaat kunnen spreken dan Luther in zijne 71ste stelling: „*Wie tegen de waarheid van den pauselijken aflaat spreekt, die zij een vloek en vervloekt.*" Wat groote, wat belangvolle daad is dan niet de grondslag van het hervormingsfeest! Wat stoute stap van den gezegenden Luther [1])! Evenwel wij hebben er niets tegen, dat men feesten viere, op wat titel ook; maar het heeft iets van onbeschaamdheid als de heer Zaalberg, terwijl hij eene feestrede houdt op den gedenkdag der aanplakking van eenige stellingen door een welhaast afvalligen kloosterling, het den Katholiek durft verwijten, als de feestdagen

---

[1]) Naast Luther noemde de heer Zaalberg, op eene andere plaats, nog een gezegenden naam, Zwingli. Waarom geen drietal met Calvijn? Goed dat het slechts hunne namen zijn, die zoo vreedzaam naast elkander staan; Luther ten minste liet het er anders niet bij. Want toen Zwingli eens afgezanten tot hem zond om, zoo mogelijk, beide partijen te vereenigen, antwoordde Luther volgens gewoonte, kort en bondig: „een van beide partijen bestaat uit dienaars van Satan; hier is dus geene plaats voor raad of bemiddeling." Ook moest de predikant wel diep overtuigd zijn van de volle onkunde zijner hoorders over leven en geschriften dier gezegenden; anders had hij kunnen vreezen een blik der verontwaardiging van menigen hoorder te ontmoeten met den blos van gekwetst gevoel. Gelukkig echter zulke onwetendheid; wij wenschen niet, dat de hervormers beter gekend en hunne schriften gelezen worden.

ter eere van Apostelen en Martelaars en Heiligen vermenigvuldigen.

Na de redenen der tekstkeuze te hebben aangegeven, moet de redenaar den zin van den tekst schetsen. Ongaarne schijnt hij er toe over te gaan, want „in eene „opzettelijke tekstverklaring te treden was niet van de „gelegenheid der ure, en uitvoerige ontwikkeling daarvan „mogt men niet verwachten." Toch wordt eene verklaring gewaagd.

Er is maar één Middelaar Gods en der menschen, de mensch Jesus Christus. Menigeen zou in zijne eenvoudigheid deze woorden zoo verstaan, „dat Christus door zijnen „bloedigen dood den toorn Gods gestild en God met de „wereld verzoend heeft". Neen, zegt de predikant, dat is Godeonwaardig [*zeker een synoniem van ultramontaansch*]; die voorstelling is onevangeliesch en moet geweerd worden. Wat dan is volgens den heer Zaalberg het ware begrip van Christus' middelaarschap? Christus als Middelaar is niets anders dan „de groote uitvoerder van den raad der „liefde Gods om alle menschen zalig te maken en tot de „kennis der waarheid te brengen." De uitvoering van dien raad „staat in het naauwst verband met Christus' „overgave van zich zelven tot in den dood des kruises"; — men lette wel op: Christus' offerdood *is* niet de uitvoering van Gods liefdeplan, maar staat met die uitvoering slechts *in naauw verband;* — „om tot dien duren prijs de wereld „vrij te koopen uit de magt der verderfenis."

Deze laatste regel zou, als hij alleen stond, een goeden zin hebben; het denkbeeld van verzoening door Christus, van voldoening voor de zondenschuld der wereld en bevrediging der goddelijke regtvaardigheid ligt er wel in. Woorden echter zijn dikwijls klanken, maar niet uit-

drukking van gedachten, die aan de termen beantwoorden; en het is van algemeene bekendheid, hoe de aanhangers van het zich noemend verlichte Christendom veelal het niet eerlijke middel bezigen van meeningen, waarvoor zij niet durven of niet willen uitkomen, onder het dekkleed van woorden te verbergen die aan de taal des regtzinnigen geloofs ontleend zijn, en daardoor die meeningen in een gunstiger licht plaatsen dan dat, waarin zij zouden voorkomen, als zij in den hun eigenen vorm werden voorgesteld. Aan zoo iets moesten wij bij de aangehaalde uitlegging van den heer Zaalberg wel denken, daar hij immers eenige regelen vroeger ons zeide, hoe Godeonwaardig en onevangeliesch de voorstelling is, „dat „Christus door zijnen bloedigen dood den toorn Gods ge„stild en God met de wereld verzoend heeft".

Dan, er is meer grond om bij de tekstverklaring van den heer Zaalberg stil te staan. Onmiddellijk na gezegd te hebben, dat Christus: „tot den duren prijs zijns doods de wereld vrijkocht uit de magt der verderfenis", laat hij de verklaring dier woorden volgen. „Was de mensch„heid door de zonde van God vervreemd, de Zoon van „God trad als mensch in de wereld op om haar met God „te verzoenen. Daartoe openbaarde Hij bij zijne om„wandeling, als Zoon van God, den raad en het beeld „van Gods liefde, maar stelde zich tevens, als menschen„zoon, aan het hoofd der menschheid [1]), om haar als de

[1]) Waarom hier niet liever duidelijk gezegd, dat tot die verzoening de tweede Persoon der Allerheiligste Drieëenheid de menschelijke natuur aannam, dat God mensch werd, en zoo de hoogst mogelijke verzoening tusschen God en mensch bewerkte, door de beide naturen in de eenheid van één Persoon te vereenigen. Zoo moet bijna hij spreken, die Christus als waarachtig God en waarachtig mensch erkent.

„ Eerste der broederen tot zich te trekken en haar zoo terug „ te voeren tot God. Daartoe gaf Hij zich over aan lijden „ en dood en in zijn sterven openbaarde Hij op 't heer- „ lijkst de ondoorgrondelijke liefde des Vaders en den „ geopenden toegang tot Diens genadetroon, maar ging „ tevens de broederen voor, om hen, door zijn kruis tot „ Hem getrokken, als de Overste Leidsman hunner zalig- „ heid, door de geopende deur tot den Vader heen te „ leiden. Zoo was Hij in leven en in sterven de Mid- „ delaar Gods en der menschen".....

Ziedaar dan den offerdood van Christus en zijne Verlossing volgens den heer Zaalberg. Niet werd Gods regtvaardigheid door Christus' sterven bevredigd en Gods ontstoken toorn gestild; niet werd de vergramde Vader met de wereld verzoend door Christus' gehoorzame overgave in den dood, waar Hij voor de schuld der wereld voldeed; neen, zegt de heer Zaalberg: dat is „ Godeonwaardig en onevangeliesch"; maar wat dan? het sterven van Christus was „ de heerlijkste *openbaring* der on- „ doorgrondelijke liefde des Vaders en van den geopenden „ toegang tot Diens genadetroon". Niet meer mogen wij met de woorden der Openbaring van den H. Joannes het lied der overwinning aan Christus toezingen: Gij hebt ons Gode vrijgekocht in uw bloed uit alle stammen, talen, volken en geslachten; — maar met den predikant Zaalberg zullen we moeten zeggen: Gij hebt ons bij uw sterven geopenbaard, dat God ons bemint en dat de toegang tot Diens genadetroon ons open is. En nog: wat blijft over van die liefde Gods tot ons, daar het Godeonwaardig is en onevangeliesch te zeggen: dat Christus „ door zijnen „ bloedigen dood den toorn Gods gestild en God met de „ wereld verzoend heeft"? Wat blijft er over van *zoen-*

dood, *zoenoffer*, *offerdood?* Wel had de heer Zaalberg regt, toen hij „eene opzettelijke tekstverklaring niet van „de gelegenheid der ure" noemde. De man zal eene geloofsbelijdenis afleggen, zal, door tegen de Katholieken uit te varen, het bewijs van regtgeloovigheid geven, en begint met de voorstelling van den offerdood des Verlossers, volgens de Groninger leer, de leer, die Christus' Godheid loochent; want letterlijk lezen wij daar: „Christus' „dood voor de zondige wereld is de hoogste proef, onder„pand van Gods vergevende liefde" [1]); woorden, welke de heer Zaalberg, op bl. 17, bijna schijnt aan te halen: de overgave van Christus' leven noemt de predikant daar het volkomen *onderpand* der vergevende liefde Gods. En de ongeloovige Nitzsch, een van de vaderen der Groningers, zegt nog korter: „Jesus' dood was verlossing door „openbaring, niet openbaring door verlossing"; dat wil zeggen: wij zijn door Jesus' sterven verlost in dien zin, dat Hij ons aan het kruis eene waarheid openbaarde, namelijk dat God ons bemint, en ons daardoor een waarlijk godsdienstig vertrouwen inboezemde [2]).

En die man, die *zóó* over Christus' verlossing en middelaarschap spreekt [3]), zal de waarheid: Christus is

---

[1]) *Comp. dogm. et apol.*, bl. 50 vlgg. Dit werk is geschreven door de Hoogleeraars L. G. Pareau en P. Hofstede de Groot.

[2]) K. L. Nitzsch, *de revelatione externa eademque publica*, bl. 36 vlgg. — Verg. *de Katholiek*, D. XXI, bl. 150 vlgg.

[3]) Opdat niemand meene, dat de heer Zaalberg meer toevallig dan met opzet den offerdood des Heeren tot eene bloote *openbaring* maakt, willen wij behalve blz. 5 en 6, waarvan wij gesproken hebben, ook nog bl. 16 aanhalen: „zoo stierf Hij, en — — openbaarde — — den geopenden toegang en den weg tot den Vader, de vergevende liefde van God en de heerlijkheid der gemeenschap met God." Altijd *openbaring* van Gods vergevende liefde.

de eenige Middelaar Gods en der menschen, in 't licht stellen, die waarheid door Rome treurig miskend en verduisterd. Ja, wel miskennen en verfoeijen wij den zin, waartoe die waarheid door den heer Zaalberg en door de Groninger school wordt verwrongen; want wij erkennen in Christus den *waren* Verlosser, die door zijn lijden en sterven aan het kruis Gods toorn gestild, zijne beleedigde geregtigheid bevredigd, ons met God, God met de wereld verzoend heeft; en als wij nederknielen voor dat kruis, dan gevoelen wij, hoe God, die zijnen Zoon ons ten beste in den dood aan dat kruis overgaf, met ons door dien dood is verzoend geworden, hoe Gods toorn niet langer op de wereld rust, maar de beleedigde regter ons een beminnend vader werd. Gij, mijnheer Zaalberg, moogt dan vrij zeggen, dat wij ons „Godeonwaardig en onevangeliesch" gedragen, omdat Christus' kruis Gods vergevende liefde slechts *openbaart*: wij hooren u niet, maar aanbidden en danken onzen Verlosser.

Maar toch, Rome heeft den eenigen Middelaar miskend en verduisterd; dat kondigt de predikant luide aan; en om Rome's schande te ontdekken, zal hij het naast de hervorming in het licht dier groote waarheid stellen:

tegenover het Evangelie;
tegenover den Christus;
tegenover de toekomst.

Na, gelijk te verwachten was, van de duistere middeleeuwen gesproken en daarover te hebben gezegd, wat duizendmaal beweerd en even dikwijls wederlegd is, kondigt hij zijn eerste deel uitvoeriger aan: de Katholieke Kerk verduistert het heerlijk Evangelie [de predikant bedoelt waarschijnlijk: verduistert Christus' middelaar-

schap, gelijk dit in het Evangelie geleerd wordt] door hare Priesterorde; hare Heiligenvereering; maar bovenal door hare Maria-vergoding.

I. De Katholieke Kerk verduistert de waarheid van Christus' middelaarschap; dit moet volgen uit de tegenspraak tusschen de leer des Evangelies, omtrent het priesterschap, en die der Katholieke Kerk over dat punt.

In de Katholieke Kerk is een priesterschap in den eigenlijken zin, behalve het algemeene priesterschap dat op sommige plaatsen der H. Schrift aan alle Christenen wordt toegekend. Het algemeene legt de H. Augustinus in een enkel woord uit: „allen zijn wij priesters, om„dat wij ledematen zijn van den éénen Priester" [1]; ook de H. Ambrosius: „alle kinderen der Kerk zijn „priester, want zij worden tot een heilig priesterschap „gezalfd, daar zij zich zelven als geestelijke offeranden „aan God opdragen" [2]. Een algemeen priesterschap erkennen ook de Protestanten, maar als het uitsluitend bestaande. En geen wonder; hoe immers zou bij hen een priesterschap in eigenlijken zin mogelijk zijn? Een enkel onzigtbare kerk laat geen zigtbaar priesterschap toe; het gelooven in Protestantschen zin, of liever, dat onbestemd gevoelen van één te zijn met Christus, duldt geene bemiddeling door menschen, en het verwerpen van alle waarheden en heilige handelingen, die het priesterschap in Christus' Kerk noodzakelijk maken, was tevens de verwerping van het priesterschap zelf. Wel dus is hier de grootste strijd tusschen de Katholieke en Protestant-

1) De civ. Dei, XX, 10.
2) In Luc. L. V, n. 39.

sche leer; maar de heer Zaalberg moest toonen, dat de eerste in strijd is met het Evangelie.

Wat leert dit over het priesterschap?

De laatste woorden die Christus volgens het evangelieverhaal sprak, geven die leer in korten inhoud. De H. Matthaeus zegt ons, dat Hij, na die ontzaggelijke betuiging zijner oppermagt te hebben afgelegd, als wilde Hij eerst plegtig verklaren, dat Hij regt had tot de daad, die Hij ging verrigten, zijnen elf Apostelen den last opdroeg, dien zij te vervullen hadden. „Mij is alle magt gegeven in hemel en op aarde; gaat dus en onderwijst „alle volken, hen doopend in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes, hen leerend onderhouden alles wat Ik u bevolen heb" [1]). Zoo ontvangen de Apostelen dan den last, en dus het regt en de magt tot het prediken des Evangelies, tot het bedienen van het H. sakrament des Doopsels, tot het leeren onderhouden van Christus' geboden.

Stelt Christus hier de Apostelen aan tot tusschenpersonen tusschen Hem en de menschen? dit toch is de vraag, waarop alles aankomt. Ja; Hij legt hun den last op te prediken, en dus aan de menschen den pligt, naar die prediking te hooren; dus stelt Christus de Apostelen tot tusschenpersonen, door wie Hij zijne waarheid aan de wereld leert; — Hij legt hun den last op der bediening van het sakrament des Doopsels, en dus aan de volken den pligt, door het ontvangen van dat sakrament uit hunne handen, deelachtig te worden aan de genade der Verlossing, gereinigd te worden door de reinigende verdiensten van Christus' offerdood, die op hen in het Doopsel

---

[1]) Matth. XXVIII, 16—20.

worden toegepast: en dus zijn de Apostelen tusschenpersonen tusschen de volken en Christus, want zij dragen zijne genade over, passen die toe en deelen ze mede door de stelling van het uiterlijke teeken, dat Christus als middel tot die mededeeling instelde, en waaraan Hij de instorting der heiligmakende genade verbond; — Christus eindelijk legt zijnen Apostelen den last op, zijne geboden te leeren onderhouden, en dus aan de volken den pligt, naar die leer te luisteren en den weg te volgen, die hun door Christus' gezondenen wordt aangewezen; dus zijn de Apostelen tusschenpersonen, want door hen moeten de geloovigen bestuurd worden en geleid op den regten weg ter zaligheid.

Christus zelf wilde derhalve in zijne Kerk tusschenpersonen en, als men het woord verlangt, middelaars tusschen Hem en zijne verlosten, dat is, personen door Hem met zulke magt bekleed, dat door hunne bemiddeling en door hunne tusschenkomst zijne waarheid aan de wereld verkondigd, zijne verdiensten en genade op de wereld toegepast en aan haar medegedeeld, de geloovigen en geheiligden geleid worden op den weg des levens.

Zoo begreep de H. Paulus het priesterschap in Christus' Kerk en zijne eigene bediening. God heeft ons door Christus met zich verzoend, schreef hij aan de geloovigen van Corinthe, en aan ons de bediening der verzoening gegeven; en verder: In Christus' plaats derhalve zijn wij gezanten, daar God als het ware door ons vermaant; in Christus' plaats smeeken wij: verzoent u met God [1]). Is

---

1) II Cor. V, 18, 20. Over de Katholieke vertaling van ὑπὲρ door *in plaats van*, zie Winer's *Grammatik*, bl. 343. Leipzig 1855. Verg. ook den alles behalve Katholieken de Wette.

dat geene bemiddeling door de prediking? Op eene andere plaats zegt dezelfde Apostel: Zóó houde ons ieder mensch voor dienaren van, Christus en uitdeelers van Gods geheimen [1]). Is dit geene bemiddeling door de toediening en uitdeeling van de geheimen der godsdienst? Een van die *geheimen* bepaalt de Apostel zoo juist mogelijk: Ik herinner u, schrijft hij aan Timotheus, dat gij opwekket de genade Gods, die in u is door de oplegging mijner handen [2]). Eene handenoplegging, door middel van welke Gods genade is in dengene, wien de handen zijn opgelegd, heet te regt een geheim Gods, en hij die dat uiterlijk teeken stelt, noemt zich met regt „uitdeeler van Gods geheimen", en op eene andere plaats: „Gods medearbeider" [3]).

Wij merken hier eens voor overal op, dat wij niet behoeven te spreken over de voortduring der magt, die Christus aan zijne Apostelen verleende [4]); wij moeten toonen, dat er geen strijd is tusschen Evangelie en kerkleer omtrent de bemiddeling door menschen, zooals de Katholieke

---

1) I Cor. IV, 1.
2) II Tim. I, 6.
3) I Cor. III, 9.
4) Over het voortbestaan dezer magt spreekt de H. Schrift allerduidelijkst. De brieven, die de Apostel Paulus aan Timotheus en Titus schreef, zijn, in hun hoofdinhoud, onderrigtingen over de pligten eens bisschops; beide Heiligen waren bisschoppen, en van de wijding, die de H. Timotheus van den H. Paulus ontving, vinden wij bepaald gesproken (II Tim. I, 6); deze bisschoppen moesten prediken, regt spreken over onderhoorige priesters, berispen en straffen, de priesterwijding aan anderen toedienen, zorg dragen voor de Kerk Gods. Dat het priesterschap na de Apostolische tijden voortbestond, getuigt de gansche oudheid. En ook was het noodzakelijk, dat de vorm waarin Christus zijne Kerk instelde, bleef bestaan, opdat niet de gansche Kerk ophield Christus' Kerk te zijn.

Kerk die leert en zooals deze tot haar innigst wezen behoort; en dit bewijs leveren wij ten volle, als wij toonen, hoe Christus menschen aanstelt als middelaars tusschen Hem en de geloovigen.

De heer Zaalberg echter ziet of begrijpt niets hiervan: ten minste hij vraagt, als hij van die tusschenpersonen spreekt: „Zoudt gij niet denken verplaatst te zijn in de „dagen des ouden Verbonds of in de heidensche wereld? „Daar behoorden die middelaars tusschen het volk en de „Godheid te huis; of stellen zich die priesters niet als „tusschenpersonen tusschen de gemeente en God?" De Apostelen dus ook verplaatst in het oude Verbond of in het Heidendom?? Men ziet het; de heer Zaalberg denkt er niet eens aan, dat hier spraak is van eene bemiddeling tusschen Christus, die zelf in geheel anderen zin de Middelaar is, en de menschen; tusschen Christus, het Hoofd der Kerk, en de geloovigen, leden van dat ligchaam; hij denkt er niet aan, dat voor den Middelaar Christus nog een plaats overblijft, nameloos hoog en verheven, en dat de bemiddeling, die de Katholieke Kerk, krachtens de instelling haars Stichters, in haar priesterschap belijdt, onder geen opzigt hoegenaamd, ook maar te vergelijken is met het eenige middelaarschap van Christus. O, mijnheer Zaalberg! wij Katholieken gelooven, dat Christus mensch, maar ook waarachtig God is, en zijn middelaarschap vatten wij in één woord in deszelfs hoogste beteekenis: Christus is de Middelaar tusschen God en de menschen, omdat Hij God en mensch is, omdat Hij de hoogst mogelijke bemiddeling tot stand bragt door de goddelijke en de menschelijke natuur in één goddelijk Persoon te vereenigen. Waar dát geloofd wordt, vreest men niet de eer te krenken van dien goddelijken Middelaar

door aan te nemen, dat Hij menschen gebruikt als dragers der genade, waarvoor wij Hem, den eenigen Middelaar Gods en der menschen, danken.

Tot hier werd dan de waarheid van Christus' middelaarschap, beschouwd in het licht des Evangelies, nog niet verduisterd door de Katholieke Kerk, of anders is Christus zelf de eerste geweest, die zijner waardigheid heeft te kort gedaan. Wij moeten echter nog van bepaalde leerstukken der Katholieke Kerk betrekkelijk haar priesterschap spreken; de heer Zaalberg sprak er van, en, wat meer zegt, zij zijn gewoonlijk een steen des aanstoots.

De priesters hebben de magt om zonden te vergeven; dat leert de Katholieke Kerk; en wat leert het Evangelie? Kort na de verrijzenis verscheen Jesus aan zijne leerlingen en deelde Hij hun de magt mede ter vergiffenis van zonden. Opmerkelijk is het, dat ook hier, evenals in de vroeger aangehaalde plaats van den H. Matthaeus, iets ontzaggelijk groots voorafgaat: eene magt, die uit haren aard alleen aan God toekomt, zal aan menschen worden medegedeeld. „Gelijk de Vader Mij „gezonden heeft, zend Ik ook u"; — zoo spreekt de Verlosser; dan blaast Hij over de leerlingen en zegt hun: „Ontvangt den H. Geest; van wie gij de zonden vergeeft, „dien worden zij vergeven; en van wie gij ze houdt, „die zijn gehouden." Stelt Christus hier menschen aan tot tusschenpersonen en tot dragers zijner genade? Ja; met zijne magt bekleed, zullen zij de zonden vergeven, en ze zijn vergeven; zullen zij ze houden, en ze zijn gehouden. Dat zij, die zulke magt ontvingen, de zonden, die zij zullen vergeven of houden, moeten kennen, en dat hun is overgelaten te oordeelen wáár zij vergeven en

wáár zij houden moeten, spreekt van zelf of Christus woorden hebben geen zin meer.

Dit nu leert de Katholieke Kerk hoofdzakelijk over de magt harer priesters in het bedienen van 't sakrament der Boetvaardigheid; Christus' middelaarschap wordt dus door die leer niet verduisterd, of Hij moet wederom zelf de eerste schenner zijner waardigheid heeten.

Men begrijpt dat de heer Zaalberg, als hij over deze bediening door priesters spreekt, bovenstaande woorden van Christus niet aanhaalt, maar liever luide roept van „heerschappij voeren over conscientiën"; van „dorpelwachters aan de hemelpoort"; van „uitdeelen der zondenvergeving door de priesters als hun eigendom"; van „*willen* ontbinden en binden"; deze vriendelijke namen en zoete uitdrukkingen danken we den redenaar[1]); — de zaak is, dat de leer der Katholieke Kerk over dit middelaarschap door menschen letterlijk overeenstemt met de leer des Evangelies en met de woorden van Christus.

Een ander punt waarop de heer Zaalberg ons aanvalt - is de leer der Kerk over de magt, die de Paus en de bisschoppen hebben om kerkelijke straffen toe te passen en zelfs sommigen buiten de gemeenschap der Kerk te sluiten. Deze magt moet al weder bewijzen, dat de Katholieke Kerk Christus' middelaarschap verduistert; zij moet dit bewijzen, beschouwd tegenover het Evangelie.

Ons antwoord is hetzelfde: als het waar is, wat de predikant beweert, dan is Christus zelf de eerste geweest, die zijn middelaarschap aanrandde. In het achttiende

---

[1]) Telkens ook als de heer Zaalberg van het H. Sakrament des Altaars spreekt, bezigt hij die uitdrukking, welke hij als de den Katholiek meest kwetsende kende. Aan zulke wapenen kent men den strijder.

hoofdstuk van den H. Matthaeus spreekt Christus tot zijne leerlingen over de wijze, waarop men zich te gedragen heeft tegenover een broeder die ons beleedigde. Als vermaning niet helpt, dan (is het laatste woord) „zeg het „aan de Kerk: hoort hij de Kerk niet, dan zij hij u als „een heiden en tollenaar." Dat beteekent: als de Kerk hem vermaand heeft en hij ook hare stem versmaadt, beschouw hem dan niet langer als medelid dier Kerk, maar als iemand die buiten haar is gesloten. Wie nu is die Kerk, die den misdadige vermanen zal? Wie zijn het, die gehoord moeten worden, op straffe van als heiden en tollenaar te worden gehouden? Christus zegt het ons; onmiddellijk na de aangehaalde woorden laat Hij volgen: „Voorwaar, Ik zeg u, al wat gij bindt op de aarde, zal „ook in den hemel gebonden zijn; en al wat gij ontbindt „op de aarde, zal ook in den hemel ontbonden zijn." Binden kan hier in den zamenhang slechts het buitensluiten buiten de gemeenschap der Kerk, ontbinden slechts het opheffen dier straf beteekenen. Zoo dan spreekt het Evangelie, niet anders de Katholieke Kerk; en natuurlijk is het dat, wanneer Christus zijne Kerk als maatschappij instelde, zij die aan haar hoofd staan - een regt hebben, wat aan geen hoofd eener maatschappij wordt ontzegd. Toch gaat de heer Zaalberg bij dit punt het hevigst te keer, en om het heviger te doen, legt hij alle schaamte af en spreekt logentaal, zoo vlak als iemand logentaal spreken kan. Vooreerst kent hij aan de priesters, zonder onderscheid, de magt toe van te straffen met den kerkelijken ban: *onwaar;* dan verwart hij dien met het kerkelijk verbod om op bepaalde plaatsen de uiterlijke godsdienstplegtigheden tot zekere hoogte te vieren, en zegt dat „dan „aan kinderen de doop wordt geweigerd, aan bedroefden

„de vertroosting der godsdienst": *onwaar*. Op dezelfde bladzijde lezen wij betrekkelijk de priesterlijke magt in het algemeen (want laat ons bij elkander houden, wat in één adem werd uitgesproken): „zonder hen — zoo spreken zij „(de priesters) — is er geene gemeenschap met Christus, „geen toegang tot God, geen ingang in den hemel": *onwaar*; „wie niet aan hen zijne zonden belijdt, kan ook „bij God geene genade vinden": *onwaar*; wie zonder hun „oliesel den doodsnik geeft, diens ziel wordt eene prooi „des verderfs": *onwaar*; aan diens stoffelijk overschot „wordt de ruste des grafs in de gewijde aarde ontzegd": *onwaar*, en in den volsten zin onwaar [1]).

---

1) Bewijzen, dat al deze stellingen, die de predikant gedeeltelijk op bl. 27 herhaalt, valsch zijn, hielden wij voor onnoodig. Wie juist het tegendeel lezen wil, vergelijke het *Compendium Theologiae moralis*, van J. P. Gury.

Gewone priesters kunnen geene kerkelijke straffen toepassen: P. II, n. 716, 717.

De toediening des Doopsels is niet verboden tijdens een interdict: l. c. n°. 781.

Het volmaakte berouw schenkt vergiffenis der zonden, ook zonder belijdenis: l. c. n°. 335.

Het ontvangen des laatsten Oliesels is, op zich, volstrekt niet noodzakelijk ter zaligheid: l. c. n°. 522.

Het ontvangen of niet ontvangen van dit sakrament, staat op zich zelf in geene betrekking met de kerkelijke begrafenis: l. c. n. 791.

Dat zonder de tusschenkomst van priesters geen toegang tot God zou mogelijk zijn, wordt weêrsproken door de vereering van tal van Heiligen, die nooit door de bemiddeling eens priesters genademiddelen ontvingen; door de geheele Katholieke leer over de regtvaardigmaking, zonder het werkelijk ontvangen des Doopsels; bepaald ook, door de bewering als misdadig te veroordeelen, dat hij van de zaligheid is uitgesloten, die, ter goeder trouw, buiten de uiterlijke gemeenschap met de zigtbare Kerk van Christus sterft. In één woord: de Katholieke Kerk leert, dat de genade des Verlossers in den regel, en volgens de door Christus vastgestelde

Wat naam moeten wij u geven, mijnheer Zaalberg? Wist ge dan niet beter? 't Is moeijelijk te gelooven, want het geringste Compendium van onze Theologie kan uwe woorden van valschheid overtuigen; maar zijt gij waarlijk zoo onwetend, verscheur dan het diploom, dat u regt gaf den naam van Theologiae Doctor te dragen en behoud dien eeretitel niet langer, want hij is bespottelijk voor uwen naam; — wist gij wel beter: wie zijt gij dan?...

Het tegendeel is gebleken van hetgeen de feestrede beweerde; het Evangelie heeft bewezen, dat Christus in zijne Kerk menschen aanstelde, door wier bemiddeling Hij zijn verlossingswerk voortzet en zijne verdiensten op ons toepast; door hen leert Hij zijne waarheid, door hen deelt Hij zijne genade uit in zijne geheimen, de H. Sakramenten, door hen leidt en bestuurt Hij de zijnen op den weg zijner geboden. Die bemiddeling door menschen, die het Evangelie ons leert, behoort dus tot het wezen van Christus' Kerk; kan dus niet in strijd zijn met zijn éénig middelaarschap. Hij is de voorname prediker, de voorname bedienaar der Sakramenten, de Heer en Koning zijner Kerk. Ondervraagt iederen Katholiek, of hij niet Christus dank zegt, als de prediking eens priesters het licht der waarheid in zijnen geest ontstak of hem terugvoerde op den weg des heils; vraagt het den Katholiek, of hij den priester de genade dankt, welke hij in de H. Sakramenten ontving; misschien antwoordt hij u niet, maar hij knielt neder om Christus, den Gever der genade, den eenigen

---

orde, door bemiddeling der priesters wordt medegedeeld; volstrekt niet, dat God aan die handeling is gebonden, als aan eene noodzakelijkheid.

Middelaar te aanbidden en te danken, en naast hem knielt de priester en zijne lippen spreken ook een dankgebed tot den Verlosser, omdat hij heeft mogen medewerken tot zooveel heil.

II. De Katholieke Kerk verduistert de waarheid van Christus' middelaarschap door hare Heiligenvereering.

Rome moet wederom tegenover het Evangelie worden gesteld, en dus mogen wij verwachten, dat de heer Zaalberg, door op tegenspraak te wijzen tusschen de Katholieke leer en de H. Schrift, betrekkelijk de vereering der Heiligen, toonen zal, hoezeer Christus' middelaarschap verduisterd wordt door onze Heiligenvereering. En ja; twee uitspraken van den Apostel Paulus worden aangehaald om Rome „van schaamte te doen blozen": „Er is één God"; — „er is één Middelaar Gods en „der menschen, de mensch Christus Jesus"; met andere woorden: de vereering der Heiligen in de Katholieke Kerk is afgoderij, en strijdt ten minste met Christus' middelaarschap.

Afgoderij; omdat te bewijzen worden eerst eenige grove onwaarheden uitgesproken, als: dat de Katholieken „in den naam der Heiligen de knieën buigen en het offer [dat hier reukoffer genoemd wordt] niet aan God, maar aan de Heiligen opdragen"; — de katechismus, dien een kind in handen heeft, is voldoende om het tegendeel te betuigen [1]); — dan beweert de predikant: „dat ge-

1) De Katholieke Kerk kent slechts één offer, en daarvan zegt de Roomsche Katechismus: Ofschoon de Kerk somtijds de Mis viert ter gedachtenis en vereering der Heiligen, toch leert zij, dat het offer niet aan hen, maar alleen aan God, die de Heiligen met onsterfelijke glorie gekroond heeft, wordt opgedragen. Daarom

„schiedenis en ervaring leeren hoe de vereering der „Heiligen, als van zelve, in aanbidding der Heiligen „ontaardt", en dat wij ons aan „creatuurvergoding" schuldig maken, als wij in onze gewone houding bij het gebed, den bijstand der Heiligen inroepen, van Beschermheiligen spreken, aan bijzondere Heiligen bijzondere krachten toekennen. Wat de heer Zaalberg er bijvoegt om deze „bewijzen" in volle kracht te doen uitkomen, is enkel beleediging, ons honend in het aangezigt geworpen.

Niemand zal van ons vragen, dat wij op deze lastervolle aantijging antwoorden; zij is te kleingeestig en al te valsch; alleen teekenen wij aan, dat zulke verachtelijke dwaasheid met vollen ernst is uitgesproken door iemand, die zich Theologiae Doctor noemt en predikant is te 's Gravenhage. Wat de bespottelijke bewering betreft, dat „vereering der Heiligen, als van zelve, in aanbidding der Heiligen ontaardt": de heer Zaalberg bedenke, dat dit alleen te vreezen is dáár, waar men aan geen God gelooft, waar men speelt met de betrekkingen van Schepper en schepsel, en de verdwaasde geest niet meer weet te onderscheiden tusschen den oneindigen God en een eindig mensch.

Dan „al houdt men zich ook, als ware het waarheid dat Rome in al die Heiligen nooit halve Goden, maar

---

zegt de priester nooit: ik draag u het offer op, Petrus of Paulus; maar, terwijl hij aan God alleen offert, dankt hij Hem voor de schitterende overwinning der zalige martelaars, en hunne voorspraak vraagt hij in dien zin, „dat zij, wier gedachtenis wij houden op aarde, zich gewaardigen voor ons tusschenbeide te komen in den hemel." Genomen uit de dagelijksche misgebeden. Cat. Rom. P. II, de Eucharistiae sacramento, n°. LXXXI.

altijd slechts middelaars zag": tegen Christus' middelaarschap strijdt zeker de Katholieke Heiligenvereering.

De Kerk, die Christus zich in zijn bloed verwierf[1]), is volgens de Katholieke leer niet binnen de grenzen der aarde besloten, maar omvat ook de gewesten des lichts, waar Christus zelf, na volbragten strijd, is binnengegaan, en waar Hij zijne verlosten, die in zijne liefde de aarde verlieten, de hemelsche en eeuwige vruchten zijner verlossing schenkt. Eén is die Kerk des hemels en der aarde, omdat één haar Verlosser, één haar Heer en Koning is; en hetzelfde overwinningslied, dat van de aarde opstijgt, Christus ter eer: Gij hebt ons vrijgekocht uit alle volken en geslachten en talen, zingen ook de Heiligen des hemels hunnen eenigen Verlosser toe [2]). Maar zoover de hemel verheven is boven de aarde, zooveel sterker klinkt de zang der hemellingen; *hun* Verlosser immers is Christus in den volsten zin; in hen kwamen de vruchten der verlossing, door de goddelijke genade, die zij ontvingen en waaraan zij door eigene medewerking naar vermogen beantwoordden, tot volle rijpheid; zij zijn daarom de hoogste roem des Verlossers. Op aarde wordt Christus, de Verlosser, de eenige Middelaar, verheerlijkt door het bestaan alleen der Kerk, die Hij achttien eeuwen geleden stichtte, en in welke Hij gedurende al dien tijd de waarheid toonde zijner onfeilbare belofte: Ziet Ik ben met u al de dagen tot aan de voleinding der eeuwen [3]); maar eindeloos grooter glorie straalt om den

---

1) Act. XV, 28.

2) Apoc. VII, 9. Juist op den feestdag van alle Heiligen worden deze woorden onder de H. Mis in de lesse gelezen.

3) Matth. XXVIII, 20.

goddelijken Middelaar uit de ontelbare schare der Heiligen, die, door zijn bloed gereinigd en geheiligd, deel ontvingen in zijne heerlijkheid.

In zulken geest blikt de Katholiek ten hemel op; en als hij den Middelaar aanschouwt, omringd van zijne Heiligen, die alléén door zijne bemiddeling Heiligen geworden zijn, dan eerst erkent hij de volle heerlijkheid des Verlossers, eene heerlijkheid, die onophoudelijk uitstraalt in de zegevierende verlosten, om altoos terug te vloeijen tot Christus, den Middelaar, van wien zij uitging. Christus met zijne Heiligen, dat is de zon in middagluister; Christus zonder Heiligen: een zon zonder stralen.

En de heer Zaalberg? slechts van „verduistering, wolken, nevels, voorhangsels", weet hij te spreken; zoo zou iemand, die den glans der zon niet verdragen kan, de oogen sluiten en dan zeggen: zon! wat zijt gij duister.

Wij toonden hoe de betrekking, waarin Christus tot zijne Heiligen staat, de hoogste verheerlijking aan Hem schenkt, bepaald als Verlosser, als Middelaar.

Maar ook moet de betrekking tusschen de Heiligen, als zegevierende Kerk, en ons op aarde, als strijdende Kerk, in het licht worden geplaatst. De leer der Katholieke Kerk is, dat wij de Heiligen niet slechts als onze voorbeelden en voorgangers navolgen, maar ook vereeren, en dat het goed en nuttig is hunne voorspraak in te roepen.

Wij vereeren de Heiligen; niet slechts gelijk, volgens den heer Zaalberg, de Protestanten „de namen van zoo „vele edelen en vromen uit vroegeren en lateren tijd, „niet dan met eerbied en liefde op de lippen nemen", maar wij Katholieken vereeren hen juist om de betrekking, waarin zij tot Christus staan, juist omdat wij be-

grijpen, dat men aan de eer van den Verlosser en Middelaar te kort doet, als men zijne Heiligen *niet* vereert. Van Hem immers gaat de glorie uit, waarmede zij gekroond zijn; Hij heeft hen op die schitterende eerezetels in het huis zijns Vaders verheven; zij zijn Heiligen, omdat zij de uitbreiding en het bewijs zijn van Christus' zegepraal. Hoe is het dan mogelijk, dat men, wat toch gedurig nog wordt gezegd en herhaald, in de Katholieke Heiligenvereering eene aanranding meent te zien van de hulde die wij Christus schuldig zijn? Slechts vooroordeel kan zoo doen spreken; want, vergelijken wij den hemel voor een oogenblik met de aarde, wie zal zeggen, dat men aan de eer eens konings te kort doet, als men hulde brengt aan diegenen welke de koning hoog verhief? het weigeren dier hulde zal beleediging zijn tegen den koning zelven, evenals de vereering hun bewezen, tot den vorst doordringt en opstijgt, die hen zoo vereerenswaardig heeft gemaakt [1]).

In dezen zin vereeren de Katholieken de Heiligen; terwijl zij aan Christus de hulde der aanbidding brengen, die Hem als God toekomt, geven zij aan de Heiligen de hulde der vereering, als aan de verheerlijkte uitverkorenen

---

1) Zoo naauw is dan ook het geloof, dat er Heiligen zijn, met hunne vereering verbonden, dat het Protestantisme, 'twelk van geene Heiligenvereering hooren wil, ook het bestaan van ware Heiligen loochent. Luther's dwaling begon met hoogmoedige zucht naar meer dan menschelijke heiligheid, en zeer natuurlijk verviel hij, toen hij dat toppunt niet kon bereiken, tot wanhoop aan de heiliging des menschen; waarlijk heilig kan de mensch niet worden, leerde hij; dwaasheid dus is het zich op heiliging toe te leggen, en zich moede te maken met het najagen eener hersenschim. Zeer consequent spreekt Luther dan ook van gulzige, toornige, ontuchtige heiligen. Wat wordt zulke wanhopige magteloosheid veroordeeld door het Katholieke Allerheiligenfeest!

van God [1]). Deze vereering voert natuurlijk tot die, welke aan de overblijfselen der Heiligen wordt bewezen; deze relikwiën zijn gedeelten van het ligchaam, dat de tempel was waarin de genade des Verlossers zoo overvloedig gewoond en gewerkt heeft in dit leven; van het ligchaam, dat eens door de inwerking dierzelfde genade zal worden opgewekt ten onsterfelijken leven. De afbeeldingen der Heiligen zijn *zelf* geen voorwerp van vereering; en de Heiligenbeelden, waarvan de feestredenaar in overspannen verbeelding „eene galerij" in de Rotunda te Rome meende te ontwaren, dienen tot opwekking van 't godsdienstig gevoel en veraanschouwelijken de Heiligen ook voor het oog des ligchaams, gelijk de geest zich hun beeld gaarne voorstelt.

De vereering der Heiligen in Katholieken zin kan dus niet strijden met de eer van Christus, want juist omdat Christus in vollen zin Verlosser en Middelaar is, zóó dat Hij Heiligen maakt, vereeren wij hen als de schitterendste bewijzen en vruchten zijner verlossende kracht.

Evenmin strijdt de inroeping van der Heiligen voorspraak met de eer des Middelaars. Zij behooren met de geloovigen op aarde tot dezelfde Kerk, zijn leden van hetzelfde geestelijke ligchaam, kinderen van hetzelfde huisgezin, onze

---

[1]) Zóó naauwkeurig onderscheidt de Katholieke Kerk tusschen de hulde, die aan God en dus aan Christus wordt gebragt en de vereering der Heiligen, dat hiervoor in de taal der godgeleerden bepaalde, nooit verwarde woorden bestaan: *latria* heet de eerbewijzing aan God, *dulia*, die aan Heiligen bewezen. Omdat Maria, als de grootste Heilige, ook het hoogst wordt vereerd, heet de haar gebragte hulde *hyperdulia*. *Aanbidden* gebruiken wij van God alleen; tot de eerlijkheden van den heer Zaalberg behoort ook deze, dat hij den Katholiek gedurig het *aanbidden* van Heiligen te laste legt.

oudere broeders, die ons in de heerlijkheid zijn voorgegaan. Zouden dan zij, die op aarde voor hunne broeders baden, in den hemel, waar de liefde niet aan hunne harten ontrukt, maar tot volmaaktheid is opgevoerd; waar zij beter weten wat heerlijkheid de hemel en wat gevaren de aarde biedt, niet veel meer nog voor hunne broeders bidden? De H. Paulus hield niet op der geloovigen te gedenken in zijne gebeden, opdat God hun den geest der wijsheid verleenen en hunne harten verlichten mogt [1]); die Apostel bad met gebogene knieën tot God, opdat Hij den geloovigen mogt geven met kracht versterkt te worden door zijnen Geest [2]); zou die Apostel, vraagt de H. Hiëronymus, nu hij ontbonden en met Christus is, den mond gesloten houden, en voor hen die in het Evangelie, dat hij predikte, gelooven, geene gebeden opzenden [3])?

Als menschelijke voorbede strijdig is met Christus' middelaarschap, dan moet zij dit zijn, om het even of zij, die voor anderen bidden zich op de aarde, of in den hemel bevinden. Maar hoe is dan het gedrag van den Apostel Paulus, dat hij op beide aangehaalde plaatsen zoo duidelijk nitspreekt, te verklaren? Zal men zeggen, dat de Apostel zich ook tegen Christus' middelaarschap vergrepen heeft? Het is waarlijk vreemd dat zij, die zich altijd op den bijbel beroepen, en op grond van den bijbel de Katholieke leer aanranden, niet eerst beter toezien, of het wapen, dat zij gebruiken, niet tegen hen zelven gekeerd is, en niet hun zelven wonden slaat. De heer Zaalberg ten minste zou, als de zaak minder ernstig was,

---

1) Eph. I, 16, 17.
2) Eph. III, 13, 14, 16.
3) Hiër. adv. Vigil.

kunnen doen lagchen, als hij, terwijl de H. Paulus geknield tot God bidt voor de geloovigen, zegepralend uitroept: „Wie zijt gij dan, mensch of engel, die in zijn (Christus) regt durft treden, alsof gij voorspraak bij den Vader kondt zijn [1])?"

Wij hebben overvloedig aangetoond, dat het bidden voor anderen niet tegen Christus' waardigheid kan strijden, dat de Heiligen dus voor ons bidden *mogen;* hunne betrekking tot ons als onze broeders en als leden derzelfde Kerk, waartoe wij behooren, geeft ons regt te besluiten, dat zij ook werkelijk doen wat hun geoorloofd is. Dit werd in Christus' Kerk altijd geloofd; twee getuigen willen wij uit de oudheid oproepen. De groote Origenes, die in de eerste helft der derde eeuw leefde, zegt deze woorden: „Niet onvoegzaam is het te beweren, dat alle „Heiligen, die uit dit leven scheidden, maar nog liefde „toedragen aan hen die in deze wereld zijn, zorg hebben „voor hun heil en hen helpen door hunne gebeden en „tusschenkomst bij God" [2]). De H. Cyprianus, die ook in de derde eeuw bloeide, legt eene even sterke getuigenis af van het geloof der oude Christenen: „Als iemand „onzer spoediger door de goddelijke genade begunstigd „wordt en ons van hier voorgaat, laat onze liefde bij „den Heer voortbestaan, laat ons gebed voor onze „broeders en zusters blijven opgaan tot de barmhartig„heid des Vaders" [3]).

Bidden de Heiligen des hemels voor ons, dan vragen

---

1) Dikwijls worden in het Nieuwe Testament de gebeden der geloovigen gevraagd; verg. o. a. Rom. XV. 30, 31; Eph. VI, 19; Hebr. XIII, 18.

2) Orig. T. III, p. 75. Ed. de la Rue.

3) Epist. LVII ad Cornelium.

wij met regt hunne voorspraak, dan is het, gelijk de kerkvergadering van Trente zeide, goed en nuttig hunne voorbede in te roepen. Immers het is de sterkst mogelijke tegenspraak, wat wij in een van de voornaamste symbolische schriften der Protestanten lezen: „wij geven „wel toe, dat de Heiligen, evenals zij bij hun leven voor „de gansche kerk bidden, zoo ook in den hemel bidden „voor de kerk. Dan, hoezeer de Heiligen ook bidden „voor de kerk, toch volgt er niet uit, dat zij zijn aan „te roepen" [1]). Dit is tegenspraak, want het gebed der Heiligen moet óf zelf eene verkeerdheid worden genoemd, óf wij mogen dat gebed vragen.

De bepaalde zijde der tegenwerping, namelijk dat men, als de Heiligen voor ons bidden en hunne voorspraak wordt ingeroepen, hen voor middelaars houdt en zóó Christus éénig middelaarschap verduistert, deed de heer Zaalberg vooral in het tweede deel zijner preêk uitkomen; daarop antwoorden wij nog:

Deze bewering zou kracht hebben tegen de Katholieken, als zij de Heiligen aanriepen in denzelfden zin, als waarin zij tot Christus hunne gebeden opzenden; als de tusschenkomst der Heiligen op eenige wijze gelijk stond met *zijn* middelaarschap. Tot Hem echter bidden de Katholieken als tot hun Verlosser, buiten wien geen heil noch zaligheid te verkrijgen is, en nooit heeft een Katholiek eenigen Heilige Verlosser genoemd; van Hem alléén, van wien en door wien alle genade op ons afstroomt, vragen wij genade, vergiffenis onzer zonden, standvastigheid op den weg der deugd, volharding ten einde toe, eeuwig geluk. Wil men het bewijs? Men sla een der

[1]) Apolog. ad art. XXI.

boeken open, die de Katholiek bij zijn bidden gebruikt en men zal vinden, hoe tot Christus *„verhoor ons, ontferm U onzer!* wordt gebeden, den Heiligen slechts gevraagd, dat zij met ons en voor ons bidden; — men sla het boek open, waaruit de priester, volgens kerkelijk gebod, aan het altaar de misgebeden spreekt, of dat, waaruit hij verpligt is dagelijks de getijden te lezen, en men zal zien, hoe nooit een gebed tot eenigen Heilige is gerigt, maar altijd tot God in naam van zijnen Zoon, onzen Heer Jesus Christus, of tot Christus zelven. Dat is het gewone slot van alle kerkelijke gebeden, dat wordt dagelijks herhaald, omdat de Katholieke Kerk alle dagen getuigenis wil afleggen van haar geloof in éénen Verlosser, in éénen Middelaar, in wiens naam alléén wij behoud en genade kunnen vinden. En die Middelaar wordt eindeloos hoog verheven, als wij den hemel vragen om met ons mede te bidden, als, terwijl de aarde tot Christus en tot God door Christus smeekt, ook de hemellingen nederknielen voor den troon des eenigen Middelaars, om van Hem en door Hem genade te vragen voor zijne verlosten op aarde.

Die voor Christus' troon *knielende* en *biddende* Heiligen zouden Hem, voor wien zij knielen en tot wien zij bidden, „naar de kroon der eere steken"? die nedergeknielden moeten wij „een schare van medehelpers" hooren noemen? de heer Zaalberg moet ons honend vragen, „of dan „Christus' magt verkort is en Hij de hulp van anderen „noodig heeft"? zeker omdat duizendmaal duizend smeekstemmen meer tot Hem opgaan! Bij zulke wartaal kunnen wij de gedachte niet onderdrukken, dat de heer Zaalberg in Christus niets meer ziet dan een' heilige, grooter misschien en meer verheven dan de zaligen, die de Katho-

lieken vereeren, maar toch een' heilige, dat wil zeggen, een' enkel mensch. Dan ja, kon er spraak wezen van medehelpers, van niet-genoegzaamheid, van hulp noodig hebben; dan kon zijne eer verduisterd worden, want dan lagen de Heiligen niet geknield aan zijnen voet, maar stonden zij naast Hem. Doch de Katholieken gelooven, dat Christus waarachtig God is, één van nature met den Vader; daarom vreezen zij niet zijne glorie te kwetsen, als zij hunne verheerlijkte broeders in den hemel vragen om met hen en voor hen te bidden. En op dat voorsprekende gebed steunen wij; niet omdat wij „Christus' liefde miskennen en meenen, dat de voorspraak der Heiligen noodig is om van Hem te verkrijgen, wat Hij anders uit zich zelven niet schenken zou", maar omdat wij, als wij voor eigene onwaardigheid duchten, en niet, gelijk de trotsche Phariseër in het Evangelie, „met opgestoken hoofde, zooals de heer Zaalberg het wil, tot onzen God opstaren", ons vertrouwen op zijne eeuwige goedheid versterkt gevoelen bij de gedachte, dat de gebeden van anderen, meer waardig dan wij, de onzen vergezellen.

„Feestgenooten! — spreekt eindelijk de redenaar — wij „vieren dat feest der Heiligen niet". Daarom vieren wij, Katholieken, het met dubbelen luister, want de Heiligen zijn Christus' Heiligen, en dus de glorie zijner verlossing en zijns middelaarschaps; de eer, die wij den Heiligen bewijzen, brengen wij hun alleen, omdat zij met den Verlosser zoo naauw vereenigd zijn en al hunne heerlijkheid van de zijne uitgaat en tot de zijne wederkeert; wij vragen hunne voorspraak voor ons bij Christus, opdat ook de hemel in dat smeekgebed der Heiligen zou verkondigen, dat bij Christus alleen heil te vinden, door Hem alleen zaligheid te bekomen is; — en, terwijl de heer Zaalberg

„dankbaar en jubelend uitroept: noch Engelen, noch „Heiligen .... zullen ons scheiden van de liefde Gods", gevoelt de Katholiek, hoe hij met Engelen en Heiligen in levende betrekking staat, hoe de maatschappij waartoe hij behoort, in de eeuwigheid voortgaat; dan zweeft de lof der aarde ten hemel op en de gebeden des hemels dalen over de aarde af; dan gevoelt de Katholiek zijne grootheid en juicht in zijn geluk.

III. De Katholieke Kerk verduistert Christus' middelaarschap door hare vereering van Maria.

De naam, dien de heer Zaalberg aan deze vereering geeft, is *Maria-vergoding*, en deze is „de zwartste schaduwzijde van 't het Evangelie zoo treurig verduisterend Rome".

De grond der vereering, die de Katholieken aan Maria brengen, is in zijne laatste algemeenheid niet onderscheiden van dien, waarop de gansche Heiligenvereering steunt. Wij hebben getoond, dat die grond geen andere is dan de innige vereeniging, waarin de Heiligen met Christus, als Verlosser en Middelaar, staan; ook Maria vereeren wij om dezelfde reden, en eene bijzondere hulde wordt haar gebragt, omdat hare betrekking tot den Verlosser eene geheel bijzondere en eenige is. Waar die betrekking naar waarheid wordt erkend, kan Maria's vereering niet achterblijven. Gods Zoon, die zelf waarlijk God is, nam de menschelijke natuur aan en vereenigde zoo de beide naturen in één goddelijk Persoon; die menschwording had, volgens Gods eeuwig besluit, en volgens de belofte, die Hij onmiddellijk na den eersten zondeval deed, plaats door de geboorte uit eene vrouw; die vrouw, Maria, is dus de moeder van den Godmensch, naar zijne menschelijke natuur; maar omdat de menschelijke natuur niet in

eene eigene persoonlijkheid bestaat, maar met de goddelijke natuur opgenomen is en bestaat in den éénen goddelijken Persoon, Christus, daarom is Maria moeder van Christus, de moeder van den goddelijken Persoon, de Moeder Gods. Dat Maria „moeder Gods" is, kan alleen hij ontkennen die in Christus de eenheid des Persoons in de verscheidenheid der naturen loochent. Zoo deed in het begin der vijfde eenw de dwaalleeraar Nestorius; wel mogt men volgens hem Maria „moeder van Christus" noemen, maar niet „moeder Gods"; doch in het jaar 431 kwamen omtrent 200 Katholieke bisschoppen tot eene algemeene kerkvergadering te Ephese zamen, en vormelijk werd uitgesproken, dat Maria „moeder Gods" was en moest genoemd worden. Moeder Gods heeten haar derhalve de Katholieken met allen die aan Christus' Godheid en menschwording gelooven.

Niemand verwondere zich, dat wij bij dezen hoogsten eeretitel, die de grond is van Maria's grootheid en onze vereering, langer stilstaan. De feestrede van den heer Zaalberg geeft er aanleiding toe; wij lezen daar in een zamenhang, die duidelijk toont, dat de predikant afkeurenderwijze spreekt en met de Katholieke vereering van Maria den spot drijft: „Werd zij reeds lang als de eerste „der Heiligen begroet, onder de liefelijkste namen als „Hemelsche Jonkvrouw, Lieve Vrouwe, Heilige Moeder, „Moeder Gods en Koninginne des hemels bewierookt en...." Onder de namen dus, die de Katholieken ten onregte aan Maria geven, behoort volgens den heer Zaalberg ook de naam: *Moeder Gods*; die naam nn kan slechts gelaakt worden door wie in Christus een der beide naturen loochent; is Hij niet waarlijk mensch, dat heeft Hij geen mensch tot moeder; dit echter gelooft de predikant en spreekt hij

dikwerf uit; is Christus niet alleen mensch maar ook waarlijk God, dan kan aan Maria de titel van „moeder Gods" niet worden ontzegd. Gelooft dan de heer Zaalberg dit ook?

Het goddelijke moederschap d. i. het moeder zijn van een goddelijken Zoon is de grond der bijzondere vereering die de Katholieke Kerk aan Maria bewijst, en boven alle andere Heiligen wordt zij vereerd, omdat de waardigheid van „Moeder Gods" haar in de naauwst mogelijke betrekking stelt met den God, die haar Zoon is. Om dien goddelijken Zoon vereeren wij Maria, omdat wij begrijpen, dat wij aan Christus' eer te kort doen, als wij zijne Moeder niet vereeren, dat wij bepaald de glorie des Middelaars en des Verlossers krenken, als wij haar niet hoog verheffen, in wie Hij, door uit haar de menschelijke natuur aan te nemen, in den hoogsten zin Middelaar werd en door de menschwording zijn verlossingswerk begon.

Het was te verwachten, dat de feestredenaar, als hij over deze vereering van Maria sprak, meer nog zou trachten te honen, dan hij tot hiertoe gedaan had; onder dit opzigt heeft zijne rede de verdienste van klimming.

„Reeds lang werd Maria niet alleen nevens, maar „dikwerf zelfs ten koste van haren goddelijken Zoon ver„heerlijkt"; — wij hebben geen ander antwoord dan dat wij Maria als een mensch, Christus echter als waarlijk God vereeren; dat hier van gelijkstelling met geene mogelijkheid spraak kan wezen; dat alléén door dat geloof eene glorie aan Christus wordt geschonken, oneindig verschillend van de eer aan Maria bewezen. Alles dus wat over de vereering der Heiligen is gezegd, geldt ook van haar; als Heilige wordt zij vereerd, als Heilige roepen wij hare voorspraak in en vragen wij dat zij nederkniele voor den

troon van haren Zoon en God, om zijne genade over ons te doen afdalen. Daarom wordt Maria door geen Katholiek ooit „Zaligmaakster der wereld" genoemd: altijd spreken de geloovigen tot haar: bid voor ons; geen kerkelijk gebed in Mis of Brevier is tot haar gerigt; bid voor ons, heilige Moeder Gods, opdat wij Christus' beloften waardig worden: die woorden legt ons de Kerk driemaal daags in den mond 1).

Deze vereering van Maria moge hoog worden opgevoerd en het vertrouwen op hare voorbede bij Christus moge sterk wezen in het hart harer kinderen: zoolang het geloof vaststaat, dat zij een mensch en Christus God is, kan zij nooit „*nevens* haren Zoon worden verheerlijkt" en blijft het woord *Mariavergoding* een uitdrukking van iemand, voor wiens geest het verschil tusschen God en mensch verdwenen is, die niet weet wat hij zegt, of die opzettelijk de Katholieke Kerk wil lasteren.

De heer Zaalberg is met dat enkele woord niet tevreden: „ontken nu niet langer Rome, dat gij het „schepsel vergoodt. Nu hebt gij uw masker, de bedekselen „uwer schande afgeworpen. De zuurdeesem des Heiden„doms, sinds eeuwen in uw binnenste werkende, is ein„delijk' naar buiten doorgedrongen..... Als de Heiden dient „en aanbidt gij nevens God eene Godin." Deze schandelijke regelen halen wij aan; het vonnis er over en over den man, die ze sprak en liet drukken, laten wij onzen lezer.

Bijzonder echter drukt op de Katholieke Kerk de beschuldiging van afgoderij, om de gebeurtenis, die op den 8 December 1854 te Rome plaats had; want „het jaar

---

1) De heer Zaalberg laat uit de reijen der Engelen en Zaligen des hemels het Hallel Maria ter eere, opgaan, omdat zij aan haar hunne zaligheid danken. Dit moet Katholieke leer heeten! Lieg stout toe, altijd blijft er iets hangen, was Voltaire's beginsel.

1854 brandmerkt ons voor het oog van hemel en aarde met het woord *Maria-vergoding.*" Tegen de leerstellige uitspraak over Maria's Onbevlekte Ontvangenis is de feestrede bepaald gerigt, men heeft ze ook genoemd „eene preek tegen de Onbevlekte Ontvangenis".

Als de predikant dit punt het eerst raakte, noemde hij de afkondiging van dat leerstuk „het grootste teeken des tijds". Ja, het is waar, en daar roemen wij op; het groote teeken des tijds ging van Rome uit; terwijl de magten der aarde tegen elkander ten strijde trokken en de verwoesting des oorlogs verdelgend rondwaarde, was het een groot teeken des tijds, dat het zigtbaar Opperhoofd der Kerk zijne bisschoppen om zich vergaderde, om over hoogere belangen dan die der aarde te spreken, en onder leiding des H. Geestes over Maria's Ontvangenis eene uitspraak te doen die Gods eer verhoogen en der Moedermaagd tot nieuwen luister strekken kon; terwijl troonen wankelen en gehoorzaamheid aan het gezag een woord zonder veel beteekenis is, spreekt de plaatsbekleeder van Christus als leeraar der wereld, en millioenen, over de gansche aarde verspreid, buigen het hoofd, gehoorzamen en gelooven. De dwaasheid hier begaan, de „schande" hierdoor op Rome geladen, zal de feestrede van den heer Zaalberg aantoonen.

Wat is dan die Onbevlekte Cntvangenis? Wij gelooven met reden deze eerste vraag te stellen aan hem, die optreedt om daar tegen te spreken. Toch zal men in de feestrede te vergeefs naar eene bepaling daarvan zoeken; de heer Zaalberg staat te hoog, dan dat hij zich houden zou aan den regel, dat, vóor men over een onderwerp spreekt, moet gezegd worden wat dat onderwerp is.

De uitspraak, door Paus Pius IX gedaan, luidt letterlijk: „*de Allerzaligste Maagd Maria is in het eerste oogenblik harer ontvangenis door eene buitengewone genade en bevoorregting van den Almagtigen God, om wille der verdiensten van Christus Jesus, den Zaligmaker des menschelijken geslachts, van alle smet der erfschuld vrij bewaard geworden.*" Het punt dus, waarin het geheele wezen der Onbevlekte Ontvangenis bestaat, en waarvan men in de feestrede geen enkel woord vindt, is dat Maria niet met de erfzonde ontvangen is [1]).

De zonde, die Adam beging, schaadde niet hem alleen, maar ook zijne afstammelingen; de zonde, die de dood der ziel is, ging op allen, die op natuurlijke wijze van Adam afstammen, over, zoodat ieder mensch van het eerste oogenblik zijner wording af, volgens het woord van den Apostel Paulus, van nature een kind des toorns is: zoodra eene ziel zich met een ligchaam tot een' menschelijk persoon vereenigt, is die mensch met zondeschuld bevlekt [2]).

De H. Maagd Maria nu is „van alle smet der erfschuld vrij bewaard geworden", dat wil zeggen, dat God voor haar eene uitzondering heeft gemaakt op den algemeenen regel der zonde en des bederfs, en belet heeft,

---

1) Waarom de heer Zaalberg den tekst der „beruchte Pauselijke Bul" niet aanhaalt, is ligt te gissen; dan had hij noodzakelijk over *erfzonde* moeten spreken, en bij zulk bepaald punt is het moeijelijk zich achter woorden te verbergen. Daarom liever in het wilde geschermd. — De fout, die gemaakt wordt met het Apostoliesch Schrijven eene *bul* te noemen, is van minder belang en zeker niet opzettelijk. Wil de heer Zaalberg dergelijke onnaauwkeurigheden leeren vermijden, hij zie o. a. D. Bouix, Tract. de princ. Juris Can. P. 2, Sect. 2, Cap. 7.

2) Conc. Trid. Sess. V.

dat de besmetting der natuur haren persoon naderde. Wij zeggen „belet heeft", want God moest op bijzondere en stellige wijze tusschenbeide komen, opdat Maria zonder zonde wierd ontvangen. Dit volgt uit de Katholieke leer over de erfzonde; want, de zonde van Adam gaat op allen over en is aan ieder mensch in 't bijzonder eigen, niet door navolging (d. i. niet in dien zin, dat Adam's kinderen, door de overtreding huns vaders na te volgen, in zijne schuld deelen), maar door geslachtsvoortzetting (d. i. alleen daardoor dat wij natuurlijkerwijze van Adam afstammen) [1]). Maria derhalve was *onderhevig* aan de erfschuld, om de eenvoudige reden dat zij langs den gewonen weg van Adam voortkwam [2]). Maria moest zonder Gods bepaalde tusschenkomst, even-als andere menschen, in staat van zonde ontvangen worden. Dit drukte de Paus in zijne uitspraak duidelijk uit door te zeggen, dat Maria *vrijbewaard*, *gevrijwaard*, *voorbehoed* is geworden voor alle smet der erfschuld.

Hieruit nu trekken wij een ontzettend groot gevolg: door de leerstellige uitspraak over de Onbevlekte Ontvangenis van Maria is hare heiligheid zoo sterk mogelijk onderscheiden van de heiligheid van Christus. De heer Zaalberg zegt, dat door die uitspraak eene bijna gelijke eer is toegekend aan Jesus' moeder als aan Hem zelven. Zulk besluit is klaar en zeker in ééne veronderstelling: dat Jesus geen God is; buiten die veronderstelling bevat het de schreeuwendste tegenspraak. Want door te zeggen: dat Maria *voorbehoed* en *gevrijwaard* is voor de zondebesmetting, wordt tevens gezegd: dat zij, ware zij niet

1) Conc. Trid. Sess. V.

2) Vergelijk elken Katholieken godgeleerde, die over dit punt spreekt, o. a. Liebermann, T. III, Lib. III, Cap. III, Prop. IV.

voorbehoed geworden, met schuld zou zijn bevlekt geweest; — hetzelfde nu van Christus te zeggen, is voor den Katholiek eene vreeselijke godslastering. Omdat Christus God is, kan in Hem geene zondigheid worden gedacht; daarom is Hij niet, gelijk wij, *geheiligd*; ook niet, gelijk Maria, door Gods bijzondere tusschenkomst tegen zondebesmetting *voorbehoed*, maar *heilig*; Hij is heilig, omdat Hij God is, omdat heiligheid zijne natuur is en de minste vlek voor Hem vernietiging ware geweest. *Heiliging* daarentegen veronderstelt een' overgang van den staat van onheiligheid tot dien van heiligheid; wie dus van eene *heiliging* van Christus spreekt, ontkent zijne noodzakelijke, volstrekte heiligheid, ontkent zijne goddelijke natuur, ontkent zijne Godheid.

Dat doet de heer Zaalberg volgens de woorden zijner feestrede. „Ziet! — lezen wij op bladzijde 12 — terwijl „het Evangelie ons de ontvangenis van Jesus Christus „uit den Heiligen Geest en zijne goddelijke *heiliging* van „den moederschoot af verkondigt, heeft Rome nu aan zijne „moeder eene bijna [1]) gelijke eer toegekend". Christus is dus *geheiligd*; Christus tot staat van heiligheid *overgegaan*. En dat zou het Evangelie leeren? Wij weten niet wat de predikant, die zoo heeft durven spreken, door Evangelie bedoelt, maar het Evangelie, waaraan Katholieken en regtzinnige Protestanten gelooven, leert zulke godslastering niet [2]). — „Ook Maria — gaat de redenaar voort —

---

1) Dit *bijna* beteekent in den mond van den heer Zaalberg niet veel; op de volgende bladzijde lezen wij, dat Maria om hare onbevlekte ontvangenis „weinig of niets meer aan Christus toegeeft; „dat zij heilig is als Hij, en in zeker opzigt zelfs meer dan Hij".

2) De Aartsengel Gabriël zeide tot Maria: het *Heilige*, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genoemd worden. Luc. I, 35; er is geen spraak van heiliging.

„zal door een wonder der Almagt op onbevlekte wijze „ontvangen geweest zijn". *Ook* Maria, dat is: *even gelijk* Christus; dus is Christus *ook* door een *wonder der almagt* op onbevlekte wijze ontvangen; dus was er *ook* een wonder van almagt noodig om bij Christus' menschwording de zonde te weren; dat is eene nieuwe godslastering; wel is de menschwording van het Woord zelve een ontzettend wonder van almagt en goddelijke liefde, maar het *onbevlekte* in die menschwording en in Christus' Ontvangenis is zoo ver van alle wonder verwijderd, dat wij niets kunnen denken, wat meer natuurlijk is dan dat de God van heiligheid, die de menschelijke natuur aanneemt, ten volle heilig is [1]).

De Onbevlekte Ontvangenis derhalve van Maria stelt die H. Maagd juist door de termen, waarin het leerstuk is vervat, oneindig ver beneden Christus; dat leerstuk zegt niets anders dan dat Maria, die als natuurlijke afstammelinge van Adam, aan de erfschuld *onderhevig* was, daarvoor door Gods bijzondere genade is *gevrijwaard.*

De tweede groote waarheid, die in de uitspraak over de Onbevlekte Ontvangenis staat uitgedrukt - is, dat God dit voorregt aan Maria heeft geschonken „omwille der verdiensten van Christus Jesus, den Zaligmaker des menschelijken geslachts". Ondanks deze uitdrukkelijke woorden, die toch tot de geloofswaarheid zelve behooren, wil men

---

1) Daarom ook heeft de Kerk over Christus' onzondigheid bij zijne menschwording nooit eene uitspraak gedaan; zij volgt noodzakelijk uit de persoons-eenheid in twee naturen. De kerkvergadering van Trente zondert ook Christus niet uit, als zij de Katholicke leer over de erfzonde predikt, om dezelfde reden, en ook omdat Christus als mensch niet langs den gewonen weg van Adam afstamt.

dezen kant van het Katholieke leerstuk gewoonlijk miskennen. Als Maria niet in zonde is ontvangen, hoe is zij dan eene door Christus verloste? zoo vraagt men veelal. De heer Zaalberg is minder voorzigtig, vraagt niet, maar verklaart rondweg, dat Maria's vurigste vereerders „lang „eene uitspraak, zooals nu gegeven is, verlangd hadden, „*opdat* Maria niet langer in de[n] rei der verlosten door „Christus..... zou staan". Zoo dan is het onttrekken van Maria aan den rei der verlosten niet een *gevolg* harer Onbevlekte Ontvangenis maar het *doel*, waartoe Maria's vereerders de uitspraak daarvoor verlangden. 't Is ten minste krachtig gezegd! Minder sterk, maar toch duidelijk genoeg om te toonen, dat hij niet het minste begrijpt van het onderwerp, waarover hij spreekt, zegt de predikant, dat Maria, als zij onbevlekt ontvangen is, „hare kroon „niet aan Christus' voeten behoeft neder te leggen, *omdat* „zij haar niet aan Hem heeft te danken". En toch waren slechts de drie regelen, waarin de uitspraak over de Onbevlekte Ontvangenis vervat is, te kennen, om zonneklaar in te zien, hoe de Katholieke Kerk leert, dat Maria haar heerlijk voorregt aan „de verdiensten van Christus Jesus, den Zaligmaker des menschelijken geslachts", te danken heeft. Maar — wij hebben het bij den aanvang gezegd — de predikant Zaalberg had ten doel de Katholieke Kerk te lasteren, en daartoe was niet noodig hare leer te kennen.

Wenden wij den blik af van zulke onedele handelwijze, en laat ons toonen, hoe Christus, juist als Verlosser en Middelaar, nooit hooger wordt verheven dan in Maria's Onbevlekte Ontvangenis.

De Katholieke Kerk leert, dat wij van de erfzonde „noch door de krachten der menschelijke natuur, noch

door een ander hulpmiddel worden vrijgemaakt, dan door de verdiensten van den eenigen Middelaar, onzen Heer Jesus Christus, die ons in zijn bloed met God verzoend heeft,..... omdat er onder den hemel geen andere naam, waarin wij moeten zalig worden, aan de menschen gegeven is" [1]).

Zoo dikwijls dus een mensch van de besmetting, aan zijne afkomst verbonden, gezuiverd wordt, is dit volgens Katholieke leer eene genade, hem om wille der verdiensten van den eenigen Middelaar geschonken. Als middel tot die zuivering heeft Christus in het Nieuwe Testament het H. sakrament des Doopsels ingesteld; telkens derhalve als eene ziel van de erfsmet gereinigd wordt door dit sakrament, is zij gereinigd door Christus' verdiensten, is er eene ziel meer, die Christus in vollen zin *haar* Verlosser, *haar* Middelaar noemen moet, omdat Hij haar overbrengt van den staat der zonde tot den staat van ware heiligheid, haar verlost uit de magt van den geest der duisternis, onder wiens noodlottige heerschappij de zonde haar gebragt had [2]).

Is het sakrament des Doopsels door Christus als middel ingesteld tot uitwissching der erfschuld, toch heeft Hij, wat wij vroeger over de Sakramenten in 't algemeen zeiden, de toepassing zijner reinigende verdiensten niet van het werkelijk ontvangen van dit middel gebonden. Van het Doopsel bepaaldelijk zegt de H. Thomas: „alle

---

1) Conc. Trid. Sess. V, can. 3. Verg. Act. Ap. IV, 12.

2) Conc. Trid. l. c. can. 1. Niet zoo volgens Protestantsche leer; Christus maakt dan niet waarlijk rein en heilig, want *regtvaardig maken* beteekent slechts: *voor regtvaardig uitspreken*, zoo echter dat deze regtvaardigheid geheel en al buiten den voor regtvaardig gehouden wordende blijft. Sol. Decl. III de fide Justif. § 11, § 48.

kracht des Doopsels is uit Christus' lijden en uit den H. Geest; deze beide oorzaken onzer heiliging zijn echter niet zoodanig aan ééne wijze van werking gebonden, dat zij hunne kracht niet zouden kunnen oefenen, buiten het Doopsel des waters" [1]). Daaruit volgt dat de erfzonde kan worden uitgewischt buiten den Waterdoop, maar „door geen ander heilmiddel dan door de verdiensten van den eenigen Middelaar onzen Heer Jesus Christus".

Nog verder gaat de Katholieke leer, om geene andere reden dan omdat wij van de grenzenlooze kracht van Christus' verlossing en middelaarschap zoo diep overtuigd zijn.

In het kind van eenige uren, dat gedoopt wordt; in den Martelaar, die, door zijn leven voor Christus ten offer te brengen, den doop des bloeds ontvangt; in hem, die buiten de mogelijkheid van werkelijk tot het Sakrament te naderen, in het verlangen naar dat heilmiddel sterft, en zoo gedoopt wordt door het doopsel der begeerte; — in heu allen heeft de zonde geheerscht, zij traden bevlekt de wereld in, en de wedergeboorte in de bovennatuurlijke orde volgde na de geboorte in de orde der natuur.

Dieper greep de kracht des eenigen Middelaars in, als sommige Heiligen zóó door Hem werden verlost, dat de glans der genade hunne bevoorregte zielen reeds bestraalde, eer zij de oogen des ligchaams voor het licht der aarde openden. Zulk voorregt kennen wij, steunend op de H. Schrift [2]), toe aan den Voorlooper des Heeren; en tot den Profeet Jeremias zegt God: vóór gij uit den moederschoot uittradt, heb Ik u heilig gemaakt [3]). Niemand

---

1) Summ. Theol. P. III, quaest. LXVI, art. XI.
2) Verg. Luc. I, 15 met 41 en 44.
3) Jerem. I, 5.

verwondere zich dat wij feiten noemen, die vóór Christus' geboorte plaats hadden; dit doet niets af, daar de woorden der kerkvergadering van Trente algemeen luiden: „door geen ander heilmiddel wordt de erfzonde uitgewischt dan door de verdiensten van den eenigen Middelaar". Zijn dus beide genoemden geheiligd vóór hunne geboorte, dan danken zij die genade den eenigen Middelaar; maar — en dit doen wij vooral uitkomen — zij hebben *meer* reden tot dank, want zij zijn in bijzonderen zin verlost; de genade der verlossing vervroegde in hen den stond harer gewone werking; onder dat opzigt zijn zij *meer* verlost dan de overige menschen, want zij zijn onbevlekt *geboren*.

En nu, nog verhevener voorregt kennen wij aan de H. Maria toe; zij is onbevlekt *ontvangen;* dit voorregt is het hare, en zij deelt het met geen ander, die, evenals zij, op natuurlijke wijze het bestaan ontving. Dit voorregt is haar geschonken „om wille der verdiensten van Christus Jesus, den Zaligmaker des menschelijken geslachts", „welke verdiensten het eenige heilmiddel zijn ter uitwissching van de erfsmet". Maar dan volgt hieruit, dat die verdiensten op haar zijn toegepast zoo overvloedig als op niemand anders; dan volgt hieruit, dat in den hemel of op de aarde niemand gevonden wordt, noch kan gevonden worden, die zooveel aan Christus te danken heeft als Maria; ons heeft Hij verlost door ons van schuld te reinigen toen wij bevlekt waren, en daarvoor stijge onze dank tot Hem in eeuwigheid; maar onbegrijpelijk meer dank is Maria Hem verschuldigd, omdat zij, krachtens zijne verdiensten en door de door Hem verworvene genade, niet gereinigd werd van de besmetting harer natuur, maar voorbehoed tegen de aanroering der wateren van den vergiftigden vloed, die haar ging overstroomen; omdat zij geheiligd

werd, niet nadat de zonde over haar had geheerscht, maar in het eerste oogenblik haars bestaans.

En die bevoorregte Maagd zou „niet in de[n] rei der verlosten door Christus staan"? zou hare verlossing Hem niet danken? zou „hare kroon niet aan zijne voeten behoeven neder te leggen"? — terwijl niemand zoozeer de verloste door Christus is als Maria, terwijl in niemand zijne verlossing zóó diep doordrong, zóó magtig werkte, zulk heerlijk bewijs harer alvermogende kracht leverde, zulke, het liefdewerk van een' God waardige, vruchten droeg, als in de Onbevlekte Ontvangenis van Maria. Christus' volle zegepraal over de zonde, zijne geheele overwinning van den vorst der duisternis predikt luide de Katholieke Kerk door haar geloof aan de Onbevlekte Ontvangenis; want nu zien wij Hem de zonde geheel en al vernietigen; nu kan de helsche vijand des Heeren niet meer in heiligschendenden overmoed het hoofd opheffen en zich beroemen, dat Gods kinderen en Jesus' vrijgekochten, zonder uitzondering, ééns ten minste, in het oogenblik hunner wording, zijne prooi zijn geweest; nu hij is geheel verslagen, en al zijne magt is gebroken in die vrouw, welke God reeds in het paradijs als zijne vijandin aanwees, gebroken door dat Zaad der vrouw, dat, volgens de vroegste voorspelling, den kop der helsche slang verpletteren zou.

Zietdaar, hoe in Maria's Onbevlekte Ontvangenis de roem der verlossing, in haar eervol voorregt de eeuwige glorie haars Zoons uitschittert; daarom mogen wij vrij haar hoog verheffen, want nog hooger verheffen wij daardoor Jesus Christus; ons lied, der Onbevlekte Moedermaagd ter eer, mag luide klinken, want dat lied is tevens de zang der overwinning voor onzen en Maria's Zaligmaker;

het blijft niet hangen voor haren eerezetel, maar drijft hooger voort en stijgt op tot voor den troon van Jesus zelven, die als Verlosser en Middelaar nooit hooger verheven wordt dan in de Onbevlekte Ontvangenis van Maria.

Moeten wij nog zeggen, dat de groote reden, waarom God (in zoover het ons, verlicht door het geloof, vrijstaat naar redenen zijner vrijmagtige handelingen te vragen) Maria op zulke bijzondere wijze heeft verlost, geene andere is, dan de glorie des Verlossers? Maria is Moeder Gods; daarom is zij nooit in de magt geweest van Gods vijand; daarom heeft de zonde nooit gewoond in haar, in wie het Woord is vleesch geworden, en uit wier vleesch en bloed het ligchaam van den Heilige der Heiligen, door de werking des H. Geestes, is gevormd. Van haar eerste bestaan af zag het nog niet vleesch-geworden Woord in haar zijne moeder, en zijne eigene glorie eischte, dat Hij haar reeds in dat eerste bestaan rein en heilig deed wezen 1).

---

1) Van de verlossende kracht des Middelaars begrijpt de heer Zaalberg zoo weinig, dat hij vooral over de heiligheid van Maria vóór Christus' verschijning op aarde, zijn afkeurend oordeel uitspreekt. Maria is „in zeker opzigt zelfs meer dan Hij; want reeds vóór zijne verschijning droeg nu de aarde een wezen, dat volmaakt rein en heilig was". Alsof de werking der verlossing eerst met Christus' verschijning aanving! Alsof de Heiligen des ouden Verbonds een ander heilmiddel hadden dan de verdiensten van Christus den Verlosser! Alsof de H. Schrift (Apoc. VIII, 13) niet spreekt van het Lam, dat geslagt is van de grondlegging der wereld af! Dat de heer Zaalberg zulke waarheden niet ziet, is te denken. De verlossing is volgens hem eene *openbaring*; hoe kan eene openbaring werken voor zij gegeven is? Ook mag men Christus niet voor een enkel mensch houden; want dan is het ongerijmd, dat Hij, voor Hij „verscheen", dat wil dan zeggen: *bestond*, reeds verloste en zijne moeder tegen de zonde voorbehoedde.

De waarheid, die wij hier aanraakten, werd breed ontwikkeld

Den inhoud van de geloofswaarheid, die op 8 December 1854 vormelijk werd uitgesproken, hebben wij aangegeven; die uitspraak stelt Maria's heiligheid oneindig ver beneden die van Christus; die uitspraak geeft de hoogste eer aan den Verlosser, want Maria genoot het voorregt der Onbevlekte Ontvangenis alléén om wille der verdiensten van haren Zaligmaker, alléén om de glorie van haren goddelijken Zoon; daarom is zij bij uitnemendheid de verloste door Christus, daarom is Christus *haar* Verlosser, zooals van niemand anders.

Over de afkondiging zelve zegt de heer Zaalberg, dat de nu tot geloofswaarheid — hij zegt: *geloofsregel* [?!] — verhevene leer in strijd is „met het Evangelie", „met de meeningen der oudste Kerkvaders", „met de hoog geroemde overlevering der Kerk", „ja zelfs met het kerkregt, dat in Rome heerschende is"; en dat zij „altijd door de verlichtsten en edelsten van Rome's kinderen bestreden werd".

De predikant *beweert* dit; wij meenen dat hij in zijne feestrede meer dan genoeg getoond heeft, wat gewigt aan zijne *beweringen* is te hechten; wij vergenoegen ons dus met tegenover eene door geen' schijn van reden gesteunde bewering van den heer Zaalberg, eenvoudig te *zeggen*, wat wij op andere plaatsen *bewezen* hebben, dat zijne woorden onwaar zijn.

Eén heilige wordt door den heer Zaalberg genoemd: „de boven allen uitnemende" Bernardus; maar niet wordt gezegd, dat die Heilige na de woorden, waarin hij zijne toen vrije meening tegen de Onbevlekte Ontvangenis uit-

---

door Bossuet in zijne eerste preek op het feest der Ontvangenis van Maria.

drukte, volgen laat: „wat ik echter gezegd heb zij ongetwijfeld gezegd zonder verzet tegen het oordeel van wie de zaak beter inziet, en vooral van de Kerk van Rome, aan welker leergezag en onderzoek ik deze gansche zaak overlaat" [1]).

Ook moet de H. Augustinus, die in het begin der vijfde eeuw bloeide, door den predikant wel voor zeer onverlicht en onedel gehouden worden; deze Kerkvader zegt uitdrukkelijk, dat hij, om de eer des Heeren, niet wil dat er over de heilige Maagd ook maar in het minst spraak zij, waar men van zonde handelt [2]).

---

1) Epist. ad Canon. Lugdun.

2) De Nat. et Grat. Cap. XXXVI.

In eene kanttcekening tracht de heer Zaalberg het bewijs te leveren, dat de leerstellige uitspraak van „Pio Nono" strijdt met het kerkregt, dat te Rome heerschende is. Dit bewijs luidt: „Men „had er een Algemeen Concilie voor moeten zamenroepen. Thans „heeft Pius IX slechts zijne uitverkorenen opgeroepen. Dat is eene „stoutheid, nog door geen Paus straffeloos beproefd, maar toch in „de 19de eeuw verdragen". Onwaar, alles onwaar!

Zonder Algemeen Concilie hebben wij leerstellige verklaringen van Paus Innocentius I in 416 tegen de Pelagianen; betrekkelijk deze verklaring zeide de H. Augustinus zijn bekend woord: „Het antwoord van den Apostolischen Stoel is ontvangen: de zaak is beslist"; — tegen dezelfde ketterij van Paus Zosimus in 418; — van Caelestinus I in 431 tegen de Semipelagianen; — van Leo I in 448 tegen Eutyches; deze brief werd drie jaren later op het Algemeen Concilie te Chalcedon door de vergaderde bisschoppen aangenomen, met den uitroep: Petrus heeft door Leo gesproken; — van Agatho I in 680 tegen de Monotheleten; — van Leo X in 1520 tegen Luther.

Wel strijdt de uitspraak van „Pio Nono" tegen het te Rome heerschende kerkregt; wel is zij „eene stoutheid, *nog door geen* Paus straffeloos beproefd"; wel „had men er een Algemeen Concilie voor moeten zamenroepen".

En: „thans heeft Pius IX slechts zijne uitverkorenen opgeroepen". In zijn Apostoliesch Schrijven van 8 December 1854 zegt Paus Pius IX: „Ofschoon de gezindheid der meeste Kerkoversten

Deze woorden van den grooten Kerkvader zullen ook den zin bepalen, waarin men zeggen kan, dat „een nieuw leerstuk door Rome is vastgesteld". Nieuw, als door de Kerk uitgesproken geloofswaarheid: ja; nieuw, als door de Kerk geloofde waarheid: neen. Verandering in het geloof heeft daarom de uitspraak niet gemaakt, evenmin als dit bij andere leerstellige verklaringen het gevolg was. Zoo werd eerst ruim drie eeuwen na Christus op de kerkvergadering van Nicea de Godheid van Christus vormelijk uitgesproken; maar daaruit volgt toch waarlijk niet, dat Hij in die drie eerste eeuwen niet als God erkend en aanbeden werd; zoo verklaarde de Kerkvergadering van Ephese in de vijfde eeuw, dat Maria Moeder Gods is; maar toch hadden alle Christenen dit reeds vier honderd honderd jaren lang geloofd en haar als Moeder Gods vereerd. Die uitspraken waren niet anders dan de duidelijke en vormelijke verklaring wat door God over die punten is geopenbaard en wat ons de Kerk daarover leert; want de Kerk kan geene geloofswaarheden maken, maar verklaart slechts, wat geloofswaarheid is. Zoo heeft ook nu het zigtbaar Opperhoofd der Kerk het aloude geloof bevestigd en bezegeld; zoo verklaard, dat wat altijd als

---

Ons bekend was, hebben Wij toch van Gaëta onder dagteekening van den 2den Februarij 1849 aan *al* Onze Eerwaardige Broeders Kerkoversten der *gansche* Katholieke Kerk een' rondgaanden brief gezonden, met uitnoodiging, dat zij Ons schriftelijk zouden bekend maken den graad der godsdienstige gezindheid hunner onderhoorige geloovigen jegens de onbevlekte ontvangenis der Moeder Gods, en bijzonder hun eigen gevoelen en verlangen omtrent het geven der uitspraak".

Uit dergelijke *bewijzen* van den heer Zaalberg besluite men tot zijne *beweringen*.

waarheid geloofd werd, nu door de Katholieke Kerk als waarheid ook wordt geleerd.

Wij zijn aan het einde van het eerste deel der feestrede, waaraan wij het meeste belang moesten hechten, omdat de heer Zaalberg zich ten doel stelde, de verduistering van Christus' middelaarschap door de Katholieke Kerk aan te toonen, door op bepaalde leerstukken dier Kerk te wijzen. En wat vonden wij in dat voornaamste gedeelte? Enkele malen werd de Katholieke leer, door verwrongene voorstelling, in een valsch licht geplaatst; meestal werden, gelijk wij gedurig zagen, vlakke onwaarheden kunsteloos op elkaâr gestapeld.

In het tweede deel vinden wij „Rome en de Hervorming in het licht der groote Evangelische waarheid, dat „Christus de éénige Middelaar Gods en der menschen is, „tegenover den Christus geplaatst."

Dat zulk tweede deel, achter zulk eerste deel geworpen, strijden moet met de eerste wetten der redekunst, dat begrijpt zelfs een leerling, op het enkel hooren aankondigen dier deelen. Als die redenaar, zou hij zeggen, zes bladzijden beschreven heeft om te bewijzen dat de Katholieke Kerk in Christus niet den éénigen Middelaar Gods en der menschen erkent, en aldus het Evangelie verduistert, dan kan die redenaar, zonder in gedurige herhalingen te vallen, geene acht andere bladzijden vullen met het bewijs, dat de Katholieke Kerk den Christus niet erkent. Tot den Persoon van Christus behoort immers vóór alles zijn middelaarschap, wijl Christus de Godmensch is en wij in dien naam zijn middelaarschap in deszelfs hoogste beteekenis zamenvatten. Zulke

redenering nu ware niet te verwerpen; om echter eerlijk te zijn, willen wij er op aanmerken, dat de redenaar Zaalberg de fout, die hij maakt door de aankondiging van twee in zin gelijke deelen, roemvol misschien herstelt door de behandeling en uitwerking, dat hij geheel nieuwe bewijzen aanvoert, de zaak van een' geheel anderen kant laat zien en zoo den gemaakten misslag niet slechts vergeten, maar zelfs tot sieraad strekken doet!..... De bewijzen voor het eerste deel waren: de Katholieke Kerk miskent Christus' middelaarschap door hare priesters, door de vereering der Heiligen, en vooral van Maria. En die van het tweede deel? De Katholieke Kerk „miskent den Christus in de kracht zijner aardsche verschijning", „door de schare van priesters der aarde en Heiligen des Hemels"; — „miskent den Christus in zijne hemelsche heerlijkheid" door „die Heiligenschare daar boven" en de priesters hier beneden; — miskent den Christus „in zijne eeuwige liefde", door „dat inroepen..... van de voorbidding der Heiligen", „door het bidden om Maria's tusschenkomst bij den Zoon des eeuwigen Vaders", door „de priesters van Rome en de aanroeping van de namen der gezaligden".

Dat is de gansche inhoud van het tweede deel. Wij begaan de dwaasheid niet, iets verder te zeggen over zulke zinledige herhalingen van niets dan hetzelfde: wat laster was in het eerste deel, blijft het in het tweede.

Dan toch heeft het tweede deel een bijzonder karakter. Dikwijls wordt er de taal des gevoels aangeslagen en menige plaats draagt de duidelijke sporen van opzettelijk te zijn ingerigt om indruk te maken.

Met gevoel spreken is ongetwijfeld schoon, als de waarheid, waarvan de geest diep overtuigd is, zich in

de bezielde taal des harten uitstort; dan is zij een licht, dat niet slechts schittert, maar warmte geeft en weldadige stralen uitgiet De taal des gevoels vraagt nog eerbied, al dwaalt soms de geest door onschuldig voor waarheid te houden wat geen waarheid is; en wij hebben eerbied voor den niet Katholieken broeder, die, ter goeder trouw, wat hij voor waarheid aanziet, met warmte uitspreekt en met vuur verdedigt. Maar gevoel veinzen, woorden spreken, die het bewijs moesten wezen der diepste overtuiging, terwijl geene de minste overtuiging ten grond ligt, dat is de taal schandelijk misbruiken in hare edelste kracht; dat wordt, waar dat berekend gevoel op anderen moet werken en het heilige belangen en geloofswaarheden geldt, opzettelijk misleiden door middel van de verachtelijkste huichelarij! De heer Zaalberg heeft gesproken als iemand, wien de glorie van Christus ter harte gaat; heeft klaagtoonen aangeheven over den smaad, die, volgens hem, door de Katholieken den Christus wordt aangedaan; heeft zich verblijd, dat „Christus in Rome nog wordt gepredikt al is het dan ook onder een deksel"; heeft zelfs aan den Katholiek den weg tot Christus durven wijzen. Heeft de predikant aldus gesproken uit wezenlijke overtuiging: wij kunnen zijne taal nog dulden; maar heeft hij *hier* geveinsd — wie dan weerhoudt den naam voor zulk afschuwelijk bedrijf!

Alles komt derhalve neêr op de groote vraag: wat denkt de predikant Zaalberg over den Christus? denkt hij regtzinnig over zijn Persoon, in één woord, gelooft hij aan Christus' Godheid — dan heeft hij zich nog althans aan de lasterlijkste beschuldigingen tegen de Katholieke Kerk pligtig gemaakt; maar meer zeggen wij dan niet.

Er zijn bijzondere redenen, waarom wij verwachten mogten, dat de heer Zaalberg zich over den Persoon van Christus duidelijk zou verklaren. Er drukten, ten minste toen hij de feestrede nog niet gehouden had, vermoedens op hem van niet-regtgeloovigheid, bepaaldelijk omtrent den Persoon van Christus; de feestrede moest dienen om deze vermoedens te doen verdwijnen, moest beschouwd worden als een doorslaand bewijs van onlaakbaarheid op dat punt; daarom was 't in het eigen belang van den predikant, dat hij, als hij aan Christus' Godheid gelooft, dit geloof allerklaarst uitsprak. Daarbij komt nog dat hij „de feestrede aan Christus heeft gewijd", om de door Rome geschondene eer des Middelaars te wreken; dat hij „Rome van schaamte wilde doen blozen" om de miskenning van Christus; dat hij in het tweede deel zijner rede Rome en de Hervorming bepaald tegenover den Christus stelt.

Eigenbelang dus, aard en doel der feestrede, maakten eene duidelijke verklaring over Christus' Godheid, wij durven zeggen, noodzakelijk. In zoodanig geval nu is een bewijs, aan 't stilzwijgen ontleend, van groote kracht. Zulk bewijs is voorhanden; in de gansche feestrede wordt *de Godheid van Christus niet beleden.* Op niet ééne plaats wordt Christus God genoemd, op niet ééne plaats Hem de goddelijke natuur toegekend. Wel hooren wij menigwerf van „goddelijke eere" spreken en Christus „den Eengeborene Gods" en zelfs „Gods Zoon" heeten. Dit echter bewijst niets; zulke namen, waarin het regtzinnige geloof zijne diepste overtuiging uitspreekt, worden tallooze malen misbruikt door mannen, die Christus volstrekt niet voor God erkennen. Ter staving dezer bewering willen wij de getuigenis aanhalen, die Gfrörer, voor wiens bekeering

wij God later mogten danken, in de dagen zijns ongeloofs aflegde. Aangaande de uitdrukking „Gods Zoon" zegt hij: „Van Schleiermacher af is het gebruik onder ons ontstaan, oude kerkelijke uitdrukkingen te bezigen op eene wijze, dat daardoor een nieuwe zin er onder geschoven wordt. Het doel dergenen, die zich van deze kunstgreep bedienen, loopt dikwijls daarop uit, dat zij onwetenden door schijn van regtgeloovigheid willen bedriegen" 1). Daarop verklaarde Gfrörer in welken zin hij, schoon hij rondweg voor zijn ongeloof uitkwam, Christus toch „Gods Zoon" noemen kon.

Wij herhalen dus ondanks deze namen, dat in de gansche feestrede Christus' Godheid niet beleden is. Wel wordt niet met even zoo vele woorden gezegd: Christus is geen God; maar dat mogt niemand verwachten; er was te veel reden om zulke bekentenis niet af te leggen, al ware zij ook de eenig opregte geweest; de omstandigheden waarin de feestrede gehouden werd, waren van dien aard, dat zij iemand, die aan Christus' Godheid niet geloofde, dringen zouden het kleed der taal zoo om te hangen, dat de daaronder schuilende vorm aan het onbedreven oog ontsnapte. De leeuwenhuid bedekt niet altoos een' leeuw; wee dan als zij eenige opening laat!

Echter zouden wij het punt, dat wij bespreken, niet hebben aangeroerd, als op de feestrede niets anders te zeggen ware, dan dat Christus' Godheid er *niet* in staat uitgedrukt. Er is meer: Christus' middelaarschap, dat toch in zijne hoogste beteekenis de vereeniging is der twee naturen, in één Persoon, en de alle begrip oneindig

---

1) Gfrörer. *Das Heiligthum und die Wahrheit.* S. 3. Verg. *de Katholiek*, D. IX bl. 76.

te boven gaande bemiddeling, welke tusschen God en Mensch tot stand kwam, toen God mensch werd, — dit middelaarschap is volgens den heer Zaalberg slechts „eene *openbaring* van Gods vergevende liefde en van de heerlijkheid der gemeenschap met God". En zoozeer wordt de goddelijke kracht dier Verlossing miskend, dat de predikant niet eens denkt aan de mogelijkheid harer reinigende en heiligende werking, vóór de Verlosser op aarde verscheen. „Eer nog de Zoon — zegt hij — de zonde „veroordeelen kwam in het vleesch, was zij reeds door „zijne Moeder veroordeeld". Waarom zou Christus, als Hij God is, zijne Moeder niet kunnen voorbehoeden tegen de zonde, en, daar Hij de Eeuwigheid omvat, de verdiensten van het offer, dat Hij in den tijd bragt, niet in de volste mate op haar kunnen toepassen, vóór Hij het feitelijk voltrok? Juist in zulke werking van Christus' offer zien wij het werk van een' God, en slechts door die Godheid te miskennen, kan men, met den heer Zaalberg, tot de voorstelling komen, dat Maria, nu Christus haar vóór zijne verschijning verlost heeft, zelve „het ideaal der volmaaktheid", zelve „het hoofd der gereinigde menschheid" wezen zou; eene voorstelling, die geene mindere verwarring inhoudt, dan dat de Verlossing aan Maria, in plaats van aan Christus, wordt toegeschreven.

Op eene andere plaats zal „de door Rome verduisterde Christus" boven Heiligen en Martelaars worden gesteld: wat voorrang weet dan de Heer Zaalberg Hem te geven? Geen anderen dan dezen: „dat het kruis het teeken [let wel, *het teeken*, niet het heilbrengend middel] geworden is van den geopenden toegang tot God en den herstelden vrede met God". Waarlijk, mijnheer Zaalberg, als gij geen anderen voorrang aan Christus weet te geven boven

den martelaar, dan dat zijn kruis zulk *teeken* geworden is, dan zijn uwe klaagtoonen over zijne verduisterde glorie een „schrille wanklank", en de gemoedelijke taal, waarin gij den Katholiek den weg naar Christus wijst, eene bittere spotternij.

En is er niet nog meer, veel meer? Gelooft de predikant Zaalberg, dat Christus God is, als hij aan Maria wel den naam van „moeder des Heeren" geeft, maar den naam „Moeder Gods" spottend optelt bij de „liefelijkste namen" onder welke de Katholieke Kerk haar „bewierookt" Dan is immers *onze Heer* geen *God*! Gelooft de predikant Zaalberg, dat Christus God is, als hij het Evangelie „Christus' Goddelijke heiliging van den moederschoot af" laat verkondigen [1]). *God zijn* en *geheiligd worden*, dat is immers de klaarste tegenspraak! Gelooft de predikant Zaalberg, dat Christus God is, als hij Christus' onbevlekte ontvangenis als „een wonder der almagt" beteekent? *God zijn* en *onbevlekt wezen* bij het aannemen der menschelijke natuur, wat is minder wonder? Gelooft dan de heer Zaalberg aan de Godheid van Christus?....

Wij herhalen het: alles komt aan op dit punt: denkt de predikant regtzinnig over Christus' Persoon, in één woord, gelooft hij Christus Godheid? — Uit zijne rede blijkt het niet, blijkt immers veeleer het tegendeel. In allen gevalle blijft hij schuldig aan de lasterlijkste aantijgingen jegens de Katholieke Kerk. En dit dan ook mogen we vragen: wat indruk moet het maken, ik zeg niet op een

---

1) 't Is waarlijk of de benevelde geest de woorden van Luc. I, 15 als op Christus doelend heeft aangezien. Dáár is spraak van „eene heiliging van den moederschoot af"; maar daarom spreekt de engel ook van een mensch, niet van een God.

Katholiek, maar op elk regtschapen hart, als uit zulk een verdachten mond deze woorden klinken: „o Rome! wat hebt gij Christus' hemelsche heerlijkheid in uwe verblinding verdonkerd. Maar gij, BB. en ZZ., over wie het licht der Hervorming verrees, brengt gij uwe hulde en dank, in al het vertrouwen uws harten, aan uwen éénigen Heiland en Heer. Niet waar? gij twijfelt aan zijne algenoegzaamheid niet, maar prijst met lofgezang zijnen heiligen naam"....? Wat indruk, als de heer Zaalberg, na zijne hoorders te hebben aangespoord, „de zaak der Hervorming, die de zaak van Christus is, te dienen door woord en door wandel", er klagend bijvoegt: „ach! dat allen het deden met een liefderijk, geloovig en volvaardig gemoed". — *Geloovig* !!....

Dit vragen we nog: wat regt had de predikant Zaalberg om tegen de Katholieken op te treden, ten einde hen met schande te beladen en van „schaamte te doen blozen" om hunne miskenning van den Christus, terwijl hij zelf zich schuldig maakt aan hetgeen hij ons lasterlijk verwijt? op wie dan valt hier de schande? wie moet hier „van schaamte blozen"?

De heer Zaalberg heeft Rome en de Hervorming tegen over den Christus geplaatst, en zeker is er wel reden tot zulke tegenstelling; maar toch weten wij, dat de regtzinnige Protestanten, hoeveel geloofswaarheden zij ook verwerpen, nog vasthouden aan de grondwaarheid des Christendoms, aan de Godheid van Christus; dat zij op dit punt ten minste niet staan tegenover de Katholieken, gelijk de feestrede van den heer Zaalberg tegenover deze staat, als zij bidden met den priester, die in naam der Kerk aan het altaar spreekt: Ik geloof..... in éénen Heer Jesus Christus, den eengeboren Zoon Gods en uit den

Vader vóór alle eeuwen geboren, God van God, licht van licht, waarachtigen God van den waarachtigen God" — dan is het ons eene troostende gedachte, dat nog anderen met ons Christus als waarachtig God aanbidden.

Ten laatste worden „Rome en de Hervorming geplaatst tegenover de toekomst". — Gaat dit derde deel boven de twee vorigen uit? Draagt het een naam, die als derde volgen mag na de namen, die aan de twee vorige deelen voegen? Wij hebben het op de eerste bladzijden van dit opstel gezegd: in akelige, soms zinlooze gillen wordt Rome's ondergang „geprofeteerd", en nog akeliger schatert de oorlogstrompet tegen de Katholieken.

Wat zullen wij op dit derde deel „*der feestrede*" zeggen? Het wederleggen? Maar wie wederlegt zulk eene taal? — En op gelijken toon hier antwoorden, kunnen we niet, wat ook de predikant niet beneden de waardigeener feestrede en des kansels gerekend hebbe. Hetgeen wij in den aanvang hebben gezegd, zij over die laatste bladzijden meer dan genoeg.

Verre van ons derhalve vermetele „profetiën" aan te heffen over de toekomst, die vóór ons staat. Zulke profetie is misschien noodig in eene godsdienst die op slechts 338 jaren kan terugzien, om den gedenkdag van haar begin te vieren: de Katholieke Kerk schouwt op een verleden van meer dan achttien eeuwen, en dat is haar genoeg om met rustigen blik de toekomst in te zien. Het woord van Hem, die achttien eeuwen zijne goddelijke belofte vervulde, en nooit zijne Kerk verliet, zal ook in de toekomst geen onwaarheid zijn. Hij blijft met zijne Kerk tot aan de voleinding der eeuwen.

Dat woord echter heeft ons geen vreugde en vrede toegezegd; de wereld haat u, sprak de Verlosser, als Hij

het lot der strijdende Kerk voorspelde, maar weet, dat zij Mij vóór u gehaat heeft [1]). Die haat is vooral tegen de waarheid gerigt, omdat de duisternis niets zoozeer schuwt als het licht. Toen de Waarheid zelve in Persoon op aarde wandelde en de verhevenste waarheid, die ooit hemel of aarde vernam, uitsprak: „Ik ben de Zoon van God" — toen voerde dat woord Hem aan het kruis. De belijdenis der waarheid kostte den Martelaren het leven; de prediking der waarheid roept de vijanden der Katholieke Kerk tegen haar ten strijd. Maar die vijanden zien niet, hoe in dien strijd slechts zij zelven geslagen worden. Wat wapens immers voeren zij? Zijn het niet op de allereerste plaats logen en laster? Was niet altijd het werk der dwaling, de leer der Katholieke Kerk voor te stellen, gelijk die niet is, en dan uit te varen tegen die droombeelden van eigen vinding. Elk strijder die tegen ons optreedt - herhaalt wat tallooze malen, en door de duidelijkste uitspraken van het hoogste leergezag zelf, in de Katholieke Kerk gelogenstraft is: altijd is het „Heiligen-aanbidding", altijd „Maria-vergoding", altijd „priesterdwang", altijd „verduistering van den éénigen Middelaar", altijd al datgene wat wij in de besprokene feestrede hebben bewezen laster te zijn.

Wat besluit daaruit de Katholiek? hetzelfde wat de man besluit, wiens eer alleen door laster kan worden bezoedeld. Wel moet die eer ongeschonden zijn! Wel ook moet de Katholieke waarheid zuiver wezen, als men haar nooit zelve aanrandt, maar altoos de logenachtige verdichtselen van eigen verbeelding! Was mijn geloof in strijd met de leer die Christus en zijne Apostelen verkondigden,

---

[1]) Joan. XV, 18.

dan waren er andere wapenen om dat geloof te bestrijden. Zoo spreekt de Katholiek. En terwijl zulke bestrijders voorgeven, „innig medelijden te hebben met die duizendmaal duizenden [met de Katholieken], die voor den verlorenen vrede des harten vruchteloos genezinge zoeken", wijkt de vrede niet uit zijn hart, maar ziet hij dankbaar op tot Christus, die hem in zijne Kerk den waren vrede schonk, met het geloof, waarin hij leven zal en sterven.

Dan worden vrij de onwaarheden, waarmede de „feestrede" is opgevuld, nog tallooze malen herhaald; dan worde de ondergang der Katholieke Kerk nog telkens voorspeld, dan klinke de bazuin des oorlogs tegen Rome in luid geschater: — juist die pogingen versterken ons geloof; wij zien op het kruis van Christus, erkennen in dat kruis het lot zijner Kerk; doch vreezen niet; — de Heer der Kerk stierf wel aan het kruis, maar als een God sterft, dan schiet uit dien dood onsterfelijk leven, onsterfelijke glorie voort.

VERSCHEIDENHEDEN.

TOEVOEGSEL OVER DE KATHOLIEKE ZENDINGEN [1]).

Schotland, waar de bisschoppelijke hiërarchie niet hersteld is, behoort nog tot de Zendingen. Het is in drie distrikten: het Oostelijke, het Westelijke en het Noordelijke verdeeld, welke door bisschoppen *i. p. i.* als Apostolische vikarissen bestuurd worden. Die zending telt 134 priesters en 141 kerken, kapellen en missiestatiën.

De bezittingen en afhankelijke gewesten van Engeland hebben deels de bisschoppelijke hiërarchie en deels nog zendingen. In Europa zijn te vermelden: de aartsbisschop van Corfu en de bisschoppen van Zante en Cephalonia (op de Jonische eilanden), de bisschop van Malta en de Apostolische vikaris van Gibraltar. — In Asië zijn 15 bisschoppen *i. p. i.* als Apostolische vikarissen-administratoren of coadjutoren. — In Afrika zijn 2 Apostolische vikariaten aan de Kaap de Goede Hoop, en een bisschop van Port-Louis op Mauritius. — In Amerika bestaat in Canada eene bisschoppelijke hiërarchie, 1 aartsbisdom (Quebec) en 7 bisdommen. Desgelijks in de andere Noord-Amerikaansche bezittingen van Engeland, als het aartsbisdom Halifax en 5 bisdommen. Britsch Guyana en Jamaica hebben Apostolische vikariaten. — In Australië bestaat eene bisschoppelijke hiërarchie: het aartsbisdom Sidney en 7 bisdommen, waarvan 4 op Nieuw Holland, 2 op Nieuw Zeeland en 1 op van Diemensland.

---

[1]) Zie onze vorige aflevering, bl. 228.

STAAT DER KERK IN ENGELAND.

Naar de laatste opgave, heeft Engeland thans (sedert 29 September 1850) één aartsbisschop (kardinaal Wiseman), met een later toegevoegden coadjutor (Mgr. Errington, aartsbisschop van Trapezunda *i. p. i.*), en 12 bisdommen: Hexham (residentie van den bisschop: Newcastle), Beverley (York), Liverpool, Salford (Manchester), Shrewsbury (Birkenhead), Newport en Manevia (Chepstow in Wallis), Clifton, Plymouth, Nottingham, Birmingham en Northampton. Daar zijn 925 priesters; 653 Katholieke kerken en kapellen; 15 mannen- en 82 vrouwenkloosters. Het getal Katholieken wordt niet opgegeven. In 1851 waren er 568 kerken en kapellen, 826 priesters, 15 mannen- en 53 vrouwenkloosters.

De religieuse orden, welke in Engeland kloosters hebben, zijn: de Benedictijnen (de bisschoppen van Birmingham en Newport behooren tot deze orde), Dominikanen, Capucijnen, Maristen, Jesuïeten, Lazaristen, Oratorianen, Redemptoristen, Passionisten, Cisterciënsers en Rosminianen.

Kapittels zijn er in alle diocesen, behalve in Newport. Eigenlijke parochiën zijn er nog niet; de met pastoors-regten vast-aangestelde priesters dragen den naam van missie-rectoren. Dekenaten zijn er nog slechts in eenige diocesen.

MISLUKT ZENDINGS-PLAN MET DEN ZENDELING-WERKMAN.

We hebben in den tijd onze lezers met deze nieuwe soort van apostelen bekend gemaakt, en na de opgave van hetgeen men met hen bedoelde en aanving er aan toevoegd: „'t schijnt te voorzien, dat ook het Gosznersche zendelingschap in de gewone onvruchtbaarheid der Protestantsche zendingen zal deelen" [1]). Hier te lande is — gelijk Goszner in Pruissen te Berlijn — Ds. Heldring, pre-

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XXI, bl. 261—272.

aikant te Hemmen, de groote voorstander van dat nieuw apostolaat. Zie hier wat een schrijver in *de Tijdspiegel* (Dec. 1855) van die zaak in 't kort vermeldt.

„Dr. Heldring is lang niet ingenomen met het Nederlandsche Zendelinggenootschap; hij vraagt: Zal de Hervormde gemeente in ons land ontwaken en zelfstandig een ander genootschap oprigten? Hij vaardigt zendelingen-werklieden naar Indië af, zonder het Zendelinggenootschap daarover te raadplegen, — en hij doet een voorstel aan het Zendelinggenootschap, vraagt zijn ondersteuning, laat zich straks als directeur benoemen en spreekt dan van *ons* genootschap.

„Doch, een Oosterling is Heldring niet, hij kent de Indiën niet; hij zendt er werklieden naar den inlander, die geen werklieden behoeft en werklieden minacht; zijn zendelingen lijden, dank zijner Oostersche verbeelding zonder Oostersche kennis, gebrek, — en toch wilde hij er meê voortgaan, door een onbekookt voorstel, dat aan de algemeene vergadering des Zendelinggenootschaps uren beraadslagens kostte. De gevaarlijkheid, de onuitvoerbaarheid van dat stelsel was door Ds. Scheuer (sedert 15 jaren predikant in Oost-Indië) middagklaar aangewezen, — te veel eers misschien voor den man, die rijp en groen naar Indië zond en nu de arme teleurgestelden voor rekening van het Zendelinggenootschap wilde laten.

„Al schrijvende — dus besluit de zich noemende „Westerling" in genoemd maandschrift — ben ik warm geworden, mijnheer de redacteur; vergeef mij, ik kan moeijelijk koel blijven, wanneer ik zie, dat aan het gebeuzel van den oppervlakkigsten kop, als hij zich maar orthodox gelieft te noemen, een gewigt wordt gehecht, waarop persoon noch zaak aanspraak hebben, — en zoo er tot op de achtbare vergaderingen toe gevernist en bemanteld wordt, uw spiegel moet waarheid geven, niets dan waarheid."

Zoo dan is het zendings-plan met den zendeling-werkman ten eenen male mislukt, en ons gegrond vermoeden al zeer spoedig bewaarheid.

EEN NIEUWE KATHOLIEKE ALMANAK.

Voor de negende maal is de *Katholijke Volks-Almanak* [1]), en voor den vijfden keer de *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken*, „bij-een-gebracht door Jos. Alb. Alberdingk Thijm" [2]), in 't licht verschenen; beide boekjes werden elk in hun zelfden geest en op dezelfde eigene wijze als vroeger voortgezet. Bij de aanbeveling die we herhaaldelijk aan vorige jaargangen gaven, willen we ditmaal slechts voegen, dat daarbij ook deze jaargang van beiden zich waardig aansluit. Met leedwezen echter hebben we in laatstgenoemden Almanak van de hand des werkzamen redacteurs eene studie over eenig tijdperk of persoon der Nederlandsche letterkunde gemist, zooals we die van hem gewoon waren te ontvangen. Te meer deed het ons leed, wijl, naar hij ons vermeldt, hem door het smartelijk verlies eens geliefden broeders, tot zulk een arbeid de noodige „énergie" ontbrak; door dezelfde omstandigheid is ook „de uitbreiding, die hij ten vorige jare aan den *Almanak* had toegedacht, achter wege gebleven." Wij wenschen met den ijverigen „verzamelaar", dat „de Voorzienigheid hem tijd en kracht zal geven", om een ander jaar de hem toegedachte „mate arbeids" met verhoogden moed te volbrengen.

De boven bedoelde Almanak, welke dit jaar het eerst verscheen, heeft ten titel: „*Nieuwjaars-geschenk.* Almanak voor het schrikkeljaar 1856, uitgegeven door de Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo, te Amsterdam [3])." — De Vereeniging schijnt tot de uitgave van dit boekje opgewekt door het voorbeeld van

---

[1]) Te Groningen, bij R. G. J. Sladoot. XVI en 180 bl., met één plaatjen.

[2]) Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen. XVI en 260 bl., met twee plaatjes van E. Dujardin.

[3]) XL en 130 bl. Met een plaatjen en eenige gepaste opluisteringen in den tekst. — Met kerkelijke goedkeuring van Z. D. H. den bisschop van Haarlem. — Het nette boekje is verkrijgbaar, behalve bij den *Bijzonderen Raad* te Amsterdam, bij de boekhandelaars te dier stede: J. S. de Haas, C. L. van Langenhuysen en B. Lenfrink, tegen den wel geringen prijs van 15 cents.

andere landen, bepaaldelijk van Frankrijk, waar dergelijke nieuwjaars-geschenken reeds eenigen tijd en met veel vrucht van datzelfde liefdewerk zijn uitgegaan. We mogen den ijverigen leden gelukwenschen, dat zij bij de voortdurende zorg, die zij in hunne gewone bezoeken naar ziel en ligchaam den hun aanbevolenen toedragen, nog op bijzondere wijze dezer geestelijke belangen met een zoodanig duurzaam geschenk pogen te behartigen. Goede, echtgodsdienstige boekjes, die leerzaam tevens en onderhoudend zijn, mildelijk te verspreiden ter opwekking en versterking van 't geloof en 't geestelijk leven, vooral in dezen gevaarvollen tijd — is eene groote weldaad, een waarachtig liefdewerk, eene vruchtbare hoogere aalmoes, aan onze behoeftige of lijdende broeders uitgereikt. We hebben daarom ook dit Nieuwjaars-geschenk met zeer veel genoegen ontvangen en gelezen; het met genoegen lezen, zal, meenen we, met ons een ieder die gedenkt voor wie het hoofdzakelijk bestemd is: voor de huisgezinnen namelijk welke de leden der Vereeniging van den H. Vincentius gewoon zijn te bezoeken, en derhalve ook voor al diegenen welke in dienzelfden toestand als die gezinnen verkeeren, daar ter plaatse — en dit is buiten de steden alsnog meest overal het geval — waar genoemd liefdewerk tot dusverre niet gevestigd is. We meenen zelfs, dat behalve enkele stukjes, die uitsluitend voor die herdachte gezinnen bestemd zijn, het *Nieuwjaars-geschenk* aan een ieder welkom zal wezen: menige les, hetzij ernstig, hetzij op vrolijker toon, den minder-bedeelden gebragt, heeft hare toepasselijkheid ook voor meer-vermogenden. Enkele der dichtstukjes, oorspronkelijke of nagevolgde, behoeven zelfs het kunstkeurig gevoel van beschaafde lezers niet te duchten. De uit den *Volks-Almanak* reeds bekende dichteresse Dorothea gaf in den haar eigen eenvoudigen, zuiveren trant: *Een verhoorde Moederbede*, en *Een Liefdezuster in een hospitaal.* We wijzen verder, behalve op de van elders ontleende versjes, op den treffenden *Slotgroet*, zoo gansch uit het werkelijke leven genomen, maar dat hier door een zacht mystiesch licht des hemels wordt overschenen en verheerlijkt; — op de gelukkige navolging *Wij zijn met ons zevenen* — hetwelk we ons niet kunnen weerhouden hier dadelijk te laten volgen.

WIJ ZIJN MET ONS ZEVENEN.

Er zat bij bonte bloemen
Op 't eenzaam graf een kind;
In hare lokken speelde
De koele morgenwind.

Haar frissche wangen gloeiden
Als kersen in het groen;
Hare oogen straalden helder
En vrij als sterren doen.

De vink blikt niet zoo helder
Die in de takken zingt;
Zoo vrolijk niet het geitje
Dat in de klaver springt.

— «Ei zeg! met hoeveel zusters
Mijn lieve kind! zijt gij?»
Het kind sprak vriendelijk; «zamen
«Met zevenen zijn wij:

«Twee in den hof er zaaijen,
«Twee in dit graf hierbij,
«Twee visschen er op 't water:
«Dus zeven, heer! zijn wij.»

— «Als twee op 't water visschen,
«En twee er zijn op 't veld,
«Dan zijt gij, kind! geen zeven
«Dat is niet goed geteld.

— «Ei! twee van ons daar liggen
«In 't groene graf hierbij
«Daarom zijn wij met zeven,
«Ja zeven, heer! zijn wij.»

— «Zijn twee van u begraven
«In 't groene graf hierbij -
«Dan immers met uw vijven:
«Mijn lieve kind! zijt gij.»

— «o Neen! o neen! niet vijven -
«Neen! zeven, heer, zijn wij:
«Want broêrtjen en mijn zusjen -
«Die komen veel bij mij.

„Zie, lang leed zij geduldig,
„En nog haar oogje blonk
„En zag ons aan zoo vriendlijk,
„Toen reeds haar hoofdje zonk.

„Zij wees me met haar handje
„Zoo vaak den hemel aan,
„Waar God nu 't lieve zusje
„In zijne vreugd liet gaan.

„Toen ging ik met mijn broêrtje
„Op 't graf bezoek haar doen;
„Wij sierden dat met bloemen
„En speelden in het groen.

„Doch toen de sneeuw des winters
„De bloempjes nederboog,
„Toen riep God ook mijn broêrtje
„Bij 't zusje naar omhoog.

„Nu sier ik hunne graven
„Met bloemen wit en rood,
„Ik bid er en ik brei er
„En eet mijn avondbrood;

„En dikmaals als ik moede
„Hier inslaap bij het kruis,
„Dan wonder-blinkend komen
„Zij uit het hemelsch huis.

„Zij wijzen mij de bloemen
„Uit 's hemels lusthof aan,
„Waar met de witte schaapjes
„De gouden Engl'en gaan.

„Graag was ik daar gebleven,
„Dan zeggen ze en gaan heen:
„„Wees braaf gij, lieve zusje!
„„Tot wij weêr zijn bijeen.““

„Dus vijf niet, heer! maar zeven
„Zijn we allen met elkaâr:
„Op d' akker, op het water,
„En in het graf aldaar.“

We zijn daar onwillekeurig aan de verlokkelijke poëzij blijven hangen, maar hadden wel eerst mogen gewagen van de hoofdbijdragen, die vooral leering ten doel hebben. Prof. P. van der Ploeg gaf, als Eerelid der Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo te Amsterdam, naar aanleiding van het elfde eeuwfeest van des H. Bonifacius glorievollen marteldood eene grondige levensschets van dien Heilige, met eenige boeijende uittreksels uit zijne geschriften, als eene *Toespraak over de Veertigdaagsche Vasten en het Kruisteeken*, *Twee Smeekbrieven*, *Een Troostbrief* en een klein *Gedicht*, alle in het behoorlijke licht der omstandigheden geplaatst. Zonder een woord van de Protestanten te reppen — is er zijdelings het meerendeel in weerlegd, van al wat er onlangs van dien kant uit het leven des grooten geloofsverkondigers tegen hem zelven of tegen de Katholieke Kerk werd opgeworpen. Vreesden we niet onbescheiden te zijn: we zouden menige beginletter van andere stukjes met dienzelfden naam wel durven aanvullen, om den schrijver of dichter ook daarvoor te bedanken. — We wijzen verder nog op *Het zevental H. Sakramenten*, dat zelfs een grondig onderwezen Katholiek nog met vrucht kan lezen; op de *Welmeenende lessen van Moeder Arbeid*, geestig en kernig; op *Een Zondag-middag in een Christelijk huisgezin*, hetwelk alleen iemand kan schrijven die ooggetuige was van hetgeen hij in den loop van dat stuk hoogst leerzaams heeft ingevlochten. Hier, gelijk elders, wordt krachtig ook tegen het bloedgeld des zielenhandels gewaarschuwd. Doch we kunnen bij alle grootere of kleinere bijdragen niet verwijlen — reeds genoeg hebben we genoemd ter onvoorwaardelijke aanbeveling van het even leerrijke als vermakelijke werkje, dat we bij duizenden verspreid wenschen. — Wijl de Vereeniging van den H. Vincentius in alle bisdommen van Nederland hare vertakkingen heeft, is ten behoeve der diocesen die eenig verschil in den Kalender hebben, voor die gevorderde wijziging in afzonderlijke afdrukken des Kalenders gezorgd. — De *Katholijke Volks-Almanak* meldt niet voor welk diocees *zijn* Kalender bestemd is; naar het schijnt, voor het aartsbisdom van Utrecht en het bisdom van Haarlem beiden; de *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken* heeft een uitvoerigen en keurigbewerkten Kalender van de hand des Eerw. heeren J. J. van

der Horst, met een dertigtal levensschetsen van de eerste geloofsverkondigers in deze landen. Bij dien Kalender is aangegeven, dat er bepaaldelijk aan het bisdom van Haarlem gedacht is. We hebben de drie Kalenders voor 1856 niet met elkaâr vergeleken, maar toevallig gelet op den derden Paaschdag, die den 25 Maart tegelijk met den feestdag van Maria-Boodschap invalt. De *Katholijke Volks-Almanak* teekent aan: „In eenige afdrukken „staat *O. L. V. Boodschap* (25 Maart) abusivelijk met kapitale „letters gedrukt. Deze feestdag moet echter niet als den Zondag „gevierd worden, maar is dit jaar enkel een dag van devotie." — In den *Volks-Almanak voor Nederlandsche Katholieken* is MARIA-BOODSCHAP (we begrijpen, op wat grond) opgegeven als te vieren gelijk Zondag op den 31 Maart. — Een en een ander is eene misstelling; *Maria-Boodschap* is te vieren als *Zondag* op dien dag zelven den 25 Maart, schoon het Kerkelijk Officie naar den regel tot den 31 Maart verschoven wordt.

We danken de Vereeniging van den H. Vincentius te Amsterdam voor hun aangenaam Nieuwjaars-geschenk; we wenschen haar van ganscher harte toe, dat hare eerste poging zoo gezegend worde, dat zij de schoone gifte telken jare kunne herhalen. 't Is voor haar reeds eene streelende voldoening, dat zij niet enkel onder de gevraagde en verleende instemming van haren Algemeenen Raad en den bijval der Bijzondere Raden en Conferentiën in de Nederlanden — maar inzonderheid onder de vereerende aanmoediging van het Hoogwaardig Episkopaat en de kerkelijke goedkeuring van haren Bisschop, dien arbeid, uit enkele naastenliefde ondernomen, met zoo goed gevolg voltrokken heeft.

SPROKKELINGEN.

VERHOUDING VAN KATHOLIEKEN EN PROTESTANTEN IN BEIJEREN. — Beijeren heeft eene bevolking van 4,594,441 inwoners, waarvan 3,241,345 Katholieken en 1,253,096 Protestanten. Het aantal Katholieke, zoo wereldlijke als reguliere, geestelijken be-

draagt 9,317, en staat alzoo in verhouding tot het Katholiek zielental als 1 tot 349. De Protestantsche geestelijkheid telt 5,269 leden, dit geeft dus 1 predikant voor 248 leeken.

STAAT VAN HET PROTESTANTISME IN TURKIJE. — We lezen hierover in een Protestantsch tijdschrift: « De uitbreiding der Evangeliewaarheid [!] is in Turkije in de laatste 20 jaren zeer toegenomen. In meer dan vijftig steden en dorpen van dat rijk worden Protestantsche gemeenten gevonden. De grootste dezer gemeenten is die te Aintob, eene vrij aanzienlijke stad, omtrent drie dagreizen ten Noord-Oosten van Aleppo, waar meer dan 700 Protestanten zijn. Duizenden zijn er onder de Armenische Christenen, zoo in de hoofdstad als elders in het rijk, die met den Protestantschen geest bezield zijn, maar die den moed missen om uitwendig voor hun Evangeliesch geloof uit te komen. [Deze behooren dus tot de onzigtbare Kerk!] Te Konstantinopel en in de voorsteden zijn thans 19 Protestantsche geestelijken werkzaam, die iederen zondag 26 godsdienstoefeningen houden in verschillende talen. Was er vóór 1830 daar geene enkel Protestantsche school te vinden, thans bestaan er 14. Tegenwoordig zijn niet minder dan 75 Protestantsche Evangeliedienaars over de verschillende gedeelten des rijks verspreid. »

CORRESPONDENTIE.

Door de uitgebreidheid van het ingezonden hoofdartikel, hetwelk niet wel te splitsen was, moesten andere, voor eenigen tijd reeds ingekomen, stukken blijven liggen. Ze zullen echter, zoowel als de dankbaar ontvangen bijdragen uit A., nu spoedig worden geplaatst.

De weêrlegging van Dr. Zaalberg's *Feestrede* zal uit dit nummer afzonderlijk overgedrukt, en bij onze Uitgevers verkrijgbaar gesteld worden.

EINDE VAN HET ACHT EN TWINTIGSTE DEEL.